

ודרשית וחקרת

בענין
חיסוני קורונה
לילדים

ודרשת וחקרת

בירור יסודי אליבא דהלכתא
בעניין חיסוני קורונה לילדים,
לאור עדותם וחוו"ד של גדולי מומחי הרפואה בעולם
ונלוו אליו נספחים בעניינים המסתעפים

נר"נ בס"ד ע"י
בית דין צדק - מעלה אדומים
שע"י עיה"ק ירושלים ת"ז
בראשות מורינו הגאב"ד
רבי אברהם יחיאל הלוי דויטש שליט"א
ר"מ תלמידי הכתב סופר
בעל ה"עץ ארז"

חודש כסליו, תשפ"ב

בכל ענייני הספר:
מכון תלמידי הכתר מופר

כתובת:
לשכת בית הדין
ת.ד. 18 מעלה אדומים
טל: 02-5903246
פקס: 02-5901055
rabbi@maale-adumim.org

דברים אחרים מהמביאים לבית הדפוס

"...ועוד הם מסולאים בפ"ז - שם פ"ז הוא גימטריא של אנ"י יה"ו, והוא המרפא לומדי תורה, כי כן כתיב והיה אם שמוע תשמע וגו' כי אני יה"ו רופאך..."
[דרשות חתם סופר, הספדים דרוש כח]

הנה אף כי דברי רבינו משה זיע"א איש האלוקים טמירים ונשגבים, בסוד שמותיו יתברך, "אשגבהו כי ידע שמי", אך כבר למדנו מפי מאורינו בעל העץ ארז שליט"א לפשפש ולמצוא טעם בהתבוננות בקצה המטה של דברי זקינו הק' רבינו החת"ס זיע"א. וכמדומה אשר בכאן נגלה במעט התבוננות, אשר גם פשטן של דבריו הק', מאירים הם כספירים, כי הנה ראשית חטאת מצרים אמרם "מי יה"ו", והוא הוא שורש כל מכותם ותחלואיהם, ותכלית הגילוי בכל מכותיהם "וידעתם כי אני יה"ו", וכאשר זוכים שיקרא עלינו שמו ית' **"אני יה"ו"**, היא הנותנת כי "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך" כי **"אני יה"ו"** רופאך. וכאן שנה לנו רבינו הק' החת"ס זיע"א, כי שם זה הוא "המרפא לומדי תורה" דייקא, כי הם המה המכירים את בוראם, "וידעי שמך ולומדי תורתך", ועליהם יקרא שמו ית' **"אני יה"ו"** רופאך.

והנה בתוך חשכת ימים אלו אשר מידת הדין מתוחה בעולם, יהא רעוא כי בקרוב נזכה לרחמים וחסדים מגולים, זוכים אנו לעמוד בשער דברי תורה מאירים באור יקרות, מכבשונו של רבינו גאב"ד מעלה אדומים שליט"א בעל העץ ארז, המאירים במידת מה את חשכת הזמן באורם של דברי תורה "אש דת למו - מה האש אור לעולם אף דברי תורה אור לעולם שנאמר כי נר מצוה ותורה אור".

לא בנו היא, לכתוב דברי שבח על ייחודם של דברי תורה אלו, שזכינו להיות נטפלים לדבר מצוה בעריכתם וסידורם, לחקוק בעט סופר דברים שנאמרו בעל פה בשיעורי רבינו שליט"א ובמשא ומתן עם התלמידים, ולחברם עם הדברים שנכתבו על ידי רבינו שליט"א בעצמו, כאשר עיני המעיינים תחזינה מישרים בס"ד. אך לא נוכל לכלוא את רגשת לבבינו מלבטא את שמחת הלב כפשוטו, בדברי תורה שנאמר בהם "משמחי לב", ואחת אשר בלבבינו נשיחה במעט על החן המיוחד הנסוך על תורתו של רבינו שליט"א באופן כללי ובהאי עניינא בפרט, אשר היא למצוא בתוך כל מאורעות הזמן ובירור המציאות וכו' וכו', את הפינטאלע של נקודת ה"דברי תורה", את התורה הק' בעצמה משוש ליבנו, את הגיונה ועמלה של תורה, שמחתה של תורה, הפך בה והפך בה דכולא בה.

ועיינין לשמיא נטלינן "ק-ל נא רפא נא תחלואי גפן פוריה, בושה וחפורה ואומלל פריה, גאלנה משחת וממכה טריה", וזכות העמל והעסק בתוה"ק, אשר "חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא", יעמוד לנו שיקויים בנו מקרא שכתוב "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יה"ו רופאך".

בתפילה ובתחינה ובציפיה לישועת ד'

המביאים לבית הדפוס

ברכה לראש משביר

להאי נגיד הנכבד והנערץ הרבני
זכה להנות מאור התורה בהיכלא דהאי חסיד הרב דומה
למלאך רבי משה שניידר זצוק"ל
יחד עם יבדלחט"א הוד כבוד פוסקי הדור הגאונים
הצדיקים מרנן גאב"ד וראב"ד ירושלים שליט"א
מייסד ונשיא הכבוד של מוסדות "תלמידי הכתב סופר"
הרב **שמעון סג"ל דייטש** שליט"א

ורעייתו **רייזל** תחי'

זכותם שיל רבותינו החת"ס והכת"ס זללה"ה
תעמוד להם לעד,
ויזכו לרעות נחת ושמחה בכל אשר יפנו, מתוך בריאות
איתנה ואריכות ימים ושנים, ולראות בבנין שלם במהרה
בימינו, אמן

תוכן העניינים

קבלת עדות וליבון דברי הרופאים בנושא חיסוני COVID-19 לילדים

- א. ההכרעה על פי דעת הרופאים המומחים
ב. בדין 'חכם שהורה' בנידו"ד
ג. נאמנות הרבנים נגד הרופאים
ד. גדר מומחה 'המכיר את החולי'
ה. ספיקות המצויים אצל הרופאים עצמם
ספיקות בטיפול נגד סרטן נדיר • דעת גדולי הפוסקים והרופאים במקרה נדיר של סכנת עובר
• דעת גדולי הדור במקום שאין הכרעה ברורה בין הרופאים • דעת גדולי הרופאים בחולי הנפש • הסתירות בין הרופאים מצויים מאוד • כיצד יתכן שבנידו"ד כולם שוים לטובה
ו. דברי המצדדים שלא ליתן החיסון
ז. ההכרעה בויכוח בין הרופאים
ח. בגדר רפואה 'המועיל'
ט. דברי החת"ס בענין נאמנות הרופאים
י. התופעות לוואי מהחיסון
יא. סכנת החולי בילדים
יב. האם אפשר להכריע לכלל כולו כאחד
יג. להכניס עצמו לסכנה כדי להציל אחרים
יד. בגדר רפואה שיש בה ספק נפשות
טו. בדעת זקה"ק החת"ס בדין חבלה בקטן
טז. מהו כח האב להכריע על בנו
יז. מכת מרדות במי שלא נותן החיסון לבניו
יח. מי שנתן החיסון ואירע תקלה ח"ו
יט. הזהירות הנצרכת בהוראה בזה
כ. זאת תורת העולה

נספחים

- סימן א ..... כח הרופאים בקביעת שם "בעל מום" באדם
סימן ב ..... פסקי הור כבוד מרן רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל
נספח ג ..... בענין ביקור אשה אצל רופא מומחה
סימן ד ..... דיני הרחקות באשה חולה בעת נדוטה
סימן ה ..... בגדר הנאמנות בישראל נכנס ויוצא
סימן ו ..... דין הפלה בעובר עם מוח שלם בלא גולגולת
סימן ז ..... בגדר האיסור דהוצאת ז"ל ובגדרי המצוה דפרו ורבו
סימן ח ..... בענין היתר לבישת מסיכה בשבת
סימן ט ..... בגדר קביעת שם ציבור ומקום על פי גוים
סימן י' ..... מתוך פסקי הטרגדיה - מירון
סימן יא ..... בענין חבלה דאב בבנו שלא לצורך
סימן יב ..... תקנת בית דינו של היעב"ץ החת"ס והכת"ס להעמיד שני מוהלים בעת המילה
סימן יג ..... שו"ת בהוראות הרבנים והרופאים בקורונה, תש"פ
סימן יד ..... בענין כפייה על חיסון קורונה לילדים במוסדות החינוך
סימן טו ..... דעת הרופאים בענייני הקורונה בשנת התש"פ
סימן טז ..... שו"ת בדעת הרופאים בעד החיסונים לילדים
אגרת התעוררות מהגרעק"א
זלה"ה ..... קכה

קבלת עדות

וליבון דברי הרופאים המומחים

בנושא חיסוני COVID-19 לילדים

לכל מאן דבעי

באתי בזה להודיע בשם הנהלת בית הדין, כי ניתן לקבל את פרטי המומחים ושאר העדויות והחומרים שהובאו בפני בית הדין, בהגשת בקשה על ידי עורך דין, ובכפוף לאישור בכתב של הדיינים, עורך דינו של המומחה ויועמ"ש בית הדין.

באתי על החתום

יום ה' ח' במרחשוון

הרב יחיאל שקאני

יו"ר בית ההוראה

מספר סידורי 1005
טופס מס' 1

אימות חתימה

אני הח"מ אסף טופול ע"ד ונוטריון בעל רישיון מספר 216165 במעלה אדומים מאשר כי ביום 14.10.2021 התייצב לפני מר שקאני יחיאל ת.ז. 209254861 שזהותו הוכחה לי ע"י ת.ז. ביומטריה אשר הונפקה על ידי משרד הפנים (בישראל), ביום 30.11.2020 ושוכנעתי כי הניצב הנ"ל הבין הבנה מלאה את משמעות הפעולה וחתם מרצונו החופשי על המסמך המצ"ב והמסומן באות/מספר "א" (שמעבר לדף).
ולראיה הנני מאמת את חתימתו.

חתימה

פתיחה

התבקשנו מהוד כבוד הרבנים הגאונים מארץ ישראל ואירופה ואמריקה, לדון להלכה ולמעשה בנידון החיסונים לילדים [בלבד] נגד הוירוס COVID-19. וקיבלנו את עדותם של הרופאים המומחים, שמשמשים כהיום [או לשעבר] בתפקידים בכירים ביותר בבתי חולים ובאוניברסיטאות ובממשלות בארץ ישראל ובאירופה ובאמריקה ובקנדה.

ובתוכם, פרופסורים ומרצים בכירים לרפואה באוניברסיטאות ובבתי ספר לרפואה מרכזיים בעולם, סגני ומנהלי בתי חולים רגילים ובתי חולים לילדים בארץ ישראל ובחו"ל, מנהלי אגפים ומחלקות בבתי חולים שונים, מומחים לרפואה פנימית וקרדיולוגיה, רופאי משפחה וילדים בעלי ותק של שנים רבות, מנהלי קופות חולים שכונתיים. מומחים לביוכימיה וביולוגיה מולקולרית, בעלי חברות מחקר ברוקחות ומדענים ראשיים בחברות עולמיות, מומחים שקיבלו פרסים בינלאומיים בזכות שאושרו על ידם תרופות מצילות חיים, יועצים בכירים למשרד הבריאות הממשלתי בארץ ישראל בין בהכנת תוכנית נגד מגיפות ובין להתמודדות מדינית בזמן המגיפה. ועוד מגוון של פרופסורים ורופאים העומדים בראש ארגוני רפואה ממשלתיים בארץ ישראל, ובעבר גם בבתי חולים מובחרים באמריקה.

בתשובה שלפנינו יובא עדות המומחים הנ"ל, וליבון דבריהם עפ"י דעת תורתנו הקדושה.

א. ההכרעה על פי דעת הרופאים המומחים

בנידון החיסון לקורונה לילדים, שיש רופאים המצדדים ליתן החיסון ויש שמצדדים שלא ליתן, יש לברר הכרעת ודין התורה בזה.

והנה, ברמב"ם (פ"ז מביאת מקדש) מנה בפרטות כל מומי האדם והבהמה דמניינם חמישים, ובריש פ"ח מביאת מקדש הוסיף עוד תשעים מומין מיוחדים לאדם. ועוד כתב הרמב"ם לענין מומי הבהמה בפ"י משחיטה הי"ג ז"ל, "וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה, אף על פי שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין, ואפשר שתחיה מהן, אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר על פי התורה אשר יורוך", עכ"ל. ומבואר דגבי מומי בהמה כח ההכרעה הוא ביד החכמים, ואין דברי הרופאים מעלים או מורידים בזה.

אמנם, גבי אדם כתב הרמב"ם (רוצח ושמירת נפש פ"ב ה"ח), ז"ל: "ההורג את הטרפה, אע"פ שאוכל ושותה ומהלך בשוק הרי זה פטור מדיני אדם, וכל אדם בחזקת שלם הוא וההורגו נהרג עד שידוע בודאי שזה טריפה **ויאמרו הרופאים** שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו דבר אחר", עכ"ל. ומבואר דגבי מומי אדם הדין וההכרעה מסור באשר "יאמרו הרופאים".

ושמעתי בזה ממו"ר הגרמ"ד הלוי מבריסק זללה"ה בשם אביו מרן רבינו הרב זללה"ה שייסד בזה, דחלוק מום דאדם ממום דבהמה, דבעוד דמום דבהמה נקבע בהיות בהו התואר ד'בעלת מום', ושם זה גופא הוא הפוסלה, וזה אפילו אם עפ"י דרכי הרפואה קבעו הרופאים שיכולה לחיות עוד רבות בשנים. אולם דיני הטרפות האמורים באדם אינו כן, אלא אפילו אם שם טריפה עליו, הלכות טריפה לא ינהגו בו, דזהו מיתלי תלי בדעת הרופאים בלבד, ע"כ שמעתי [ועי' אריכות ביסוד זה בנספחים סי' א' אותיות ג'-ה'-י"ב-י"ג]. (ועי' חזו"א יו"ד סי' ה סק"ג שהאריך וקבע יסוד חדש בפרשה זו ואכ"מ). הרי דעת מרן הגר"ז מבריסק זללה"ה, דבכל ענין שם טריפה ושאר נידוני רפואה באדם, הרופאים הם הקובעים ומכריעים בזה. (ורבינו הגר"ל שטיינמן זללה"ה אמר לי שאי"ז חידוש של מרן הגר"ז זללה"ה אלא סבר שזה כתוב להדיא ברמב"ם). [ועי' עוד בנספחים סי' ב' אות י"ב ואות כ"ו בדברי מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א בשם מרן הגר"ש אלישיב זללה"ה לענין כשרות לעדות באחד שעובר על אזהרות הרופאים, ואין כאן מקומו].

וכן נהג להורות ע"פ מרן הגר"ז זללה"ה, בנו הוד כבוד הגר"ד הלוי מבריסק זללה"ה לענין רפואת נשים על ידי רופא איש ולא רופא אשה, היות שהיה נחשב בעיניהם

מומחה, שענייני רפואה הדין קובע לילך אחר המומחה, ואין להתחשב בשיקולים צדדיים במקום שיש מומחה. ושלח את ב"ב ע"ה לרפואת נשים בהריון אצל ד"ר וינטרוב (שלא היה נראה כשומר תומ"צ), וגם כבוד הגר"ר הלוי בן הגר"ז זללה"ה שלח את ב"ב ע"ה לד"ר הנ"ל, שבמשפחת בריסק אחזו אותו למומחה לעניינים אלו, ולא היה עוד שיקולים בעדיפות רופא נשים. ועל פי זה הורה לי מו"ר ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א הלכה למעשה, ליקח לב"ב את הפרופסור יוסי עזרא ראש מחלקת נשים בבית"ח הדסה (עפ"י המלצת ידידי וידיד כל בית ישראל הרב בנימין פישר שליט"א), וכן נוהג בעצמו כן אצל ב"ב. וכן הורה לי למעשה מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א ליקח לב"ב מומחה בשבת, ואפילו שהיו שם רופאים אחרים, מחמת שהוא מומחה יותר מהם, וכן נהגנו למעשה כמה פעמים. [ולא כפי שהתפרסם בספר מאחד הרבנים שהורה שאסור לעבור בשבת מבית"ח 'שערי צדק' לבית"ח 'הדסה', היות שכבר יש מומחים בבית"ח 'שערי צדק'].

[מאיך יש שאמרו שצניעות וכדומה הוא גם במשקל הצדדים לאיזה רופא ללכת, ואין להתיר לילך לרופא איש מומחה, כשאפשר באשה. ובמכתב (לכאורה) בכת"ק דהחזו"א כתב "בטח קשה להתיר" ללכת לרופא איש ולא לרופא אשה, ושאלתי את ידי"נ כבוד הגרש"ד רייסנר שליט"א גאב"ד חריש, ואמר לי ששמע מרבו הגדול רבינו הגר"ח גריינמן זללה"ה שלעולם צריך ליקח את המומחה יותר, אפילו אם גם הרופא אשה בגדר 'מומחה', ואין צריך לחפש למרחקים. והוא לכאורה דלא ככת"ק דהחזו"א הנ"ל. ועי' בנספחים סי' ג' במכתב מבד"ץ העדה החרדית בירושלים עיה"ק. ועי' בנספחים סי' ד' שהובאו כמה הלכות מ"נאות מרדכי" בענין הרחקות הבעל בטיפול באשתו נדה כשהיא חולה, וביארנו בארוכה פרטי הזהירות בזה בגליונות שם, ופשוט דיש פרשת זהירות אף בביקור אצל רופא זר].

ועפ"י הכרעת מרן הגר"ז זללה"ה שברפואה אזלינן בתר המומחה, ואפילו כשיש בזה שאלות של צניעות וכדומה (שפוסקים אחרים אסרו מחמת זה), מכל מקום העיקר בזה הוא רופא "מומחה". וא"כ עיקר הנידון לפנינו הוא מיהו המוגדר כמומחה לענין נידו"ד.

ב. ברין חכם שהורה בנידו"ד

כבר קבע לנו אדונינו זקה"ק החת"ס זיע"א בתשובה בגודל חומר האיסור של חכם שהורה, דלפעמים נעשה חפצא של איסור מדין 'שויה אנפשיה', אולם נראה

לכאורה דאין זה שייך בנידו"ד, היות ששוחחתי עם כמה רבנים מובהקים וגאונים ראשי בתי דין שפורסמו על ידם הוראות שונות לתת החיסון למבוגרים [שאינו הנידון כאן], ואמרו לי שסמכו את דעתם אך ורק על הוראת הרופאים הבכירים והיועצים הרפואיים החשובים שליט"א, ונמצא שאין כאן הכרעה בדין והלכה בלבד, אלא הם סומכים על דעת הרופאים.

וממילא עד כמה שסומכים על הרופאים והיועצים, א"כ אם יש עוד רופאים ויועצים בכירים אחרים, אז צריך לדון גם את דבריהם, שהרי אי"ז נידון בין הרבנים, אלא נידון של רופאים מומחים בינם לבין עצמם, ורק אח"כ יש לדון כמי פוסקים להלכה, ובפרט שלענין חיסון הילדים עדיין לא נתברר אצל מרנן ורבנן האי דינא לחיסוני ילדים, דחלוק הוא מפרשת המבוגרים.

והנה, כפי שנבאר להלן אות ד' בנידו"ד קשה מאוד להגדיר מיהו רופא מומחה בענין חיסון קורונה לילדים, וא"כ לעולם לא יהיה כאן שאלה של 'חכם שהורה', שהרי הפסק וההוראה של הרב אינו מיוסד מצד עצמו, אלא מצד דברי הרופאים, והם הרי חלוקים בזה, ועוד, דיתכן שלא באו לפניו כלל דברי המומחים האחרים.

ובודאי אם גבי יוהכ"פ הרופא אומר ש"אינו מכיר בחולי" (כלשון השו"ע, ועי' לקמן אות ד') ודעתו שלא צריך לאכול, והרב אומר על פי דברי אותו רופא שלא יאכל, ואח"כ בא רב אחר להתיר לו לאכול עפ"י רופא אחר, בודאי דלא יהיה בזה דין דחכם שהורה אין חבירו רשאי להתיר, דהא כל דברי הרב האוסר מבוססים על הרופא, והרופא מודה שאינו מכיר את החולי. וא"כ בפרשת חיסוני קורונה לילדים שלא מוגדר עדיין שהראשון הוא מומחה, ואם נרצה לדון את הראשון כמומחה, אם כן נדון אף את המצדד שלא ליקח החיסון כמומחה, ושוב לא יהיה בזה דין של חכם שהורה.

וכן אמר לי למעשה רבינו בעל הקנה בושם הגר"מ בראנסדערפער זללה"ה, שאם הוראת החכם באה מחוסר בקיאות בדבר, אין איסור של 'חכם שהורה'. וכן הורה לי להבלח"ט מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א. (והוד מרן בעל השבט הלוי זללה"ה אמר לי כלל גדול בהוראת הרבנות, ש"רב שאין לו כתפיים אין לחשוש לפסקיו", והורה למעשה נגד רב אחד שהיה בו המעשה, שלפי הבנתו זה הגיע מתוך 'חסרון בכח הרבנות' ולכן אין לחשוש לדבריו, ואי אפשר לדמות לכאן בהחלט, ואיני אלא מראה מקום). ובמקו"א הארכנו בדין חכם שהורה.

ג. נאמנות הרבנים נגד הרופאים

ויש אחד מהארגונים החשובים והנכבדים בציבור היראים והחרדים שהרבה מהרבנים מצדדים בהם, ומעמידים נשים צדקניות לעסוק במלאכת הקודש בבתי חולים שונים להשגיח למען טהרת וקדושת היוחסין בישראל, וכוונתם ודאי לטובה ושכרם רב מן השמים. (ובענין נאמנות נשים לעדות עי' שו"ת הרשב"א ח"ב סי' קפב וח"ה סי' קלט, ועי' בדברי הרמ"א בשו"ע חו"מ סי' לה סי"ד, ואכ"מ).

אולם אני מצטט מה ששמעתי מכלי ראשון מפרופסור מנהל מחלקת מחקר ורפואת נשים גינקולוגיה בבתי חולים נחשבים ומפורסמים בחו"ל וכן באחד משלשת הבתי חולים הנחשבים בא"י (וגם שימש בדרגה עליונה כיו"ר ארגון בינלאומי לטיפול הפריה חוץ גופית), שאמר בפה מלא, ש"אין שום אפשרות בעולם לאותם משגיחות לדעת שום דבר באמת בתהליך הפרוצדורה הרפואית, ואין שום נאמנות לכל ההשגחות שלהם". ואם הוא אינו נאמן, מי הוא הנאמן ומי הוא המומחה. ואמר זאת במסיח לפי תומו בפגישה אישית (עי' חולין צח: וב"ק קיד: ותרומה"ד סי' עב). וגם כל פרשת נאמנות של נכנס ויוצא, הוא רק משום דמירתת ונחשב שנמצא שם כל הזמן, עי' בנספחים סי' ה', וכאן לא שייך מירתת כלל כשאין המשגיחות הנ"ל מבינות בזה כלום לפי דברי המומחה הנ"ל, ולכן קשה מאוד לומר שיש כאן נאמנות לאותם המשגיחות.

ואם כאן זה שטח שלו והוא המוליך והמביא בכל התהליך, וקובע שאין שחר לכל פעילות הרבנים בזה, על מי עלינו להאמין, למומחה או לרבנים, והוא קשה מאוד לקבוע ולדון בזה, היות שכבר הרבנים ואף מסרו בפה בכשרות הדבר, אולם הרי המומחים לאותם רפואות הם הרופאים, ויש לדון ולהאריך, ואכ"מ. [ובמקו"א הבאנו שניתן לקיים טיפולים בהיתר ובשופי במרפאה פרטית שכל צוות המומחים יראים ושלמים, ומכמה סיבות אין את החששות הנ"ל בטיפולים המסויימים הנעשים על ידם, ואכמ"ל].

ד. גדר מומחה "המכיר את החולי"

והנה, כתב השו"ע (שם ס"ו) "אם הרופא אומר שאינו מכיר את החולי, הרי הוא כאדם דעלמא ואין דבריו מעלין ולא מורידין". ומבואר דנאמנות הרופא הוא רק באופן ש"מכיר את החולי".

ויל"ד מה השיעור של ידיעה בחולי שנעשה בה מומחה ה"מכיר את החולי", האם תלוי בימים שבועות חודשים או שנים. וקצת תימה לומר שהשם מומחה שנצרך כאן יהיה נקבע לפי המומחיות במחלות אחרות (ועי' פתחי תשובה יו"ד סי' קנה סק"ב), שהרי שאר מחלות יודעים מה שיודעים ויודעים מה שלא יודעים, אבל כאן יודעים שלא יודעים, וכמו ששמעתי כמה פעמים מרופאים שאין להם ידיעה במה שאינו שטח שלהם.

ומעתה יש לדון מה גדר "מכיר את החולי" בנידון דידן, דהלא כעת עבר פחות מכ"ד חודש מיום הכרת מחלה זו בעולם, ויש לדון אם צריך לכה"פ כמה שנים כדי להחשב 'מכיר את החולי'. ועוד יש לעיין בנידו"ד, שהרי גם הרופאים המומחים ביותר בכל העולם אומרים (וכן אמרו לפנינו, וכן נמצא אצלינו בכתובים מיו"ר הסתדרות הרופאים לשעבר, ועי' גם בנספחים סי' י"ז במכתבו של הפרופסור אלון מוזס) שבמחלת הקורונה יש חידושים כל הזמן, ודברים שחשבו מתחילה נודע אחר כמה חודשים שהאמת הפוכה לגמרי, ויש שינויים כסדר, עד שאי אפשר להגדיר את ההפתעות שיש במחלה הזו. וצ"ע.

ה. ספיקות המצויים אצל הרופאים עצמם

יש לדון באופן כללי מה קובע שם 'מומחה' לרופא, שצריך לשמוע לדבריו. שהרי יש מקרים רבים שהרופאים עצמם אינם יודעים להכריע, וגם מצינו סתירות בין הרופאים, ויש לברר מי הוא ה'מומחה' שיש לילך אחריו.

ספיקות בטיפול נגר סרטן נדיר

ואפילו בשטח שהרופאים בקיאים בו, כאשר יש מקרה חריג נעשה ויכוח בין הרופאים, וכמו שהיה מעשה באברך יקר, שהיה לו סרטן בכבד מסוג ייחודי במינו שלא היה יותר מכמה עשרות מקרים כאלו לפי המתועד בעולם הרפואה, ובטיפול רגיל חישובו שיחיה כשלשה חודשים, והציע רופא אחד בקצה העולם טיפול חדש שיתחילו מיד ורק באופן זה יש צד להצילו לזמן ארוך, ומצד אחד יכול להחיותו לגמרי, ומצד שני יכול להמיתו בזמן קצר. ואותו רופא אומר שיש לו נסיון על הקליינטים שלו אבל אין על זה עדיין מחקר בעולם, והיה ויכוח בין הרופאים אם לגשת לטיפול החדש הזה (ועי' לקמן אות י"ד מה שהבאנו בזה בדעת זקה"ק החת"ס זיע"א).

ויש לדון האם אפשר להגדיר את אותו רופא בקצה העולם כמומחה כלפי מחלה זו ואחרים כאינם מומחים, או לאו.

והבאתי שאלה זו לפני גדולי הרופאים בארץ ישראל ובעולם, והשיבו לי פה אחד להתחיל בטיפול הרגיל ולא להכנס לסיכון, שלדבריהם רק מהטיפול הרגיל הם מכירים ולא יודעים מהטיפול החדש. ואחר כשלושה חודשים שהטיפול הרגיל כבר אינו מועיל, ג"כ היה ויכוח בין הרופאים אם לגשת לטיפול החדש, שיו"ר אונקולוגיה בבית"ח שיבא ויו"ר אונקולוגיה-כבד בבית"ח בלינסון אמרו לקחת הטיפול החדש, ומנהלת המחלקה שטיפלה בעצמה בחולה אמרה שלא לקחת, (וגם אלו שאמרו ליקח, לא היה להם באמת ידיעה בטיפול החדש הזה, אלא שהיתה דעתם שבמצב עכשיו ממילא אין לו קיום). ודרשתי וחקרתי בזה הרבה, והיו בזה הרבה סתירות בין הרופאים בין בארץ ובין בחו"ל.

וכל זה מדובר על מחלה שבאופן כללי יש עליה מחקר ונסיון של שנים, והרופאים הנ"ל מומחים בפרשה הזו ומטפלים בזה עשרות שנים, ועם כל זאת כשבא שאלה לפנייהם באופן חריג שלא הכירו, נעשו סתירות רבות ביניהם. ובעיקר שבעצמם הודו שאינם יודעים להכריע באופן ברור.

דעת גדולי הפוסקים והרופאים במקרה נדיר של סכנת עובר

ועוד מעשה שבא לפנינו, באשה מעוברת בחודש הרביעי שקיבלה חו"ד משני רופאים מומחים על עובריה שאין לו הגולגולת מעל עיניו מסביב כל המח, אבל כל המח שלם, ויש גוף שלם עם עינים לב חוט השדרה קיבה וכו', והרופאים ביקשו לעשות הפלה מחמת סכנה לאם (לפי דבריהם). ועד אז היו בעולם רק מקרים בודדים של עובר בלא גולגולת ובלא מח שלם, אולם בלא גולגולת ו'מח שלם' זה לא היה מעולם (כפי שקיבלנו מטובי הרופאים), ובכל ספרי הרפואה לא היה להם מידע על זה.

והורו לי בברירות בנו של מרן האגרות משה הגר"ד פיינשטיין זצוק"ל ויבדלחט"א רבינו כבוד ראב"ד ירושלים הגר"מ שטרנבוך שליט"א, שבנושא הזה אי אפשר להביא ראיה מרופאים על כלום, דבמה שאינם יודעים אינם מומחים כלל (ועי' בנספחים סי' ו' באריכות).

דעת גדולי הדור במקום שאין הכרעה ברורה בין הרופאים

ובדידי הוה עובדא, שזכיתי להיות בקודש פנימה קמיה רבינו הגראי"ל שטיינמן זללה"ה, והגיע שאלה שהקריא לפניו מתוך הכתב אחד ממקורביו, על בחור שהסתפקו הרופאים אם לעשות לו ניתוח בשדרה, והנידון היה (כמדומני) שאם לא

יעשה הניתוח יש אחוזים מסויימים שימות, ואם יעשה הניתוח ברור שלא יהיה יכול ללכת כל חייו, ויכול להיות גם שימות. והיה ויכוח בין הרופאים על זה. ואמרו ששאלו קמיה אחד מגדולי יועצי הרפואה הרה"ח רבי אלימלך פירר שליט"א ואמר שלא יכול להכריע בזה, ושלח לכבוד מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ואמר שאינו יכול להכריע בזה, ושלח למרן ראש הישיבה זללה"ה (ע"כ פחות או יותר השאלה מה שבזכרוני). ולא עבר כשישים שניות (לדעתי), והורה הגרא"ל את דעתו הברורה מן שמיא מה לעשות.

וגם בזה חזינו שאין דעת הרופאים ברורה בכל דבר, ואפילו בנושא שהוא בשטח הידוע להם. ובאמת רק נטילת עצה מן הזקנים יכול להכריע, אולם קשה לומר שיש בזה 'דעת המומחים' אם ל'מומחים' בעצמם אין הכרעה.

דעת גדולי הרופאים בחולי הנפש

ובאוזני אמר לי מנהל מחלקת פדיאטריק-פסיכיאטריה באחד משלשת בתי החולים הגדולים בא"י: הרבה פעמים במקצוע שלנו אנחנו לא יודעים שום דבר וההחלטה הוא לפי "הסברות שלנו מהבטן". ואי אפשר לומר שאינו מומחה, שהרי הוא מנהל מחלקה בביה"ח, ולומר שאינו דובר אמת לא יתכן, משום שהוא אמר שאומר את זה בכאב ודיבר בכנות. ויל"ד אם על 'סברות מהבטן' מיקרי מומחה, שהרי הסברות שלו מהבטן יותר טוב ממישהו אחר שאין לו ידיעה בזה, היות שיש לו רקע רפואי בנושא של חולי הנפש. ופלא.

הסתירות בין הרופאים מצויים מאוד

אני הקטן בתקופה האחרונה הייתי בענין מחלות לב ומחלות מעיים לילדים בעשרות אישפוזים בבתי חולים מובחרים בכמה מחלקות שונות, ודיברתי עם מומחים ובכירים ומנהלי אגפים ופרופסורים לגסטרו-ילדים קרדיולוגיה-ילדים אף אוזן גרון-ילדים זיהומולוגיה-ילדים, ויועצים למיניהם, ותקופה ארוכה שהיתי גם במחלקת טיפול נמרץ, ובאסיפה בין שש עשרה רופאים הודו פה אחד בין כולם ואמרו ש"יש כאן הרבה הפתעות שאינם יודעים מה להכריע בנידון" (והבכיר שבהם אמר ש"יש כאן ספר רפואה שהילד כותב כל פעם מחדש").

והמדובר הוא שמחלות לב ידוע להם שנים, והניתוחים ידועים, והטיפולים למיניהם ידועים, אולם בכל נושא בפני עצמו יש מקרים מסויימים שכולם בפה אחד מודים בפה או בלב, שאינם יודעים להכריע. והייתי עד לכל הנ"ל.

ובמעשה אחר אמר לי מנהל מחלקת הזיהומים באחד מבתי החולים הגדולים בארץ ישראל, שאינו יודע איך להחליט, ומסופק אם יש חולי מעיים מהלידה או לא, ולכן לא יודעים איזה טיפול לתת, היות שעל צד אחד יכול לפגוע בלב, ועל צד שני אם לא נותנים יכול לפגוע בשמיעה, ובסופו של דבר מספק החליטו בהתייעצות של עוד רופאים בכירים שלא לתת, ובאמת היה צריך לתת, שנתברר שהיה החולי מהלידה ולא ידעו מזה, וכן הודה לי. ומה שיצא מזה היה עוד אישפוזים וטיפולים, והכל בא מחסרון ידיעה וספיקות בהכרעה. וכל זה הוא בדברים שהם המומחים הגדולים ומעשים שבכל יום לפניהם.

ובאמת ניתן לראות במציאות שכמעט בכל דבר יש סתירות בין הרופאים, ורואים את זה בכל אשפוז בבית חולים, אחד אומר שיש מים בריאות ואחד אומר שאין, אחד אומר שצריך טיפול נמרץ ואחד אומר שלא צריך, זה אומר שצריך אשפוז וזה אומר שלא ובסוף נכנסים לאשפוז בטיפול נמרץ לחודש, אחד אומר שהניתוח הצליח ואחד אומר שלא הצליח, אחד אומר שפגעו בלב ואחד אומר שלא פגעו, אחד אומר שצריך קוצב לב ואחד אומר שלא צריך קוצב לב, אחד אומר שצריך תרופה מסויימת ואחרת תזיק, והשני אומר שצריך תרופה אחרת והראשונה תזיק. ובכל אשפוז עוברים כסדר את כל המהלך הזה, ובפרט אם נוגע לנושא שצריך בו עירוב של כמה שטחים ואגפים בענייני רפואה, שאז כל אגף אומר את שלו ואף אחד אינו יודע מה קורה עם האגף השני, וגם כל אחד באגף שלו יש סתירות כל הזמן.

ובכל פעם יש שינויים, פעמים אחד מהם צודק, פעמים שניהם לא צודקים, ופעמים שניהם צודקים במידה מסויימת, ואין כללים בזה, ולא מוכח כלל שיש בזה עדיפות למומחה היותר גדול, שלפעמים מי שהשטח הפרטי שלו הוא בנקודה זו במסויים הוא הצודק יותר, אפילו שהוא פחות מומחה (ובאמת כמעט כולם משתדלים ומסורים ממש, אולם רבות מחשבות בלב איש).

ביצור לדון מחלוקת הרופאים בנידו"ד

וכן הוא מעשים בכל יום ולילה, שיש מחלוקת בין הרופאים איזה טיפול עובד ואיזה לא. וקשה מאוד לידע מה קובע שיעור מומחה בכל זה. שהרי כולם בעלי שם של מומחה בשוה, ועם כל זאת כשנעשה דבר חדש מעט אינם יודעים בעצמם מה לומר, ומסופקים ולא ברור להם, ושמעתי את זה רבות מהם בפה מלא.

והיוצא מכל הנ"ל, שאפילו בנושאים שהוא השטח שלהם והם מוגדרים גם לפי חז"ל כ"מומחים לרבים" בזה, יש כסדר סתירות ואי הבנות וחסרון בשיתוף פעולה, וכל זה הוא אפילו שמכירים היטב את 'התיק' ואת הפציינטים שלהם ומתעסקים בזה, ובכ"ז אין להם בזה הכרעה ברורה.

ואם נכונים הדברים, כיצד יתכן שבמחלות הנ"ל הידועים כולם פה אחד מודים שיש מקרים חריגים שאינם יודעים מה להורות, ואילו בדבר חדש שאין בו עשר שנים של מחקר, ואין בו מומחה יותר מכעשרים חודשים, והם מודים בעצמם שזה לא השטח שלהם, וכותבים להדיא שנעשה בעצם המחלה שינויים כל הזמן, וגם אינם יודעים כמה החיסון ומעיל ואם יצטרכו עוד חיסונים אחרים (ראה בנספחים סי' י"ז במכתבו של הפרופסור אלון מוזס), על זה בפה אחד כולם נעשו מומחים וכולם ברורים וכולם שוים לטובה. וכיצד יתכן לומר דבר כזה.

[ואף שמצינו בדברי רבותינו האחרונים זיע"א שחלקם הכריעו לסמוך על הוראות הרופאים בענין נתינת החיסון כנגד מחלת האבעבועות שהיתה בזמנם (עי' תפארת ישראל אבות פ"ג בועז אות א, ויומא יומא פ"ח אות ג, ותשובה מאהבה ח"א סי' קלה, ושו"ת זרע אמת ח"ב סי' לב, ושו"ת יד דוד יו"ד סי' כג. ועי' ספר הברית ח"א כתב יושר מאמר יז), לכאורה אין ללמוד מזה כלל לנידו"ד, דבזמנם היה דעת כל המומחים שצריך ליקח החיסון כמובא שם, משא"כ בנידו"ד שהודו בפנינו בפה מלא מנהלי בתי חולים לילדים ורופאים ומדענים בכירים שאין להם ידיעה בחיסון זה, ואינם בקיאים בו כלל, ואם כן אי אפשר לומר כלפי חיסון ילדים שיש דעת רוב 'רופאים מומחים', שהם עצמם מודים שאין כאן מומחים ואין כאן רוב, וברור].

ו. דברי המצדדים שלא ליתן החיסון

דבר אחד ברור לי, שאני הקטן ודאי אינני מומחה ואיני יכול לומר דעה בענייני הרפואה, אולם מה שברור לנו, שאפשר להקדים מה ששמענו מרופאים מומחים בענין החיסון.

היו לפנינו רופאים ומומחים בעלי חברות זיהומולוגיות שמרצים ומלמדים על עניינים אלו באוניברסיטאות, וטענו בפנינו וכן שלחו הדברים בכתובים, ולדבריהם יש בתוך החיסון חומר Toxic (טוקסיק), שהוא חומר מסוכן, ואמרו שמעולם לא היה חיסון שיש בתוכו סוג החומר הזה. ואי אפשר לומר שהם לא מומחים בשטח שלהם, שאמנם אינם מומחים לילדים ולא ברוקחות, אבל בנושא

הטוקסיק הם מומחים, והם מרצים ובכירים בשטח שלהם. אמנם כתב לי מדען וחוקר רפואי, PHD מאוקספורד, ומנהל צוות מחקר רפואי סטטיסטי לתרופות חדשות באוניברסיטת הרווארד, שלפי הבנתו המסמכים על הטוקסיק הנ"ל בנויים על השערות וחששות רחוקים, ואין מן הראוי להתחשב בזה. אולם יש חששות אחרים שפורסמו על ידי מדענים מפורסמים בכתבי רפואה נחשבים, ועדיין חסר נתונים ומחקרים בתחומים מסויימים בנושא, ולגבי חיסוני ילדים הוא עדיין בגדר 'מחוסר זמן' לגמרי (ולדבריו צריך ליקח קבוצת מומחים בינלאומיים בלתי תלויים מרחבי העולם, וישקלו את כל הנתונים שיאספו במשך הזמן מחיסוני הילדים, ועי"ז יתכן שיהיה אפשר בס"ד להכריע בבהירות יותר). וגם הפרופסור אלון מוזס כתב לי שאין ממש בכל החששות הנ"ל (עי' בנספחים ס"י י"ז). ואמנם נשלחו לידינו כארבעים עמודים שהוגשו לרשויות הבריאות באירופה על ידי הפרופסור והמדען הראשי של חברת פיזר לשעבר יחד עם עוד פרופסור שעבד עמו, וביארו שם למה ברור להם שיש בתוך החיסון חומרים מסוכנים, והם מומחים לנושא זה.

וד"ר ששימשה בעבר כמנהלת ביה"ח לילדים מהחשובים ביותר בא"י, והיא בעד כל החיסונים הרגילים שנותנים לילדים בלי יוצא מן הכלל, אולם כלפי החיסון הזה אמרה שאי אפשר לדעת גודל הסכנה שיכול להווצר מזה לילדים. ולדבריה אין סכנה לילדים שיחלו בקורונה, שעל פי רופא בקלות יכולים לצאת מהמחלה, ואינה מזיקה לאחרים לדבריה, ושוה בנזק המלך לגודל הסכנה הלא ידוע שיכול לצאת מלחסן בזה ילדים (ואמנם אי אפשר להגדיר אותה כמומחה לקורונה, שהוא דבר חדש, אבל למחלות ילדים באופן כללי היא בודאי מומחה לרבים). ומנהל מחלקת המיון בבי"ח מפורסם בא"י, הורה בפנינו גם כהנ"ל.

ועוד בא הפרופסור שעמד בראש ההרכב שהכין תוכנית מדינית להתמודדות עם מגיפה מטעם המדינה בארץ ישראל, והוא מרצה הראשי בנושא הזה באוניברסיטאות של המדינה במקומות שמכשירים רופאים לזה. ולדבריו אין שום טצדקי כלל לתת החיסון לילדים.

ובא לפנינו מנהל מחקר ראשי של אחד מחברות החיסון המרכזיות, שהוא בעצמו עסק ביצירת כמה רפואות שונות, ולדבריו ברור לו שמעולם לא נתקל בדבר שעלול להיות מסוכן יותר מהחיסון הזה, ובתשובה לשאלתי האם לדעתו לילדים יהיה תופעות לוואי יותר חמורות ממבוגרים, השיב ואמר שאינו יודע, אולם ברור לו שלכה"פ אותה סכנה שיש אצל המבוגרים יש גם אצל הצעירים. [ואמנם אי אפשר לומר שהוא מומחה לילדים, אולם גם אי אפשר לומר שאינו מומחה לרפואות מעין

אלו, שהלא כבר עשה תפקידים רבים בחייו בעניינים אלו. ולומר שאינו נאמן בגלל שהיום אינו קשור לחברה, הלא החברה עצמה ג"כ קשורה לענייני החברה, ואינו יותר גרוע מנאמנות החברה עצמה].

ונוסף לכך היו כמה רופאים בכירים שטענו שברור ובהיר שיש בתוך החיסון חומר שמשפיע לרעה על מערכת הילודה בין של האנשים ובין של הנשים. וביארו את דבריהם והסבירו כל דבר על אופניו ועל בוריו. וכששאלנו ודרשנו אותם אם בטוחים בדבריהם, אמרו הן הן. וכמקבלי עדות אין לנו ידיעה בנושאים הרפואיים הנ"ל, ובפרט שמערכת הבריאות העולמית אינם מודים בזה אלא במקצת ממש, ומכחישים באופן כללי (לא לגמרי) את הענין הזה. [ואותם רופאים שבאו בפנינו אי אפשר לומר עליהם שאינם מומחים או שאין זה מקצוע שלהם או שאינם מבינים ברפואה ומערכת הגוף, משום שחלקם בכירים ברפואת נשים וילודה, וחלקם מרצים באוניברסיטאות בנושאים האלו וכתבו ע"ז מערכות ע"י ארגונים רפואיים מכובדים, ובודאי לא גרע ממומחים אחרים ועפ"י חז"ל קשה לומר שלא צריך לחוש לדבריהם]. (ועי' לעיל אות ד').

ועד כמה שהדברים נכונים, בודאי שבנושא של פגיעה של מערכת הילודה יש לחוש ולהחמיר (הגם שכלפי ההלכה יש לצדד שאין בזה איסור להדיא, כיון שהוא בדרך גרמא (ועי' מה שביארנו בנספחים סי' ז' בהרחבה בגדרי הוצאת ז"ל), ומעין זה שמעתי בכלי ראשון מפה קדשו של מו"ר רבינו בעל הלהורות נתן הגר"נ גשטטנר זצוקללה"ה. ויש לדון כל דבר הלכה למעשה, ואין לדמות מילתא למילתא).

ובפרט כשהנידון הוא לתת החיסון לילדים, שכמו ששמעתי מרופאה מנהלת מחלקת זיהומולוגיה-ילדים מהשלש בתי חולים הגדולים בארץ, שיש לחשוש בכל פגיעה בילדים הרבה יותר, בגלל החלישות של מערכת החיסון אצלם (אמנם רואים שהמחלה עצמה לא השפיעה על ילדים יותר בחומרה מהמבוגרים). ועכ"פ כל מה שקשור לילדים צריך זהירות יותר. והראיה שעד עכשיו לא היה אישור תחת גיל י"ב אפילו לדעת הסתדרות הרופאים העולמית בגלל הזהירות שיש כלפי מערכת החיסון של ילדים. [ובמוסד הגדול בירושלים לילדים מיוחדים, שהמערכת החיסונית שלהם חלשה, וסכנתם מרובה ביתר שאת, אישרו להורים שאינם מחוסנים להכנס ע"י 'בדיקה מהירה' בסמוך לכניסה, ויש מעלה בבדיקה זו יותר מהחיסון, שגם אחר החיסון יש אחוזים מסויימים שנעשים חולים, ואילו הבדיקה (שמאושרת ע"י משרד הבריאות) מוכיחה על עכשיו בלא להסתמך על חזקה דמעיקרא. ועי' בנספחים סי' י"ז במכתבו של הפרופסור אלון מוזס שבית ספר שיש בו חלקים שלא מחוסנים,

יכולים להשתמש בבדיקות יומיות. ועפ"י י"ל דבודאי בית ספר אינו יכול לכפות על כל התלמידים לקחת החיסון, שאם רוצים להיות בטוחים, יכול להשתמש בבדיקות אלו לאלו שאינם מחוסנים, ועי' בנספחים סי' ט"ו מה שכתבנו בענין זה].

ושוחחתי בלשכתו עם מנהל מחלקת ילדים באחד מבתי החולים הגדולים והנחשבים, והוא יו"ר החוג לחסר חיסוני מולד באחת המדינות המובילות בלקיחת חיסונים מטעם הממשלה דשם, ואמר לי שנושא חיסוני ילדים בקורונה אינו בשטח שלו ולכן אינו יכול להביע דעה שלו ברבים בנושא. ואם הוא שמומחה באימונולוגיה ואחראי על מעל שני מליון הילדים במקומו בנושא זה, אחרי שנה וחצי שיש את המחלה הזו אינו יודע מה לומר, וברור לנו שבדאי עיין בזה מאות שעות כדי לדעת מה לעשות עם הילדים שלו והבית חולים שלו וכל ילדי מדינתו עמם, ויודע שהשאלה עתידה להגיע לפתחו, והוא לא יודע מה לומר, אם כן מי הוא המומחה לענין זה. ובדאי אי אפשר לומר שכל רופא ילדים מומחה לזה ודוקא הוא לא, וכמו"כ דאי אי אפשר לומר שכל רופא למבוגרים מומחה לזה והוא לא. ולא נתברר מי נותר להיות מומחה לזה, האם יועץ רפואי הוא מומחה, האם רב הוא מומחה. ויש לציין שכל הרופאים הנ"ל, גם אלו הסוברים למנוע מחיסון הקורונה לילדים, בלי יוצא מן הכלל, כולם הדגישו שהם בעד כל החיסונים בעבר, ורק בנושא החיסון לקורונה דייקא דנו, ובעיקר בענין הילדים דיברו נגד.

ז. ההכרעה בויכוח בין הרופאים

והנה, כתב השו"ע בהל' יוהכ"פ (או"ח סי' תריח ס"ב) "רופא אחד אומר צריך, ורופא אחד אומר אינו צריך, מאכילין אותו. הגה. והוא הדין לשנים נגד שנים, ואפילו קצתן יותר בקיאתן מקצתן כנ"ל". וביאר מרן החפץ חיים זצ"ל במשנ"ב (סק"ח) "ואפילו קצתן יותר בקיאתן מקצתן - ר"ל שאותן שנים שאמרו אין צריך, הם יותר בקיאתן ומפלגין בחכמה זו, אפילו הכי אין הולכין אחריהם להחמיר בספק נפשות, כיון שגם האחרים האומרים שצריך לאכול הם גם כן בקיאתן בחכמה זו".

ויש שרצו ללמוד מזה לנידון דידן, דאף אם נאמר שהיותר מומחים אומרים שצריך ליתן החיסון, אך הרי גם המצדדים שלא ליתן, הם לכא' בקיאתן בחכמה זו, ויש לילך אחריהם.

ולכאורה נידון דידן הוא עדיף מזה, דגבי יוהכ"פ מיירי דודאי לא יהיה נזק ע"י האכילה, אלא רק ספק אם צריך את זה או לא, והוא 'ספק הצלה', ובכ"ז שומעין לשאינם מומחין, וכאן מיירי על ספק הצלה ספק נזק, והוא "ספק לסכן בקום עשה בידים" (לדברי המצדדים שלא ליקח החיסון הנ"ל כמבואר לעיל אות ו'). ולפי"ז לכאורה בודאי דבכה"ג עלינו לשמוע לדברי השאינם מומחין, ולנהוג בשב ואל תעשה ולא בקום עשה.

אלא דיתכן לחלק בזה, כי לדברי משרד הבריאות, מי שאינו לוקח החיסון הוא ג"כ נמצא בסיכון מחמת עצם החולי, אלא דעדיין יש לדון מצד שהחולי הוא בא בידים שמים, משא"כ החיסון האדם מביא על עצמו בידים, ומנין שיש היתר לנהוג בקום עשה כשיש ספק שזה כניסה לסכנה.

ועוד יש להסתפק שמא כאן האומרים שלא ליקח החיסון הם המומחים יותר. וכן דעת מו"ר ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, וא"כ ודאי הדין שצריך לשמוע להם.

ח. בגדר רפואה "מועיל"

והנה כתב הרמב"ם (שבת פ"ט ה"ג) לענין הוצאה בשבת, דשרי "בכל דבר שתולין אותו משום רפואה, והוא שיאמרו הרופאים שהוא מועיל", ומדויק שאפילו אם אינו ידוע שזה הרפואה באמת, אבל אם "הרופאים אומרים שהוא מועיל", מיקרי רפואה (ועי' בנספחים סי' ח' אות ג'). ולכאורה לפי זה אף כאן יש לסמוך על הרופאים האומרים שהחיסון מועיל.

אמנם יש לדון ולחלק בזה בתרתי, חדא דכל דברי הרמב"ם הם כשדעת כלל הרופאים קובעים שהוא מועיל, אבל בחיסון הקורונה לילדים שיש רופאים מומחים אחרים החולקים על זה וסוברים שאינו מועיל [ואפילו מזיק], בזה מאן יימר דלדעת הרמב"ם מיקרי "רפואה".

ועוד, שאחרי שפירסמו ראשי ועדת ההסתדרות הרפואית העולמית בארה"ב שהממשלה בא"י ובני א"י משמשים כנסיון ללימוד וכ"מעבדה" (כלשונם) לפרשת הרפואה הנידון. וגם הגיע לידי הדיינים מסמכים ע"י ארגוני רפואה בגרמניה שכל מחקרם מבוסס על נתונים מהתהליך שבמשרד הבריאות בארץ ישראל, א"כ אין כאן חזקתו רפואה בדוקה ומועילה, ואין הרופאים אומרים

"שהוא מועיל", שהרי הוא עדיין בגדר 'ניסוי' אפי' לדעת הרופאים של משרד הבריאות הנ"ל.

ט. דברי זקה"ק החת"ס זיע"א בענין נאמנות הרופאים

ובגוף תועלת הניסוי בנידו"ד, הנה כבר כתב זקה"ק החת"ס זיע"א בחידושו (שבת פו:): "קשה לי לסמוך בשום הוראה על רופאי זמנינו אפילו ישראל וכו', דכל מומחתם עפ"י ספרי רפואות שנעשו ע"י נסיון שהיה להם ע"י גופי אומות העולם, וכן כל חכמתם בניתוח עפ"י שניסו בגופים שלהן, דחביל גופיהו, ואין מזה ראייה לגופי בני ישראל, ואין לדון מדבריהם להקל בשום איסור כי אם לענין חילול שבת ואכילה ביוה"כ, דלא יהא אלא ספק פיקוח נפש נמי דוחה שבת, אבל להאמין להם ממש אין נראה לי".

ועוד כתב בחידושים לע"ז (לא:): "אידי דאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו. מימי תמהתי אחר שבעו"ה אין לנו מדרש חכמות הרפואות, וכל רופאי ישראל לומדים בבית מדרש לאומים וחכמיהם, וכל חכמתם בנוי על טבעי גופי דאכלי שקצים ורמשים ולא דאיגי במצות, ואיך ישפוט מזה על גופי ישראל דלא אכלי שקצים ודאיגי במצות, הרי קמן אלו מסתכנים בגילוי וכו' ובודאי לענין רפואות הגוף מה נעשה, נסמוך על רופא חנם ית"ש ויתן בפי הרופא ומחשבתו לרפאות נפש עד דכא ושומר פתאים ה', ולענין פ"נ שבת ויה"כ לא יהא אלא ספק נמי מותר, אבל לענין איסור נדה צ"ע, ואם חז"ל סמכו על הרופאים שהעלה מטבעין ליבנה וכדומה, בזמניהם היה חכמי רופאי ישראל אשר שקלו זה בדעתם, אבל רופאי זמנינו אינם עוסקים אלא בטבעי או"ה, צריך לי עיון מאוד".

ועפ"י יש לפקפק בכל הניסוי שנערך בגופות אומות העולם, שאין להוכיח ממנו על תועלת הרפואה הזו בגופות ישראל. ואמנם כאן בא"י נעשה הניסוי בגופות ישראל, אבל מדברי החת"ס מבואר דתלוי בהא דחביל גופייהו, ומבואר בגמרא (שבת שם) דהוא תלוי בהא דאוכלין שקצים ורמשים, וא"כ לענין זה שוים השאינם שומרי תו"מ עם שאר אומות העולם, ואפשר דאינם מודדים לשומרי תו"מ, וממילא צריך לברר כמה מהיראים לדבר ה' לקחו החיסון ולדון בזה (ולפי הפרסומים, בשני בתי חולים החרדים בא"י, יש אחוזים גבוהים מהרופאים שלא נטלו החיסון לעצמם).

[ואף שביארנו בתשובה לענין שם סמוך ל"כרך" דגם גויים מהני לזה, ובודאי ישראל אחד הדר בעיר, עי' נספחים סי' ט' אות י', אבל זה רק כשהנידון תורת

‘כרך’, משא”כ כאן שהנידון הוא נסיון בגופים, צריך שיהיה שיעור מספיק של שומרי תו”מ דוקא].

ועוד שמעתי מכלי ראשון עדות ממנהל אגף בכיר במשרד הבריאות, שאפילו על החיסונים שבעבר, גם שם בסוד ה’ אמרו לו במשרד הבריאות ‘לילדים שלך אל תיתן’. ופלא הדבר בעיני. אך זה עולה בקנה אחד עם דברי זקה”ק החת”ס זיע”א שקבע לנו שלהאמין להם אפשר רק על פיקו”נ דוחה שבת, אבל להאמין ממש אי אפשר, וכלשון החת”ס “להאמין להם ממש אין נראה לי”. וכל זה שמעתי בכלי ראשון ממש בעדות נאמנה משומר תורה ומצוות אחראי אגף בתוך משרד הבריאות.

י. התופעות לוואי מהחיסון

לדברי משרד הבריאות בארץ ישראל לא קיים תופעות לוואי חמורים רבים בחיסונים אלו, אולם בפנינו הגיעו פרופסורים ורופאים המנהלים קופות חולים שכונתיים במשך עשרות שנים, והעידו שמגיעים לידם תופעות לוואי למיניהם שברור להם שנגרמו מחמת החיסון, ולדבריהם **אין להם למי לדווח על מקרים אלו**, ואין להם חנווני להרצותם. ולדבריהם מקרים רבים שמכירים אינם באים לבסוף לדיווח במשרד הבריאות. וקשה לומר שאינם מומחים לענין משפחה וילדים שהרי בזה עוסקים כל חייהם (ולכה”פ במשך עשרות שנים), וגם לומר שאינם מומחים בתופעות לוואי או במערכת הבריאות אי אפשר לומר, וגם קשה לקבוע שהם משקרים, דמה תועלת יש להם בזה.

ואני הקטן הייתי בחדר מיון לאחרונה, ובאותם השעות הגיעו לשם שלשה מקרים עם תופעות לוואי מהחיסון השלישי שחלקם במצב חמור, ובאוזנינו שמענו באסיפת הצוות של חדר המיון שזה תופעות לוואי שמוכרים להם. וכששאלו קמיה אחד הרופאים המומחים על זה, אמר שזה תופעות לוואי שמצויים למיעוטא דמיעוטא, ובדיק כשהייתי בבית חולים היו שם, וצ”ע.

וגם ראינו בכלי ראשון אצל שא”ב כמה מקרים חמורים של תופעות לוואי שידוע לנו בודאי שלא מדווחים לרשויות, וזה גם אחרי החיסון השני והשלישי.

ואם נכונים הדברים שוב אי אפשר לומר שאין תופעות לוואי במספרים ניכרים שקרובים לחשש של סכנת חיים. והנ”ל מדובר על מבוגרים, ולפי כל דברי המומחים לעיל הוא ק”ו לילדים. ובודאי עכ”פ לא פחות.

ומה שאומרים שהלא במציאות נראה שהחיסון מועיל והתופעות לוואי החמורות לא מרובים כצעקתה, אין זה טענה כל כך, שהרי המצדדים שלא ליתן החיסון טוענים שהנזק יכול להיות גם לאחר זמן, ואפי' בעוד כמה שנים, ולא שמענו אינו ראייה, שהם לדבריהם הרי כן שומעים וכהנ"ל. ובפרט בילדים שהזהירות לטווח ארוך צריכה להיות כפולה ומכופלת, וצ"ע.

יא. סכנת החולי בילדים

ולפי עדות הרופאים שהעידו בפני הבי"ד, עפ"י סקר שנעשה לא מצאו אפילו מקרה אחד בתוך כאלף שהחולה הראשון היה ילד, ולדבריהם המציאות היא שילדים אינו מצוי כ"כ להיות הגורם (הראשון) להדבקה. ואין אנו מאשרים את הדברים, אולם אם נכונים הם, רואים שיש איזה פרשה אחרת במחלה אצל הילדים, והנהגה אחרת בחסדי שמים כלפי החולי בילדים בין בקבלתה ובין בהעברתה.

ואמר לפנינו אחד מראשי המערכת לענין החיסונים בארץ ישראל, שאם היה צריך לדבר על ילדים "היה לוקח את הסיכון", בהאי לישנא, היות שהסיכון שלדעתו יהיה במחלת הקורונה הוא יותר חמור, ואמר "זה באמת שאלה מה מסוכן יותר, אבל אני אפילו לילד שלי הייתי מחליט שעדיף הסיכון של החיסון". אלא שהוא עצמו אינו מומחה לא בפדיאטריק ולא ברוקחות, וממילא יש לדון עד כמה אפשר להגדיר אותו כמומחה בנידו"ד. ועכ"פ גם הוא מודה שיש סיכון בזה, אלא שגובר הסיכון הזה על הסיכון הזה, הגם שכלשונו "זה החלטה קשה". והדגיש באופן ברור שאין עדיין מידע וסקרים מטעם משרד הבריאות כלפי הסיכון של החיסונים לילדים.

יב. האם אפשר להכריע לכלל כולו כאחד

ואם נכונים הדברים או חלקם או מקצתם, לכאורה היה מקום לדון בנידון דידן, שעד כמה שיש מחלוקת בין הרופאים על נחיצות החיסון לילדים, ומידת התועלת לעומת החשש לנזק, ולא ברור מי הוא המומחה כאן ומי אינו מומחה, ויתכן שכולם בשוה מומחים ע"ז, או בשוה אינם מומחים ע"ז. ואולי יש לדון דיתכן שדוקא המצדדים שלא ליקח החיסון הם המומחים יותר, וזהו דעת מו"ר ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א באופן ברור.

ועוד היה מקום לצדד, דאף דאין כאן מומחה כלפי החיסון, אך שמא כלפי עצם החולי יש כאן מומחה, וזה גופא הוא סיבה ליקח החיסון. ואמנם בילדים לא יהיה בזה טענה כל כך, שבחסד וברחמים בילדים עד היום יש אפס אחוז תמותה בס"ד, אבל במבוגרים באופנים שונים של סיכון, היה מקום לדון שיהיה בזה הכרעה להעדיף הסכנה של התופעות לוואי מהחיסון על פני הסכנה של החולי. ואמנם דבר זה גופא אינו יכול להיות הכרעה אחת לכלל כולו, אלא לכאורה צריך לשקול במשקל הזהב כל יחיד ויחיד לפי מצבו ועניינו, מה שיעור סכנתו מהמחלה וכנגדו מה שיעור החשש מהתופעות לוואי של החיסון. וזה דעת מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א, שאין לדון בזה את הכלל כולו בחדא מחתא, אלא כל יחיד במשקל הזהב שלו.

ובגוף טענת משרד הבריאות שהסיכון מהחולי עצמו גדול יותר מהסיכון שבחיסון, בודאי אי אפשר לדון ולהכריע לכלל כולו כחדא, אלא מוכרחים לדון בזה בכל יחיד לעצמו [ופעמים בהסתכלות כללית אמנם צודקים, אבל כלפי יחיד אינו הנהגה נכונה למעשה. ומהנהגה כזו יצאו כמה חורבנות ששמעתי מכלי ראשון ממדריך המבצעים של ארגון הצלה שהיה נוכח ב"טרגדיה מירון" וכן אמר לי שהיה מעשרה ראשונים ב"טרגדיה קרלין", ואמר שהוא מתחרט על כמה מקרים שלא עשה החייאה היות שהתנהל כפי התקנון של משרד הבריאות (שהוא תקנון ישן נושן, שלא עודכן מזה שנים רבות), וכן העידו עוד, המשמשים כוננים במשך שנים רבות בין ממד"א ובין מארגון הצלה, שהיו באירועים הנ"ל ומתחרטים על שהתנהלו כפי התקנון הנ"ל, ואכמ"ל. ועי' מה שכתבנו בזה עוד ב"פסקי הטרגדיא" הובא בנספחים סי' י].

יג. להכניס עצמו לסכנה כדי להציל אחרים

ומה שטוענים שאף אם אין לילדים סכנה חמורה בחולי, מכל מקום עליהם ליטול החיסון כדי לשמור שלא להדביק את המבוגרים ולסכנם.

לכאורה לא מצינו היתר כזה, לעשות מעשה חבלה לאחד להכניסו ל'ספק לסכן בידים', כדי ספק להציל אחרים מספק סכנה. (ולכל היותר יכולים להזהיר שלא יבואו הקטנים אצל הגדולים שבסיכון).

וכבר קבע לנו מרן הח"ח זיע"א (משנ"ב סי' שט"ז ס"ק יט) דאין אדם מחוייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חבריו מסכנה ודאית. וכ"ש שאין כאן (בילדים) סכנה

ודאית לחבירו, דהא כדי לומר שיהיה הצלה ע"י החיסון שיקח הילד, צריך לבנות גג על גג, ולומר שיהיה הקטן חולה, ושמא יהיה מסוכן בעצמו, או דאף אם לא יהיה מסוכן בעצמו, שמא ידביק את הגדול בחולי, ושמא אותו גדול יהיה בחולי חמור מחמת זה. ומנין שכל זה הוא שיקול לעשות מעשה לסכן בידים בתופעות לוואי למיניהם רח"ל.

ואף אם היה ממש בטענה זו, יש לדון מהו כח ההכרעה שצריך כדי להתיר לאדם לסכן עצמו לצורך הצלת אחרים, ולא הצלה מיידית וישירה, אלא ספק הצלה עתיד. וכן באדם הנותן כליה לחבירו ועי"ז מסכן את עצמו לשם הצלת חבירו, יש לברר איזה סמכות רפואית נצרך כדי להכריע בזה. ויתכן שכאשר בא לסכן עצמו לא לצורך עצמו אלא לצורך הצלת אחרים, יהיה אסור לעשות כן בלא הכרעת מי שמוגדר 'מומחה' באמת. ובנידו"ד לא ברור שיש מומחה כזה, ובאותה מידה יש גם מומחים המצדדים שלא ליתן כלל.

ולטענת משרד הבריאות בארץ ישראל לפי הנתונים שהציג בפנינו יועץ בכיר במשרד הבריאות, על פי סקר שערכו בין 1.7 מליון צעירים (בין הגילאים 17-25), יש מתוך כל מאה אלף חולים בקורונה כאחד עשר הבאים לכדי סכנה מחולי הקורונה, ומאידך ממקבלי החיסון יש כשלוש הבאים לידי סכנה מהתופעות לוואי של החיסון, וא"כ לדבריהם יש להעדיף את הכניסה לסכנה של החיסון מלהשאר בסכנה של החולי, משום שיש יותר סיכוי להגיע לסכנה מחמת החולי לעומת הסיכוי להכנס לסכנה מחמת החיסון.

ואמנם בחשבון כללי ציבורי יש הבנה לשיקולים כאלו, אבל כשאנו דנים כלפי כל יחיד לעצמו, מי קבע לנו שצריך לחוש לצד רחוק כזה, בין בצד המחלה ובין בצד החיסון, ואין כלל טעם לומר שצריך ליקח החיסון מחמת אחוזים רחוקים כאלו. ומאחר שגם לדברי הרופאים שבעד החיסון איננו מוצאים בזה 'צורך', אם כן יש לצרף בודאי דעת הרופאים המומחים האחרים שמתנגדים ללקיחת החיסון, ולדבריהם יש לחשוש שרבים הם הניזוקים מזה, או בקל או בחומר, או עכשיו או לאחר זמן.

והיה אחד יכול אחד לטעון שאנו נמצאים ב'זמן מלחמה', וממילא אפילו שנתנת החיסון מסכן את היחידים, אבל כל אחד צריך ליקח החיסון כדי להציל את האוכלוסייה הכללית בא"י (ובעולם), וממילא מותר אפילו לסכן עצמינו כדי להציל אחרים, וכדברי החת"ס (חו"מ סי' מד, ועי' צי"א ח"ב סי' נז) שלאנשי ההצלה והבטחון מותר לסכן עצמם בזמן מלחמה כדי להציל אחרים, שזהו תפקידם.

אולם לא מתקבל על הדעת לומר שהמצב עתה נחשב 'זמן מלחמה', ושעל כל אחד מוטל הצלת הדור, וצריך להכניס עצמו לסכנה למען תועלת הכלל. דדברי החת"ס הם רק למי שמוטל עליו התפקיד הזה, אבל כל יחיד ויחיד לא מוטל עליו להכניס את עצמו למצב של סיכון, וחי"ק קודמין. (ובשני בתי חולים החרדים בא"י, לפי הפרסומים יש אחוזים גבוהים לש אנשי צוות שלא לקחו החיסון, והרי תפקידם להציל, וש"מ שהם עצמם לא מגדירים את המצב כזמן מלחמה).

זאת ועוד, שרבים נחלו והגיעו לבית חולים גם אחר קבלת החיסונים, וכן נתפרסם לרבים אפילו בין הגאונים והאדמו"רים שבדור שליט"א שקיבלו החיסונים ונחלו, אפילו אחרי שנים ואחרי שלש ואכמ"ל. ומהיכי תיתי לומר כאשר דנים לגבי ילד יחיד שאם יקבל את החיסון כבר יציל את הדור ויתבטל חולי הקורונה.

יד. האיסור להכנס לרפואה שיש בה ספק חיים ספק מיתה

זקה"ק החת"ס בתשובה (י"ד סי' עו, מובא בפת"ת יו"ד סי' קנה סק"א) דן "אודות עלמה אחת בת י"ח שנים והיא בחולי נכפה ר"ל, וכל הרופאים נתיאשו מלבקש לה רפואה, אך הרופאים הכומרים בארץ ישמעאל אומרים אפשר ימצאו לה רפואה בסמים החריפים או שתמות, וזו היא טובתה לחיים או למות, ואך הרופאים ההמה אינם מאספים אותה לביתם אלא א"כ תאכל עמהם דברים האסורים ושום ישראל ממשפחתה לא יבא אצלה כל ימי משך היותה שם, אם מותר לעשות כן".

[ואף שבמקו"א כתב זקה"ק בתשובה (או"ח סי' פג) בענין שוטה שצריך ליכנס לבית חולים שעתיד להתרפא שם, אבל יתנו לו לאכול מאכלות אסורות, ד"מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יהיה רשע שעה א' לפני המקום". ובכ"ז גבי אותה עלמה שבחולי נכפה היה צד להתיר, דאצלה הנידון היה על סכנת מיתה ולא רק להשאר שוטה].

ומצדד החת"ס לאסור לאותה עלמה בחולי נכפה לילך לרופאים הישמעאלים, מכמה טעמים, וכתב דחולי זה נחלקו הרא"ש והר"י אם מיקרי סכנת נפשות, וגם לצד שנחשב סכנת נפשות יש לאסור מכמה טעמים, וכתב "חדא, אפילו רופאים ישראלים כה"ג מי התיר להכניס עצמם בספק נפש להמית או להחיות", והיינו אפילו שהספק שם הוא חיים או מוות (שמוגדר חיי שעה כמבואר בשבות יעקב ח"ג סי' עה, מובא בפת"ת סי' שלט סק"א), ואפילו שנחלקו הראשונים אם מקרי פיקוח נפש, אבל החת"ס מגדיר ש"נתיאשו הרופאים" לפנינו, ועם כל זאת כתב דלא ברור שמותר ליכנס לרפואה שהיא ספק חיים ספק מיתה.

ואחד משא"ב אחרי כמה שנים במחלה הידוע, הרופאים וכן היועצים הרפואיים הבכירים החשובים בא"י הרימו את ידיהם כציור של החת"ס הנ"ל, ולא רצו להמליץ על דברים חדשים שיש בהם ספק מיתה, אולם בני המשפחה לא הסכימו להתיימש וניגשו לטיפולים חדשים למיניהם ברחבי העולם, והצליחו בחסדי שמים להאריך את החיים בכשבע שנים. (ובאותם שנים הרבה פעמים הרופאים הבכירים שאלו את המשפחה מה הם מציעים לעשות, שלא ידעו להכריע בעצמם מה לעשות, ולמרות שזה מחלה ידועה רח"ל ומומחים בזה, עם כל זאת הם לא יודעים איך להכריע במלאכת ההצלה).

ובנידון חיסון קורונה לילדים, הלא לכל הדעות מדובר בחסדי ה' לא על מצב של סכנת נפשות לפנינו, ולא על מצב של 'נתיימשו הרופאים' לפנינו, ולא על מצב של חיי שעה לפנינו, ולא אפילו על מצב של ספק פיקו"נ כפרשת אפילפסיה דהחת"ס שבמחלוקת הרא"ש והר"י, אלא אפילו לדברי הרופאים המומחים המייצגים ומייעצים למשרד הבריאות בא"י, החשש של חולי חמור לילד הוא חשש רחוק, וחשש עוד יותר רחוק שיהיה חולי של סכנת חיים, וממילא בזה בודאי נאמר דברי החת"ס ד"מי התיר לנו להכנס לספק נפש להמית או להחיות". וכל זה הוא היות שדנים על כל יחיד ויחיד בפני עצמו.

מו. בדעת זקה"ק החת"ס בדין חבלה בקמץ

בגדרי חילול שבת לצורך רפואת חולה בשבת מצינו בדברי השולחן ערוך ג' לשונות, האחד בסי' שכ"ח ס"ב "מי שיש לו חולי של סכנה, מצוה לחלל עליו את השבת, והזריז הרי זה משובח, והשואל הרי זה שופך דמים". והשני בסי' שכ"ט ס"א "כל פקוח נפש דוחה שבת, והזריז הרי זה משובח", ולא אמרו 'השואל הרי זה שופך דמים'. והשלישי בסי' ש"ל ס"א "יולדת היא כחולה שיש בו סכנה, ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה", ולא אמרו לא 'הזריז הרי זה משובח', ולא 'השואל הרי זה שופך דמים'. וצ"ב.

ונראה בס"ד דנאמרו בזה ג' גדרים בדין חילול שבת לצורך רפואה, האחד הוא ביולדת, דהוי רק "היתר" לחלל שבת, ואין בזה דין זריזין ואדרבה יכול לשאול ולברר אי שרי החילול שבת או לא. והשני הוא בחשש פיקוח נפש שיש בו דין זריזין 'הזריז הרי זה משובח', והיינו כמו שביארנו בכמה דוכתי ממו"ר ז"ל בשם זקנו רבינו בעל הברכת שמואל זללה"ה דכל מקום שאמרו 'הרי זה משובח' הפירוש הוא דזה הוי הרחבה של קיום המצוה עצמה [וכן שמעתי לענין שבת ממו"ר הארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א], וכמו כן כאן יהיה בזה קיום שמירת שבת.

והשלישי הוא בחולי של סכנה לפנינו, דלא רק דאיכא 'היתר לחלל שבת', ולא רק שהזריז לחלל עליו שבת לרפואתו 'מקיים שמירת שבת', אלא אף 'השואל הרי זה שופך דמים', כלומר דדיבור השאלה עצמו נידון כמעשה של 'שפיכות דמים'. וכמדומני דכשהרציתי את הנ"ל קמיה דרבינו הגר"ש אויערבאך זללה"ה הסכים ליסוד ג' גדרים אלו.

ומעתה יש לקבוע בכל מקרה של חולה הצריך לחלל שבת עבור רפואתו, לאיזה מג' גדרים אלו שייך דינו.

ויש לדון בחיסון הקורונה לילדים, האם הקטן שלפנינו מוגדר כחולה וצריך לקבוע לאיזה מג' הגדרים שייך דינו, או דאינו מוגדר חולה לפנינו, ואינו שייך כלל לכל פרשת הג' גדרים הנ"ל. וא"כ לא יהיה בזה דין קום עשה של "הזריז הרי זה משובת, והשואל הרי זה שופך דמים" (לשון השו"ע סי' שכ"ח ס"ב).

ולכאורה מעתה אין לנו אלא דברי זקה"ק החת"ס זיע"א (שבת קלג:) שהאב החובל בבנו שלא לצורך עובר באיסור חובל דאורייתא, ומשו"ה אוסר לתקן ציצין שאינם מעכבין אחר שפירש (ועי' נספחים סי' י"א). ובאמת החת"ס הוא יחידאה בזה, ומנהג העולם כשאר פוסקים שחוזרים אף על ציצים שאינם מעכבין ולא חוששים לאיסור חבלה, אבל עכ"פ לדעת החת"ס הוא איסור דאורייתא. ואפש"ל דגם המתירים במילה הוא רק עד כמה שמישך שייך למעשה המילה וסוברים דמיקרי עדיין עוסק בה והתירו, אבל בחיסון קורונה לילדים שהנידון הוא מעשה חדש לגמרי של 'קום עשה', בזה יתכן שאף החולקים על החת"ס גבי מילה, יודו שאסור ליכנס למעשה חדש בקום עשה, ולא יהיה היתר מחמת סברא של ספק ספיקא של הצלה. ויש לדון. (וכבר כתבתי בקונטרס "ערל לב" שי"ל בשנת תשס"ד על המוהלים שמתביישים לתקן המילה בשעת מעשה, כדי להראות רח"ל את זריזות ידיהם וכדומה. וכשבאים לבקר את הנימול אחרי מעמד הברית, עושים מעשה המילה מחדש כפי הדין, בלא ברכת המילה ובלא אבי הבן ובלא שליחות ובלא סנדק. ע"ש שהארכתי בזה טובא. וכן הובא שם מכתבים בענין זה מגדולי המוהלים ומגדולי הדור. ועי' נספחים סי' י"ב דעת הרבנים דייני הבד"ץ דהעדה החרדית בירושלים שיצאו בעקבות העובדות המבוארים בקונטרס הנ"ל, על החומר לקיים תקנת היעב"ץ והחת"ס והכת"ס).

מז. מהו כח האב להכריע על בנו

ויש לדון לולי כל הנ"ל, מיהו האפוטרופוס והאחראי על הבן אם ליקח החיסון או לא, ולמשל באופן שהאב אינו יודע ללמוד דף גמרא, ונוהג ברכבו בלא שמירת כללי

ואם נכונים הדברים, א"כ כל אב שעושה בזה מעשה בקום ועשה, יש עליו אחריות, ואין אדם יכול לומר שלא אכפת לו הסכנה שיש בזה, וכמו שכתב הרמב"ם (רוצח פ"א ה"ה) "הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד על כך מכין אותן מכת מרדות".

והנה ב'פסקי קורונה' ביארנו עפ"י דברי הרמב"ם הנזכרים, שמי שאינו שומע לאזהרות הרופאים בנושא הזהירות לקורונה מכים אותו מכת מרדות. ולכא' גם כאן היה מקום לומר שמי שאינו נוטל החיסון ואומר 'איני מקפיד על כך ומה לאחרים עלי', יהא דינו במכת מרדות.

ועוד, דהרמב"ם מיירי כשכולם שוים לטובה, משא"כ כאן דיש מומחים אחרים המזהירים להיפך שאם יקח יהיה בסכנה, ובפרט שכולם מודים שבאי לקיחת החיסון לילדים אין מצוי סכנת חיים מחולי הקורונה, כמו שביארנו לעיל אות י"א, א"כ לא שייך בזה דברי הרמב"ם הנ"ל.

ומה שאמר לפנינו אחד מהפרופסורים בתוך דבריו, ש'אי אפשר לדעת מה הסיכון שיהיה לילד מהחיסון, אבל יש סכנה של הדבקות בחולי לסבא וסבתא' (כלשונו), יש לדון האם מי שיתן חיסון לילד מחמת זה, ונכנס לסיכון בזה, האם יהיה לו מכת מרדות על זה גופא. וקשה להאריך.

משפחה שנטלו החיסון לחלק מילדיהם, וראו תופעות לוואי קשות ה", גם לגבי שאר החיסונים הרגילים היו מן הרבנים שרצו לדמות לדיני מילה שבמתו שנים מחמת מילה הוא סימן לכל המשפחה ואסור למול את האחרים (עי' יבמות סד: ועי'

רמב"ם מילה פ"א ה"ח ושו"ע יו"ד סי' רסג ס"ב), וכמו"כ בנידו"ד באופן שברור שהגיע נזק מהחיסון לשנים מהמשפחה, יהיה אסור ליתנו לשאר האחים.

וכל זה בחיסונים הרגילים, וכ"ש בנידו"ד שמראשיתו החשש לסכנה בחולי קורונה לילדים הוא רחוק יותר, היה מקום לצדד שלא יהיו צריכים לשנים, אלא אפילו באחד ממשפחה כבר יהיה אסור ליתן לילדים אחרים באותה משפחה את החיסון, היות שיש דעת המומחים שמראשיתו לא נחשב להצלה אלא לנזק.

ובודאי אלו שעושים את זה בברכת צדיקים, הזהירות והזריזות שלהם כוונתם הוא בודאי לשם שמים. אולם אם חלילה נעשה מזה תקלה, כבר כתב לנו זקה"ק החת"ס זיע"א בתשובה (או"ח סי' קעז) בנידון גבירה שראתה המשרתת נופלת מתעלפת כמתה, וכיוונה לשפוך לפיה סם חיים, וטעתה בשוגג ושפכה לפיה נפט ומתה, והורה החת"ס שיש בזה משום איסור רציחה, וחייבים על זה כל תיקוני תשובה וכפרה. אלא שבנידון שם שהיתה אשה, כתב שאין צריך להפחידה יותר מדאי, דהיה כוונתה להציל וכו', ועכ"פ צריך כפרה.

וכמו"כ בנידו"ד אם אירע לבסוף תקלה מחמת החיסון, יהיה חיוב תיקון וכפרה בזה (ועי' באריכות במנח"י ח"ג סי' קד וסי' קה בענין רופא שכיון להזריק סם חיים וטעה והזריק בזריקה סם המוות).

ואם אחד הגיע ממרחקים לטעון על הנ"ל, שבנידון דהחת"ס היה סם מוות גמור, משא"כ בנידו"ד שהוא בעצם סם חיים ורק אצל אותו ילד באופן אישי נעשה לסם מוות. אין זה נכון, דהא גם לדעת המצדדים ליתן החיסון, גם הם מודים שיש אחוז מסויים בילדים שהחיסון הוא סם המוות להם, ואנו לא יודעים מי הם, ולו יהא שלדבריהם הוא אחוז נמוך, עכ"פ במקרה זה נודע שלאותו ילד היה כאן מעיקרא סם המוות ולא סם חיים.

ובספר פתשגן הכתב (להוד מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א, סי' ג' עמוד סט) כתב "דדבר פשוט דבעבירות שכוונת התורה התכלית, לא שייך דבר שאינו מתכוון, כגון ברציחה, דעיקר קפידת התורה שלא יהיה נרצח". ובספר משנת פיקוח נפש (שער א' סי' ז סק"ז) הוסיף על זה, "ולפי זה, גם במקום שהחולה רוצה שיתקצרו ימיו (עי' שם בצירוף), לא שייך בזה היתרא דדבר שאינו מתכוון, דסו"ס רצון התורה שלא יהיה נרצח אפילו כשמסכים לזאת".

וכבר פקיע בבתי מדרשות היסוד של זקה"ק הכת"ס זיע"א, שכידוע היה חולה כל ימיו מגיל קטן, ובמשך השנים דרש הרבה ברופאים מומחים לקיים דברי חז"ל שניתן רשות

לרופא לרפאות, והכיר אותם היטב, ועם כל זאת קבע לנו במסמרים דברים הנוקבים כל לב בשר, על הפסוק (תהילים קז כ) "ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם", וביאר "כי הקב"ה באמת לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה, והרבה שלוחים למקום ומצווה לעבדיו הרופאים שירפאו את החולה, ואלו בחכמתם ע"י סמים שונים סמי דחיי יפעלו זאת, אבל אין בידם לרפאותו לגמרי שיהיה בריא אולם, **כי עוד נשאר הסמים המרים המזיקים להגוף בו, ואין בידם כח להעלות ארוכה לזה, כי אם יוסיפו סממנים גם מאלו לא יסולק כח המזיק.** על כן רק הקב"ה בעצמו יוכל להושיע מזה. והיינו 'ישלח דברו וירפאם' מעיקר החולי, אבל 'וימלט משחיתותם' מה שהשחיתו הרופאים, מזה ימלט הקב"ה בעצמו את החולה". עכ"ד. והוא נורא הוד למתבונן, ואין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים.

י. הזהירות הנצרכת בהוראה בזה

צריך בהוראה בזה זהירות לשני הצדדים, שבמבוגרים מצינו שמצד אחד יש שלקחו החיסון וקיבלו תופעות לוואי חמורות, וכן יש שלקחו ועכ"ז נעשו חולים בקורונה, ומצד שני יש שלא לקחו ונכנסו לחולי הקורונה במצב חמור יותר מאלו שלקחו. וממילא אי אפשר להורות בזה בקלות הדעת. הגם שהנידון לפנינו מדובר בילדים שבחסדי שמים סכנת החולי בהם פחותה, וכמו שביארנו לעיל אות י"א.

ומעשה שהיה באחד מגדולי הפוסקים שדר בקירוב מקום למרן בעל האגרות משה זצוק"ל, והיה בקי בספרי האחרונים, ופעם אחת הגיעה שאלה מאוחר בלילה לפני מרן בעל האגרו"מ זצוק"ל על אשה שביקשו שתתרום כליה לאחותה באופן מידי, ולאחותה היה יכול להיות בזה ודאי הצלת חיים ממוות, אבל היא עצמה היתה יכולה מחמת תרומת הכליה להכנס לספק סכנת חיים. ומרן בעל האגרות משה ביקש לקרוא לאותו פוסק שיעלה אליו בדחיפות. ושאל מה דעתו בזה, ומיד הזכיר הפוסק שכתוב באחד מן האחרונים שאמנם אינה חייבת להכנס לספק סכנה כדי להציל אחותה ממיתה, אבל אם רוצה רשאית לעשות כן (ועי' לעיל אות י"ג). ואמר מרן בעל האגרות משה זצוק"ל שגם הוא רצה לומר כן אלא שחפש לשמוע שכתוב כן באחד האחרונים שעל פיהם אנו חיים. והרים בעל האגרו"מ את הטלפון והודיע מיד את פסק ההלכה לאותה אשה. ואותו פוסק שהיה עמו ביקש לילך ולחזור לביתו. וקרא לו מרן בעל האגרות משה, ואמר לו בליבו הגדול: "אני לא מבין, איפה אתם הולכים, אנחנו ביחד הכנסנו אשה למצב של סכנה, כיצד יתכן שאתה הולך, הבה

נשב יחד ונאמר פרקי תהילים שהניתוח יצליח", וישבו והתחננו בבכיות והתפללו לפני המקום באמירת תהילים, ורק אח"כ בעל האגרו"מ נתן לאותו פוסק רשות להפטר לביתו. וזהו הלב הגדול שמונח מאחורי הקולמוס של מרן בעל האגרות משה זצוק"ל זיע"א. ויש בזה לימוד גדול לכל הנהגת הרבנות, להבין ולחשב היטב כל מה שיוצא מכל פסק ופסק שמורים לשואלים. ובפרט בנידו"ד שיש בו משום סכנת חיים, ירחם ה' עלינו שלא תצא תקלה תחת ידינו ותשרה סייעתא מלעילא בעמלינו אמן.

ב. זאת תורת העולה

א. לאחר קבלת העדויות של מומחים בכירים עולמיים המשמשים כהיום (וכן בעבר) בשטחים רבים, כולל פרופסורים בכירים מרצים באוניברסיטאות ומנהלי חברות ורקחות, רופאים מנהלי בתי חולים ומנהלי מחלקות לילדים בבתי חולים שונים, מנהלי בתי חולים לילדים בארץ ובעולם, יועצים בכירים ומלווי פרוייקטים מיוחדים בממשלות ובהסתדרות הרפואית, פרופסורים חוקרים ומנהלי חברות מחקר, פרופסורים מנהלי חברות לזיהומים, רופאי משפחה ורופאי ילדים עם ותק רב ומנהלי קופות חולים שכונתיים.

יצא לנו דעת כל הפרופסורים והמומחים הבכירים, **בעד כל החיסונים הרגילים שהיו עד החיסון לקורונה**, וטוענים שהם בעצמם לקחו את כל החיסונים בעבר, וכן נתנו לכל משפחותיהם וילדיהם. וכל אחד הבהיר את דעתו באופן ברור שהוא בעד כל החיסונים כדלעיל, ויחד דאגו לראות לעשרות אלפי מקרים וילדים שיהיו מחוסנים.

ב. ברור לכל שדעת הרופאים שממליצים למנוע מלתת החיסון קורונה לילדים, **הוא דעת מומחים קונבנציונליים בלבד**, הנחשבים בעולם הרפואה הכללי כבקיאים וותיקים ובכירים בתחומיהם השונים המקצועיים, ובתוכם העומדים בדרג בינלאומי, וכמה מהם זכו מממשלות לפרסים שונים על פעילותם והצלחתם ביצור תרופות והצלת חיים. **ואין מסמך זה מתייחס למעלה או לחסרון לחיוב או לשלילה לדעת הרופאים והמטפלים בשיטות הרפואה האלטרנטיביות וכדומיהם.**

ג. כהיום ברור שעפ"י דעת חכמינו ז"ל **קשה מאוד להגדיר שם מומחה 'המכיר את החולי' בענין חיסון קורונה לילדים**, [ובודאי שאין לעסקן רפואי או לרופא משפחה או ילדים, דין 'מומחה' בזה, ודעתו אינה מעלה ומורידה כלל להלכה ולמעשה]. (עי' אות ד').

ד. גם הפרופסורים היועצים הבכירים של משרד הבריאות, מודים **שההחלטה לתת חיסון לילדים מוגדרת כ"החלטה קשה"**, היות שיש סיכון מסוים לדבריהם לכאן ולכאן. (עי' אות י"א).

ה. לדעת כל הרופאים בלי יוצא מן הכלל, **אינו דומה ואפילו במקצת, הסכנה של חולי הקורונה במבוגרים לסכנת החולי שבילדים**. ואפילו יש מן המדינות וסקרים שונים המגיעים בסייעתא דשמיא לאפס אחוז של מקרי מוות מקורונה בילדים. (עי' אות י"א).

ו. לדברי המומחים במשרד הבריאות בארץ ישראל, אחד הצדדים העיקריים לתת חיסון לצעירים הוא כדי למנוע שלא ידביקו את המבוגרים. **ומצד דין תורה הוא נחשב לחשש רחוק (או רחוק מאוד), משום שהוא מבוסס על כמה ספיקות וחששות, וקשה לקבוע מה השיעור שצריך לחשוש לחששות אלו. ולכן בודאי במקומות שגם חשש זה אינו קיים, כגון מי שמתגורר בריחוק ממבוגרים ומבעלי קבוצות סיכון, או שממילא המבוגרים מצד עצמם כבר מחוסנים ונוזהרים בשמירת עצמם, אפילו לדעה הנ"ל אין די בזה כדי לחייב לתת החיסון.** (עי' אות י"ג).

ז. לדברי פרופסורים מומחים יש **אלפי מקרים של תופעות לוואי שאינם מדווחים למשרד הבריאות בארץ ישראל**. ויש תחת ידם תיעוד להנ"ל. וכן כמה רופאי משפחה בקופות חולים שכונתיים אישרו והעידו לפנינו כהנ"ל. וגם ראינו בכלי ראשון אצל שא"ב כמה מקרים חמורים של תופעות לוואי שבודאי לא מדווחים, גם אחרי החיסון השני והשלישי למבוגרים. וכן מופיעים התופעות להדיא ברשימות שבארץ ישראל ובאמריקה. (עי' אות י').

ח. בדעת הרופאים שממליצים למנוע מלתת החיסון קורונה לילדים, ישנם שלשה קבוצות, מהם משום שב ואל תעשה, היות וחוששים לסכנה בילדים (אולם אינו מוכרח שיהיה מקרים יותר חמורים מהמצויים במבוגרים). ומהם הסוברים שיש בזה סכנה של ממש, יותר מן החששות אצל המבוגרים. ומהם יש שחוששים משום כך לאסון עולמי בלתי הפיך. [ולדברי כל הרופאים הנ"ל **החששות מהתופעות לוואי אינו מוכרח שיהיו ניכרים מיד אלא לאחר זמן**]. (עי' אות ו').

ט. אין לנו בכל הנ"ל משום לקיחת אחריות לעצם נתינת או אי נתינת החיסון קורונה לילדים, ואפילו אם ההנהגה תהיה כהסוברים לתת החיסון, אך זה **ודאי שאי אפשר להכריע דין לכולם בחדא מחתא**, אלא על כל אחד לדון באופן פרטי עפ"י מומחים (ועי' לעיל סעיף ג'), ולשקול כלפי אותו ילד את כל הצדדים

והסיכונים והספיקות הנ"ל ושאר הפרמטרים. [ועכ"פ לכאורה לדעת זקה"ק החת"ס זיע"א, מי שנותן חיסון לילד, וח"ו יצא מזה תקלה, יש לצדד שחייב כפרה ותיקוני תשובה כדין רוצח, ואינו יכול לטעון קים לי כדעת המומחים האומרים שאינו סם המוות אלא סם החיים (ע"י אות י"ח)].

י. כל הנ"ל נכון לחודש מרחשוון תשפ"ב, והיות שבכל עת מתווספים ומתגלים מחקרים רבים לשני הצדדים מחוקרים ומדענים רפואיים שונים ברחבי העולם, יתכן מאוד שיוכלו לדון בזה מחדש לכאן ולכאן.

ויה"ר שזכות זקני הקדושים יעמוד לנו שלא נכשל בדבר הלכה, וזכות אבות יגן עלינו ועל כל ישראל למנוע כל מחלה ומגיפה מעלינו ומעל כל בית ישראל, ונזכה לבשר ולהתבשר מאיש הפקיד על בשורות טובות אמן

הצעיר באלפי ישראל נכד רבותינו הקדושים הכת"ס והחת"ס והרעק"א זיע"א

הק' אברהם יחיאל סג"ל דייטש - אב"ד

הרב שלמה זאב קרליבך - דיין

חבר התאחדות הדיינים ליוצאי ארה"ב בא"י
וראש בית המדרש להוראה 'ועד טוב' ירושלים
ע"ש מרנא הגר"מ הלוי סאלאווייציק זללה"ה

הרב אפרים לנדי - דיין

אב"ד 'ושפטתם צדק' רמות ירושלים
רב קהילת 'אדרת אליהו' גבעת זאב
וחבר לשכת בד"ץ 'מעלה אדומים'

CONCLUSION¹

1. We heard the testimony of international senior experts who (in the past and) today hold roles in many areas, including: senior professors, university lecturers, and directors of pharmaceutical company; physicians, hospital directors, and directors of pediatric wards in various hospitals; directors of children's hospitals in Israel and worldwide; senior advisers and special projects coordinators for governments and medical associations; research professors and directors of research organizations; professors and directors of centers for infectious diseases; leading family doctors and pediatricians and directors of neighborhood medical clinics.

What emerged was that all the senior experts and professors **are in favor of all the usual vaccines up until the COVID-19 vaccine**. They state that they themselves took all their vaccines in the past and vaccinated everyone in their families, including their children. Each one made himself clear that he is in favor of all the vaccines, as stated above, and they collectively ensured tens of thousands of patients and children were vaccinated.

2. It is clear to all that the opinion of doctors who advise against giving the COVID-19 vaccine to children **is the opinion of conventional experts alone** who are considered in the general world of medicine to be leading veterans and experts in their respective professional fields, including ones with recognition on the international level. Some of them have won various prizes from governments for their activities and successes in creating cures and saving lives. **This document does not deal with the opinions of doctors and practitioners of the various types of alternative medicine.**

3. As of today, it is clear that based on *Chazal*, **it is very difficult to define an expert "who is familiar with the disease"² with respect to the COVID-19 vaccine for children**. (Certainly no medical activist, family doctor, or pediatrician has the status of an expert in this area; their opinions have no impact whatsoever on the halacha or on practice.) (See Section 4)

---

¹ Translated by Zerachya Shicker

² "מכיר את החולי"

4. Even the Ministry of Health's senior advising professors admit **that the decision to vaccinate children is "a difficult decision"** since there is a certain risk in either direction according to them. (See Section 11)

5. According to all physicians without exception, **the danger of COVID-19 in adults is not even slightly comparable to the danger of the disease in children.** In fact, with Hashem's help, some countries and surveys are showing zero deaths in children with the disease. (See Section 11)

6. As stated by the experts in Israel's Ministry of Health, one of the main reasons to vaccinate children is to prevent infection in the elderly. **According to Torah law, this is considered a remote (or very remote) concern** since it is predicated on several uncertainties and fears, and it is difficult to determine to what extent one must worry about these possibilities. Therefore, certainly in a situation where this concern does not exist, e.g., for someone who lives far from older people or the at-risk population, or if the older people themselves are vaccinated and careful to protect themselves, this is not enough to obligate one to get the vaccine, even according to the above rationale. (See Section 13)

7. As attested by expert professors, **there are thousands of cases of side effects not reported to the Ministry of Health** in Israel; they have documentation of this. Multiple family doctors in neighborhood clinics also confirmed this to us. We have also seen firsthand in our families cases of serious side effects which were definitely not reported, even after the second and third doses for adults. These occurrences are clearly recorded in Israel and America. (See Section 10)

8. Doctors recommending not to vaccinate children against COVID-19 fall into three categories. One group says inaction is preferable for fear of a potential risk to children (but not necessarily that there will be more severe cases in children than in adults); another thinks there is a real danger to children, greater than the risk to adults; and a third fears an irreversible global disaster. (According to all these doctors, **potential complications from side effects may only present themselves after some time; they would not necessarily appear right away.**) (See Section 6)

9. We are not coming with all the above information to take responsibility for giving or not giving the COVID-19 vaccine to children. Even if the general conduct follows those in favor of giving the vaccine, **one sweeping rule certainly cannot be given for everyone;** each person must consider his specific circumstances based on expert opinions (see above, paragraph 3) and weigh for each child all the aforementioned factors, risks, and doubts, as

well as any other considerations. (In any event, it would seem according to the opinion of the Chasam Sofer, that if someone were to vaccinate a child and, *chas v'shalom*, it were to lead to a mishap, the person should need to achieve atonement and perform the teshuva process like a murderer. He cannot claim "I went with the opinion of the experts who say it is a life-preserving substance, not a deadly poison." [See Section 18])

10. All the above is accurate as of Cheshvan 5782.³ Being that many new studies are constantly coming out on both sides from various researchers and medical scientists throughout the world, it is very possible they will analyze this anew from one angle or another.

Harav Avrohom Yechial Deutsch - Av Beit Din

Dean of the Ksav Sofer Research Institute

Harav Efrayim Landy - Dayan

Av Beit Din of "Ushfat'tem Tzedek"
Ramot, Yerushalayim

Rav of Kehillas Aderes Eliyahu, Givat Zev

Member of the Maale Adumim Beit Din

Harav Shlomo Zev Carlebach - Dayan

Member of the Federation of Dayanim for
American Emigrants in Israel

Dean of the Rav Moshe Soloveitchik
Beis Medrash l'Hora'ah,
Yerushalayim

---

³ Roughly equivalent with October 2021

וּדְרֵשֶׁת
וַחֲקֵרֶת

נִסְפָּחִים

וזאת למודעי:

כי הדברים המובאים להלן, נערכו מתוך סרטי הקלטה, גליונות, שיעורים
ואגרות רבינו בעל ה'עץ ארז' שליט"א, שנאמרו ונכתבו לעיונא בעלמא
גרידא, ופשיטא שאין להורות מהם הלכה כלל. כמו כן, אם ימצא טעות או
חוסר הבנה, איתנו תלון משוגתינו.

העורכים

תוכן הנספחים

סימן א	א	כח הרופאים בקביעת שם "בעל מום" באדם
סימן ב	יד	פסקי הוד כבוד מרן רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל
נספח ג	יט	בענין ביקור אשה אצל רופא מומחה
סימן ד	כ	דיני הרחקות באשה חולה בעת נדותה
סימן ה	כז	בגדר הנאמנות בישראל נכנס ויוצא
סימן ו	לה	דין הפלה בעובר עם מוח שלם בלא גולגולת
סימן ז	מז	בגדר האיסור דהוצאת ז"ל ובגדרי המצוה דפרו ורבו
סימן ח	נה	בענין היתר לבישת מסיכה בשבת
סימן ט	נט	בגדר קביעת שם ציבור ומקום על פי גויים

סימן י' . . . . . עג

מתוך פסקי הטרגדיה

סימן יא . . . . . פד

בענין חבלה דאב בבנו שלא לצורך

סימן יב . . . . . פה

בענין תקנת בית דינו של היעב"ץ החת"ס והכת"ס להעמיד שני
מוהלים בעת המילה

סימן יג . . . . . צב

משא ומתן בהוראות הרבנים והרופאים בענייני הקורונה בשנת
תש"פ

סימן יד . . . . . קי

בענין כפיה על חיסון קורונה לילדים במוסדות החינוך

סימן טו . . . . . קיד

דעת הרופאים בענייני הקורונה בשנת התש"פ

סימן טז . . . . . קיט

שו"ת בדעת הרופאים בעד החיסונים לילדים, מרחשון התשפ"ב

סימן א

בח הרופאים בקביעת שם "בעל מום" באדם

בקבלת עדות אות א' הבאנו יסוד מרן הגר"ז מבריסק זללה"ה בחילוק קביעת שם מום באדם ובבהמה, שבעוד בבהמה רק דיני התורה קובעים, אולם באדם דברי הרופאים המומחים הם הקובעים בזה, ולהלן מובאים הדברים בהרחבה לגבי כמה עניינים (עי' אותיות ג'-ה'-ו'-ז'-ח'-ט'-י'-כ'-ל' ג').

בדין תמימים במתנות כהונה

א

קצוע להקדישן ונפדו, חייצין צמתנות, ואם קדם מום עובר להקדישן או שהקדישן תמימים ואח"כ נולד זהם מום ונפדו, הרי אלו פטורין מן המתנות, ע"כ.

ויש להתבונן בכל עיקר דבריו, ראשית מה טעם שינה הסדר, דצמשתנו שנינו 'כל שקדם הקדישן את מומן או מום עובר', ואילו הרמז"ס פתח צמוס עובר להקדישן, ואח"כ כתב דינא דהקדישן תמימים. ועוד ל"צ צמה ששינה הלשון וכתב 'שהקדישן תמימים', ומה טעם לא ניחא ליה צלשון המשנה 'קדם הקדישן את מומן', דצשמעתין לא מצינו זכר ל'הקדישן תמימים'. וצפשטא נאמר דמוס עובר הוי כתמים, שאין לנו צו נפקותא, ואכן כך מורה לשון רש"י

חולין ק"ל ע"א, כל הקדשים שקדם מום קצוע להקדישן ונפדו חייצין צמכורה וצמתנות וכו', כל שקדם הקדישן את מומן או מום עובר קודם להקדישן ולאחר מכאן נולד להם מום קצוע ונפדו, פטורין מן הצמכורה ומן המתנות ואינן יוצאין לחולין להגזו ולהעצד, ע"כ. וכן שנינו גם בצמכורות (דף יד, א) כל הקדשים שקדם מום קצוע להקדישן ונפדו, חייצין צמכורה וצמתנות ויוצאין לחולין ליגזו וליעצד וכו', וכל שקדם הקדישן את מומן או מום עובר להקדישן ולאחר מכאן נולד להם מום קצוע ונפדו, פטורין מן הצמכורה ומן המתנות ואינן יוצאין לחולין וכו'.

ופשק ליה הרמז"ס (פ"ט מביכורים ה"ב) ו"ל, כל הקדשים שקדם מום

מפני שהיא צעלת מוס שאין חסרון שצפנים מוס, אלא מפני שאין מקריצין חסר כלל, שנאמר תמימים יהיו לכם, וכל היתר כחסר, לפיכך אם נמצא שם שלש כוליות או שני טחולים פסולה, עכ"ל. הרי צוה ג' דרגין, א' צעלת מוס, ב' שאינה צעלת מוס (ובכלל זה מוס עובר), ג' תמים, ובודאי שיך מנצח דנפיק מכלל 'צעל מוס' ולכלל 'תמים' לא אחיא.

וברעת רש"י יש מקום רב לומר דכל מאי דאמרינן דמוס עובר חשיב כמאן דליתיה, אינו אלא כלפי עיקר דין החלת ועשיית הקדושה, וכפי שנתבאר, דאינה חשובה כצעלת מוס. אולם כאשר נבוא לדון לענין קיום דינא ד'תמימים' יהיו לכם, אפשר דאף מוס עובר לא הוה בכלל.

נמצא דלדברינו אחי שפיר היטב מה שדקדק הרמב"ם בלשונו 'הקדישן תמימים', וכן נתבאר מה טעם שיהי מסדר המשנה, וכתב 'אם קדם מוס עובר להקדישן או שהקדישן תמימים', דדין ה'תמים' קובע דינים חדשים שאינם שייכים צמוס עובר, ד'מוס עובר' הגדרתו 'שאינו צעל מוס', משא"כ דין 'תמים', ושניהם אינם שייכים כלל לפרשת 'מוס קבוע' דהוא מופקע מהלכות הקדושה מנצח עצמותו, וכהנ"ל.

ג

והנה ברמב"ם (פ"ז מביאת מקדש) מנה בפרטות כל מומי האדם והצהמה דמניינס חמישים. וצרפ"ח מביאת מקדש הוסיף עוד תשעים מומין מיוחדים

בסוגיין שכתב 'דמוס עובר כמאן דליתא דמי', אולם מדברי הרמב"ם מבוואר שחילק צוה לתלת, 'מוס קבוע', 'מוס עובר' ו'תמים', וכפי שיבואר.

דהנה באמת צעיקר דברי רש"י, צריך לידע מהו עניינו של מוס עובר דחשוב כמי שאינו, שהרי מוס לפנינו וכינל נחשצנו כמי שאינו, וקשה. ובכורות שם הוסיף רש"י וז"ל, מוס עובר כמאן דליתא דמי וחלה עליהן קדושה, עכ"ל. נמצינו למדים כי רק לענין עשיית והחלת הקדושה חשיב כמאן דליתא, אבל לעולם לענין ענש המוס ודאי אין לומר דחשיב כמי שאינו, דהלל הוא קיים לפנינו ממש, וכמו כן נאמר אף לענין שאר דינים שאינם מעיקר דין ההקדש, שאף לגביהם לא נאמר דחשיב כמאן דליתא.

ב

אבן נראה צוה יסוד נורא בדעת הרמב"ם, דאף לענין החלת הקדושה, מ"מ אכתי תמימים לא הויא, משום דתמימים דאמר רחמנא היינו דלית ציה אף מוס כל דהוא, הגם דאכתי לא חייל צה תורת 'צעל מוס' מ"מ 'תמים' לא הויא, וכהנ"ל.

ובן יש לנו ללמוד מדברי הרמב"ם (פ"ב מאיסורי מזבח הי"א) שכתב ז"ל, נשחטה ונמצאת טריפה הרי זו תנא לבית השריפה, וכן אם נמצא אחד מאיצריה הפנימיין חסר אע"פ שאינה טריפה, כגון שנמצאת בכוליא אחת או שניטל הטחול הרי זו אסורה למזבח ותשרף, לא

עתה אינה צעלת מוס קצוע, רק שלפי מראה עיניו עתיד להיות קצוע, והנה כיון דעתה ראויה היא להקרבה, דהשתא אין זה מוס קצוע, צפשיטות אין לפוסלה מטעם 'צעלת מוס' לענין הקרבה, וז"ע.

ובמך לדברינו דדברי זקני מרגא החתם סופר צתשובותיו (יו"ד סימן רנו) דכל זהמה שעתידיה להטרף, חשיבא כבר עתה כטריפה, וז"ל שם, נלע"ד דהתם פליגי בכל העומד לזרוק והעומד לשרוף והעומד לתלוש, דהני כולהי מחוסרי מעשה ופליגי ציה תנאי, אצל הכא הענין בטבע הוא כן, ודומה לכל העתיד לטרוף כטרוף דמי, משום שכבר החל הנגף המכה שסוער והולך עד שעתידי להטרף, עכ"ד. והיינו כפי מה שנתצאר דיתכן ד'תמים' לא הוא אף כאשר עתה אינה צעלת מוס, ומהאי טעמא שם טריפה עליו.

לאדם. ועוד כתב הרמב"ם לענין מומי הבהמה צפ"י משחיטה הי"ג ז"ל, וכן אלו שמו ואמרו שהן טריפה, אף על פי שיראה דרכי הרפואה שצדינו שמקצתן אינן ממיתין, ואפשר שתחיה מהן, אין לך אלא מה שמו חכמים, שנאמר על פי התורה אשר יורוך, עכ"ל. ושמעתי בזה ממורי מרן הגרמ"ד מצריסק זללה"ה צס מרן רבינו הרב זללה"ה שייסד בזה, דחלוק מוס הבהמה ממוס דאדם, דמוס דבהמה נקבע להיות זהו התואר ד'צעלת מוס', ושם זה גופא הוא הפוסלה, אפילו אם עפ"י דרכי הרפואה קצו הרופאים שיכולה להיות עוד רצות צשנים. אולם דיני הטריפות האמורים באדם אינו כן, אלא אפילו אם שם טריפה עליו, הלכות טריפה לא ינהגו בו, דזהו מיתלי תלי דעת הרופאים, ע"כ שמעתי.

מעשה יש להתבונן באופן שיצוא הכהן לצדוק המומין, ואמר שהבהמה

א. ובפרט לפי מה שנתבאר לעיל בדעת רש"י, דהיינו טעמא שמוס עובר חשיב 'כמאן דליתיה', כיון שלמחר כבר לא תהא בעלת מוס, כמו"כ הדין נותן בנידו"ד, דכאשר עתה אין בה מוס קצוע, אלא שידוע שלימים יהא מוס קצוע, דנחשוב המוס שיבוא כמאן דאיתא עתה לפנינו. אך לדברינו הביאור בזה, דכלפי דין הקרבה לעולם אמרי' כמאן דליתיה דמי, דמוס שעדיין אינו קצוע – מותר בהקרבה. אך מיהא כלפי דין תמימים שנאמר לענין החלת הקדושה, חלוק הוא ביסודו, דמוס עובר כבר נפק מכלל תמימים, אבל בנידון דידן לענין הקרבה, דאותה הבהמה עתה אין בה מוס, אלא שעתידי ליפול בה מוס, כהאי גוונא שפיר הוה בכלל דינא ד'תמימים', דמ"מ עתה 'תמים' לפנינו, ודוק.

ויעוי' בפסקי הו"כ מרן רבינו הגר"ש זללה"ה שנדפס בס' מפומייהו דרבנן עמ"ס חולין (בחלק 'חבורת וואבולניק') בעדי קידושין שהוצאו כליותיו של העד, ויל"ע אם הדברים עולים בקנה אחד עם דברי מרן הרב זללה"ה.

צפרשת שופטים (דברים יז, א) ו"ל, 'אשר יהיה צו מוס', ולא אמר 'אשר צו מוס', כפי מה שדרשו ו"ל שצא הכתוב לאסור מוס עובר, רמזו צחיצת 'יהיה' לומר כל היות מוס צין קצוע צין עובר. ואפשר עוד לומר שאם הוחלט זה אצל שנעשה צו בעלת מוס, ואמרו הרופאים שעל כל פנים צריך לחתכו, הגם שעדיין לא חתכו הרי זה פסולה, והוא אומרו 'לא תזבח וגו' אשר יהיה צו מוס', פירוש הגם שעתה אינו מוס, מ"מ כיון שעומד להיות מוס לא תזבחנו, ע"כ וכהנ"ל.

והנה טריפה הלא היא א' מן המומין הפוסלים צהמה, וצוה חדית לן רבינו החת"ס זי"ע דאינו רק דבר שעתה כבר טריפה, אלא גם צהמה שעתידיה להיות בעלת מוס, כבר חשיצא טריפה. הרי דאשכחן מוס עובר שעתה אינו אלא שעתידי להיות, והן אמנם דכלפי חלות הקדושה זה אינו, אולם כלפי דין ההקדשה שפיר מצינו כן.² ובסייעתא דשמיא נגילה ונשמחה כפי שהראינו א' מרבני הישיבה - הגרש"ש שליט"א לד' אור החיים הק'

בענין שחיטת בהמה המסוכנת

ד

צרגל או עד שתכשכש צונזה וכו' צמה דברים אמורים שהיתה צחוקת מסוכנת אצל אס היתה צחוקת צריאה, אפילו אין צה אחד מכל הסימנים הללו כשרה.

וברמב"ם בפירוש המשניות (פ"ב מ"ו), השוחט את המסוכנת רצן שמעון צן גמליאל כו' - המסוכנת היא

חולין ל"ז ע"א, השוחט את המסוכנת רשצ"ג אומר עד שתפרכס ציד וצרגל, ר"א אומר דייה אס זינקה. אמר ר"ש השוחט צלילה ולמחר השכים ומלא כתלים מלאים דס כשרה שזינקה, וכמדת ר"א. וחכ"א עד שתפרכס או ציד או

ב. בדין טריפה אי נחשב לבעל מוס או לא, עי' לח"מ (תמורה פ"ד ה"ח) שכתב בדעת הרמב"ם דאין לך מוס גדול מהפסולים שהוזכרו שם. וכן דעת המהרי"ט אלאזי (פ"ח דף סו ד"ה ויש לתמוה) ורבי עקיבא איגר (יומא סג, א), וראה ברש"י יומא שם, ובעולת שלמה (תמורה יז, א). וכן הוכיח באבן האזל (איסורי מזבח פ"ב ה"י) מדברי הרמב"ם שם שכתב שבהמה שנעשה טריפה אסור למזבח, אבל מכל מקום אין פודין אותה, כי אין פודין את הקדשים להאכילם לכלבים, ומשמע שלולא דין זה היה אפשר לפדותם על מוס זה של טריפות בלבד. אמנם דעת רש"י ביבמות (פר, א ד"ה כלאים) שטריפות אינה נחשב כמום לפדות עליה. וע"ע בחידושי רבינו חיים הלוי (איסורי מזבח פ"ג ה"י) שהאריך לבאר שטריפה חלוק ממום, והוא פסול אחר. והנה מורינו רה"י פגש בהגאון רא"י סאלאווייצ'יק שליט"א ר"י בריסק

לדקוק אם יש דם, אלא שאם מנא אזי
נאמר דינא דשמעתין.

ה

והנה צעיקר הדין דצעין שיהא הבהמה
צריאה וראויה לעמוד ולא מסוכנת,
נתבאר גדר חדש, דיעוי' צרמז"ס (פ"ד
מהלכות מאכלות אסורות הי"ג) שהציא האי
דינא, וז"ל, השוחט צהמה חיה ועוף ולא
ינא מהן דם הרי אלו מותרין, ואין
אומרין שמא מתים היו. וכן השוחט את
הצריאה ולא פרכסה הרי זו מותרת, אבל
המסוכנת, והיא כל שמעמידין אותה
ואינה עומדת אע"פ שהיא אוכלת מאכל
צריאות, אם שחטה ולא פרכסה כלל הרי
זו נבלה ולוקין עליה, ואם פרכסה הרי זו
מותרת, ואריך שיהיה הפרכוס צסוף
השחיטה, אבל בתחלתה אינו מועיל,
עכ"ל. וכמו"כ כתב צלשונו צפי' המשניות
(שם), השוחט את המסוכנת רבן שמעון
בן גמליאל כו' - המסוכנת היא הנוטה
למות, ושיעור ענין זה כמו שאמרנו כל
שמעמידים אותה ואינה עומדת, עכ"ד.
ומבואר דלענין הדין דטרפות דאכילה
צעין שיהא הבהמה ראויה לעמוד, ובכך
יולאת היא מכלל 'מסוכנת'.

ונראה דכן הוא נמי לענין טרפות
דקרבנות, דהנה כבר ידוע מאי

הנוטה למות, ושיעור ענין זה כמו
שאמרנו כל שמעמידים אותה ואינה
עומדת. ופירוש פרכוס שהיא מפרכסת.
והוא פלא, דמה פירוש איכא צמה שכתב
ד'פירוש' פרכוס 'שהיא מפרכסת', ול"ע
נורא. והנראה צזה, דכל הדין דצעין
פרכוס ציד וצרגל, אין הפשט צזה דהוא
רק סימן שנחשצת הבהמה כחיה, אלא
הוא דין דע"י שתפרכס ציד וצרגל, יהא
נחשצ שהיא מפרכסת בכל הגוף.

ועי' צרש"י דפירש מתני', ולמחר השכים
ומנא כותלי - צית שחיטת הצואר
מלאים דם כשרה, מפני שזינקה. ומבואר
דכיון דמנא כותלי צית השחיטה מלאים
דם כשרה. אלא דיס להתצונן צדקדוק
לישאנא דמתני', אמאי כתיב הלשון 'ולמחר
השכים', הא עיקר הדבר הוא צמה שמנא
כותלי צית השחיטה מלאים דם, הלא דבר
הוא. איצרא צלשון התוספתא נשמט
האי לישנא, וז"ל (פ"ב הי"א), ר' שמעון
אומר משום ר' אליעזר השוחט צלילה
וצשחר עמד ומנא כתלים מלאים דם
כשרה צידוע שזינקה, ר' יוסי אומר ר'
מאיר היה אומר אם הגיע צשעת שחיטה
כשרה. ויל"ע. אלא דעדיין יש לדקדק צין
על מתני' וצין על התוספתא המשך
הלשון דכתיב 'ומנא כתלים', דנראה דיס
כאן דין 'מציאה', ולא אמרי' דדינא איכא

ושאלו האם טריפה נחשבת מום או לא, וענהו שלדעתו אינו נחשב מום כלל, וטריפות לחוד,
והיינו כדעת זקנו הגר"ח, אבל כאמור הדבר במח' שנויה, וכמשנ"ת.

ג. במהדור' קאפח: ופירוש תפרכס, מתבוססת.

הקריצהו נא לפחתך הירנך או הישא פניך, ואע"פ שאינה ראויה לקרבן אין פודין אותה שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים וכו'. ומוכח ומצואר בפשוטו דאותן הטריפות האוסרות אותה לגבי המזבח הן אותן הטריפות האוסרות אותן באכילה, ותליא הא צהא, ודין אחד איכא לתרווייהו, וכשם דכלפי איסור אכילה דין הטריפה היא מהלכה למשה מסיני, ה"נ הדין דמיעטה התורה טריפה לקרבן היא צאותן שנאסרו מהלכה למשה מסיני דטריפה.

ומבואר בדבריו, בגדר הפסול דטריפות לקרבן, דלא היא כלל משום חסרון בחיות הצהמה, דאף אי צמאיאות אית צה חיותא, עכ"ל כיון דנאסרו לאכילה - אסרתן התורה לגבי מזבח. ודין שיה איכא צין לענין טריפה דאכילה וצין לענין טריפה דקרבנות, דדין אכילה ודין הקדשים חד הוא.

ז

אבן, זה מכזר הארכנו צדינא דהעמדה והערכה הנאמר כלפי ערכין, והצאנו את דברי הלפנת פענח שהציא להוכיח מדברי התוס' בערכין דחלוק חיותא דצהמה מחיותא דאדם. דהנה יעוי' בערכין (דף ד, א) אוליא את המת ולא אוליא את הגוסס, ת"ל והעמיד והעריך, כל שישנו צהעמדה ישנו צהערכה וכל שאינו צהעמדה אינו צהערכה. וכתבו התוס' (בד"ה ולא אוציא),

דחדית לן רבינו הגרי"ז הלוי זללה"ה בחידושיו עמ"ס מנחות (דף ו' ע"א) בעיקר דין הטריפה דקדשים דהוה מכלל הע' מומין, ולא הוה נוסף דטריפה, דיעויי"ש שכתב ז"ל, הנה מלינו צרונא אס הרג טריפה מצואר צרמז"ס צהלי' רונא (פ"ב הל"ח) דתלוי צטרפות שאמרו הרופאים עליו שלא יחיה עוד ממכה זו. אכן צהלי' שחיטה (פ"י הל' י"ב-י"ג) כ' הרמז"ס ד"ח טריפות נאמרו למשה מסיני, ואפילו אמרו הרופאים על מכה אחרת שלא יחיה עוד ממכה זו אין משגיחין עליהן גמירי דאי עשו ליה סמי חי, ואי על אחת מח' טריפות אמרו הרופאים שיש לו רפואה ג"כ הוה טריפה, משום דכתיב על פי הדברים אשר יורוך, ע"כ. ומצואר ציטוד דין הטריפה, דאינו תלוי כלל צמאיאות אי חיה או לאו, אלא דהלכות טריפות נאמרו למשה מסיני וההלכה למשה מסיני דחשיבא טריפה ואסור באכילה.

ז

אלא דיש לחקור הא דמיעטה התורה טריפה מקרבן אי תלוי צמאיאות טריפה, דמאיאות טריפה אסרה תורה לגבוה, או דגם לענין לגבוה חשיב טריפה כהלכות טריפות דהלכה למשה מסיני.

ונראה להוכיח זה מהא דמצואר צרמז"ס (פ"ב מהלכות איסורי מזבח ה"י) ז"ל, צהמה שנוול צה אחת מן הטריפות האוסרות אותה באכילה אסורה לגבי המזבח, הרי הוא אומר

ד'העמדה והערכה' דלגזי ערכין, ונריך
לצור גדרי הדברים.

והנה ברמב"ם (פ"ד מהלכות מאכלות
אסורות הט"ו) כתב ז"ל, השוחט
את המסוכנת צלילה ולא ידע אם פרכסה
או לא פרכסה, הרי זו ספק נבלה
ואסורה, עכ"ל. וכ"ה בשו"ע (יור"ד סי'
י"ז ס"ב). וצאמת דלפי"ו כל שחיטת
זהמה מסוכנת אית זה ספק נבלה צאופן
שלא ידע אם פרכסה. אמנם יעוי' בתוס'
שעמדו על דקדוק הלשון 'השוחט את
המסוכנת', וכתבו, דאפילו לכתחלה שרי,
ונקט לשון דיעבד משום דצעי למיתני עד
שתפרכס. והיינו דבלא שתפרכס צאמת
יש כאן ספק אם פרכסה, והוא ספק
נצילה. ואלו הם דברים צרורים בדעת
הר"מ והשו"ע לדינא.

ובבבשו"ט היה נראה נפק"מ צוה
למעשה, דבדל"ה אין שייך
לצרך על אותה השחיטה, דכיון דכל
הצרכה נתקנה דווקא על שחיטה
המתרת, וצכה"ג דאיכא ספק נצילה לא
הוא השחיטה מתירתו צאכילה, א"כ
פשוט דלא שייך לתקן צרכה על אותה
השחיטה.

וא"ת והא פ"צ דחולין (דף ל, א) שחט זה
שנים או רוצ שנים ועדיין היא מפרכסת
דהוא צכלל העמדה והערכה. וי"ל
דזהמה אית זה חיותא טפי ויכולה
לעמוד, והא דנקט מפרכסת משום דלא
הוא נצילה נקט לה, עכ"ל. ומצואר
דצדרי התוס' דלזהמה איכא חיותא טפי
מאדם, ולהכי אע"פ דהוא מפרכסת
חשיבא כחיה, ומשא"כ צאדם המפרכס,
לא חשיב כחי, והדברים מאירים וצרורים
דצדרי התוס'.

והיינו, דהן אמנם צעינן שמהא 'העמדה
והערכה' לדינא דערכין, אך
צאופן דמפרכסת עדיין ראויה לעמוד
ושייך לקיים זה דינא דערכין, דהוא
צכלל הערכה. אך דא"כ יש להתבונן
דצסוגיא דילן וצדצרי הרמב"ם (בפהמ"ש
הג"ל) נתצאר דע"י דהוא מסוכנת שוב
אינה ראויה לעמוד, וא"כ נמלא
דמסוכנת גריעא טפי ממפרכסת, והוא
פלא, דצפשוטו הוה דרגא גריעא טפי,
והאיך יתכן דצשעת מסוכנת אינה ראויה
לעמוד, וצשעת פרכוס ראויה לעמוד.
ואשר נראה מצואר לכא' דהדין הנצרך
לעמידה לענין טרפות דאכילה
ולצצחת הקרצנות לא שייך כלל להדין

ד. הגה — נראה סיעתא לחילוק זה, דהנה ברמב"ם (פ"ח מהלכות זכיה ומתנה ה"ב), אבל
החולה שתשש כח כל הגוף וכשל כחו מחמת החולי עד שאינו יכול להלך על רגלו בשוק
והרי הוא נופל על המטה הוא הנקרא שכיב מרע, ע"כ. ויש לדקדק לשונו 'שאינו יכול להלך'
וכו' ו'הרי הוא נופל על המטה'. ונראה מבואר דהשם שכיב מרע מקבל ע"י התנאים הללו.
אכן בבבמה הא לא מצינו דבהכי נחשבת למסוכנת, והביאור בזה עפ"י דברי התוס', דבהמה
שאני דאית בה חיותא טפי, ויש להאריך, ודוק.

ה. וכעין שהארכנו לעיל (שיעור ט) מדברי ה'זכרון יצחק', יעוי"ש.

הדר דינא דמעשה השחיטה נחשב
כמעשה שחיטת נצילה, וכנ"ל.

ח

והנה בעיקר הדין דמסוכנת כתב בשו"ע
(סי' י"ז ס"ג), ז"ל, גדולי החכמים
לא היו אוכלים מזהמה שממהרים
ושוחטים אותה כדי שלא תמות, ואע"פ
שפרכסה בסוף השחיטה, ודבר זה אין זו
איסור, אלא כל הרוצה להחמיר על עצמו
בדבר זה הרי זה משוגע, ע"כ. וכתב
בש"ך (שם, סק"ח), אלא כל הרוצה
להחמיר כו' - וצוהמת עובד כוכבים
דליכא הפסד ממון משום מדת חסידות
אסור, אבל צוהמת ישראל משום הפסד
ממון אפילו מדת חסידות ליכא, אלא
חומרא לגדולי החכמים, כן נ"ל מדברי
הרב המגיד בשם הרמב"ן והרשב"א, דלא
כנראה מהעט"ז.

ומקור האי דינא הוא בגמ' בסמוך (לז),
(ב) דדריש ונצלה וטרפה לא
אכלתי מנעורי שלא אכלתי בשר כוס כוס
מעולם ולא בא צפי בשר פגול שלא אכלתי
מזהמה שהורה צה חכם, ע"כ. ופרש"י,
כוס כוס - שחוט שחוט שלא תמות לפי

אלא דיעוי' צפתחי תשובה (סי' י"ז סק"ב)
שהציא לדברי זקניי החתם סופר
בתשובותיו (יור"ד סי' כ') שתמה אהאי
דינא, ז"ל, הא דלא אמרינן אוקמא
אחזקת חי כו' היינו משום דליכא חזקה
מתנגדת חזקת איסור שאינו זכות, ומה
נלמוד דמסוכנת שנשחטה נאמן עליו עד
אחד ואפילו אשה לומר שפרכסה שאין
כאן חזקת איסור, ע"כ. ומבואר בדבריו
דכיון דאית כאן חזקה נגד חזקה - שוב
יש כאן ספיקא בעצם מעשה השחיטה אם
מתירתו או לאו, ולהכי הויא ספק נצילה,
ולדברינו לא שייך לצרך על אותה
השחיטה, דנתבטל כאן ה'חזקת חי'
וריעותא איכא צהא, ועוד כפל זקניי
משנתו בחידושיו לסוגיין (לח ע"א ד"ה
בידוע) עייש"ה ודוק.

אלא דהא מיהא יש לצרר מהו הגדר של
אותה השחיטה, וכילד נדונה.
ונראה צוה, דלעולם בכל שחיטה דצוהמה
מפרכסת דניס את השחיטה כ'שחיטת
נצילה', עד שיוודע לך שאינה כן, וזהו כל
עיקר הדין פרכוס, שיצרר ויגלה ויפקיע
מאותו הדין ד'שחיטת נצילה', וצלא"ה

ג. א.ה. נראה לכאור' שייצתא לזה, דהנה בספר הר צבי על הטור (אל המקורות) סימן כ"ג
הביא בשם הגר"ח דהא דס"ל דאיכא דין שהיה במיעוט בתרא כ"ז הוא בגוונא דפירכסה
אח"כ, אבל אם לא פירכסה אינו פוסל דהרי ודאי במיעוט בתרא לאחר שחיטת רוב סימנים
חשיבא כמסוכנת וואם לא הוה פירכוס לא הוה כלל מעשה שחיטה, א"כ לא שייך שתפסול
את תחילת השחיטה, ורק אם הוי מעשה שחיטה נחשב כחלק מהשחיטה ודנין דאיכא שהיה
באמצע שחיטה, ע"כ. ומבואר לכאור' כיסוד רבינו, דלעולם אין כאן מעשה שחיטה, עד שיוודע
לך שפירכסה ורק אז נחשב שיש כאן מעשה שחיטה, ודוק.

דברי הרמב"ם דמה שכתב 'הרי זה משובח' צהלכתא דטריפה, משום דס"ל דהן אמנס צעיקר דין טריפה אין כאן איסור, אך גדולי החכמים לא היו אוכלין אותה הבהמה שממהרין ושוחטין אותה, והנזהר בזה 'הרי זה משובח', פירוש, דע"י שנוהר מזה ומחמיר על עצמו צהא, שוב נכנסת אותה החומר צהלל הנהגת איסור טריפה הכללי. וזהו גופא יסוד האיסור שלא לאכול דבר שהורה בו חכם. דצאמת מלד הדין, כיון שיש על הדבר שאלה שוב הוה צהלל הנהגת איסור טריפה, רק דהחכם 'הורה בו להחיר', ואחר שהחמיר על עצמו שלא לאכול – שוב מכניס את אותו החפצא להיות צהלל האיסור הכללי דטריפה, וחלה עליו המעלה והדין של 'הרי זה משובח', וכו"ל.

[ובזה נראה לצאר המשך דברי הגמ' דאחר שהציא הדרשא דלא צא צפי צשר פגול, עוד זאת דריש מקרא דהנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ציום לצא לידי טומאה צלילה וכו'. וכבר תמהו החוס' על אחר (בד"ה שלא הרהרתי), ואם תאמר מאי רבותיה דחזקאל, והלא כל אדם נמי אסור כדאמר צפ"ק דמסכת ע"ז (דף כ. ב) וצפרק נערה שנתפתה (כתובות דף מו, א) ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ציום וכו'. וי"ל דאפ"ה חשיב ליה רצותא משום דאמרין צפרק גט פשוט (ב"ב דף קסד, ב) שלשה דברים אין אדם ניצל מהם צכל יום הרהור עצירה ולשון הרע ועיון תפלה, ע"כ. וצפשוטו יש כאן פלא

שמסוכנת היא, וצלה ממש ליכא למימר דא"כ מאי רבותיה. שהורה צה חכם – שנולד צה ספק והוצרך לשאל לחכם להחירו. וכתב צפ"ק (סימן קט"ז סק"ח) אהאי דינא שלא לאכול צהמה או שאר שום דבר שהורה בו חכם, ו"ל, אצל אם יש לו קצלה שהיא מותרת – מותר, כן הוה צפ"ס פ' אלו טריפות וכו'.

וברמב"ם (פ"ד מהלכות מאכלות אסורות הל' יא-יב), צהמה שהיא חולה מחמת שתשש כחה ונטתה למות, הוהיל ולא חירעה מכה צאצר מאצריה הממיתים אותה הרי זו מותרת, שלא אסרה תורה אלא כעין טריפת חית היער שהרי עשה צה מכה הממיתה אותה. אע"פ שהיא מותרת גדולי החכמים לא היו אוכלין מבהמה שממהרין ושוחטין אותה כדי שלא תמות ואע"פ שפרכסה צסוף שחיטה, ודבר זה אין צו איסור אלא כל הרוצה להחמיר על עצמו צדבר זה הרי זה משובח.

והנה כבר הצאנו צכמה דוכתי לדברי רבינו ה'צרכת שמואל', כפי שקצלתי צפ"ד מצית הרצ, דכל מקום שכתב הרמב"ם הלשון 'הרי זה משובח', קובע להיות הרצצת החפצא דהמנוה גופא, ואינו רק מעלה להוסיף צאותו הקיום, אלא דהוה הרצצה ותוספת צעצמות המנוה, רק דנתחדש ציה דלא הוה מחיוצא דהמנוה, אמנס אם עשה כן חשיב קיום של אותה המנוה גופא, ולא הוה קיום של תוספת צדדית, וכלשונו הק', 'סיע פאר גרעקערט דער מנוה אליין', עכ"ל. אשר לפי"ז נראה ציאור

אמנם נראה דהרמז"ס דקדק כלשונו וכתב לענין זהמה שממהרין ושומעין אותה כדי שלא תמות 'כל הרוצה להחמיר'. ונראה כוונתו דדווקא ככה"ג דאיהו מצד עצמו רוצה להחמיר ולהיות בכלל אלו דשייכי באותו הדין דחשיב טרפות לגבייהו וכנ"ל. אכן באופן שיכפוהו עד שיאמר רוצה אני שלא לאכול זהמה המסוכנת, דכה"ג לא נאמר בזה להאי דינא ד'הרי זה משבח'.

(וחתני כבני הגר"ח הלוי סאלאווייציק שליט"א, העיר שלשון הרמב"ם על גדולי החכמים לא כתוב הרי זה משבח, רק שנהגו לא לאכול, וכל הרוצה לנהוג כהנ"ל חל עליו דין של הרי זה משבח. ולפי"ז הדין הרז"מ מעלה את האדם לדרגת החכמים ולא כדברינו שקובע דין טריפה. והארכנו בזה במק"א ראכ"מ).

ונפק"מ בזה למעשה, דהנה בחו"מ (סי' י"ב ס"ב) מצינו פלוגתא הפוסקים אי שייך כפייה על 'לפנים משורת הדין', ויעוי"ש צ"ח שכתב דנוהגים בכל צית דין צישראל לכוף לעשיר דדבר ראוי ונכון ואע"פ שאין הדין כן, וע"ע צפתחי תשובה (סק"ו) שהאריך דדברי הצ"ח. ועי' צמה שהארכנו"ח לתמוה היכא שייך כפייה על דבר שהוא 'לפנים משורת הדין', הא הוה חוצה התלויה בצרכו של האדם, וציארנו בזה

נשגב, דאי נימא דכל הנך דרשות דשמעתין איירו צמידת חסידות ומעלות למיניהם, א"כ האיך דרשינן כאן עוד דרשא דאיירי מעיקר דין תורה. אך לדברינו נראה הציאור בזה, דכשם דאמר' כלפי הזהירות מדבר שהורה צו חכם, שע"י שהחמיר על עצמו הכניס את הכל בכלל איסור טריפה הכללי, ושז חוזר להיות מעיקר הדין תורה דאיסור טריפה, ולא הוה כלל איסור ותוספת צפני עצמה, כמו"כ זהאי חומרא דהרהור הכניס את הכל שיהא בכלל איסור עריות הכללי, ולא הויא כלל מעלה ומידת חסידות גרידא].

ט

ואפשר להוסיף עוד בזה, דעפ"י מה שהבאנו מדברי הש"ך דחלוק צהמת עכו"ם מצהמת ישראל, דצהמת עובדי כוכבים דלא חיישינן להפסד ממון אסור משום 'מידת חסידות', ומשא"כ צהמת ישראל דאיכא הפסד ממון 'אפילו מדת חסידות ליכא' אלא חומרא 'לגדולי החכמים', א"כ נראה דכשם דחדית לן כלפי אותם המחמירים על עצמם דנכנס הוא בכלל דיני הטריפה הכללי, כמו"כ לענין צהמת עכו"ם, דאיכא מידת חסידות לחשוש לטרפות, דצוה אמר' דשז הדך דינא להכנס בכלל הדין טריפה הכללי, ודוק.

ז. הגה – כעין זה כבר יסדנו בשיעורי עץ ארז עמ"ס בבא קמא בעיקר הגדר ד'לפנים משורת הדין', דתלמיד חכם שמקפיד בזה, הוה ליה לגבי ידיה שורת הדין גופא. והוכחנו זאת מהא דכופין על לפנים משורת הדין, יעו"י.

ח. שיעורי עץ ארז עמ"ס ב"ק – שיעור מז

דלהא נתכוון הרמב"ם לאפוקי, וס"ל דאפי' אס' האי גזר' נהג כהחכמים שלא לאכול בשר מהבהמה שממהרין לשחוט, עכ"ל היות החפצ'א של הדין נקבע אך ורק באופן של 'הרואה להחמיר' לכן אין לכופו לקיים את אותה ההלכה, רק דאס' יראה ימנע מלאכול, ודוק, יש עוד לעדד ולהתבונן בזה, ול"ע.

דיסוד החיוב ד'לפנים משורת הדין' אינו קיום דמדת חסידות גרידא, רק דלאותו אדם המתנהג במדת חסידות חשיב 'דין'. אשר לפי"ז פשוט דכאשר דעת הצי"ד שלאותו האדם היכולת צידו להתנהג במדת חסידות, שוב כלפי ההוא גזר'א חשיב דין, וצי"ד יכולים לכפותו על קיום האי דינא, דהוא קיום מצוות עשה של דבריהם, וכנ"ל. ונראה

ביסוד השינוי באתנן

חז' מאלו שמנו חכמי דורות הראשונים והסכימו עליהן צבתי דיני ישראל אפשר שתחיה ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות.

והוסיף עוד צה"ג: וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה אף על פי שיראה בדרכי הרפואה שצדינו שמקצתן אינן ממייתין ואפשר שתחיה מהן אין לך אלא מה שמנו חכמים שנאמר על פי התורה אשר יורוך, ע"כ. ומבואר דצבריו דשם טריפה אינו נקבע ע"פ חכמי הרפואה, אלא עפ"י קביעת חכמים.

וה"נ מצינו בהלכתא דאתנן, דצעינן שינוי שלא יוכל להיות קרב לגבי מוצא, והאי שינויא מבואר ברמב"ם (פ"ב מאיסורי מזבח ה"י), וז"ל: צהמה שגולד צה אחת מן הטריפות האוסרות אותה באכילה אסורה לגבי המוצא הרי הוא אומר הקריצוהו נא לפחתך הירנך או הישא פינך וכו'. נמצא דאף בזה קביעות השינוי אינו עפ"י הרופאים, אלא עפ"י התורה אשר יורוך.

י

ב"ק ס"ה ע"ב, צעיקר האי דינא דהן ולא שינוייהם, הן ולא ולדותיהן, מצינו חידוש בדברי הרמב"ם (איסורי המזבח פ"ד ה"ד), וז"ל: אין אסור משום אתנן ומחיר אלא גופן, לפיכך אינו חל אלא על דבר הראוי ליקרב על גבי המזבח כגון צהמה טהורה ותורין וצני יונה ויין ושמן וסולת. נתן לה מעות ולקחה צהן קרבן ה"ז כשר, ע"כ.

ורקדק מו"ר ראש ישיבת באר יעקב זאוקלל"ה בקונטרס הביאורים דנתבאר בדברי הרמב"ם דאין כאן מיעוט גרידא על ולדות, רק דס"ל להרמב"ם דולד לא שייך באתנן, דכיון דאין אסור משום אתנן ומחיר אלא גופן, וולדות לא חשיב גופן, ממילא לא שייכי באתנן.

והשתא לפי"ז יש מקום לדון, דהנה ברמב"ם (פ"י מהלכות שחיטה ה"ב) כתב: ואין להוסיף על טריפות אלו כלל שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף

יא

והשתא יש לדון כלפי הלכות רציחה, דמצואר דפטור, האם דניס לפי דיני הטריפות שמו חכמים, ואף צאופן שהרופאים יכולים לרפאותו אינו חייב על רציחתו, או דבזה דנין לפי דרכי הרפואה, ואם צדרכי הרפואה יכולים לרפאותו חשיב רוצח.

ונראה דהוא מצואר צדצרי הרמז"ם (רוצח ושמירת נפש פ"ב ה"ח), וז"ל: ההורג את הטריפה אע"פ שאוכל ושותה ומהלך בשוק, הרי זה פטור מדיני אדם וכל אדם צחוקת שלם הוא וההורגו נהרג עד שידוע צודאי שזה טריפה ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה צאדם ובה ימות אם לא ימיתנו דצר אחר.

ומבואר צדצרי דכלפי הלכות רציחה מודדים עפ"י מה שהרופאים אומרים ולא דמי לדיני טריפה דכה"ת כולה, ואפי' אי שייך לע' טריפות, אם הרופאים אומרים שיכול להיות - חי הוא, וחשיב רוצח^ט.

יב

ויש להתבונן צרוח צצצת, דהנה צמנ"ח (מצוה לב - מוסך שבת - השוחט אות ג) כתב להסתפק אי צהורג את הטריפה צצצת יהא חייב על קירוצ מיתמו, האם

דמי לרציחה דמצואר דגצרא קטילא הוא צפסקו סימני חיותו, או אפשר לענין צצת שאני והוי ליה נטילת נשמה.

והביא משמיה דפמ"ג (סי' שט"ז במשב"ז סק"ה) שכתב צצצט רוצ שנים ומפרכסת חייב החוצל משום נטילת נשמה, והעד לזה דצן נח החותך ממפרכסת חייב משום אצר מן החי, היינו צצר צנפשו וגו' אי לאו משום מי איכא מידי וכו', חזינן דהוי כחי, יעו"ש.

ובתב עלה המנ"ח דמאצר מן החי אין ללמוד, אע"פ דחי הוא, מ"מ כיון דנפסקו סימני חיותו לא שייך נטילת נשמה, כמו הורג טריפה דודאי חי ומ"מ פטור צרוח, הוא הדין נמי צצצת.

והשתא יש להסתפק על איזה טריפה דניס לחייבו צצצת, האם על טריפה עפ"י חכמים, או על טריפה עפ"י חכמי הרופאים.

ושאלתי קמיה מו"ר מרן הגרמ"ד הלוי מצריסק זללה"ה ואמר לי דלא מצינו דצר מפורש. אך כאשר הצגתי הדצרים קמיה רצינו מרן הגראי"ל זללה"ה אמר לי דיהי' מיתלח תלי אם הורג צהמה או הורג את האדם, צצאדם תליא צטריפה של הרופאים, וצצהמה יהי' תלוי צטריפה של חכמים.

ט. א.ה. בהאי דינא דטרפות, יעוי' חזו"א (הל' אישות סי' כ"ז), ואגרות משה (חור"מ ח"ב סי' ע"ג) דכתב כדברי החזו"א.

י. א.ה. בעיקר החילוק בין טרפות דאדם לטרפות דבהמה, יעוי' במנחת חינוך (מצוה ל"ד, ד'). וע"ע באחייעזר (אהע"ז סי' י"ב), וכוותיה כתב באגרות משה (יור"ד ח"ג סי' ל"ו).

יג

ויש מקום לדון בגוונא דגרס צעהמה
טרפות שעפ"י הרופאים הולכת
הצהמה למות, אך אי"ז טריפה עפ"י
חכמים, לענין מה חשיב שינוי, דכלפי דיני
מזבח לכאור' אין כאן שינוי, אך כלפי
רציחה, חשיב טריפה, האם חשיב שינוי או
לא.

והנה מרן רבינו הגרי"ז זלל"ה
(בחי'דושי' עמ"ס מנחות דף ו'
ע"א) כתב לחדש צעיקר דין הטריפה
דקדשים, וז"ל: הנה מצינו צרופה אס'
הרג טריפה מצואר צרמז"ס צהל'
רופח (פ"ב הל"ח) דתלוי צטרפות
שאמרו הרופאים עליו שלא יחיה עוד
ממכה זו. אכן צהל' שחיטה (פ"י הל'
י"ב ג') כ' הרמז"ס די"ח טריפות
נאמרו למשה מסיני ואפילו אמרו
הרופאים על מכה אחרת שלא יחיה
עוד ממכה זו אין משגיחין עליהן
גמירי דאי עשו ליה סמי חי, ואי על
אחת מח' טריפות אמרו הרופאים שיש
לו רפואה ג"כ הוי טריפה משום
דכתיב על פי הדברים אשר יורוך.
ומצואר דאינו תלוי כלל צמציאות

הטרפות אלא דהלכות טרפות נאמרו
למשה מסיני וההלל"מ דחשיבא טריפה
ואסור צאכילה.

והנה צתורת הצית מצואר דיתר כנטול
אי"ז כנטול ממש לענין דלא חיה,
אלא דהוא הלכה למשה מסיני דיתר חשיב
כנטול לענין טריפות דאכילה, וטריפות
דנטילה ה"ה צמנין הח' טריפות. ויש
לחקור הא דמיעטה התורה טריפה
מקרבן אי תלוי צמציאות טריפה
דמציאות טריפה אסרה תורה לגזוה, או
דגם לענין לגזוה חשיב טריפה כהלכות
טריפות דהלכה למשה מסיני.

ונראה דצהרמז"ס מצואר זה דכ' צהל'
איסורי מזבח (פ"ב הל"י) משנולדה
צה אחת מן הטריפות האוסרות אותה
צאכילה ע"ש, ומוכח דטריפות האוסרות
אותן לגזוה הוא אותן הטריפות דנאסרו
לאכילה, היינו מה דנאמרו צהלכות
טריפה הלכה למשה מסיני, עכ"ד.

נמצא דלדברי מרן הגרי"ז זלל"ה אף
צענין שינוי, דבעינן שלא יהא
ראוי למזבח, יהא מיתלא תלי צטריפה
האוסרת אותה צאכילה, והן אותן
הטריפות שנקצעו עפ"י החכמים, וכנ"ל.

סימן ב

פסקי הוד כבוד מרן רבינו הגרי"ש אלישיב וצוק"ל

בקבלת עדות אות א' הובא יסוד מרן הגרי"ו מבריסק זללה"ה בענין כח הרופאים בהכרעת רפואה לאדם, אפילו נגד דיני התורה. וראה להלן אות י"ב ואות כ"ו בדיון מי שהוא טריפה לדעת הרופאים.

וע"כ אני מליע ד"ו, ואמר וכו', [עי' שו"ת חת"ס אהע"ז ח"צ סי' ל"ז ועיי"ש סי' לו, ועי' שו"ת חת"ס אהע"ז סי' מ"ח, וצו"ת צגדי ישע כתב דבעינן הסכמת שלשה גאוניס מפורסמיס].

כבוד הגאון המפואר לשו"ת מרביץ תו"ר בא"י ובגולה, מוה"ר אברהם יחיאל הלוי דויטש שליט"א, ראש ישיבת ואב"ד בעיר מעלה אדומים ת"ו וממעידי התורה שבדורנו.

שאלני האם יש נהרות וכו', אמרתי שאין נהרות ואין מעיינות ולא צארות מלכד צאר אחד שאין מסתפקין ממנה אנשי העיר.

לבקשת מעבת"ר הגני לכתוב בעניני אהע"ז מקצת מפסקיו של שר התורה, עמוד ההוראה, מרן מו"ר הגרי"ש אלישיב (שליט"א), בדברים ששאלתי והשיב לי.

ושאל א"כ מאי סימנים יש לעיר, אמרתי שנכתוב מעלה אדומים צא"י וסמוך לירושלים, כי הוי צחוק עירוב ירושלים ורק מרחק של מאתים וחמישים מטר מצדיל צין מעלה אדומים לכפר הערבי שמתחצר עם ירושלים העתיקה, ושאל מאיזה מים מסתפקין אמרתי לו מניורות צחוק שהוא ע"י המוציל הארצי כמו צהרצה עיירות, ואמר כיון שאין מעיינות צארות וכו' לא הוי לכתחלה לכתוב גט צמקוס זה, [אמנם עי' שו"ת

א. צענין כתיבת גט צעיר מעלה אדומים, ראשית אמר שכיון שהוי עיר שלא נכתב עדיין גיטין נלך שישנו צ"ד חשבו ויחליטו כי אפשר לכתוב גיטין שם ועל הנוסח, [וסיפר שכשהחליטו לכתוב גט צבאר שצב ישנו שלשה דינים הוא, והגר"י ערנצרג וכו']. אמרתי לו שאקח שלשה אצות צתי דינים, ואמר שאפשר והעיקר שידעו טוב הלכות גיטין. צתחילה אמרתי לו שנלך צגדולי הדור

שאצי אציו אמר לאציו שהם כהנים מהא
דאצי סבו אמר לו שראה המצבה של אציו
ויש שם חרוט נורת ידים נושאים כפים,
והשיצ דצוה נמי איתא שוי' אנפשי חד"א
ואסור לו לישא גיורת, [אך הרצ השואל
אמר שהוא במקום שגם ישראלים חרטו
במצבה נורת ידים, ואפשר דצוה מטערף
לס"ס, דספק שאינו ראוי' לכהונה, וספק
אי שוי' אנפשי מהני לדורות שאח"ז,
דהרי לא הוחזקו לכהנים, כי לא היו
שומרי תו"מ].

ו. צת שהיתה מסללת עם חזרתה, ועתה
עשתה תשובה, האם צריך להודיע
בשידוכים, והשיצ שא"ל להודיע כי לא היו
איסור תורה, אצל רק אם יודעים צרור
שכבר מתוקנת צוה.

ז. צחור שנכשל עם חצירו האם צריך
להודיע בשידוך, והשיצ שאם יודעים
שכבר לא שייך לזה אם צד הכלה לא היו
יר"ש צמיוחד [צערך לשונו] א"ל להודיע
ואם יר"ש יש להודיע, כי הוא איסור
תורה.

ח. אשה חרדית נשואה שנאנסה [צחו"ל]
וחוששים שאולי היא מעוברת והיא
תוך מ' יום האם אפשר להפיל, והשיצ
דלא קי"ל כדעת היעצ"ץ שמתיר ואסור
ואמר שהאג"מ גם החמיר צוה, וכן
הלכה.

ט. כלה שהורי' גרושים, ואמה התחתנה
שוב, והצת כותבת וקוראת לעצמה
בשם משפחה של בעלה של אמה, איך
לכתוב בכתובה, והשיצ לכתוב כפי שם

חת"ס אהע"ז סי' ל"ג [צסופו], אמרתי
שאם לא נכתוב גט, איכא חורבא דנפיק
וכו', ואמר דקגי אם יכתבו הגט
צירושלים ויחשב שהצ"ד צמעלה אדומים
כתב, ואמרתי שלא צרירא שיעזור וכו',
וקיכס שאם היו שעת הצורך גדול אפשר
לכתוב ולסמוך על הסימנים בלא מעיין
וכו', אצל בלא זה לא לכתוב.

ב. צתינוק שהוצרכו להוריד צינחו לכיס
וצינח אחרת הוציאו, וע"י לקיחת
חלק מהאשכים אפשר לצדוק אם יש צו
האפשרות לילד, ואם אין לו האפשרות,
יש חומר שמזריקים צו, וחומר זה מועיל
רק כשהוא תינוק, האם שרי לצדקו
משום חשש פלוע דכא, או דיש לצרף
הדיעות שדבר מועט לא היו חיסרון,
ודעת המהרש"ל ציש"ס שצינח אחת לא
היו פלו"ד, והשיצ דיש לצדוק כל טעדיקי
שיוכלו לידע אם ראוי הוא לפריון, בלא
חיתוך באשכים.

ג. חתן שצטעות נתן הטבעת צידי הכלה
קודם שאמר הרי את וכו', אמר שהיו
כעסוקין באותו ענין כי הרי היא יודעת
שמתקדשת, ולכן מדינא א"ל שתחזיר
הטבעת ושוב לקדשה.

ד. אדם שמניעים שידוך לצת שקוראים
לה שמחה, וגם למיועד להיות חמי'
קוראים שמחה, אמר שאין חשש צוה.

ה. חוזר צתשובה שנשחדך עם גיורת,
והוא כהן, וכשצא להירשם לנישואין
אמרו לו שכהן אסור לישא גיורת,
ושאלוהו מה מקורותיו שהוא כהן, ואמר

שוב קידושין שתחזיר הטבעת, והשיב
שא"ל.

זו. הורים חרדים אשר בתם עברה
צלעירותה תקופה של עיבור מאדם
זר והפילה אותו, ועתה שואלים ההורים
האם נריכים לספר ד"ל כי לא יודעים
מהא אחריהם, והשיב שנריכים לספר אם
הוא ודאות שהמוטע לא הי' מסכים לזה,
והאריך קצת בדברי חז"ל במעלת מי
שעשה כלי וכו'.

זו. מי שבא לחתונה לנורך הורי החתן או
הכלה, האם כשלא משמח את החתן,
עובר צמי שנהגה מסעודת חתן ואינו
משמחו, והשיב דברור שעובר ולא איכפת
לן לאיזה נורך נמלא שם, אגב אמר
שכשיגשים לחתן ואומרים לו מזל טוב
חשיבא דשימח אותו.

יז. רב שבאו אליו בארץ נכר להירשם
לנישואין כהן עם אשה שחינוכה היה
במקום גויים, וגם עתה אין ההגהתה
בתו"מ, האם חייב לשואלה אם נבעלה
לעכו"ם כיון שרובא דרובא פרואים שם
והוא רוב פסול, והשיב דבדאי יש
לשואלה, ושאלתי שאם תשיב שלא נבעלה
כלל, אי יש להאמינה כיון שנוגעת בדבר,
והשיב שאין להאמינה [ועי' שו"ת נוצ"ת
כו, שו"ת חת"ס אהע"ז סי' ט', ועי'
שו"ת חת"ס שם סי' י"ח שו"ת מהרש"ס
צ' רי"ד, ויש לחלק דהכא עדיפא שאין
ריעותא לפינו אללה ועי'].

יח. איש ואשה שהם כבר עתה זקנים
ונתזרר שעד הקידושין הי' קרוב,

האב האמיתי שלה, אעפ"י שלא
משתמשת כלל בזה, ולא היתה אלל אצ"י
אלא אלל אמה.

י. צמי שאמר ברכות מתחת לחופה ללא
רשות של המחתנים אללא מעצמו,
האם ילאו בזה כיון דהוי כגזילת הברכות,
והשיב דיוצאים בזה אם כיונו לנאת החתן
וכו'.

יא. בטעות שזרו כוס קידושין קודם
הקידושין האם ילא בזה, והשיב
דילאו בזה וא"ל לשבור שוב.

יב. האם יש מקום להחמיר שלא ליקח
לעדות קידושין מי שמעשן כיון
שחובל בעצמו, והשיב דאין להחמיר כיון
שהם לא מודעים לכך שגורם לזה, וגם
אם מעשנים הרבה.

יג. סיפרתי לו כי הי' צפני צ"ד זוג לענין
גירושין, וכשסיכמו עמם על גט
נתאחרה השעה והגיע שקיעה"ח וידעו
שאם לא יערכו גט א"א לידע אם יגיעו
שוב לידי הסכמה והעמידו עדי מקירה
כמה דקות אחר השקיעה, ועדי חתימה
הי' אחר זאה"כ, והשיב דטוב עשו והוא
לכתחלה כן בגונא הנ"ל, [עי' אהע"ז סי'
קכ"ז סעי' ג' ושם ס"ב, ס"ה פת"ש שם,
פר"ח אהע"ז סוס"י קכ"ג, שו"ת עין
ינחק ח"צ אהע"ז סוס"י ט"ו, בית שמואל
קל סק"א שעה"ל סי' רלג ס"ק כ"א
ועי'].

יד. נתן טבעת הקידושין קודם שאמר
כדת משה וישראל האם צריך לעשות

לגרום לגירושין צוה צודאי אסור לו לעמוד באיסורו.

בג. גר שצא להינשא תוך שלושים יום לגירותו, ולהכי לא הוחזק בשמו שלושים יום איך לכתוב הכתובה, והשיב כיון דשמו בן אצרהם שא"י שם רגיל לא צעיק שיוחזק צוה שלושים יום. [ולפי"ז אם לא נקרא בן אצרהם אלא שם אחר יהי צריך להיות מוחזק שלושים יום, והמבואר בשו"ת הרא"ש כלל ט"ו או' ד' בגר שנתגייר שא"ל לכתוב שם שלא הוחזק, הוא לאו דוקא שהוחזק מדין בשם הקודם ואח"כ שינו. אלא גם כשנתגייר ושינו שם הוא כן, ולא מהני צוה ענין כקטן שנולד שלא יטרוך הוחזק בשם ועי'].

בד. צמי שארצהייט שלו יום קודם נישואיו, האם יתענה תענית של יארצהייט [כפי שרגיל כן] או תענית יום החופה, והשיב שיתענה תענית יום החופה ועולה נמי לתענית של יום יארצהייט.

בה. אדם שצא לרישום נישואין, וסיפר לרב שהעומדת להתחתן עמו כחודש קודם שנתגרשה מצעלה הקודם, היו יחדיו, ומכא קירוב גרידא הגיעו לאיסור, האם שרי לו להתחתן עמה, ואמר שלא הי' אלא כניסת עטרה וגם זה רק בגדר ספק, והשיב דכיון שהיו רק ספק לו, איכא חזקת היתר לצעלה באותו זמן, וממילא לא נאסרת נמי לבועל אחר הגירושין, ואפשר לחתנם.

והשיב דמדינא יש לסמוך דהוי קידושין ע"י אחרים שראו, מ"מ ראוי לעשות שוב קידושין ולכתוב כתובה חדשה.

יז. צמי שהי' נשוי לגוי' רח"ל, וחזר בתשובה ומתחתן עם אשה גרושה האם יש לעשות שבע זרכות שבעה ימים או רק יום אחד, והשיב שרק יום אחד דאף שאינו נישואין כיון שחי עמה.

ב. אשה שאסור לה להתעבר האם מותר לעשות צריצת רירית הרחם או דהוי כסירוס, והשיב כיון שהרירית מועלת לעיבור צריצתה הוי כסירוס וחיישין להשיטות דסירוס אסור גם באשה.

בא. ילד בן שתים עשרה שנה אשר הרופאים אומרים כי לא יהי' לו כלל שערות בגוף וצפנים, מחמת גנים אימת נעשה לגדול, [כי אינו סרים, והוא רגיל בכל הפרטים לדברי הרופאים], והשיב דכפי הרגילות בכל אחד שמציא שערות אם בן י"ד ויותר [וכלשונו כפי שהסטיקטיקה אומרת שיש שערות לכ"א] גם הוא הוי גדול.

בב. העובר צמיד בחטא החמור ורפואתו עלולה לגרום לגירושין. והשיב דהוי מזיד לעצור, לכן אם ח"ו רפואתו יגרום לגירושין חייב לעסוק ברפואה להציל עצמו מן האיסור, והזכרתי את שו"ת הרמ"א סי' י"א, וכפי הצנתי השיב ס"ל דהתם האיסור הוא צידדון עצמו של שלו' הצית ולכן דימהו למחיקת שם שמים, משא"כ הכא האיסור הוי כדבר צפנ"ע ורק ציטול האיסור יכול

בו. צמי שהולך לניתוח צמעיו והסירו חלק, דצצהמה הוי טרפה האס יכול להיות עדות בקידושין כיון שהרופאים אומרים שיחי' וכן רואים שהם ממשיכים לחיות כרגיל, והשיצ דא"א לפוסלו מלהעיד, [אפשר שמשמעות דצריו הי' שלא לכתחילה, והוא משום דעדי קידושין, הוי כעדי נפשות, והוי עדות שאי אתה יכול להזימה].

למותר להצהיר כי אין לפסוק הלכתא למעשה מהנ"ל, כי אפשר שיש מקומות שלא פירטתי הדברים בשלימותם בכתב.

בברכת התורה

ידידו עוז

מרדכי גרום

נספח ג

בענין ביקור אשה אצל רופא מומחה

בקבלת עדות אות א' הבאנו דעת הסוברים שיש לאשה להמנע מללכת לרופא איש, ולא סוברים ש'מומחה' גובר על הכל. מצו"ב מכתב הבד"ץ העדה החרדית בירושלים בענין זה.

BETH DIN ZEDEK
OF THE ORTHODOX
COMMUNITY JEWISH
JERUSALEM ISRAEL
26 STRAUSS ST.
P.O.B. 5006 FAX 6221317 TL.6246345

בית דין צדק
לכל מקומות האשכנזים
בע"י ועדה החרדית
עיר ירושלים תשס"ו
רח' סטראוס 26 / א
ת.ר. 5006 פאקס 6221317 טל. 62228908

כ"ב כסלו תשס"א
מטעם רבותנו הגאון צ' הביד"צ שליט"א

אזהרה חמורה

היות ושמענו שנשים הזקוקות לטיפול ובדיקות רפואיות
נבדקות בלא לבוש ע"י רופאים גברים.

עצם הדבר הוא איסור חמור!

והוא בכלל אביזריהו דגילוי-עריות
וכל אחד יזהיר לבני-ביתו על זה

וכבר הזהירו על כך הגאונים הביד"צ -
בית דינו של כ"ק מרן הגר"ר בענגיס זצוק"ל.

וכפי ששמענו כי רבה הפירצה, והתלוננו נשים על גודל המכשלה
והסכנה הרוחנית. וכבר אירעו דברים חמורים רח"ל.

ואם אשה נאלצת לילך לרופא מומחה - לא תלך לבדה!
אלא תעמוד אשה לצידה באותו חדר כל זמן הטיפול

וח"ש הביד"צ דפעה"ק ירושלים תובכ"א.

נאם   נאם נאם נאם נאם נאם נאם

סימן ד

דיני הרחקות באשה חולה בעת נדותה

בקבלת עדות אות א' הבאנו נידון לענין הליכת אשה אצל רופא איש, אם מתחשבים בדיני צניעות בזה, או שהקובע לענין רפואה הוא רק שם 'מומחה', ואין בודקים ביראת שמים שלו. והזכרנו שבאשה חולה בעת נדותה מצינו כמה וכמה הרחקות שעל הבעל לנהוג בה, וא"כ כ"ש שיש הרחקות ברופא זר. להלן מובאים פסקי הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א בדיני הרחקות באשה חולה בעת נדותה, וההנהגה עמה בעת החולי, ובענין הטיפול אצל רופא, עם גליונות עץ ארז^א.

הערות

גליונות עץ אדז

[א] ואמר לי הראב"ד הגר"מ שטרנבוך שליט"א שקשה מאד להגדיר דבר זה לחלק בין איש ואשה. [ב] עי' בנאות מרדכי אות תרי"ב לענין בעל חולה שצריך סיוע מאשתו, שהכריע שהאשה יכולה לסייע לו ע"ש, ואין צריך להוציא ממון כדי ליקח אחר שסייע לו, והוסיף "ונראה דהוא הדין במי שיש לו ממון", ומשמע קצת שאין אפי' מקום להחמיר על זה, וצע"ק דאם היה מבואר שאין צריך להוציא בזה עד שליש מנכסיו או ממון רב וכדו' מובן, אולם משמע שאפי' אם יש לו ממון רב לא צריך להוציא, והוא פלא ממש. [ג] עי' מש"כ לעיל לענין היתר בדין פיקוח נפש שתמוה איך אפשר להתיר הכל באופן כללי, והוא פלא ממש. [ד] עי' בשיעורים שביארנו הגדר

בזה, ע"ש באריכות. [ה] וצ"ע הרי לפעמים יש בזה הנאה ואין אפשר לצמצם, והרי כתוב בהדיא ברמ"א שיש הנאה כשמסתכל בנדה אפי'

מבואר בשלטי גבורים על המרדכי פ"ב משבת אות ה', ובהגהות שערי דורא סי' י"ח. חכ"א כלל קט"ז סי"א י"ב, ערוה"ש סכ"ז, פסקי דינים צ"צ סעיף י"ד, לחו"ש סק"ל, שו"ת בית שערים סי' ער"ד. — אמנם בשערי טוהר שער ט"ו סעיף כ"א כתב דהרמ"א התיר רק ביש בו סכנה, וכ"כ בבאיור הגר"א. עי' שו"ת שבה"ל ח"ד סי' ק"ו, בהערות לסט"ז, [שכל הנצרך לה מותר גם כשאינו תועלת לרפואתה] [ג]. ובשו"ת קנה בושם ח"א סי' צ"ב אות ג' ס"ל שרק אם יועיל לרפואתה [ד]. טעם ההיתר דאין זה שימוש של קירוב אלא שימוש של טורח [ערוה"ש ס"ה], בתשב"ץ ושו"ת הרדב"ז שם כתבו הטעם משום דמותר להתרפאות באיסור דרבנן, וי"א משום שאין חוששים להרגל דבר כיון שהיא חולה ואין מתאוה לה [שו"ת הרדב"ז שם]. אסור גם כשאינו נוגע בבשרה אלא ע"י הפסק בגד, [ויש מקילים בהפסק בגד, רוח חיים סק"ז] ואף שאין איסור של לא תקרבו, חיישינן משום הרגל דבר שיתקפנו יצרו. אבל כשאינו נוגע, כהושטה, והתרת מנעל, מותר גם בחולי שאיב"ס, ולדינא, כפי שנתבאר כשאין אחרים מותר אף שלא במקום פקר"נ, אלא בגדר חולי שאי"ב סכנה [קובץ תשובות ח"א סי' פ"ז]. בכל מה שמותר לו לשמשה, צריכים להזהר שלא יתכוונו לשם הנאה [ה]. (ה) פת"ש סקי"ז מהמקור חיים ס"ק ס"א. ועי'

(א) שו"ע סט"ז. וכתב בתרה"ד סי' רנ"ב דכשהוא חולה והיא בריאה אין כ"כ חשש להרגל עבירה דאין יצרו מתגבר עליו, מפני שתשש כוחו, אבל כשהיא חולה והוא בריא איכא למיחש להרגל עבירה, שמא יתגבר יצרו עליו ויפייסנה, הובא בב"י [א]. (ב) שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' ב' [אלף ע"ח], בדעת תרה"ד שהוא דעת השו"ע, גם לנוהגים כרמ"א סט"ז יש לחוש לדעת הרדב"ז, כ"כ בלחור"ש ס"ק כ', ובשיעורי שבה"ל סט"ז אות ג'. ואדם אחר אסור, לדעת השו"ע יו"ד סי' של"ה ס"י, ולהש"ך שם שרי. (ג) שו"ת הרדב"ז שם. שיעור הממון שצריך להוציא לא נתברר, ומ"מ צריך להוציא

כפי יכלתו. ועי' שיעורי שבט הלוי סט"ז אות ג' [ב]. (ד) רמ"א סט"ז, שכתב "אם צריכה הרבה לכך", כלומר שהוא צורך והכרח לה, ונכלל בזה גם בחולי שאין בו סכנה. [והוא

א. כשהאשה חולה בחולי שאין בו סכנה והבעל בריא, חמור הדבר בהלכותיו יותר מבעל חולה (א), וחייבים לשכור אשה שתשמשה (ב), כגון להקימה, להשכיבה ולסומכה וכנ"ל במה שהותר בבעל חולה, גם אם יעלה הדבר ממון רב (ג). אך באופן שאין אפשרות כלל לשכור אחר, מותר הבעל לשמשה בדברים הנצרכים לה, ואף ליגע בה (ד). ומ"מ כל מה שיכול לעשות בהפסק בגד – יעשה בהפסק (ה). אבל

גליונות עץ ארז

הערות

בהערה שם שיש להקל גם בכפפות, ועדיף שיהיו עבות [1]. (ו) פת"ש סקט"ו, מהרדב"ז שם. (ז) שדינן כרחיצה. ובג' דברים אלו מותר בדברים שנאסרו משום חומרא, כנ"ל בדין חולי הבעל. (ח)

דהיתרים הנ"ל אינם אלא בחולה. (ט) שו"ע סט"ז, ומקורו מתרוה"ד סי' רנ"ב, - ונקטינן שאסור רק בחולי שאין בו סכנה, אבל אם יש בו סכנה מותר, כדכתב בשו"ת הרדב"ז שם. (י) עי' הערה לקמן. (יא) כגון הושטה מיד ליד, להאכילה ע"י כף ומזלג, להנעלתה, וכן נגיעה ע"י דבר אחר בענינים רפואיים כהזדקת תרופה בתוך צינור דרך הוריד, או החלפת שקית אינפוזיה, ולהסיעה בכסא גלגלים או להסיעה במטטה, וכן להגביה מטה בין בהפעלה חשמלית או ביד. (יב) שו"ת בית שערים יור"ד סי' ער"ד. (יג) עי' פסקי משנה הלכות

עמ' סח. (יד) כנ"ל לענין בעל חולה משום שלדעת רבים לא הוי בכלל איסור רחיצה.

לצורך חיבה והוי בכלל ירהר ואל יעבור, וה' ירפא את עמו ישראל. ע"כ. אך בנתיבות אדם ח"ב נתבאר להיתר. עוד כתב לי הגר"ע ברנסדופר הנ"ל שליט"א, דבשיעורי קנה בושם בסוף סי' קצה, מובא בדרך אגב, ויש בזה חוסר ידיעה, וז"ל, ואגב רצוי להעיר על מה שיש נוהגים שילודות אין יוצאות מהבית כל זמן שלא שמעו ברכו ולא ברכו הגומל, וכששומעות ברכו או מברכות הגומל יוצאות, וטעות הוא בידם שעירבבו ב' עניינים, דמה שנהגו שלא לצאת מהבית הוא ענין שמירה והוא עד ל' יום שעד ל' יום היא

במקומות הגלויים, וכלשון הר"מ שיש "הנאת הלב" - אלא שאין חוששים, וצ"ל כאן שאין הכוונה שאין הנאה כלל אלא שיכול להיות שיש הנאה שסוכ"ס עושה דבר שיש בו משום איסור הרחקות, אלא לא

"יכוין" לשם הנאה אלא לשם טרחה ושימוש של חולה וכדומה. [1] ומבעל הנתיבות אדם שליט"א שמעתי בשם בעל שבט הלוי זללה"ה באחד שנעשה חולה זמן קצר אחרי החתונה עם המחלה רח"ל, והי' מצבו קשה מאוד וכאבים נוראים היו לו, ובעוונותינו ע"פ דרכי רפואה לא הי' דרך לרפאותו, ואמר החתן שכשאשתו מחזיקה את ידו מרגיע לו את הכאבים למקצת, והתיר לה השבט הלוי לתת לו יד בעת הכאבים עם כפפות, ע"כ מה ששמעתי בזה ויש לדון עוד. וכתב לי הגר"ע ברנסדופר בן הגר"מ שליט"א, מו"ץ היכל הוראה ירושלים, כעין זה נשאל אאמו"ר שליט"א לפני כעשר שנים לאחר

פטירת א"י הקנה בושם, ולכן דן אאמו"ר שליט"א עם הגאון הגדול ר' יחזקאל ראטה שליט"א, והעלו לאיסור אף בכח"ג, כיון דהמטה הוי ממש

רחיצה (ו) וכן הצעת המטה ומוזיגת הכוס ושילוח הכוס, אסורים (ז). וכשאינו חולי רק מיוחש בעלמא, אסור גם באופן זה (ח).

ב. לדעת השו"ע אסור לבעלה להקימה, להשכיבה ולסומכה, וכ"ש שלא ליגע בה (ט), גם כשאין אחרים, אלא אם כן בחולי שיש בו סכנה (י).

ג. נגיעה בדבר המפסיק אסור, אבל ע"י דבר אחר מותר, כשאין אחרת שתעשה בחינם (יא).

ד. למטמף לה טיפות אזנים או עינים מותר (יב), ומ"מ יזהר שלא יגע בה (יג).

ה. הבאת מים כדי שתרחץ מהם מותר גם כשיש אחר (יד).

הערות

(טו) כה"ח או"ח סי' קנ"ט ס"ק ע"ד, דהוא צורך מצוה, והוי נגיעה ע"י דבר אחר [I]. (טז) שו"ת הרדב"ז ח"ד ס"ב. (יז) כנה"ג הג' ב"י אות י"ב, דכתב שבהקזת דם פעמים שבלתי מומחה יעשה לה

היזק, והובא בסד"ט ס"ק כ"ג ולחוש"ש לחם ס"ק ל"א. אמנם כיום אין צריך מומחיות בבדיקת דם [ח], רק כשנצרכות בדיקות רבות שמא יגרם קלקול בורידים או שטפי דם מקומיים. (יח) שו"ת הרדב"ז שם, כנה"ג בהגהת ב"י אות י"ב. דאע"ג שלצורך הכנסת המחט יש נגיעה, כתב הרדב"ז דבעבדיתה טריד. — כשצריך לעשות עירוי דם מזל"ז מותר, ועי' שו"ת הר צבי יו"ד סי' קצ"ז. (יט) הרמ"א כתב "ויש סכנה בחליה", מכלל דכשארין סכנה אסור,

ש"ך סק"כ, סד"ט ס"ק כ"ד, חו"ד ס"ק י"ג, חכ"א כלל קט"ז סעיף י"ב. (כ) שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' כ"ז. (כא) שו"ת הרדב"ז שם [ציינו בהגהות רעק"א], לחוש"ש ס"ק ל"ב, שו"ת זרע אמת, שיעורי שבט הלוי סעיף י"ז, על הש"ך סק"כ ד"ה בא"ד מ"מ. — כמו"כ כשנצרך לבדוק ע"י נגיעה בגוף כבדיקת כבד או כליות דינו כמישוש הדופק. — מדידת לחץ דם, כשאין צורך בנגיעה מותר, וכשצריך נגיעה דינו כמישוש הדופק. (כב) רמ"א סט"ז מהגש"ד סי"ח, שלה"ג על המרדכי פ"כ

גליונות עץ ארז

עדיין נחשבת ליולדת, וענין הגומל או ברכו הוא ענין נוסף, שיש להם לשמוע ברכו ולא כמו שטועים שע"י ששומעת ברכו או ממברכות הגומל אין צריכין כבר שמירה אפילו תוך ל' ללידתו, אלא שיש נוהגים

להקדים ולברך הגומל או לשמוע ברכו אחר ז' ימים וכידוע שיש ג' זמנים ביולדת, ג' ז' ול', אבל עכ"פ אין זה משום שע"י ברכו או הגומל יוכלו לצאת, דאין הדבר תלוי בשמיעת ברכו או ברכת הגומל, אלא תלוי בכמה זמן היא אחר הלידה ואם היא נחשבת כחולה לענין זה עד ל' או ז', עכ"ל. [I] עיין מש"כ בנאות מרדכי אות תקצ"ח לענין הגשת אשה לבעל חולה מים לנטילת ידים שחרית או לסעודה או לתפילה, דמותר כיון שאי"ז רחיצה אלא מעשה מצוה של נטילה, ויש מחמירים. ובגליונות שם כתבנו, לפי היש

מחמירים הי' מקום לומר שכל ההיתר כשאנינו סמוך לרחיצה נאמר באופן שהוא "חפצא של מצוה", אולם למשל ליטול ידיו לפני שעושים ברכת הנהנין כמנהג החת"ס משום חשיבות וניקיון לכבוד הברכה ע"ז אין לומר לכאור' שיהי' בזה היתר הגם שהבעל עושה את הדבר לשם מצוה, ודו"ק, ויש לדון. ויש לדון בזה גם כאן. [ח] ולכאור' אין זה כלל שלפעמים יש אנשים שקשה מאד למצוא להם הווריד, והכל לפי האדם, והכל לפי המטפל, ובעיני ראיתי כמה פעמים קלקולים רבים בזה, ויש לדון לפי"ז שבוודאי אם הוא

ו. מותר ליטול ידיה לסעודה ונמ"י

שחרית (טו).

ז. אם הבעל רופא ואין אפשרות

להשיג רופא אחר, או כשיש

רופא אחר אלא שאינו מומחה כמו

הבעל (טז), ונצרכת למומחה (יז), גם

כשאין סכנה בחליה, ביש צורך גדול

מותר לעשות לה בדיקת דם (יח),

אבל למשש הדופק אסור (יט) גם ע"י

הפסק בגד (כ). אמנם ביש צורך גדול

מותר (כא).

ח. חולה שיש בה סכנה מותר

להקימה ולהשכיבה וכיו"ב (כב), רק

כשאין אחר שיכול לעשות כן בחינם

גליונות עץ ארז

הערות

דשבת אות ה'. (כג) כדלעיל ס"א בחולה שאין בה סכנה [ט]. (כד) מקו"ח ס"ק ס"א והו"ד בפת"ש ס"ק י"ז. (כה) רוח חיים סק"ז והובא בדרכ"ת ס"ק נ"ג. וכ"ש לפי מה שמתירים למשש הדופק במקום

סכנה. (כו) שו"ת הרדב"ז ח"ד ס"ב. (כז) כן נראה. (כח) ברמ"א כתב "אם אין רופא אחר", והמכוון שמומחה כמוהו [י], ע"י תשובות המיוחסות להרמב"ן סי' קכ"ז, ושו"ת הרדב"ז שם, וכ"ה בשו"ת זרע אמת ח"ג סי' קט"ז [הובא בדרכ"ת ס"ק נ"ז], לחו"ש סק"ל. (כט) רמ"א ע"פ שלטי הגבורים, ש"ך סק"כ, בהגר"א ס"ק כ"א, סד"ט ס"ק כ"ד. ולדעת השו"ע ס"ל להש"ך דלהרמב"ם [סה"מ ל"ת שנ"ג, סמ"ג בלאוין קכ"ו, חינוך מצוה קפ"ח] איסור דאורייתא של קירבה הוא גם כשאינו בדרך חיבה, והוא המכוון בב"י, ולכן אסור מישוש הדופק גם במקום פיקו"נ, וכ"ה בש"ך יו"ד סי' קנ"ז [יא], וכן

מומחה בזה יותר אז עדיף יותר, הגם שאין בזה נידון של פיקוח נפש כלל. [ט] ע' בנאו"מ אות תר"מ בשם בעל קנה בושם ז"ל שכל ההיתר הוא רק אם יש בזה משום רפואה בפועל, ויש לדון. [י]

יש להעיר שלעניין בדיקת הדופק נראה מהמציאות שאין קשר בין הגדלות של הרופא לזה שיוודע או אינו יודע להרגיש את הדופק, ואצל הרופאים עצמם יש מהם שאומרים את זה בגלוי שזה שייך אצל האחיות ואצל מצילי חיים הפשוטים שמבינים בזה יותר, ולכן כלפי זה אדרבה היותר פשוט הוא בגדר היותר גדול לנדר. [יא] ע"ע בנאו"מ אות תרע"ג כאן, גדר מחודש בזה, ובגליונות שם. [יב] והבאנו כמה פעמים בשיעורים מעדות נאמנה בשם ידידי תלמיד חבר של האגרות משה זל"ה הגאון רבי טובי' גולדשטיין ז"ל, שדן קמ' דהאגרות משה ז"ל כמה פעמים דהלא בר"מ מבואר שכל האיסור הוא אך ורק דרך חיבה ודלא כפסק של בעל האגרות משה, ואז

או בשכר (כג). ועדיף ע"י הפסק בגד (כג). וגם לעדות הספרדים יש להקל (כה),

ז. גם בחולה שיש בה סכנה, רחיצה אסורה, וכשאפשר חייב לשכור אחרת, ואם אי אפשר לשכור, והיא מסוכנת אצל הרחיצה, יש להשליך המים עליה בלי נגיעה, ואם אי אפשר באופן זה אלא ברחיצה ממש, מותר לרחצה ביד (כו), וראוי שיהא ע"י הפסק בגד (כז).

י. אם היא חולה שיש בה סכנה, ואין רופא אחר כמותו (כח) מותר לבעל למשש לה את הדופק ולעשות צרכי רפואה אף כשצריך ע"י נגיעה (כט), וגם לעדות הספרדים יש להקל במישוש הדופק במקום סכנה (ל), וכשאפשר יש

דעת הבית שמואל אה"ע סי' כ' סק"א כדעת הש"ך בדעת השו"ע, וברכ"י יו"ד סי' קנ"ז ושיורי ברכה אות ה', ותוה"ש ס"ק ט"ו. אמנם דעת הש"ך שגם להראשונים שאיסור קירבה דאורייתא, מ"מ שלא בדרך חיבה אינו אלא איסור דרבנן, ע"ש שהביא כמה ראיות לזה, וכן דעת שו"ת פני יהושע ח"ב סי' מ"ד, כנה"ג סי' קצ"ה הגה' הבי"ט, סד"ט ס"ק כ"ד, שו"ת מעיל צדקה סי"ט, חוות יאיר סי' קפ"ב, עצי ארזים שם. — אמנם בספר בית יעקב סי' פ' נתיבות לשבת שם, תוספת יוה"כ יומא שם, לב חיים שם, הכריעו שגם בלא דרך חיבה אסור מן התורה. — ועי' שו"ת אג"מ אהע"ז ח"א סי' ל"ג [יב]. (ל) החיד"א בכסא דוד ח"ב דרוש כ"ה לשבת הגדול

הערות

גליונות עץ ארז

בדעת הב"י, שו"ת זרע אמת יו"ד ח"ג סי' קט"ז, שו"ת תורה לשמה סי' תצ"ד, ערוה"ש סכ"ו, ומאידך בבאיור הגר"א סק"כ פירש בדעת השו"ע שאוסר, וכפי שכתב הב"י דאפשר שדברי הב"י בסוף דבריו וצ"ע. (לא) פת"ש ס"ק י"ז מהמקור"ח ס"ק ס"א, ושם מיירי ביש בה סכנה. (לב) ע"י לעיל בחולי שאין בו סכנה בהערה תרי"א בענין בדיקת דם. וכ"ה בחכ"א כלל קט"ז סי"א י"ב ובפסקי דינים צ"צ. (לג) שיעורי טהרה פ"ז עמ' קצג ד"ה וכתב. (לד) שו"ת בית שער יו"ד סי' עד"ר. (לה) קובץ תשובות ח"ג סי' קל"ח. (לו) דאין בזה כלל התקרבות אליה, כמבואר לעיל, - ומ"מ ביש אחר שיכול להחזיקו, ראוי להמנע, כי מעמיד בקירוב אליה [יג]. (לז) ואף להשיטות בדעת הב"י שמיש השדופק אסור גם במקום פיקו"נ, הוא רק בצרכי רפואה שאינם הצלה עצמה, אבל כה"ג הוא פעולת הצלה, וכן במקום של

הנידון הי' על טיפול של ילדים חולים בפגיעת נפש, שהגר"ט ג' התיר והגר"מ פיינשטיין ז"ל אסר ואמר הגר"ט שלא עלתה בידו לשנות דעת הגר"מ. [יג] משמע שבעצם העמדת האור אין חשש של קירוב הדעת רק בגלל שמתקרב אליה, ולפי"ז יהי' מקום לדון כל מקום לענייני וצע"ק. [י"ד] בשיעורים הארכנו שיש מח' גם בזה מה מותר, וע"י בבאר משה שהתיר רק אם יש בגד שחוצץ ולא נגיעה של ממש, והוא פלא, ולכאור' לדבריו ילה"ס אם גם כאן יתיר גם בבגד מפסיק, והגם שיש לחלק בין אשת איש לאשתו נדה אולם בדברי המחבר רואים שאין חילוק כל כך. ויש לדון עוד.

לעשות ע"י הפסק בגד (לא), וכן אם נצרכת לבדיקת דם או להזריק לה זריקה או לסוך משחה על בשרה ואין רופא אחר, ואי אפשר בהפסק בגד, או כפפות, מותר (לב), אך יזהר ככל שיוכל שלא יגע בה יותר מההכרח (לג).

יא. למפמף טיפות עיניים או אזניים, מותר גם באין בה סכנה, ואם צריך לפתוח עיניה ואין אחר, במקום חולי מותר בהפסק בגד (לד). וכן

מותר לזלף תרופה ע"י ספריי על המכה (לה). מותר לו להחזיק מנורה כחולה לצורך רפואה (לו).

יב. להצילה מסכנה מותר אף נגיעה, כגון הצלה מטביעה, או פציעה עם פריצת דם, או שנוקקת להחייאה שהוא מפה לפה, וכן כשהיא בשעת לידה, וצריכה עזרה באופן שהוא חשש של פיקו"נ, ואין שם מילדת, כגון שכרעה לילד בבית, או שיש מילדת ומ"מ נזקקת מאד לעזרת הבעל, מותר הבעל לעשות כפי הנצרך (לז).

הצלה מסכנה פתאומית, כגון שנכנסה לכביש בלא שימת לב וצריך למושכה משם. והוי בכלל דברי הגמ' בסוטה כ"א ב' היכי דמי חסיד שוטה, כגון דקא טבעה איתתא בנהרא, ואמר לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ולאצולה. והוא גם באשת איש שאסורה מדאורייתא, כיון שאין זה גילוי עריות אלא פעולת הצלה [י"ד].

הערות

יג. בכל הדינים האלו, בין כשהבעל חולה ובין כשהאשה חולה, אין חילוק בין נטמאה בראיה מן התורה ובין בכתם דרבנן (לח).
 (לח) שיעור"ט פ"ז עמ' קצג ד"ה אין הבדל.

סימן ה

בגדר הנאמנות בישראל נכנס ויוצא

בקבלת עדות אות ג' הובא דנאמנות משגיח הוא רק באופן של מירתת, ותועלת 'נכנס ויוצא' הוא משום דנחשב כאילו נמצא שם כל הזמן, ומירתת מפניו. להלן יבואר יסוד זה בהרחבה, ומכתב למערכת כשרות בענין זה.

א

לרשות הרצים, צעיר שיש צה עוזדי כוכבים וישראלים - מותר, צעיר שכולה עוזדי כוכבים - אסור, עד שישב ומשמר ואין השומר צריך להיות יושב ומשמר אע"פ שהוא יוצא ונכנס מותר, ע"כ. ויש להתבונן, מהו הלשון 'אין השומר' יושב ומשמר' דנראה דדין שמירה אית כאן, והוא פלא. וצכלל צ"צ מאי שייכא האי דין שמירה לענין הכשר השחיטה.

ויותר מכך קשין דברי הרמז"ם שכתב (פי"ג מהל' מאכלות אסורות ה"ד) ז"ל, אפילו כתב העכו"ם לישראל שנתקבל ממנו המעות למכור לו צהן יין הואיל ואין הישראלי יכול להוציאו מרשות העכו"ם עד שיתן לו המעות הרי הוא של עכו"ם ואסור אלא אם היה השומר דר שם צחצר ואין השומר צריך להיות יושב ומשמר תמיד אלא נכנס ויוצא כמו שביארנו צין צרשות צעל היין צין צרשות

חולין ג' ע"א. אצ"י אמר הכי קתני הכל שוחטין ואפילו כותי, צמה דברים אמורים כשישראל עומד על גציו, אצל יוצא ונכנס לא ישחוט, ואם שחט חותך כזית צשר ונותן לו. אכלו - מותר לאכול משחיטתו, לא אכלו - אסור לאכול משחיטתו, חוץ מחרש שוטה וקטן דאפילו דיעצד נמי לא שמה ישהו שמה ידרסו ושמה יחלידו. אמר רבא ויוצא ונכנס לכתחלה לא, והתנן המניח עוצד כוכבים צחנותו וישראל יוצא ונכנס מותר, התם מי קתני מניח, המניח קתני דיעצד. אלא מהכא אין השומר צריך להיות יושב ומשמר אלא אע"פ שיוצא ונכנס מותר, ע"כ.

והאי ליגנא ד'יושב ומשמר' איתא צע"ז (דף סא, א) צמשה: המטהר יינו של עוצד כוכבים ונותנו צרשותו צצית הפתוח

עכו"ם, ע"כ. והוא פלא מאי דחידש דאין דין שיהא יושב ומשמר 'תמיד', ומה תוספת איכא צשיצתו 'תמיד' מה שלא נזכר צסוגיית הגמ'.

ב

ואשר יראה צזה, דהנה צעיקר הדין שמירה להכשיר השחיטה מצינו צ' דרכים צדצרי רצותינו. הרמב"ן צחידושיו צסוגיין כתב דעיקר הששש שעליו נזרכת שמירתו, הוא דלמא שחט על מנת למכור ולא הקפיד ודרס, ז"ל, ודאי כותי השוחט לעצמו כישראל הוא וסתם שחיטתו כשרה היא, והכא היינו טעמא דכיון שהוא מוכר ונותן שמה מתחלה על מנת למכור שחט ולא הקפיד ודרס והחליד להעצירו, אי נמי כיון דלא קפיד דריס, מה שאין כן בישראל דכל השוחטין מדקדקין ושוחטין הן, ובישראל עומד על גביו מותר דהא חזי ליה אי נמי מרתת מיניה דומיא דשומר ציין נסך, ע"כ.

בשחיטה כן, ולזה משני הש"ס מי קתני מניח המניח קתני וכיון צדיין אינו מותר אלא צדיעצד שפיר יש לחלק צין שחיטה ליין צשחיטה אף צדיעצד אסור והוא נכון לענ"ד, עכ"ד. ומצואר עכ"פ צדצרי דע"י דמירתת קצעינן צוודאי שחיטתו כשירה.

ובעין סברא זו מצינו צדצרי הרשב"א צחידושיו (להלן יב, ב) שכתב גדר חדש צהדין דגדול עומד ע"ג צשחיטה, דיעוי"ש שדן צטעמא דלא ממעטין קטן וקטנה מחליצה מטעמא דלאו צני דעה, והטעם 'לפי שחליצה צצית דין היא וכונת צי"ד העומדין עליהן ומלמדין אותם ומזהירין אותם הוי לה כונה יעוי"ש. אלא שחמה ע"ז מדתניא צתוספתא יצמות (פי"א) שוטה שנחלץ חליצתו פסולה ולא מהני להו כוונת צי"ד העומדין שם, ותירץ דשוטה שאני דלא מהניא ליה אפי' עמידת גדול על גביו יעוי"ש.

ובתב צסו"ד: ורצינו הרב ז"ל תירץ שכל דבר שאפשר לעשותו ע"י שליח הוי עמידה על גביו כוונת העושה ומדין שליחות, אבל דבר שאי אפשר לעשותו ע"י שליח אף עמידת צן דעת ע"ג לא מעלה ולא מורידה צמקום שזריך כוונה, והלכך חליצה שא"ל לעשותה ע"י שליח לא מהניא עמידת צי"ד ע"ג והיינו טעמא דשוטה שחלץ שחליצתו פסולה, אבל גט שאפשר למנות שליח לכתיבת הגט ולכונת כתיבת שמו ושמה ואף זה שעומד ע"ג כשליח הממונה לכתוב ולכוין

אמנם צדצרי זקני הגרעק"א צחידושיו נראה דאין הישראל רק קוצע שלא קלקל, אלא דהוא גופא צמה דעומד ע"ג קוצע את דין הכשרות של אותה השחיטה, דכתב, ז"ל, צוודאי חילוק גדול יש צין יין לשחיטה, צדיין ליכא אלא חשש מגע צוודאי נגע הוי ג"כ רק דרצנן, וגם הוי חזקת היתר ליין וצשחיטה הוי חזקת שאינו צבות, והא דמדמי רצא ליין היינו כיון צדיין סומכין לכתחילה ציואל ונכנס אף דספק דרצנן אין לעשות לכתחילה ע"כ דמירתת הוי ודאי, הוא הדין

ונראה דמטעם זה פסק הרמב"ם (פ"ד מהל' שחיטה הט"ז) אלו הדוקין והציתוסין ותלמידיהן וכל הטועים אחריהן שאין מאמינים בתורה שבעל פה שחיטתן אסורה, ואם שחטו צפינו הרי זו מותרת, שאין איסור שחיטתן אלא שמה יקלקלו וכו' ע"כ. ובפשוטו הוא פלא לכלא' הא דצעי ישראל עומד ע"ג הוא רק לדעת אצ"י, אבל לרצא אפילו צישראל יוצא ונכנס מותר לאכול משחיטתו. וכתב בזה צננסת הגדולה (יור"ד סי' ב' אות כ'), וז"ל, דמפני זה לא כתב הרמב"ם ואם שחט וישראל עומד ע"ג, אלא כתב 'ואם שחטו לפנינו הרי זו מותרת' לומר דכל שישראל יוצא ונכנס שחט צפינו מקרי, ע"כ. פירוש כוונתו לכא' דדין יוצא ונכנס הוא כדין 'עומד ע"ג', דצוה דיוצא ונכנס הוא כשחט צפינו וחלות השחיטה נקבע ע"י אותו הישראל שיוצא ונכנס באותו המקום.

ונפק"מ איכא ליסוד זה, דהנה דנו הפוסקים צננסת אופנים דבהם איכא מירתת ע"י מחשבת העכו"ם באופן שהישראל לא יצא ונכנס בפועל, ובפוסקי זמנינו דנו באופן שגראה העכו"ם ע"י מעגל סגור וכדו' אי יש צוה את אותו המעלה של 'נכנס ויוצא' דנוכל להכשיר שחיטתו בכך.

ולדברינו אפשר, דהן אמנם כלפי אותו המציאות של 'מרתת' אין נפק"מ אם נכנס ויצא בפועל או דחשז העכו"ם שיש שם נכנס ויוצא וצאמת לא

צננסתו, וטעמא דשחיטה דלא מהני עמידת גדול ע"ג לרצון דבעו כוונה בשחיטה, לפי שהכל תלוי בדעת השוחט, דאלו שחט צננסת חצירו שלא מדעתו כשרה ואע"פ שלא נתכון לה כלל בעל הצננסת, אלמא כל ההיתר תלוי בדעת השוחט וכוונתו, משא"כ בגט דאלו אחר שגרש את אשת חצירו לא עשה ולא כלום והלכך דעת כותב דוקא צעינו, יעוי"ש.

ביאור כוונתו, דהאי דינא דגדול עומד ע"ג, פירשו שעי' עמידת הגדול חשיב כחלות השחיטה ע"י אותו הגדול, ואשר ע"כ חלוק ציטודו שחיטה מגט, דשחיטה התלויה צמעשה השוחט דייקא ולא אכפת לן כלל אם הוה צננסת ידידיה או לאו, כה"ג א"א להחשיב את עשיית הגדול העומד כעשיית 'מעשה שחיטה' דקו"ס לאו איהו עצד 'מעשה השחיטה' בפועל. ומשא"כ בגט דלא תליא כלל אלא צדעת כותב להכי אף מעשה של הגדול העומד ע"ג יכול להחשב כמעשה עשיית גט צננסת, ודוק.

ג

נמצא לפי"ז דצעיקר הדין דעומד ע"ג נתחדש דאיהו פועל צעיקר מעשה השחיטה, ואהכי אמרינן דציוצא ונכנס 'דין שומר' איכא עליה, כיון דכך הוא הדין הנצרך שיהא השומר פועל צגוף מעשה השחיטה, ולהכי הוא דין שיהא 'שומר תמיד', כיון שאין כאן רק היכי תימני לידע דהוה מירתת, רק הוא דין הקובע צעיקר חלות השחיטה, ודוק צוה.

הוא. אך כלפי אותו הדין שנוכל להחשיב את מעשה השחיטה כחלות שנעשה ע"י ישראל שנכנס ויאל, דומיא דגדול עומד ע"ג, כה"ג שלא נכנס ויאל 'צפועל' לא סגי, ויל"ד לדינא כזה.

איברא דהגר"מ פיינשטיין זללה"ה הורה לענין חלב עכו"ם, דאף באופן דאיכא מירתת צמאיאות סגי, דכתב (אגרות משה יו"ד ח"א סימן מ"ז) ז"ל, לגבי סתם חלב הנמכר באמריקה שאפשר לסמוך על החלב שהוא חלב פרה, דאפי' אין ישראל רואה החליצה יש להתיר

החלב, דכיון שאם יערצו חלב טמא יעשו ויטרכו לסגור העסק שלהם שהוא הרוחה של כמה אלפים והממשלה משגחת אליהם, הרי זו ידיעה ברורה וממילא לא היה צללל איסורם, ע"כ. הרי ידיעת המציאות שהממשלה משגחת עליהם הוא גופא ה'מירתת' המועיל להכשיר את אותו החלב, ודוק. אך דהא מיהא יש לחלק דלצד הכשרות סגי צ'מירתת צמאיאות', אך ל'חלות שחיטה' צעינן 'נכנס ויאל' כדי להחשיבו כחלות שחיטה ע"י ישראל, ודוק.

מכתב למערכת כשרות בענין הג"ל

כב אלול ה'תשע"ז
כבוד הרבנים הגאונים ראשי מערכת הכשרות העולמית...

אחדשה"מ,
ראיתי להעלות הדברים שהעלנו על שולחנו של הגאון המפורסם ר' ... שליט"א, וביקש להעלותם על הכתב ולהציאם קמיה הרבנים הגאונים שליט"א צעת אסיפת ראשי עם, ראשי מערכת הכשרות העולמית.

ה

הנה צעת האחרונה, התפתחה עד למאד רמת הטכנולוגיה, ופשיטא הוא שכל מה שעשה הקצ"ה בעולמו, הרי הוא לצורך ישראל, וכיון שאפשר להשתמש בזה לצורך דקדוק ושמירת ההלכה, הרי ראוי

לעשות כן ע"מ להוסיף ולהדר, הידור אחר הידור.

עיקר המערכת שרצוני להזיע מבוססת על תיקון שכר קיים זה שנים רבות, והוא מערכת וידאו המותקנת צמפעלים, צמטצחי מלונות וצבתי עסק המושגחים ע"י הרבנים, אך צעת האחרונה הוסיפו צה מערכת משוכללת (אפליקציה בלע"ז) היכולה לתת מענה צזמן אמת ישירות למחשצי ההשגחה, מה נעשה צכל רגע נתון, וצשידור חי לצקשת ההשגחה כי"ד מתנהל דצר פלוני וכיו"צ, וכן פיקוח אחר פיקוח על המשגחים צשטת, היכן הם נמצאים, מתי ציקרו צמפעל ועוד כהנה וכהנה, וצצר צקואר ההידור ההלכתי שי"צ צהתקנת מערכת חכמה זו.

ו

יעמוד, או ציואל ונכנס, חשיב כאילו יש כאן שמירה בכל שעה ושעה, אף כאשר הישראל יושב ואינו רואהו. והא פשיטא דאין הגדר שרק לאחר מכן כשיעמוד יחשב צדיקה למפרע, רק הציאור צוה דכבר עתה צעת שיושב, הרי"ו נחשב כאילו יושב ומשמר, דהעכו"ם מירתת שלא לערצ דברים האסורים.

וגדולה מזו מצינו, דאפי' לענין עומד ע"ג בשחיטה מבואר ברמב"ן דמהני מאי דמרתת דומיא דשומר ציין נסך (כלשון הרמב"ן בחולין ג, א). ועי' לשון זקני הגרעק"א צחידושיו שם שכתב ז"ל, דבדאי חילוק גדול יש ציין יין לשחיטה, דציין ליכא אלא חשש מגע דבדאי נגע הוא ג"כ רק דרצנן, וגם הוי חזקת היתר ליין ובשחיטה הוי חזקת שאינו זכות, והא דמדמי רבא ליין היינו כיון דציין סומכין לכתחילה ציואל ונכנס אף דספק דרצנן אין לעשות לכתחילה ע"כ דמירתת הוי ודאי, הוא הדין בשחיטה כן, ולזה משני הש"ס מי קתני מניח המניח קתני וכיון דציין אינו מותר אלא צדיעבד שפיר יש לחלק ציין שחיטה ליין דבשחיטה אף צדיעבד אסור והוא נכון לענ"ד, עכ"ד. ומבואר עכ"פ דצדריו דע"י דמירתת קצעינן דבדאי שחיטתו כשירה.

ואם בשחיטה חשיב שיש כאן כוונה שחיטה של ישראל ממש, כ"ש וק"ו דמהני כלפי דין יואל ונכנס של יין נסך וחלב עכו"ם, דע"י דמרתת חשיב כשמירה בכל עת ובכל שעה, והוה כדין יואל ונכנס ממש.

הנה צע"ו (סא, א) חנן, המטהר יינו של עובד כוכבים ונותנו ברשותו וכו' צעיר שכולה עובדי כוכבים – אסור, עד שיצב ומשמר, ואין השומר צריך להיות יושב ומשמר אע"פ שהוא יואל ונכנס מותר, ע"כ. וכן הוא ברמב"ם (פי"ג מהל' מאכלות אסורות ה"ד) ז"ל, ואין השומר צריך להיות יושב ומשמר תמיד אלא נכנס ויואל כמו שציארנו צין ברשות צעל היין צין ברשות עכו"ם, ע"כ. ועי' בספרינו עץ ארז עמ"ס חולין (סי' ג) שהארכנו בדקדוק לשון הגמ' 'יושב ומשמר', ובלשון הרמב"ם 'תמיד', דיסוד הדין של נכנס ויואל דחשיב 'משומר תמיד', אף צאותו הזמן שהישראל נמצא בחוץ.

ומצינו כן בהדיא לגבי חלב עכו"ם (יו"ד סי' קטו ס"א) דחלב שחלצו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו, אסור וכו' היה לו דבר טמא בעדרו, והישראל יושב מבחוץ והעובד כוכבים חולב לצורך ישראל, אפילו אינו יכול לראותו כשהוא יושב, אם יכול לראותו כשהוא עומד, מותר, שירא שמה יעמוד ויראהו וכו' ואפילו ישראל קטן או קטנה מועילים, דהעובד כוכבים מרתת לפניהם. ועיי"ש צט"ו (סק"ג) ובש"ך (סק"ד) דכ"ש דמהני כשהוא יואל ונכנס, דכיון דטעמא הוא משום דמירתת, א"כ כ"ש ציואל ונכנס חשיב מירתת.

וביאור הדבר צוה, דכאשר יושב שם הישראל מבחוץ צאופן שיכול לראותו כשהוא עומד, וירא הוא שמה

מרחוק במלמות, ואפשר לבקש בכל רגע מעוזדי המפעל וכדו' שיכלמו וישלחו בזמן אמת מה עושים כעת במקום, הרי אין לך 'יושב ומשמר' גדול מזה.

ח

ועי' לשון הרמ"א (יו"ד קכט ס"א) דלכתחלה לא יניח אדם צביתו יין או חומץ אצל עוצד כוכבים לצד כלל, אצל דדיעבד מותר, והיינו דקבע לן שכל מקום שאין ישראל נמצא הרי הוא רק דדיעבד, ועכ"ז כתב מיד בסמוך משמיה דמרדכי דאפילו סגר החנות כל זמן שיש שם סדק או חור שיכולים לראות בתוכו חשוד כפתות, והיינו דע"י דיכול לראותו הרי הוא נקבע כאילו ישראל נמצא שם בפועל ושרי לכתחילה, אך הוא דווקא צענין שלא ידע העוצד כוכבים שהלך לבית המרחץ, וכמזכיר בשו"ע שם.

וא"ב נמצא דעכ"פ כדי שיחשב שאין העכו"ם נמצא לצד צריך שיהא עכ"פ באופן שידע שכלל רגע יכול ישראל לראותו, ודווקא צהכי שרי לכתחילה ונחשב כאילו ישראל נמצא שם. וכיון שצרכים מהמפעלים שרגילים המשגיחים לבוא לעת רחוקה, וכאשר יבא המשגיח מהמקום סובר בעל העסק כי עד הפעם הצאה שיצא המשגיח יכול לעבור זמן רב, וצפרט למשכ"ת בשו"ע (יו"ד סי' קכח ס"ג) דצית שיש לישראל ועוצד כוכבים יין בתוכו, ונכנס העוצד כוכבים וסגר הדלת אחריו צמנעול מצפנים, שאם בא ישראל ליכנס אינו יכול

ז

והנה כבר ידועים דברי הגר"מ פיינשטיין זללה"ה (וכ"ה בחזו"א) שהורה לענין חלב עכו"ם, דאף באופן דאיכא מירתת צמניאות סגי, דכתב (אגרות משה יו"ד ח"א סימן מ"ז) ז"ל, לגבי סתם חלב הנמכר באמריקה שאפשר לסמוך על החלב שהוא חלב פרה, דאפי' אין ישראל רואה החליצה יש להתיר החלב, דכיון שאם יערצו חלב טמא יענשו וינטרו לסגור העסק שלהם שהוא הרוחה של כמה אלפים והממשלה משגחת אליהם, הרי זו ידיעה ברורה וממילא לא היה צלל איסורם, ע"כ. הרי ידיעת המציאות שהממשלה משגחת עליהם הוא גופא ה'מירתת' המועיל להכשיר את אותו החלב, ודוק.

ובמעטם כן דנו גדולי הפוסקים, ובראשם הוד כבוד מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א בהתייעלות עם גאון ישראל מרן הגרי"ש אלישיב, להכניס מערכות וידאו למקומות החליצה, ועי"ז יהיה מירתת ויהני כמו ישראל יוצא ונכנס, ואף שצוה יש לדון שצאותה שעה שהמערכת קיימת ואין רואים את המללמות אי"ז חשיב שמירה, עכ"ז כיון שסו"ס מפחד שמה יראו לאחר מכן הרי הם מירתת, הרי"ז נחשב כיוצא ונכנס, וחשיב כאיכא שמירה אף בשעה שאין רואהו.

וב"ש וק"ו צמערכות המונעות דלעיל שאפשר בכל רגע נתון לצפות

ליכנסם שלא מדעת העוצד כוכבים, היין אסור, ואם היו נקצים צדלת שישאל יכול להסתכל ולראות משם, כל החציות מותרות בשתיה, אפילו הן פתוחות, יעויי"ש. א"כ נריך עכ"פ שתהא ההשגחה והשמירה צאופן זה שיוכל להשגיח בכל עת, ויהא העכו"ם מרתת בכל שעה שיכולים לראותו ולצודקו אם נוהג כדין.

ט

וחידוש גדול שמענו מאת כבוד הרב ... שליט"א יו"ר מערכת ה... העולמי בשם... ז"ל, שדייק לשון המשנה ע"ז וכן לשון השו"ע, "חלצ שחלצו עוצד כוכבים", שכל האיסור של חלצ עכו"ם נאמר רק אם העכו"ם עושה ע"ס מעשה החליצה, ומש"כ צומנינו (עם כל המכשירים וסדר הטכנולוגיה של מאות ואלפי פרות בכל מחלבה) שאין הגוי עושה ע"ס החליצה לא נאמר התקנה של חלצ עכו"ם, עכ"ד.

ובשחציתי את הדברים קמיה... שליט"א, היה גם צעיניו כחידוש ואמר שלא שמע את הדברים מאת... ז"ל. וע"ע צלשון הר"מ (פ"א מחל מאכ"א היג") שמציא הדין של המשנה צעיניו לשון, וז"ל ומפני זה יתן הדין שכל חלצ הנמצא ציד גוי אסור שמא עירוב צו וכו', עכ"ל. משמע מפורש לדעת הר"מ שלא כהצנת... הנ"ל, אלא אדרבה שצכל אופן שהוא נמצא גוי נריך לחשוש, ודלא כסתם

לשון המשנה צע"ז. אולם מלשון השו"ע שלא נקט לשון הר"מ והעתיק המשנה כלשונה, משמע לכא' צהדיא כדיוק של הגאון הנ"ל, ויש לדון עכ"פ צומנינו אם יש אפשרות לראות צכל זמן ע"י הטכנולוגיה הנ"ל את פעילות מערכת הכשרות אם יש שם מקום לחשוש לשינויים למיניהם, דצודאי יסכים לזה... ז"ל שעכ"פ לא יחשב צגדר של "חלצ שחלצו עוצד כוכבים", שהרי זה נחשב כאילו יש כאן שמירה של ישראל צכל עת, והסכים להצנה הנ"ל... שליט"א.

י

וע"כ ראיתי להציע קמיה הת"ח שליט"א, המוסיפים ומרצים כשרות צישראל, להוסיף הידור על הידור, וצפרט צמקומות שאין משגיח שמגיע תמידין כצדרן, להכניס מערכת חכמה זו, שיש צה גדר שמירה צכל עת וצכל שעה. ואף צאותם מקומות שיש צהם צצר מכלמות וידאו, צצר שמעתי ממומחים שע"פ רוצ המכלמות הללו אינן משוכללות דיים לפקח על דצרים קטנים ואין ראיתם צרורה כל כך כלל, ודצרתי עם מנהל מפעל הנמצא תחת השגחת ה... כ-20 שנה, והעיד כי מעולם לא היתה דרישה לעקוב אחר עוצדי המנהל צצדיקת פתע לקיים הדין של יוצא ונכנס כהנ"ל, וע"כ צטכנולוגיה המוצעת לעיל יש הידור גדול עד למאד.

בו ת"ח יראים ושלימים, כפי ששמעתי
צוותא עם מו"ר הרצ הדומה למלאך
גאצ"ד חניכי הישיבות בארה"ק שליט"א.
ויה"ר שלא תצא תקלה מתחת ידכם
לעולם בס"ד, אמן.

וע"ז באעה"ח

בברכת כתיבה וחתימה טובה

אברהם יחיאל בנ"ל דויט"ש

אב"ד מעלה אדומים, ארץ הקודש, ת"ו

ולא צאתי אלא בצקשת... שליט"א לעורר
אפשרות הזאת, ולהעלות דרגת
הכשרות בחלב ישראל ובשאר מערכות
הכשרות עד כמה שהיד מגעת, כבקשת
ושאיפת רבינו בעל הצרכת שמואל
זללה"ה ותלמידיו מעולם הישיבות אחריו,
היות שסוכ"ס ה... כלל ישראל בכל אחר
ואחר נשען עליו, אשריכם שזכיתם,
ומגלגלין זכות ע"י זכאי, להזיל ישראל
בכל מקום צרצרי תצל מטמטום הלז
שע"י מאכלות אסורות. אשרי הדור שיש

סימן ו

דין הפלה בעובר עם מוח שלם בלא גולגולת

בקבלת עדות אות ה' הבאנו כמה ספיקות המצויות בין הרופאים, שאינם יודעים להכריע, והזכרנו דברי גדולי הרבנים לענין הפלה בעובר עם מוח שלם בלא גולגולת, שבענין שאין הרופאים יודעים ומכירים, אין דבריהם כלום. להלן מובא נידון ההלכה במעשה זה, עם דברי הפוסקים זצ"ל ויבדלחט"א.

א

הנה זה עתה צא צפני בית דיננו, צראשות הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א, נידון באשה מעוברת צחודש הרביעי שקיבלה חוו"ד משני רופאים מומחים, על עוצרה שאין לו הגולגולת מעל עיניו מסביב כל המוח, אצל כל המוח שלם ויש גוף שלם עם עינים, לב, חוט השדרה, קיבה, וכו'.

בחוות הדעת שניתנה ע"פ צדיקתו של הרופא ד"ר מיכאל נדג'ארי (הידוע אצל כל הרופאים לאחד המומחים הגדולים ביותר במדינה, והוא גם יר"ש) נכתב: "הוסבר למשפחה שמדובר בעובר לא צר קיימא. מופנת לבית חולים לועדת הפסקת הריון. (והוסיף שם עוד בכתב שיש עוד שני מומים בין בלב ובין בחוט השדרה).

ב

וזה אשר נראה לי צוה לאחר הקינור כצרכת הצינינו. הנה צשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סימן סט) האריך דהריגת עובר צמעני אמו צישראל הוה צכלל אסור רציחה וכמפורש צתוס' סנהדרין (דף נט, א ד"ה ליכא) דליכא מידעס דלישראל שרי ולעכו"ם אסור. וצרמצ"ס (פ"א מהלכות רוצח ה"ט) מפורש עוד יותר דהריגת עובר הוה רציחה ממש, שהרי כתב טעם על מה שצמקשה לילד מותר לחתוך העובר שצמעה כדי להציל את האם, מפני שהוא צרודף אחריה להורגה, והוה מהדין דחייבה תורה לכל ישראל להציל הנרדף אפילו צנפשו של רודף אפילו כשהרודף הוה קטן ואף כשרודף צאונס, יעוי'.

ובמשעם זה דן שם שאף צאופן
שהרופאים אומרים שיש חשש
שמה תמות האם כשלא יהרגו את העובר,
אף שלענין חלול שבת וכל האיסורין היו
מחללין והיו עוצרין צמדת חשש שאמרו,
דהא גם צשציל ספק קטן וספק ספיקא
מחללין, מ"מ להרוג את העובר יהיה
אסור עד שתהיה האומדנא להרופאים
גדולה קרוב לודאי שתמות האם, דמאחר
דהוא מלד שנחשז רודף לריך שיהיה כעין
ודאי שהוא רודף. וגם פשוט שאין חלוק
לפי"ז בין הולדות, דאף הולדות שלפי
דעת הרופאים הם כאלו שלא יחיו שנים
רבות, כיון דלהאם ליכא סכנה ואינו רודף
אין להתיר אפילו שהנער יהיה גדול מאד
וגם יחלו האם והאב מזה.

אבן צש"ת שצט הלוי (ח"ט סימן רסו)
בתשובה למרנא הגר"מ
הלצרשטאט דן אם להתיר להפיל עובר
צמעי אמו אחרי שנודע שיש לו מוס
חמור צמוחו, דהיינו צחדרי מוחו, צאופן
שצורר לחלוטין שלא יחיה אחרי שינא
לאויר העולם, וצהרצה מקרים הוא מת
צהיותו עוד צמעי אמו, והספק שלפנינו
אם מותר להפיל עובר כזה, מפני סבל
ונער האם וכל הכרוך צזה, ע"כ לשון
השאלה. והאריך שם לדון צחומר איסור
הפלה שלא הותר אלא מפני חייה של
האם. וכתב שם דאפי' לדעת התוס'
צסנהדרין (נט, א) וחולין (לג, א) דמשמע
מדצריהם דאע"פ שאין דין רציחה ממש
צעובר מכ"מ איסור תורה יש, דלא
כמשמעות לשון התוס' נדה (מד, א),

מכ"מ גם לשיטת תוס' חולין וסנהדרין
איסור זה אינו דומה לשלילת חיות האדם
ממש, ופשיטא דנדחה מפני הצלת האם
לא זו ודאי סכנה אלא אפילו ספק סכנה.

אלא שכתב ע"ד צעל האגרות משה
הנ"ל, ז"ל, מה שכתב דהתינוק
העובר לפי דעתו נפש גמור וכו' לפי
דעתו להוכיח דגם שאר ראשנים ס"ל כן,
כצ צארתי צמק"א צאורך דאין דצרי
מתקצלים כלל, וצורר דהרמצ"ן והר"ן
וגם שאר פוסקים לא ס"ל דעובר נפש
גמור נגד האם, וגם צשיטת הרמצ"ס אין
הצדק עם הגרמ"פ אלא דגם להרמצ"ס
מותר אפילו צסכנה שיכולה להולד ע"י
העצור אח"כ. וכה ראייתי להגאון אחיעזר
(ח"ג סי' ע"ב) כתב צפשיטות כמש"כ צעניי
דאין שום חילוק אם הרודף הוא מיד או
אח"כ וכו', דגם להנו"צ דמחמיר והתיר
רק מטעם רודף דאטו מותר להרוג
הטריפה צשציל השלם וכן העובר צשציל
האם, גם הוא לא החמיר רק ציושצת על
המשצב דכצ נעשה גופא אחרינא ואינו
עוד ירך אמו, לא כן כשעדיין מעוצרת
והולד ירך אמו דודאי נוטלין ירך א' של
אדם כדי להציל חייו.

ובמקרה דידן עדיף מכל הנ"ל כיון
דעיצור ודאי טריפה גמור
ע"י נזק המוח וקרומיו, וצורר דכחזה לא
אמרו ראשונים דאיכא איסור תורה,
וע"כ פשוט דצצירוף חשש סכנה אצל
האם צודאי מותר, וצמקוס נער גדול
היות כי הולד אינו צר קיימא כלל ואיכא
כמה נדדים להקל אין ולאו ורפיא צידי,

וכ"ז שאין אנו מכניסים את האם ע"י הפלה לנחוח או סכנה אחרת יותר מלידה רגילה, עכ"ד.

ועוד זאת כתב בתשובה אחרת (ח"י סימן רנט) צענין האשה נעירה שמוחזקת ג"פ שילדיה מתו ממחלה גנטית, וכתב שם דאם הם קרובים ללידה, דהיינו סמוך ל' חדשים או סמוך לט' חדשים טוב לחכות עד ללידה טבעית וה' הטוב צעיניו יעש, אבל אם הם רחוקים עדין וברור שהילד אין לו תקוה כלל לחיות, אז אין עכ"פ מעיקר הדין איסור הפלה כאשר צארכי צמק"א, וכמוצן נריך שקול דעת תורה בשעת מעשה, וח"ו לא לדמות מילתא למילתא אלא כל נדון יהי ברור בלי ספק, עכ"ד.

ובאמת שכבר האריך בזה צמק"ח (מצוה רצו) והציא דזישראל שרונה להרוג עוברין פשיטא דלא מקרי רודף ואסור לחצירו להרוג עליו כי לאו בכלל נפש הוא. שוב מצאנו צמק"ח קנהדרין (נט, א ד"ה ליכא מידעם) שכתבו שם מתחלה דקודם שיצא ראשו דזישראל מותר לחתוך העובר וצ"נ אסור כיון דמוזהר על העוברין כגד הראשון שכתבנו, ואח"ז כתבו דאפשר גם צ"נ שרי לחתוך העובר. נראה מדבריהם דספוקי מספקא להו דין הנ"ל, עיי"ש.

ג

והנה לכא' אף לדעתיה דמרנא הגר"ש וואזנר זללה"ה לא הותר אלא במקום שיש חסרון צמח ואיכא סכנה

להאם, אך צנידון דידן שהמוח שלם, ויש בו לצ שלם, עיניי וכו' רק חסר הגולגולת מעל המוח, שזה צעם חינוק שלם לכל דבר רק שלא יכול להיות שלושים יום, אפשר דחמיר טפי. ואכן אמר לי הראצ"ד הגר"מ שטרנבוך שליט"א שאין להפיל הולד אלא במקום סכנה ודאית של האם, ופשיטא שאם העניין רק אי נעימות מהסביבה וכדומה אין מקום להתיר איסורי רציחה. (ועיין בשאילת יעב"ץ ח"א סי' מג שהאריך לדון בהפלת עובר ממזר).

אמנם מוצא צמק"ח חתנא דצי נשיאה הגר"י זילברשטיין שליט"א צמק"ח נשמת אברהם (ס"ק תכה) שמותר להרוג היות שאינו צר קיימא, ולא חשיב צעל חי כלל. [ואני צעני לא מצאנו צמק"ח מקום שדן על ציור כזה של מוח שלם בלי גולגולת, מלבד הגאון הנ"ל, ושם מוצא צמק"ח בלי שום מקור אחר שמותר להפיל הולד, ופלא הדבר]. אך תמה צמק"ח הראצ"ד שליט"א, דצוודאי אינו כן, שהרי סוכ"ס הוא צעל חי ויעבור על גדרי איסור רציחה, ויכול להיוולד ואיך אפשר לטעון שאין בזה כלום. וכי נצוה לומר שאם יצא אדם להרוג עובר זה אחר הלידה שלא עבר על איסור רציחה. ועכ"פ מידי איסור לא נפקא וחייב לקצוע איסור הפלה מעיקר הדין, אם לא משום חשש סכנה להאם.

ד

ומה ששמעתי שמספר א' מהעסקנים המפורסמים ביותר שי' צמק"ח

רצה דחתים עליה, ולכן כשאין עוד פוסקים הקובעים כן, ולא קצו הרופאים שיש איזה סכנה לדחות הריגת העובר, אלא קולות אחרים שמענו במחנה, קשה לי לקבל נוסח כזה שיצא מפה קדוש כהגרש"ז ז"ל, ולכן כתבתי שהוא חידוש נורא לדעתי.

שוב"ם הרי הוא בגדר של ספק איסור תורה של "לא תרצח". ואפילו שאין חיוצ מיתה בזה, אולם כבר מצוה בראשונים נדה (מד, ב) שלגבי דין עזירת רציחה יש בו דין נפש, ומיעוט הקרא אינו אלא מחיוצ מיתה. ואם לדדד שיש לזה דין עובר ושם וולד (ובפרט כאן שיש מוח שלם ולב וכו') א"כ אפשר דכל שאפשר לדחות ההפלה, אולי עדיף טפי, כדי לא להקדים שעה אחת קודם זמנו, ומה שאפשר אפשר, כל זמן שאינו על חשבון צריאותו של האם, וטעם לחדש הפוך לא ידענא. וכן טען בפני בתוקף רב הראצ"ד הגר"מ שטרנבוך שליט"א צני"ד.

ופחד היה לפני שנים רבות ששמעתי מהגרמ"ש שפירא ששמע מפה קודשו של צעל האגרות משה, שאחר מ' יום הוה "רציחה ממש", וחזר ואמר שוב בתוקף "זה רציחה ממש"!!

ואפילו שיש כאן סכנות שונות לכאן ולכאן, אולם ספק איסור מן התורה גם הוה, ואיך אני הקטן יכול לקבל הנד הקל מעל נד המחמיר כל זמן שאין כאן סכנה להאם, ושזי ואל תעשה אולי עדיף.

הגרש"ז אירצאך ז"ל, שפסק לדבריו: "העובר שאינו צר קיימא, מלוה לעשות הפלה מיד, ויפה שעה אחת קודם זריזין מקדימין למצוות". הוא חידוש נורא ממש.

ואין כוונתי לחלוק ח"ו על דעת הוד רצינו הגרש"ז ז"ל וז"ל צמח שאמר שעובר שאינו ראוי לחיות מותר להורגו, ומי אני ומה אני לקצוע יתד בין הרים הגבוהים לכאן ולכאן. רק הלשון "זריזין מקדימין למצוות ויפה שעה אחת קודם", הוא חידוש גדול לענ"ד. דהרי אפילו אם יש היתר להרוג על ספק סכנה שעדיין אינה צעולם, אלא תתחדש לאחר זמן, עכ"ז לא שייך לדון כאן שזריזין מקדימין לעשות מעשה זה מעתה, וכמו שציאר שם צשו"ת שצט הלוי הנ"ל דדווקא צדיעצד התירו לעשות כן, וצפרט שאין לדמות מילתא למילתא, וכמה פעמים שמענו שלאחר כמה חודשים צדקו והתברר שאי"צ להרוג העובר, וכפי ששמעתי כן מגדולי ההוראה. ואף אם הוא צוודאי צעל מוס אין שייך בזה זריזין, וכנ"ל, אא"כ נאמר דאירי צגוונא שאם יתעכבו מלהפיל יצטרכו לעשות ניתוח שיש בו סכנה טפי, דצוה כל המקדים הרי זה משוצח שלא להכנס לסכנה יותר ממה שנמצאת בו עתה.

ובנוסף זכורני מה שאמר לי מו"ר הגרמ"ש לייצובין ז"ל על אלו עסקנים שאין לסמוך עליהם, היות שערבך ערבך צריך ואין כאן דין גצרא

נפשות ולהתיר הריגת העובר, צלירוף שיש מן הפוסקים (ז"ל ושל"ט"א) שקוצרים שאין צוה צית מיחוש היות שהעובר כדין נפל ואינו אלא כמחתך צמר בעלמא והוי ליה כאבן (כלשון המנ"ח מצוה לד).

ובבר קצע לנו הוד כבוד מרן בעל השצט הלוי בספרו שדעת הרופאים אין צה משום נאמנות כל עיקר. עכ"ז צודאי יש מקום לצדד הדברים לדון ולצדד למעשה להיתר מדין ספק רודף במקום שהעובר הוא אינו צר קיימא ודאי.

עוד חידש לנו ראצ"ד ירושלים שליט"א שאפי' אם יש לחשוש שהאשה חלשה בנפשה ותקבל משצר וכדומה שזו יש גם לצדד להיתר דחשיב שהעובר רודף אחר אמו (וע"ע תשובת היעב"ץ לעיל), אולם קצע צהדיא דהיינו דווקא אם צרור שחלשה בנפשה ולא תוכל לעמוד צעת צרה כזו. ודבריו חידוש במקצת שלכאורה לא מוצאים בספרי הפוסקים.

אולם אמר לי גאצ"ד גייטסהעד לשעבר, וכיון גאצ"ד צד"ץ פדרציה לונדון, ידידי הגרש"פ צימרמן שליט"א, שכשהיה דיין צצית דין הנודע צארה"צ צד"ץ דושינגטון הייטס, פסקו להיתר בעובר עם פגמים והאם הי' צסכנה של מאצד עצמה לדעת.

והגם שגאצ"ד גייטסהעד לשעבר שליט"א שרגיל לפסוק צמאות שאלות צמורות כל חודש, וכהיום הזה הרי הוא עמוד ותל תלפיות של יהדות אירופה, לא רצה לפסוק צוה, וכתב לי

ונדברתי צוה עם כבוד ידידי הגאון רב ודיין רמת שלמה הגר"מ דייטש שליט"א בעל ה'נתיבות אדם' ונשיא מכון רפואה והלכה "יד רמה", והגם שהיה לו הרצה שימוש צוה מכבוד חותנו הגדול חבר הצד"ץ ירושלים הגר"מ הלצרשטאטס זצ"ל שהיה אחד מגדולי הדור צעניני רפואה והלכה, לא רצה לדון צוה למעשה, היות שהוא שאלה מורכצת מאוד, ושלח להוד כבוד ראצ"ד ירושלים מרן הגר"מ שטרנצון שליט"א שגם הוא אחרי שדנתי כחצי שעה עמו, לא רצה להיתר אא"כ יצטרפו עמו מו"ר רצינו גאצ"ד חניכי הישיבות שליט"א, ואזי ידון להיתר ע"פ דעת הרופאים שיש צדדים לסכנת האם צשעת הלידה ויחשצ כרודף אחרי האם, וצלירוף הטעם שהעובר אינו בעל חי.

ה

אמנם צידון דידן אפשר לדון ולצדד מה שאמר לי פרופסור נריה לאויפר ראש מחלקת נשים ומחקר צצית חולים הדסה, שיש איזה 15%~20% שיהיה איזה סכנה להאם, (הגם שידידי פרופסור יוסי עזרא מנהל מחלקת יולדות בבית חולים הדסה, אמר לי בבירורות שיש רק אחוזים בודדים שיהיה יותר סכנה מכל לידה רגילה, וכששאלתי לאחד מגדולי העסקנים שיחי' לא רצה לענות על השאלה אם יש איזה סכנה לחכות ללידה רגילה, וכנראה אולי ידיעתו ודעתו בעניין כמו פרופסור יוסי עזרא הנ"ל, ידידו מזה שנים) עכ"ז לצירוף יש מקום לדון ולצדד שיש מקום להחמיר צסכנת

שלא מובא מקדמונים, וכמו עוד נדונים חמורים בארגון הנ"ל שאין להם מקורות מקדמונים ואפילו לא בכתובים מגדולי ישראל בדור שעבר ואכמ"ל, שכבר הארכנו יותר מדי, וכך טען בפני באריכות ובעומק, דיין סאטמר 49, הגאון המופלג הגר"ש זעלצער שליט"א). אולם הטוב ביותר היה אם יהיה ברור שיש חיזה חשש סכנה להאס בשעת הלידה ואז אפשר להתיר מיד. אבל למעשה חזר על דעתו שוב עוד גם יום למחרת שעדיף אם האשה יכולה להמתין ויהיה מה שיהיה עלי להיכנס לספק איסור מן התורה, כל זמן שאין חשש אמיתי של סכנת האם.

ו

וזביתי להיכנס אל הקודש, אלל שר התורה והחסידות, זקן הרבנים בארה"צ הגר"י ראטה זוק"ל גאב"ד קארלסבורג. ושאל האם ברור להרופאים, והאם יש שני רופאים שקבעו המליצות, עניתי שכן. והגם שדנתי עמו בארוכה כעשר דקות, הנני כותב את תשובתו בקצרה, וזהו תוכן דבריו: "עובר עלי גולגולת זה לא צעל חי, זה לא טריפה, זה פשוט שום דבר, זה גדר ממש של הריגת נבלה לא הריגת טריפה. אין זה נקרא בכלל 'לידה', לידה זה רק עובר ששייך לחיות, אבל עלי גולגולת שלא יכול לחיות שלושים יום, אין צה אפילו איסור בהריגתו. אבל שישתדלו לא לעשות ההריגה צדיים אלא על ידי כדורים. אמרתי לו שהרופאים אמרו שכבר נריך טיפול צדיים ממש, ענה שהאשה תגיע

שזה עומד אך ורק לשיקול דעת לזקני הדור לענות על כך, כיון שאין נ"ד נמלא בספרים של פוסקי הזמן ז"ל, כלל וכלל. רק הוסיף הגאון הנודע למשגב הנ"ל שפעם שוחח עם צעל השצט הלוי ז"ל בלימוד ולא להלכה למעשה אם יש דין שאין הולכין בנפשות אחר הרוב, אם נאמר גם בעובר, או שהכל נאמר רק אחר הלידה, ולפי"ז יהיה אפשר להרוג באופן שהוא ודאי נפל שאין צו חזקת חי ואי אפשר לומר שאין הולכים בנפשות אחרי הרוב. אולם לא היה צה הוראה למעשה. עכ"ד. וראיתי גם בתשובותיו שכתב צה בכמה מקומות, ואף פעם אינו מזכיר את היסוד אפילו מעין זה לזרף צה להיתר, אלא דווקא אם יש צירופים של חיסרון של צעל חי כצר לפני הלידה וגם חשש סכנה להאם.

ובלא היה לי שדנתי לפני כבוד הגאון הגדול דיין סקווירא צרוקלין הגר"מ שטיינמעץ שליט"א יו"ר וועד ההלכה של ארגון "צוני עולם", ואמר לי שצאו לפניו כמה וכמה פעמים הנידונים הללו, אולם אף פעם לא צדיוק כידון זה של מוח שלם. ולכן לדעתו העניין יותר חמור והיה עדיף להשאיר את ההריון אם אפשר, ויהיה רוצ הנדדים שיצטל במצב כזה מעצמו. או אם ברור לרופאים שלא יכול לחיות אחרי הלידה עלי מכשירים שונים מהרגע הראשונה דצה אפשר לומר שמעולם אין לילד הזה שם צעל חי, כיון שלחיות עם מכשירים שונים וגם לא לחיות שלושים יום, אין זה צגדר של צעל חי כלל מראשיתו. (ולמעשה נ"ל שזה חידוש

לצית חולים ותגיד להם לעשות מה שהם מצינים ותו לא. עכ"ל ד.

ונ"ל שדבריו ממש סותרים רישא לסיפא. דאם כדבריו שאינו נקרא לידה, והוא כגדר 'נצילה' וכעין הגמ' של חותכין בצער, ולכן טוען המנ"ח שפשוט שעכו"ם לא חייב צהריגה בלידת נפל, א"כ מה ההבדל לעשות צידיים או לא, הרי צוודאי אין כאן 'מעשה רציחה'. ועוד, דאם אינו 'שם לידה', וכי יתכן שיהא מותר להרוג עובר זה גם אחר הלידה, וצ"כ דיש חילוק בין קודם לידה לבין אחר לידה, וצוודאי יש בו משום רציחה, ועכ"פ לכה"פ 'שם טריפה' עליו ולא 'נצילה'.

ובאמת דלפוס דבריו יש מקום לדון בכמה נפק"מ וחדושים, דהנה נחלקו הרמב"ם (פ"ה מ"ה ט"ז) והטור (י"ד סי' קנז) בכל העצירות חוץ מע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים שאומרים לו לאדם שיעבור עליהם או יהרג, אם יכול להחמיר על עצמו וליהרג, דדעת הרמב"ם דאסור לו להחמיר, והטור פסק שאם ירצה להחמיר וליהרג רשאי. והשתא יש לדון בגוונא שבאו גויים ואמרו לו שאם לא יהרוג האבי ולד יהרגו אותו, דאף אי נימא דלא הוא רציחה גמורה, עכ"פ לדעתיה דבעל השצה"ל דהוא בכלל איסור דרציחה, אפשר דעכ"פ רשאי להחמיר ע"ע וליהרג לדעתיה דהטור. אך לדעת הגר"י ראטה ז"וק"ל דהוא נצילה ולא חשיב צהריגה כלל, א"כ פשיטא דאין רשאי להחמיר וליהרג בכה"ג.

ועוד נראה מקום לדון, דהנה צווגיאל דגר קטן (כתובות י"א, א) אי' דגר קטן מטבילין אותו ע"ד צי"ד, ומצואר שם דהגדילו יכולין למחות, וצראשונים יש דס"ל דמיתלא תלי ועומד אם הוא גוי או ישראל, וכאשר יגדילו אפי' אם ישמעו גירותם בזמן מאוחר, יש להם הזכות למחות באותה השעה, וגמלא דעד זמן ששמעו היה עליהם דין ישראל, ואחר ששמעו אם ימחו הווי גויים למפרע, ושמעתי משמיה דמו"ר הגרמ"ש שפירא זללה"ה להגדיר הדבר דגר קטן הוא גוי עם מלוות (עי' בספרו קונטרס הביאורים עמ"ס כתובות). והשתא נסתפקתי באופן שבאותו הזמן שעד המחאה נולדו לה ילדים, דלכא"ו מילתא דתימא לומר דאף הילדים יהיו תלויים ועומדים, ודינם יהא תלוי במחאת אדם, אך שמעתי ממו"ר הארי שבצבל הגר"ד שליט"א דאה"נ ובאמת אף הילדים איגלאי למפרע דגויים הווי.

ובן דן צפניי צנוגע להלכה ולמעשה רצינו מרן הגר"ש אירבאך זללה"ה, ואמר לי צהאי לי שנא: "למפרע הכל יכול להיות" (תורגם ללשון קודש). ואני צעניי איני מצין כלל וכלל איך שייך דבר כזה שיהדות של ראובן שמעון לוי ויהודה רחל ולאה יהי' תלויים צהחלטת אשה זו צעוד שגתיים, ועד אז כולם יהודים, ואם אחד יהרוג אותם יהיה עליו חיוב מיתה ואם הם יחללו שצת וכדומה ימותו, ולמחר יהי' פטורים, ואדרבה אם ישמור שצת יהיה חייב מיתה. אמנם כך קצעו לן בצרירות צ' הענקים הנ"ל.

יש מקום לזרף דכה"ג דהאי עובר אינו יכול לחיות כלל וצוודאי אינו יכול לצוא לכלל דעת כלל, דהוה כהורג את הטריפה, דאין נהרגין עליו.

ונראה עוד לחדש, לולא דמסתפינא, דצגוונא דידן דאיירי צוולד שאין צו חיות לשלושים יום ויש אחד מגדולי הפרופסורים שקוצעים צאופן צרור שיש 15 עד 20 אחוז לחשש סכנה בשעת הלידה בגלל צורת גידול העובר, יש להתיר להפיל שהוא חומרא צפיקוח נפש, אפילו אם לא צרור לדעת רופאים אחרים שיש חשש נוסף לסכנה בשעת הלידה.

ואם לחכות שיהיה לפחות חיי שעה או לעשות הפלה מיד, יש לומר, לדעת אותם הרצנים הממירים להפיל בגלל שאינו אלא חתיכת צשר, צודאי אפשר להתיר מיד. אולם לדעת המחמירים שזה כעת צעל חי רק הולך למות, ויש צוה מעין איסור רציחה וכמש"ל, אפשר לומר ולחדש שגם לשיטתם אין חוב להאריך החיים של העובר. והצנת הדצרים כפי מה שמוצא בצצט הלוי ז"ל משמיה דהאחיעזר ז"ל שכל מה שמקדימין ההריגה צכמה מודשים יש צוה פחות איסור שהוא צגדר של פחות צעל חי. (ואולי זה סייג לדברי

העסקן רפואי הנודע הנ"ל שאמר בשם הגרש"ז זללה"ה שיש דין זריזין מקדימין, דבודאי דיבר בהבנת הדברים כיסוד של האחיעזר, ויסוד גדול הוה).

והגם שהוא פסק קשה, אצל אפשר לזרף לזה שזו דעת הרופאים ששמעתי

והשתא צצוא לדון צכגון ניד"ד צאם שנתגיירה צעודה קטנה ונתעצרה צעובר כעין זה, דצוודאי יש מקום לזרף לדון הולד כגוי ולהתיר להורגו אף אי נדון דהוה כנצילה, ויש לדון.

ולשבר את האוזן צצא ממה שדנתי צשיעורים (יעוי' שיעורי עץ ארז) לדון צצברי הקצוה"ח (סי' רמ"ט סק"ב) שנקט דדעת הירושלמי צצחי עצד חצי צ"ח דדינו דעוצד את רצו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דלענין איסורים ג"כ דינו חלוק, דציוס שצוצד את רצו הוה כעצד, וציוס שצוצד את עצמו הוה כישראל עי"ש, וכצו שמעתי ממור"ר הגרש"ש ליצוצץ זצוק"ל דמעולם תמה צוה איך שייך ישראל ליום אחד.

ואשר מצואר מכל זה דשייך שיהא "הנהגה" דישאל, אף אם אינו ישראל, וכשם שגר קטן הוה עכו"ס עם מצוות, פירוש עכו"ס גמור הוה עם 'הנהגה' דישאל, כמו"כ אף צנידון דידן שייך שיהא עצד גמור עם הנהגה ודינים ליום אחד של ישראל, והיינו דציוס שצוצד את עצמו דדינו כישראל אין הכונה דהוה כישראל אלא דציוס זה הנהגתו כישראל.

ז

אבן היה מקום לדון ולזרף להקל, לפוס שיטת מהר"ם חגיז (סי' לו) צצו"ת הלכות קטנות, דההורג חרש ושוטה אין נהרגין עליו כטריפה, והציאו צמנחת חינוך (סי' לב), ופליג עליה דצוודאי ישראל גמור הוה לכל דצריו, אך עכ"פ

משום חשש צריאות של האשה באופן שצין כך התירו למעשה כזר להרוג עוד קודם הלידה.

והגם שצני"ד מדובר כזר בשבוע ה-ט"ו, עכ"ז לצירוף יסוד ההיתר בגלל זער האשה אפשר לצרף במקום שיש חשש, אפילו אם עמם הפסק הג"ל לא מקובל כלל אצל כל רבני וגדולי הזמן שליט"א וזללה"ה. א"כ זה פשוט וזרור שאפשר לנטות להתיר להקדים ההפלה בעובר שוודאי נפל להקדים משום נדדים לחשש הצריאות הגוף והנפש של האשה.

ח

אמנם, אחר חתימת הדברים, צהמלצת גאצ"ד גייטסהעד לשעבר שכתב לי שלדעתו, היחיד שהוא היה הולך לשאול היום לקצוע דעת תורה למעשה האם יש דין חיות לנפל שלא נולד כלפי כל הדינים המצוארים לעיל, זה מרן הגר"ד פיינשטיין זללה"ה בן צעל האגרות משה זללה"ה, שדעותיו קובעים אצל רבנים רבים בכל ארה"צ צפרט וצכל העולם צכלל.

ובאתי לפניו אחרי תפילת שחרית בשיצת אציו הגדול "תפארת ירושלים". (והנני כותב את תוכן השיחה כמיטב זכרוני בס"ד).

שאלה: עובר בחודש רביעי (שבוע 15) שחסר הגולגולת מעל עיניו עד מקציע כל המוח אצל המוח שלם, מה עושים.

מפיהם שכל כמה שמקדימים צכמה חודשים, יש פחות סכנה להאם, ויש פחות חשש סכנה גופני וצודאי נפשי. הגם שצצו"ת שצט הלוי ז"ל כתב שאם אין ראיות צרורות אין לחשוש ויש להשקיט ולהרגיע האשה וח"ו לא להתיר מחמת חששות כאלו, אצל הצאנו לעיל דעת הראצ"ד ירושלים שליט"א שצידד להתיר הריגת העובר ממש על סמך חשש רציני של הצעל על אשתו, וכן כתצנו לעיל צשם גאצ"ד גייטסהעד לשעבר שליט"א שכן פסקו כשיצב צצית דין הגדול דוושניגטון הייטס צניו יורק, להתיר להרוג העובר על סמך הג"ל.

ובפרט שסיפר לי ראש ישיצת קלויזנצורג צארה"צ שליט"א שהוא חתם על קריאת קודש של הגאון הגדול רצי פישל הרשקוצין שליט"א מוצקי הרצנים צארה"צ רצ ואצ"ד צאנו קלויזנצורג ארה"צ להתיר להרוג עובר באופן שיש חשש לצער של האשה והמשפחה צמשך כל השנים, כל זמן שעושים ההפלה לפני י"צ שצעות, והוא על פי דעת צעל הציץ אליעזר ז"ל (ח"ט סימן נא - קנ" רפואה במשפחה, פרק ג). וטען שהרצה פעמים זה מציא לקריסה של משפחה שלימה והוא צצבול של פיקוח נפש לכל קיום המשפחה. וצודאי שאין לדמות מילתא למילתא, ועוד שלא רוצה לכתוב כן למעשה, אולם הורה לצנו ציחד עם ראש הישיצה הג"ל שיכתצו כן צשמו למעשה.

לפי"ז יש לדון ולצרך לעניין אחר לפחות להתיר עפ"י רק להקדים ההריגה

תשובה: מה השאלה מה עושים, יש לו פנים או אין לו פנים בכלל?

שאלה: יש לו פנים, עיניים, שפתיים, ומוח שלם רק אין הגולגולת מעל העיניים עד מסביב כל הראש והמוח, והרופאים אומרים שזה לא יכול להיות שלושים יום רק כמה ימים אבל לא יודעים בדיוק כמה זמן רק אומרים בודאי לא שלושים יום.

תשובה: איך הם יודעים שזה לא יכול להיות אולי זה יכול להיות 31 יום אולי כן. אף פעם לא היה להם אופן כזה שצדור להם שאחרי הלידה זה נולד עם מוח שלם בלי הגולגולת. זה חי, זה עובר והוא איסור רציחה מן התורה כל זמן שהוא חי, יש הרי לז יש גוף במה הוא לא חי.

שאלה: הרופאים אומרים שיש מוח גם בלב וגם בחוט השדרה אולי זה באמת טריפה ולא יכול להיות?

תשובה: הם יודעים שזה לא יכול להיות עם מוח כזה צדור? יש הרי כל מיני סוגים, זה לא צדור להם, ולנו צדור שכעת יש לז יש מוח ויש עובר, אז איך אפשר להרוג.

שאלה: הרופאים אומרים, כך אמר לי פרופסור מומחה ומפורסם אחד בארץ בישראל שמעורב כאן, שיש 15% - 20% שיהיה צבע לידה סכנה מאוד נורה איך מוסיפים התינוק שיכול להוסיף כל המוח ממקומו וזה יכול לסכן

האם צבעת הלידה, ויכול להיות שזה יהיה גם צורך לעשות ניתוח באופן שהתינוק יהיה הפוך, ואז אומרים שהניתוח יהיה יותר קשה ומורכב בגלל צורת גידול התינוק. וכיון שכן אפשר דאין הולכין צנפשות אחר הרוב ונחוש למיעוט סכנת האם.

תשובה: מה זה 15% מה זה 20% זה הכל נוסחאות, כשאומרים הרופאים שלא יודעים באמת שיש סכנה להאם. זה שום דבר, סתם דיבורים, כל לידה יש דברים מסוכנים, לפעמים יותר ולפעמים פחות והאם בגלל זה יתירו להרוג את הוולד. הרי בכל לידה יש סכנה, וא"כ כל הנוסחאות האלה אין לחשוש אליהם כלל. מדובר כאן על איסור תורה, וא"כ צמצול חששות של 15 או 20 אחוז צרופאים שלא יודעים ולא היה להם מקרים של לידות כאלה, לומר שיש סכנה יותר מתמיד ולכן להרוג העובר. ודווקא אם הרופאים היו אומרים שזה ודאי 50% זה יהיה מספיק ולא צריך רוב של 51%, אולם לומר על חששות של 15% זה שום דבר.

שאלה: אם הילד מיד צרגע שנולד צריך מכשירים כדי לחיות, האם גם זה נקרא חיות בכלל.

תשובה: זה כבר אחרת, אבל מי יאמר שהוא לא יכול לחיות משהו לצד בלי מכשירים, ומי יאמר שככה יהיה, הרי כעת הוא חי וכעת זה עובר שלם איך אפשר להרוג.

ושזב ניהלתי מו"מ ממושך אחרי עיון רב
ואחרי צדיקה שזב ושזב עם הד"ר הנ"ל.

ובעת כתב לי באופן ברור שעל פי ידיעת
הרפואה, לדעתו אין הוכחות כלל
אלא על ילד שנולד בלי הגולגולת, אבל ילד
שנולד עם מוח שלם בלי הגולגולת אפשר
שכן יכול לחיות 31 יום, ולכן אין אפשרות
לומר בזה רוב או מיעוט. ולכאן לפי"ז אין
מקום לומר על פי רפואה שברור שילד
הזה נפל.

ולפי"ז הוא חמור טפי ממה שדנו בעל
האגרות משה והשצט הלוי
זללה"ה ושאר הפוסקים לאיסור ולהיתר.
שהם דנו בעובר שברור לנו על פי רפואה
שאין לו שלשים יום וכדומה, אולם בני"ד
אין לנו הוכחה וכמו שטען מדעת עצמו
מרב הגר"ד פיינשטיין זללה"ה.

נמצא שדעת הרופא בכיר הנ"ל, שהוא
גם יר"ש, וגם מומחה בענייני
המות, קובע שאין הוכחות כשיש מוח
שלם, רק באופן שאין מוח שלם. וא"כ כל
זמן שלפי ההלכה אין ידיעה ברורה, ואין
הוכחות בעולם הרפואה כלל, אלא על פי
סקרים וצדיקות, על מוח שאינו שלם, אי
אפשר על פי דין לקבוע על הוולד הזה
שאינו צר קיימא והוא נפל.

וזאת תורת העולה לדינא להנעי לדון
קמיה דמרנן ורבנן עמודי
ההוראה שליט"א, שהוא חי לכל דבר
ואסור להרוג אותו לכל הדיעות על פי
דין תורה.

שאלה: אם יש אפשרות לקחת כדורים
ולא לעשות מעשה צדיים, האם
זה יהיה יותר קל וצחוד עם כל הספיקות
להתיר באופן כזה להפיל העובר.

תשובה: אין בזה חילוק, האם מותר
להרוג אדם על ידי כדור, שזה
לא יהיה איסור מן התורה? יש בזה אותו
איסור, ואין כל להקל עי"ז יותר.

שאלה: אם זה טריפה ונפל, וברור שלא
יכול לחיות, האם אומרים על זה
אין הולכין בנפשות אחרי הרוב.

תשובה: אם זה ודאי נפל ודאי טריפה
זה משהו אחר, אבל מי יאמר
לכם שזה ודאי.

ברבה שהראש ישיבה יהיה לו אריכות
ימים ושנים עוד ינוצן בשיבה
דשנים ורעננים יהיו, לקבל פני משיח
מתוך צריאות ונחת.

הגר"ד: ישר כח ישר כח, וכן למר,
שתלית בכל מה שאתם עושים,
בשורות טובות וכל טוב.

ט

ובאמת שלאחר שקבלתי חו"ד הרפואית
מאיש החסד הרב ד"ר יחיאל

מיכל זילעסקי שי (ראש מחלקה בבית
חולים המפורסם סלאון קטרינג במנהטן,
ומומחה בניתוחי מוח), העיר אותי ידידי
ראש מכונינו הגר"א רוט שליט"א, שדן
שם לכאן בנידון שונה קצת מנידו"ד,

ויה"ר שיגן הקב"ה עלינו ועל כל עם ה'
לשמוע בקרוז את תפילת הכהן
גדול ציוס הקדוש, שלא תפיל אשה את
פרי בטנה, אמן כן יה"ר.

,

וזה אשר כתב לי בנידון זה הנשר
הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א:

ראיתי דבריו, ופסק רומעכ"ת שליט"א
אי"צ חיזוק. - אמנס אס האס
מסכימה להמתין צרנון ימתינו, ואף עד

הלידה. - אצל אס האס צנערא טונא
להחזיק הולד, ויש לאמוד היטב הצער,
כי תליא צכמה פרטיס, כגון אס יש
ילדים צצית וכל כיו"צ. - אף צמודסיס
הנ"ל א"א לידע צצירור עדיין, ויש
להמתין עד כשש חדסיס. - צפרט
שהכל מושלם חוץ מהגולגולת. -
ולעשות צדיקות חוזרות. - כל הנ"ל אס
צרור שאינו יכול לחיות אלא ימים
צודדים. - ואס ע"י מכשירים יחי' יותר
משלושים יוס, הוא נידון צפני"ע
ואכמ"ל. ציקרא דאורייתא, ידי"נ עוז
מרדכי גרוס

סימן ז

בגדר האיסור דהוצאת ז"ל ובגדרי המצוה דפרו ורבו

בקבלת עדות אות ו' הבאנו לדון לגבי חשש פגיעה במערכת הילודה בין לגברים ובין לנשים, והזכרנו דאין איסור להדיא בהוצאת ז"ל בגרמא, ולהלן מובא נידון ביסוד איסור הוצאת ז"ל ויתבאר מעין היסוד הנ"ל.

א

ב

בדבר השאלה שצאה לפנינו צניי זוג שנשתדכו ציניהם, אולם אינם דעתם כשאר הצריות, ויש חשש כי אינם מסוגלים צגידול הילדים, ואם האשה תתעצר יכולים הילדים להפגע צנפסם וצרוחם מחמת חוסר הצלות שיש להם לזוג זה. וצאו צשאלה הדרך להנהיג צהם, אם יש להאשה שעצוד צמאות עונה, או דאפשר שזירו להם לעשות פעולות מניעה למניעה שיש צהם חשש הוצאת ז"ל. וכצנ נצצרת עס כמה גדולי תורה, ראש הישיצה הגראי"ל זללה"ה, וראצ"ד ירושלים הגר"מ שטרנצון שליט"א, והגאצ"ד הגר"מ גרוס שליט"א וכל א' הציע הענין לפי דרכו ולפי פרטי הנידון המסויים צצכאן. אך אין כאן מקום להכנס לעומק הפרשה, ויש לדון צכל מקרה לגופו.

אך להצעת הסוגיא צצצרים הללו נראה צדרך זו. דהנה צחומר האיסור דהוצאת ז"ל יש אריכות גדולה צצצרי צצותינו. ועי' צצ"ר (פרשה כו פסקה ד) שכתצ על דור המצול שהיו שופכים את זרעם על העצים ועל האצנים. והיינו דעיקר חטאם וטעם עונשם הוא על מה שהוציאו ז"ל.

אלא צצעיון הסוגיות נראה גדר ויסוד חדש צהאי איסורא דהוצאת ז"ל. דהנה צאמת ז"ע דצרמצ"ס כשהציא ההלכות שנצטוו צהם צני נת, לא הזכיר כלל האיסור דהוצאת ז"ל, וכמצואר (פ"ט מהלכות מלכים ה"א) על ששה דצרים נצטווה אדם הראשון על ע"ז ועל צרכת השם ועל שפיכות דמים ועל גילוי עריות ועל הגזל ועל הדינים וכו', ולא הזכיר דצנ זה.^א

א. ועי' במשנה למלך פ"י מהלכות מלכים שהאריך בזה.

ומעם הדבר שלא נטווו צוה, דהנה
 בתוס' בסנהדרין (דף נט, ב ד"ה
 והא פריה) כתבו דאסור הולאת ז"ל תליא
 צמי שמלווה על פו"ר, ז"ל: תימה מנא לן
 דלא נאמרה לצני נח ואי משום דלא חשיב
 ליה צהדי שצב מצות הא אמר לעיל (דף
 נח:) קום עשה לא קא חשיב וי"ל דשז ואל
 תעשה נמי הוא דמי שמלווה על פריה
 ורציה מצווה שלא להשחית זרע, ולכן
 נשים שאינן מצוות צפו"ר לא חלה עלייהו
 אסור של השחתת זרע, והוא הדין לענין
 עכו"ם. ב.

ומבואר דמצוות פו"ר ואיסורא
 דהשחתת זרע תליא הא
 צהא. וכן מוכח בתוס' ציצמות (דף יב, ד"ה
 שלש) שכתבו צסו"ד צסם ר"ת: דלפני
 תשמיש ודאי אסור ליתן שם מוך דאין
 דרך תשמיש צכך והרי הוא כמטיל זרע
 על העצים ועל האצנים כשמטיל על
 המוך, אצל אם נותנת מוך אחר תשמיש
 אין נראה לאסור דהאי גצרא כי אורחיה
 משמש מידי דהוה אקטנה ואילונית דלא
 איתסרו בתשמיש משום דלאו צנות צנים
 נינהו, עיי"ש.

ומבואר צצצריהם שהוכיחו מהא דקטנה
 ואילונית לא איתסרו בתשמיש
 ולא חשיבי כהולאת ז"ל משום ד'אורחיהו
 צכך', וצפשוטו פלא הוא מה הגדר
 צהיתר דדרך תשמיש, והיכן מצינו
 דצאופן דאיכא איסורא דהולאת ז"ל או
 'מעשה איסור' אחר ככל התורה דאיכא
 התירא דדרך צכך, ונע"ג.

ונראה צציאור עומק הצנת הדברים,
 דהנה בתוס' צצצא צתרא (דף
 יג, א ד"ה כופין) הקשו אמאי כופין
 את הרצ לשחרר עצדו, ליתי עשה
 דפרו ורצו וידחה לא תעשה דלא יהיה
 קדש. ואומר רצינו ינחק חדא
 דצעידנא דמיעקר לאו לא מקיים
 עשה, דמשעת הערצה קא עקר ללאו
 ועשה דפרו ורצו לא מקיים עד גמר
 ציאה, ע"כ. ומוכרח ומצואר דעיקר
 המצוות דפו"ר מתקיים דייקא צגמר
 ציאה (ועי' במנ"ח מצוה א' באריכות
 דפליג ע"ד התוס' וכידוע). ונראה צגדר
 הדבר, דעיקר המצווה של פו"ר
 לעשות את ה'אורחא דמילתא' דהולאת
 זרע, וצכך מתקיים גוף המצוה

ב. והוא דלא כשיטת התוס' ביבמות י"ב בתחילת דבריהם דכתבו דנשים מצוות על השחתת
 זרע אע"פ שאינן מצוות על פו"ר, ז"ל: נשים אסור משום השחתת זרע אע"ג דלא מיפקדה
 אפריה ורביה וכן משמע בנדה (דף יג. ושם) דתנן בפ' כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת
 באנשים תקצץ ומפרש בגמרא משום דנשים לאו בנות הרגשה נינהו משמע דאי הוו בנות
 הרגשה הוי אסור, ע"כ.

באופן דלפי"ז מוכח דכל היכא דה'אורחיה צהכי' הוא צאופן שלא תתעבר שוב אפשר דאינו בכלל הו"ז"ל, ואף דכבר כתב זקניי בשו"ת חתם סופר (חלק ג אבהע"ז א סימן כ) צעיקר שעבוד האשה לצעלה בחיוב עונה, דהאשה משועבדת לצעלה, דמכיון שהוא מחוייב לקיים מצוותו מן התורה של פרו ורבו ולאחר מכן לערב אל תנח ידך הרי שהאשה מנישואיה משועבדת אליו לקיום מצוותיו. ועי' בדברי נשיא מכונינו זלוק"ל בשו"ת 'להורות נתן' (ח"ב סימן צ' סק"ו וסק"ז) שהרחיב היריעה וכתב דכל הטעם שאין ערבות לאשה מכיון שאין זה צידה הרי שלענין מצוות פרו ורבו של צעלה הרי זה כן צידה וממילא יש לה חיוב ערבות, עכ"ד. עכ"ז נראה דכל גדר האי חיובא דעונה הוא לקיים את ה'אורחיה' וצמי שכלל האורחיה שלו הוא לנהוג בדרך של מניעה, אפשר דלא חשיב כלל הו"ז"ל. ולדינא יש לדון בזה וקצ"ה חדי צפולא דאורייתא.

ועי' בדברי רבינו האגרות משה (אבן העזר חלק ג סימן כב) שלא לפרסם הדבר

דפו"ר, ולא הוה רק התירא ד'אורחא', רק דכאשר אורחא צהכי שוב הוה מעיקרא דמצווה דפו"ר, והשתא צעכו"ס דאין צו האי מצווה דפו"ר, דשוב אין לו האי איסורא דהשחתת זרע, ומוצן היטב יסוד דינא דעכו"ס צה"ד.

ובזה מדוקדק היטב דברי השו"ע (בריש אבן העזר) דמצוות פריה ורביה' שלא לעמוד לצד', דצפוטו הוא פלא אמאי לא כתב דהמצווה צפו"ר הוא צוה שתלד ילדים, וצע"כ דהוא גופא המצווה שתקיים את ה'אורחיה צהכי' וכך הוא קיום הדאורייתא דפו"ר. וכמו כן נראה לדקדק מהא דהציא הרמב"ם האי דינא דפו"ר צהלכות אישות (פט"ו) צפרשת הלכות עונה ושעבוד אשה לצעלה ולא צפרשה צפני"ע לענין חיוב מצות פו"ר, והוא פלא, ולדברינו מוצן ומתוק, והיינו משום דכך הוא המצווה לישא אשה ולקיים את האורחיה צהכי, ולא צעינן דצפועל תתעבר כדי שיקיים האי מצווה. וכל היכא דעשה מעשה ד'אורחיה צהכי' שפיר איכא קיום של אותה המצווה דפו"ר.

ג. הן אמנם יעוי' בדברי ר"י החסיד (סימן תצט) שדן אם בבא על אשתו מעוברת איכא איסורא דהוצאת ז"ל, ועי' במה שהארכנו בגליוני ספר חסידים בזה, ולפי"ז נראה דליכא להתירא דאורחיה, וי"ל.

ד. ולפי"ז י"ל דאף עבר שנשא שפחה כנענית דכפיית רבו הוה כי אורחיה ולית ביה משום לתא דהשחתת זרע וכנ"ל, והוא עפ"י דברי ה'קובץ' שיעורים, דכל שלא נעשה לשם זנות אלא מחיובי העבדות אין לזה 'שם זנות' והוה בכלל האורחיה דהכי ודוק.

עיקר השעבוד מעיקרו שיעשה באופן זה שלא יהיה בזה סתירה למצוות אחרות כלל. ובוודאי אין מצוות עונה חיוז כל יום וכל שעה, רק הוא חיוז לקיים את כל המצוות וציניהם אף את מצוות העונה באופן שלא יסתרו זה את זה, ואפי' אם הוה סתירה למרור דרבנן בוודאי לא דחין למרור משום טבילה, ופשוט.

אבן יעוי' דדברי זקניי החת"ס (יור"ד סימן קמ"ט) שדן באשת חצר שמלאה בעד הצדיקה כעין מראה אדמדס ושאלה לחכם וטהר, אי שרי לצעלה להחמיר על עצמו דלא גרע מזהמה שהורה זה חכם, או דלמא לאו כל כמיניה להחמיר על עצמו להפקיע שיעבודו דנשתעבד לאשתו בעונה האמורה בתורה יעוי"ש.

ובתב צסו"ד: דבעיקר חיוזי עונה מצואר דאפי' אם רוצה להחמיר

צפרישות שפיר דמי, והטעם בזה "כיון דאין סהדי דאינה מקפדת בשעת הנישואין, א"כ לא נשתעבד לה מעולם א"כ אפי' נזות לא מהני", "ומעתה נבוא לנידון דידן נמי כיון שכן דרכן של פרושים שבישראל להזהר מדבר שהורה זו חכם, נהי דבעת הנישואין לא היה מתנהג עדיין צפרישות רק כשאר ת"ח לא מצי למטען לא קבליה עלאי שתייה חסיד ופרוש אלא אמרינן כיון שנישאת לבחור רגיל הוא זה שעתיד להיות פרוש וחסיד וזקני ת"ח כ"ז שמזקינן וכו' וכשם שאמרו אשרי לנשותיהן של אלדד ומידד שזכו לנצואה ה"ה כל מדרגת

כדי שלא ילמדו קולות גם שלא כדיו, והוסיף שם כי נהג שלא לענות במכתב בדברים אלו אלא כשצאו אלי לשאל בע"פ שאז הזהרתי באזהרות רבות, וצפרט שצכל מקרה צריכים לדנו עם כל פרטיו ודקדוקיו, וכן אמר לי ראש הישיבה הגרסי"ל זללה"ה שהדבר הזה מגדולי החורבנות כיום והרבה מתירים שלא כדיו ממש, ומאד גער על אותם הנוהגים כן. וכמו"כ שמעתי מראצ"ד ירושלים שליט"א שהפרנץ צארה"צ בזה נורא כ"כ שכל אחד מורה היתר בזה, ועוד אומרים ומורים שמצוה לעשות כן, ולמעשה אין זה אלא איסור חמור, ולכן צריך ללמוד ולדון כל פרשה צפני"ע, ולהורות עם אחריות מלאה, וכך הורה לי בעל ה'שצט הלוי' זללה"ה כשדנתי בנושא הזה צפניו על השיטות למיניהם, וסבר בתוקף שלא להתיר בשופו"א, באומרו כי צכל דבר צריכים לדון לגופו.

ג

וביבור הדברים דנתי קמיה גאון ישראל רבינו הגרש"צ מיימון שליט"א אם עיקר השעבוד צקיום דין עונה דאורייתא הוא אף באופן שע"י קיום הטבילה יטטרך לדחות מצוות אחרות כגון מצוות דאורייתא או דרבנן התלויים בזמן, והשיב כי בוודאי אין בזה שאלה כלל דעיקר השעבוד איש לאשתו הוא לקיים את שעבוד העונה עם כל קיומי המצוות שיש באותו הזמן, ואם שעבוד זה הוה סתירה למצוות אחרות אין כאן חיוז כלל, ולא משום דהוה דחייה, רק דכך הוא

מעלת עבודת השם שמחה היא לאשתו וכשנזכרת אמרי' השתחא הוא דאחרעי ומעולם לא נשתעבד לה זה הנלע"ד".

ומבואר בדבריו דאילו היה עליו שעבוד מעיקרא שלא יחמיר על עצמו אין לו רשות להחמיר על עצמו ולהפקיע שעבודו צמנות עונה האמורה בתורה. ואף דיכול לקיים מצוות עונה אחר כמה ימים, עכ"ז את אותו השעבוד של עתה לא יקיים ואף בטול זה נחשב כהפקעת שעבודו, וע"ע צלשון רבינו בשו"ת (ח"ז סי' כו), ז"ל: "ונלע"ד התם לא שייך חתיכה דאיסורא, כיון דלאידך גיסא מבטל מפריה ורביה וממצות עונה כמה לילות", וע"ע באו"ז (סו"ס ש"ס) דמן הדין מצות עונה הוה דהוא מצוות פו"ר, יעוי"ש. ואפשר דמשום כך כל יום ויום חשיב כהפקעת השעבוד. וא"כ היה מקום לדון דלא כדברי הג"ר שמחה שליט"א, ויל"ד צוה טובא.

ובן דנתי צוה טובא קמיה ידידי הגאון הנודע למשגב ר"י טלו בארה"ק הגרמ"מ אוזננד שליט"א וידי"נ הגאון הנורא המהא"ק הגר"ש שלוסברג שליט"א דיש לדון דהוה מצוות האשה להזיל מידי הרהור כמצואר בשו"ת לזקיני החת"ס (יור"ד סימן ק"ע) דזה מצוה המוטל על כל אשה וזה עיקר המצוה דטבילה צמנה צומנינו. ולפי"ז יסדנו בשיעורי נדה דמותר לאשה לטבול צומנינו אפי' כשבעלה אינו צעיר היות דע"י טבילה מתיר הרהורי הבעל, וגם לדעת החת"ס שסובר שטבילת נשים

כשבעלה אינו צעיר הוה צרכה לטבול, כ"ז צומנים דאז שלא ידעין ע"י עצם הטבילה שהיא מותרת, אולם היות דזה גופא מתיר מהרהורי הבעל וכדברי הרמ"א שכל האיסור להרהר על אשתו הוה רק בשעה שהיא נדה, וכך הוכחנו מדברי זקיני רעק"א בכתב יד שהיה תחת ידו של נשיא מכונינו עמוד ההוראה בעל ה'להורות נתן' זללה"ה שכל האיסור הרהור הוא שמא יצא לידי הוצאת ז"ל, וכשהיא טהורה אין את אותו החשש שיצא לידי זה, ולכן מותר ואכ"מ להאריך. והוא כדברינו שהכל הוא מחויבי האשה ולכה"פ מצווה היא על מצוותו של פו"ר דאורייתא, ועכ"פ וודאי יש לדון בכל הנ"ל וכמשכ"ת.

ד

ואגב הא נראה דיש להאריך בעיקר האיסור דהשתחת זרע דיעוי' צמקור הדברים צמנה (נדה יג, א) כל היד המרצה לצדוק צנשים משוּבחת וצאנשים תקלץ, ע"כ. והנה כבר יסדנו משמיה דרבינו הצרכת שמואל דציאור הדין של הרי זה משוּבחת היינו דהוה מעלה ותוספת צעם המצוה, ומרחיב את החפצא של המצווה המקורית. ונראה ציאור הדברים דבעיקר דינא דהפסק טהרה נאמר עוד מעלה שתהא היד המרצה לצדוק משוּבחת. וחיל על מעשה זה דין כמו שעשה עיקר צין הפסק טהרה החמור, ולאידך גיסא צאנשים תיקלץ הוא הרחקה מעצם האיסור גופה של השתחת זרע. וכל זמן שעושה פעולה

של הרחקה נתקיים צו כאלו הרחיק מעצם האיסור דמעשה השחתה ממס, דוק היטב.

ועי' צרש"י כל היד המרצה לצדוק - שצדקת תמיד שמא ראתה, עיי"ש. והיינו דהוא דין שמהא הצדיקה 'תמיד', ויותר מזה נתחדש בלשון הרמב"ם (פ"ח מאס"ב הי"א): כל אשה שמרצה לצדוק עלמה 'תמיד' ה"ז משוּבַּחַת, ע"כ. והיינו דהוא אף דין 'מרצה', ואף דין 'תמיד'. פירוש, דהגדרת שיעור של מרצה הוא שיהא דייקא 'תמיד' ופחות מזה אין עליו דין של 'הרי זה משוּבַּחַת'.^ה והדברים מוכרחים בלשונו הטור.

וביאור הדברים דיעוי' צשו"ת לזקני הגרעק"א (מהדו"ק סי' ס') דכתב דאין הצדיקה דנשים צאה לצרר שלא ראתה מקודם (דהא פשיטא דקודם לכן ראתה), וכל עיקרה של הצדיקה

צאה לומר דכיון דמצררת רגע אחד שאינה רואית שצו מחזירים לה לכל היום צחוקת טהרה, ע"כ. ולפי"ז הדין 'תמיד' צא לומר דצעינן צירור כל הזמן היא צטהרתה ואיני סומך על החזקה, רק דהוא קציעות שכל הזמן טהורה היא. והוא ציאור בכל הדין הפסק טהרה דהוא הפסק טהרה אריכתא על כל הימים הללו, וצכל צדיקה יש קיום של עוד הפסק טהרה, וכהנ"ל.^ו

האמנם דיעוי' צרש"י שכתב צטעם הדבר דהיד המרצה צנשים משוּבַּחַת - שמתוך כך לא אחי לידי ספק טומאה וצעלה לא אחי לידי איסורא, ע"כ. וצפשוטו הוא פלא מדוע הזכיר צרש"י מאי דצעלה לא אחי לידי איסורא, ולא כתב דהחזקה הוה כלפי האשה ותו לא, ומה לנו להנהגת איסורים של הצעל,

ה. ונראה דמשמע כמפורש בלשון הרמב"ם דלא כדעת פוסקי זמנינו שפוסקים דאשה שיש לה ספק ובודקת אם ראתה דם בקינוח, הגם שהי' מקום להתיר, עכ"ז לאותם הפוסקים עליה לעשות בדיקה, ויש על אותה הבדיקה מעלה של האשה המרבה לבדוק הרי"ז משוּבַּחַת.

אמנם הגר"י שוורץ ר"מ דשיבת סוכטשוב ודיין בד"ץ 'מעלה אדומים' הביא ליישב דעת הפוסקים במהלך אחר, דלשון 'תמיד' הכוונה בין בזמן איסור ובין בזמן היתר. וכן דקדק באופן ברור בלשון המחבר (יור"ד סימן קצ"ו ס"ט) ז"ל האשה שמרבה לבדוק בימי ספירתה בין בימים שלא ראתה בהם הרי זו משוּבַּחַת אע"פ שיש לה וסת קבוע, עכ"ל. פירוש על השני תקופות דייק וכתב לשון 'תמיד' ולא מצד עצמותו שיהא דין בדיקה תמיד. ויל"ע בזה.

ו. ונראה דמטעם זה הקפיד החו"ד על אשתו בחומרות רבות בענייני טהרה וכידוע ממצעה שהיה. וקיים בזה את אותה המעלה ד'הרי זה משוּבַּחַת'. וכבר הארכנו נ"מ רבות בזה בשיעורי יור"ד, ונ"מ למעשה לענין מעיין הפתוח, ויהיה תלוי במח' החת"ס ורעק"א בהנהגה, ויש בזה סתירת הפוסקים בספרי זמנינו ואכ"מ.

אלא מעלה נדדית ולא בהחפזא של עמס
תקנת האיסור, ומוצן.

ה

ונחזור לדיון, דהנה צגמ' צגדה (דף יג
, א) אמרינן צ' טעמים צאיסור
השחתת ז"ל טעם אחד דהוה כאילו
'שופך דמים' והטעם השני דהוה כאילו
'עוצר עצודת כוכבים', ע"כ. והן אמנם
צ' האיסורים הללו שייכי צצן נח, אך
עכ"פ לדברי הראשונים דאיסור זה תליא
צפרו ורצו, א"כ צן נח שאינו מלווה,
כמו"כ אינו מלווה צאיסור הוצאת ז"ל.
וכן לדעת הערוך לנר צגדה דף י"ג
דאיסור השחתת זרע הוא מדין צצל
תשחית' צצודאי צגוי ל"ש כן.

אבנם יעוי' צסמ"ק מלוה רצ"צ דאיסור
דהוצאת זרע הוא מלאו דלא
תנאף, ואיסור זה לכא' שייך אף צגוי
דעיקרא דהאי איסורא קאי אאשת איש
וכמצואר צחינוך (מצוה לה) דאיסור אשת
איש הוא מן המצוות שהן על כל בני
העולם בכלל, צין ישראל צין גוי, ולפי"ז
ניחא. וכן האריך צאגרות משה ועוד
מרבתינו כדצרינו.

ו

ובדרך אחרת נראה לצאר צטעם דדור
המצול נענש על השחתת זרע,
דהנה יעוי' צדצרי הגר"א צתיקונים
דכתצ דצומן משיח צן יוסף עיקר עצודת
האדם לפרוש מאכילה ושתייה, וכמו
שציאר מו"ר מרן הגרמ"ד הלוי מצריסק

דהלא כל התקנה מצד ענמה של האשה
ולא יותר. ונראה לומר יסוד נשגב צוה,
לעולם עיקר החזקה הויה רק כלפי
האשה, אלא דדינא דהצעל יש לו לסמוך
על החזקה של אשתו. ונראה דאהכי צעינן
שתהא צודקת 'תמיד' דדווקא ע"י
צדיקתה תמיד והחזקה צצכל שעה
טהורה הויה, שפיר אית כאן חזקה אף
כלפי הצעל, ודוק היטב צס"ד.

אלא דעדיין צ"צ, דהנה צרש"י כתצ
כלפי צדיקות דאנשים, ז"ל: צצודק
עצמו תדיר צאמתו שמא ינא ממנו קרי,
ע"כ. והוא לכא' נגד היסוד הנ"ל, דהא
אחר שחידשנו דהדין 'תיקנץ' צצעל הוא
צהיפוך מדין האשה, א"כ כשם שצאשה
יש דין 'תדיר', כמו"כ כלפי הצעל אף
'צצדיקה' כל דהו איכא להאי דינא
דתיקנץ, והכל הויה הרחקה צדיני
השחתת זרע, וצ"ע הלשון 'תדיר', ויש
לעיין עוד היטב.

ואבן צרמז"ס כשהציא האי דינא לא
הזכיר כלל הלשון תדיר, דז"ל
(פכ"א מהלכות איסורי ביאה הכ"ג): אסור
לאדם שאינו נשוי לשלוח ידו צצבושיו שלא
יצוא לידי הרהור ואפילו מתחת טיבורו
לא יכניס ידו שמא יצוא לידי הרהור ואם
השתין מים לא יאחוז צאמה וישתין ואם
היה נשוי מותר וצין נשוי וצין שאינו נשוי
לא יושיט ידו לאמה כלל אלא צשעה שהוא
צריך לנקציו, עכ"ל הטהור. מצואר
שלדינא העיקר תלוי צמציאות אס יצא
לידי הרהור או לא, וכל הדין 'תדיר' אינו

זללה"ה עפ"י המצואר צרמז"ס (פ"ז מהל' תשובה ה"ג) דרדיפת המאכלות נריך לחזור בתשובה ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה, ע"כ. והן הן לכא' דברי הגר"א, והי' חידוש נפלא צעיניו.

ובעמא דמילתא, דהן אמנס גזל ועריות חמורין הן, אך הצסים והיסוד הוא תאוות המאכלות, ומי שנשמר מזה, יכול ליזהר מלהכשל בשאר העצירות החמורות.

והשתא לפי"ז נראה, דלעולם בני נח קיבלו את עונשם על גזל ושפיכות דמים וכמצואר צרש"י, אך שורש החטא הוא 'ותשתת הארץ', דכלא אותו החטא של הולאת ז"ל, לא היו באים לידי שאר תאוות האיסורין, ודוק.¹

ולפי"ז נראה דאיסור השחתת זרע חלוק ציטודו צין עכו"ס לישראל, דצישראל היה חפלא דאיסורא, ומשא"כ צצן נח דכל האיסור הוא רק משום דהוה הכ"ת לצוא לשאר איסורין. ולפי"ז מאי דדנו הפוסקים אם יש דין יהרג ואל יעבור בהשחתת זרע, הוא דווקא צישראל דהוה חפלא דאיסורא, ופשוט. ויש עוד נפק"מ בזה ואכמ"ל.

ז

והשתא דאמינן להכי דיסוד איסור הולא"ל צישראל תליא צמנוות פו"ר וצמקום שיש קיום של פו"ר אין

איסור הולא"ל, והיות שקיום פו"ר נעשה ע"י 'אורחא דמילתא' ובה גס מקיימים מצוות עונה, וכן הוא הצנת האישות צוקנה ומעוצרת וכדברי התוס' דמשמשת צמוך, שה'אורחא דמילתא' זהו החפלא של קיום המצוה, שעושה מה שמוטל עליו לעשות ולא יותר, כדרך אנשים ונשים, דהרי הוא עלם השעבוד של איש ואשה.

ובנידון דידן צרור שהשעבוד שהיה צין החתן והכלה אינו כמו השעבדים כנהוג דהרי אינס תלויים צדעת עלמם אלא צדעת הרופאים והעוזרים והמורים שלהם, ועד כמה שהם מקיימים את ה'אורחא דמילתא' הנקצע מראשית הנישואין לא רק שאינו הולא"ל אלא דגס אינו סתירה למצוות פו"ר, ואדרבה זה גופא חלק מקיומו של המצוה לנהוג כ'אורחא דמילתא', וכמש"כ צדעת הר"מ ושו"ע שמציאים את פו"ר מדין 'שלא לעמוד לצד', והדברים מדויקים היטב.

וקצרתי כאן לפני העינין, וגילתי טפח וכיסיתי טפחיים צברוצ חומר הנידון אין לדמות לעולם מילתא למילתא וכפי שהורונו רבותינו ז"ל ויצלחט"א שליט"א וכל דצר צריכים לדנו לגופו, ויהי רצון שלא תלא תקלה תחת ידינו, ונזכה לראות צנים וצני צנים עוסקים צתורה וצמנוות צריאים צגופס וצנפסם לדורות, אמן.

ז. א.ה. כע"ז נראה בדברי התפארת ישראל בבבא מציעא (פ"ד) על המשנה דמי שפרע מאנשי דור המבול, דוק היטב שם.

סימן ח

בענין היתר לבישת מסיכה בשבת

בקבלת עדות אות ח' הובאו דברי הרמב"ם דרפואה "שיאמרו הרופאים שהוא מועיל" מקרי רפואה, ואפילו שלא מוכח שהוא דבר המרפא, להלן אות ג' מובאים הדברים לענין נידון יציאה בשבת במסיכה.

א

דברי רש"י בחשש שמא ילעגו לו שבת ס' ע"א, מתני' לא ינא האיש צסגדל המסומר ולא ציחיד צומן שאין צרגלו מכה. ופירש"י דצירושלמי ציארז דאסור שיאמרו שמא מחזיק את האחר תחת ידיו, ובשם רבותיו פירש"י דחיישי' שמא מחייבי עליה ושקיל ליה וממטי ליה צידיה, והרמב"ם פי"ט מהלכות שבת ה"צ צהציאו דין זה דמתני' צסדר הדצרים שאסור לצאת צהן כתצ אין יוצאין צסגדל המסומר כו' והוא שלא יהא רפוי שמא יפול צרה"ר ויצא להציאו, ולא הזכיר הרמב"ם כלל את הטעם שכתצ רש"י דאיכא למיחש שמא ילעגו לו, ואף השו"ע לא הזכיר טעם זה כלל. ויל"ע צגדר זה שכתצ רש"י דיש אסור לצאת היכא דיש חשש שמא ילעגו עליו.

ב

אי מסיכה הוי במלבוש או תכשיט והנה צומן דידן נתעורר העניין אם מותר לצאת צצצת עם מסיכה

צתקופה זו של המגיפה, וקשה מאד לדון את המסיכה כמלבוש או תכשיט, והנה צקמיע של מומחה קי"ל דיוצאין צו משום דהוי כעין תכשיט, וכמו צציארז המפרשים שם דאפי' דאינו תכשיט ממש מ"מ כיון שרצונו שיהיה עליו קמיע זה הר"ז כעין תכשיט, וצאמת א"א לדונו כתכשיט ומלבוש אלא דכיון שלדידו זהו מציאות הילוכו ולבושו מהני לצאת צו כמו תכשיט.

ג

דברי הרמב"ם דגדר רפואה הוא "שיאמרו הרופאים שהוא מועיל"

והרמב"ם כשהציא את הדצרים שמותר לצאת צהם צצצת משום רפואה כתצ יוצכל דצר שתולין אותו משום רפואה והוא שיאמרו הרופאים שהוא מועיל, וציארנו מכצר צכוונת דצרי הרמב"ם דאפי' שאי"ז מוכח שהוא דצר המרפא מ"מ כיון שיש לו שם רפואה והורו הרופאים עליו שהוא מועיל מותר לצאת צו צצצת.

ד

אי יש להחזיר יציאה במסיבה משום
רפואה

ועתה עלינו לדון את לבוש המסיבה
לכאן' אינו דומה לקמיע וגם
אינו דומה לרפואה כיון שאין כאן מכה
צמחית, ואולם י"ל דהגם שאין כאן
מכה צמחית אשר המסיבה היא
הרפואה המנטרכת לה, מ"מ כיון שע"י
מסיבה זו הרי הוא מונע את המחלה
מלצא אליו הו"ל כרטייה ואספלינית אשר
מבואר להדיא ברמב"ם בהלכות וצפיה"מ
דאי"ז רפואה ממש אלא מניעת סכנות
שיכולים לצא לו ע"י מכתו ואפי' שאי"ז
עלם הרפואה מותר לזאת צ"א.

לפני המלך, ועוד יש לדון שהרי כל צורך
המסיבה להצנת הרופאים המומחים הוא
רק צקירצת כמה מטרים קמוץ לאדם
אחר וא"כ היאך נדון את לבשת מסיבה
זו כאשר הוא נמצא צריחוק אנשים ועתה
אין לו כל תועלת צמסיבה זו.

ועוד יש לדון לפי הצנת הרופאים
שמסיבה אינה מועלת כלפי עצמו
אלא כלפי אחרים, א"כ מהיכ"ת שיהיה
מותר לזאת צו רק משום למנוע היזק
אחרים.

ה

יסוד החת"ס בקנין המועיל משום מנהג
והחזיר יציאה במסיבה משום דהמנהג
קובע לה במלבוש

ונראה לזכר היתר לבשת המסיבה
צאופן אחר צעזע"י, דהנה
ידועים דברי החת"ס אשר כתב לחלק צין
נידון האחרונים אם קניין דרבנן מהני
לדאורייתא, לקניין סטומתא ותקיעת כף
שצוה הקנין מהני לדאורייתא לאו מחמת
דקניין דרבנן מהני לדאורייתא אלא הוא
קניין דאורייתא ממש, וציאר החת"ס
דכיון דזהו מנהג המדינה לקנות
צסטומתא הר"ז נעשה צחפצא קניין

ועוד יל"ע דהנה יש הרבה שאינם
הולכים עם מסיבה וא"כ עלינו
לדון צאופן שהולך עם מסיבה צמקום
שהנוהג שם הוא שאין הולכים עם מסיבה
אם דינו הוא כדן סגדל היחיד שיהיה
אסור לזאת צו שמא ילעגו עליו, וישנם
אנשים שאין לובשים המסיבה צשעת
התפילה דאי"ז כבוד לפני המלך, ול"ע
צאמת אם יהיה מותר ללובשו צשעת
התפילה שמא ילעגו עליו ואי"ז כבוד

א. וצעיף נראה דאי"ז רק הצלה מן הצינה אלא הוא לבוש ממש כדאשכח בהרבה אנשים אשר
לובשים אותו גם בזמן של קיץ וחום משום חשיבות וכו'.

ב. אשר בזה כבר דנו לומר דהוי מדין הפקר ב"ד ומועיל רק להוציא ולא להכניס. ובנתה"מ
פליג עליו דאף קניין סטומתא לא עדיף על שאר קניינים דרבנן שבהם בא הנידון של קניין
דרבנן מהני לדאורייתא.

דאורייתא גמור ומהני לקנות צו מן התורה. ויעוי' עוד צכת"ס צקידושי גיטין שהאריך ציקוד זה של הצת"ס צסצרא וצבראיות מדצרי הראשונים.

ולפ"ז ציארנו הא דקידושי אשה נעשים ע"י ענידת הצצעת על אצצעה, ולכאז' הדצרים תמוהים שהרי אין כאן קניין שהרי צעי' צקניין שהצפן הנקנה יהיה צתוך ידו וכמש"כ הגרע"א והנחה"מ, ומה שעונד לה את הצצעת צאצצעה הרי סו"ס אין הצצעת מונחת צתוך ידה, וצסס הגר"ח קנייבסקי הציאו דקונה משום דזהו צרות הלצישה של הצצעת, מיהו הדצרים אכתי צ"צ שהרי המנהג הוא שעונד לה את הצצעת צאמנע אצצעה וצוודאי אי"ו מנהג הנשים לעונד את הצצעת צאמנע האצצע וא"כ הדרא הקושיא לדוכתא דהא אי"ו צורת לצישה והיאך נעשה הקניין צשעה שאין הצצעת מונחת צתוך ידה. ונראה ע"כ לצאר [ויסוד הדצרים שמענו מהגר"ש ארנפלד] ע"פ דצרי הצת"ס דקניין סיטומתא הוי קניין גמור מדאורייתא מחמת המנהג לקנות צו, דכיון דזהו מנהג הסותרים צוה גופא נעשה הקניין, וע"כ נראה דגס צנתינת הצצעת דינא הכי, דכיון שזהו המנהג הנהיג צקידושין אשר הצתן עונד את

הצצעת לאשה צאצצעה זהו גופא קניין המועיל מדאורייתא ולא צעי' שיתהיה הצצעת מונחת צתוך ידה, דכל כמה שזהו המנהג לעונד את הצצעת צאצצעה זהו ענמו נעשה לקניין דאורייתא גמור ע"פ דצרי הצת"ס הנ"ל.

ובעצתה נראה לדון לגצי צצת אס יהיה מותר לכלה לצאת צצצת צעוד שהצצעת ענודה עליה צאמנע אצצעה, דלכאז' כל ההיתר לצאת צצצעת הוא רק צאופן שהצצעת על סוף אצצעה כמנהג הלצישה הרגיל, אמנם נראה דלפמס"נ ע"פ דצרי הצת"ס יהיה מותר לכלה לצאת אפי' כשהצצעת צאמנע אצצעה דכיון צצשעה זו של הקידושין דין הצצעת להיות שס צאמנע אצצעה וזהו המנהג שכך עונדת הכלה את הצצעת צשעת הקידושין א"כ זהו גופא נעשה לדרך המלצוש שלה צשעה זו, ואס יהיה נפק"מ כאשר תלך הכלה מהחופה לחדר יחוד משהחשיך היום ונכנסה השצת יהיה מותר לה לצאת צצורה זו כיון שזהו דינה עכשיו וכך הוא צורת לצישה צשעת הקידושין מחמת הקניין.

ואם כנים הדצרים נוכל להצין מעתה את היתר לצישה המסיכה צאופן אחר מכל הטעמים שהוצאו לעיל, דלעולם אין

ג. והגר"א גניחובסקי רצה להחמיר בזה שתשים האשה את ידה האחרת על אצבעה ובזה יהיה נחשב כאילו הטבעת מונחת בתוך ידה.

ו

דעו מי אתם מחליפים במי

ונסיים בדברי רש"י צפר' עה"פ אל
תפנו אל האצות ואל
הידעונים וגו' אני ה' אלוקיכם,
ופירש"י דעו מי אתם מחליפים במי,
ויל"ע למה דווקא דין זה של אוב
וידעוני נאמר דבר זה של דעו מי
אתם מחליפים במי, אך מ"מ נראה
שהדברים נוגעים לזמן דידן שזשעה
קשה זו יש אנשים אשר מחפשים את
נפשם בכל מיני ענות סגולות ורפואות
משונות וזוה שמים את מצטחם לינצל
מן המגיפה, ששעה שצמעייהם אלו
הם מחליפים רח"ל את הקצ"ה שרק
הוא קובע אימתי יהיה מגיפה וצאיזה
אופן מי ימות ומי ינצל, ורק זו אנו
צריכים להאמין ולצטות ולהתפלל על
נפשינו ולא לאבד את הצטחון זו
בהשראת ענות אחרות ועינינו אחרים,
וכ"ש ששעה זו שהעולם נמצא צטהרה
גדולה כאשר קיצוני הרשעים אינם
מתקיימים וצחי העצירה שלהם סגורים
ומסוגרים צוודאי זהו זמן טוב מאד
להתקרב אליו יתברך ויה"ר שנוכה לכך
צעזה"י.

צמסיכה דין מלצוש או תכשיט וכל
הדומה לזה, וגם אין צה דין קמייע
ודברים המועילים לרפואה, אלא עיקר
ההיתר הוא משום דזהו המנהג ששעה זו
של המגיפה ללצוש מסיכה, ועד כמה
שזהו צורת הלצישה צימים אלו א"כ צזה
גופא מתחדש תורת מלצוש על המסיכה
ומותר לצאת צה שצצת כדרך שמותר
לכלה לצאת צטצעת צאמצע האצצע,
וצאמת לא איכפת לן כלל מהי מטרת
המסיכה אם להצלת עצמו או להצלת
אחרים דאי"ז נפק"מ עד כמה שסו"ס
נקבע כך המנהג ללצוש מסיכה ששעת
המגיפה וצשעה זו נעשית המסיכה לאחד
מלצושי גופו.

ובמילא אין מניעה ללצוש המסיכה
ששעת התפילה וגם מותר
לצאת צה שצצת אפי' אם אינו נמצא עתה
צקירצת אנשים, ואפי' צמקום שאין דעת
הרופאים ללצוש מסיכה אכתי אי"ז מגרע
צגדר זה של מלצוש המסיכה ששעת
מגיפה דנעשה חלק מלצושו, אמנם אם
יש חשש צמקום מסויים שילעגו עליו
מחמת לצישת המסיכה נראה דיהיה
אסור לו לצאת צמסיכה שמא יורידנה
וכדמצו' צרש"י לגצי נעילת סנדל יחיד.

סימן ט

בגדר קביעת שם ציבור ומקום על פי גויים

בקבלת עדות אות ט' הובא דברי זקה"ק החת"ס לענין ניסוי רפואי בגופות אומות העולם, שאינו מועיל לגופות ישראל אלא לענין לקבוע ספק פיקוח נפש. והוספנו דאף דלגבי שם "כרך" לענין הסמוך לו מהני גם דיורי גויים, או בודאי סגי בישראל אחד הדר בעיר, מ"מ כאן בעינן ניסוי בריבוי ישראלים שומרי תו"מ דוקא. להלן אות י' מובא היסוד לגבי שם כרך בדיורי גויים, לענין זמן קריאת המגילה בעיר מעלה אדומים.

מאריך בפלוגתת הראשונים בדין נראה שאינו סמוך אי נדון ככרך * דן בעיר מעלה אדומים אי יש לה דין נראה לירושלים * מביא הטעם דכל עיני העיר נעשים בירושלים * ידון לצרפה מדין סמוך משום הכפר 'עזריה' הסמוך לה * מוכיח מצילומי אויר שנעשו לענין עירובין לצרף אף לענין מגילה, ודעת מרן הגרי"ש בזה * ידון אם שייך בזה איסור ד'לא תתגודדו' אם נבוא להחמיר לקרוא בט"ו * מצרף דעת ראש ישיבת באר יעקב זללה"ה בענין עיירות הסמוכות לכרך

אל מע"כ מורי ורבי, רבינו נשיאנו, עמוד
ההוראה, ... בעל ... שליט"א
אחדשוכמ"ם,
מצורף צוה מה שדנתי לפני שנה צענין
קריאת המגילה במעלה אדומים
שעל יד עיה"ק ירושלים ת"ו.
א

ירמיה ואיחיתמל רבי חייא בר אבא
כמחמתן וטצריא מיל וכו', עכ"ל הגמ'.
וצדק ג' ע"ב, "תנא סמוך אע"פ שאינו
נראה נראה אע"פ שאינו סמוך. צשלמא
נראה אע"פ שאינו סמוך משכח"ל כגון
דיתצא צראש ההר אלא סמוך אע"פ
שאינו נראה היכי משכח"ל א"ר ירמיה
שיושצת צנחל", ע"ש.

דהנה צגמ' מגילה דף צ' ע"ב "אמר
ריצ"ל כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה
עמו נידון ככרך. עד כמה אמר רבי

ופליגי הראשונים צדין נראה שאינו
סמוך נידון ככרך, אם גם צוה

דהרמז"ס קוצר דלא כראשונים הנ"ל, אלא צעינ שיעור מיל אף לנראה, ושאני מסמוך צמידת המיל, ועי' דרדכי משה שם וצט"ו. ומ"מ כתב הב"י דאף לגירסאות שלנו צרמז"ס יש לדחוק דשיעור מיל קאי על "סמוך" שכתב קודם לכן וכדעת המ"מ הנ"ל, ע"ש.

ובן פסק המחבר בשו"ע סי' תרפ"ח סעיף ז' שכתב, "וכן הכפרים הנראים עמהם אפילו אינם סמוכים כגון שהם זהר או סמוכים להם אפילו אינם נראים עמהם כגון שהם צעמק וצלד שלא יהיו רחוק יותר ממיל", עכ"ל. וכתב המג"א דלכך שינה המחבר מלשון הטור והרמז"ס והיפך "סמוך" לסוף, לומר דרק צסמוך צעינ שיעור מיל וכמ"ש הב"י והמ"מ. ומצואר מזה דסובר המחבר לעיקר כדעת הרמז"ס והטור כמ"ש המ"מ וכדעת כל הראשונים הנ"ל, דנראה אע"פ שאינו סמוך שיעור מיל דינו ככרך. ואף שצא"ר האריך שהעיקר להלכה שצעינ לנראה שיעור מיל (ובן עיין בברכ"י ובפר"ח), מ"מ כבר כתב המשנ"צ בשער הליון ס"ק ז' שדעת רוב הראשונים דנראה א"ל שיעור מיל, ושהיא דעת השו"ע כמו שכתב צמג"א "וצרור אללי שאילו ראה האלי' רבה כל הראשונים שהצאנו היה סותם כן לדינא", עכ"ל. ואתי מכל זה דהעיקר להלכה ש"נראה" לכרך אין צריך שיעור מיל לכרך כדעת רוב הראשונים ושו"ע, וכן עולה מנקיטת המשנ"צ להלכה צוה [ועיין בשו"ת נתיבות אדם סי' כ"ג דכן הורה רצינו צעל "שצט הלוי" זללה"ה

צעינ שיהיה סמוך מיל להכרך. דדעת הרבה ראשונים דתנאי דסמוך מיל זהו דין צ"סמוך" צלד. אף צ"נראה" אפי' מרחוק הרבה דינו ככרך. וכמו שכתב המגיד משנה צפ"א ממגילה ה"י דאי לא תימא הכי הרי נראה הוא סמוך. ומאי דקאמרינן צגמ' נראה אע"פ שאינו סמוך הא כל נראה צעינ ג"כ שיהיה סמוך. וכתב המ"מ ד"נראה" כל זמן שנראה הוי ככרך אפי' אינו סמוך, וכתב דכן משמע מפירוש רש"י. וכן כתב רצינו חננאל להדיא צדף ג ע"כ, וכן כתב ג"כ הריטב"א צשם רצותיו וכן כתבו המאירי ורצינו ירוחם. וכן הציאו הר"ן שם צפירושו הראשון.

וברמב"ם כתב שם וז"ל, "וכרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו אם אין ציניהם יתר על אלפים אמה הרי זה ככרך וקוראין צט"ו", ומדסיים הרמז"ס צדין "נראה" וכתב על זה דצעינ שלא יהיה ציניהם יותר ממיל משמע דסובר דצעינ שיעור מיל אף לדין "נראה". וכתב המ"מ דתימה הוא לומר ד"נראה" צריך שיעור מיל מכרך, דא"כ היינו סמוך. ולפיכך כתב שעיקר הנוסחא צרמז"ס "כרך וכל הנראה עמו וכל הסמוך לו אם אין ציניהם וכו'". דקאי שיעור מיל על "סמוך" ולא על "נראה". וכדעת כל הראשונים הנ"ל. וכתב המ"מ דאף דעת הרי"ף צהלכות יש לומר דס"ל כן, ואע"ג שסתם המימרא ולא ציאר כן, י"ל שסמך על ההכרח הנ"ל. ועי"ש. ואף שהכסף משנה שם (וכ"ה בב"י בסי' תרפ"ח) האריך ליישב קושית המ"מ ולומר

דנראה א"ל שיעור מיל, וכתב שכ"ה הסכמת הפוסקים). והדברים ברורים.

ב

ואם כן יש להסתפק צעירנו מעלה אדומים הסמוכה לירושלים ת"ו, אם דינה כדרך שקריאתה צט"ו, דאע"ג דרחוקה מירושלים יותר ממיל, מ"מ נראית היא מירושלים מאיזור המזרחי של ירושלים ומצית החולים הנקרא "אוגוסטה ויקטוריה" ועוד מקומות באיזור זה שרואים מהם את העיר מעלה אדומים, ואפילו מקרקע המקום צירושלים רואים את צתי מעלה אדומים וקרקע היישוב [באופן שאין לדון דחסר צראית המקום כלל מצד אי ראיית הקרקע]. וצ"ע אם נידון כנראית לדרך שקוראה צט"ו, וכמבואר בפרמ"ג צמשצ"ו (בס"ק ג') שמוכח צר"ן שדין "נראה" תלוי צמה שרואין מהדרך את הכפר [ואין צריך שיראו מהכפר את הדרך וכפר יחד כהט"ו] ועי"ש, וכיון שרואים מהדרך את הכפר לכאורה דינו כ"נראה" לדרך צט"ו.

ואע"ג שכתב הר"ן צמגילה שם דאפי' שאין צריך ל"נראה" שיעור מיל מ"מ צעיין ש"מתחשב מתחומי העיר", וכתב צשער הציון ס"ק ה' שרצונו לומר שמתתק עמו צענינו, וכמו שכתב הריטצ"א להדיא תנאי זה צ"נראה" שמתתק צעניניהם של העיר. והוסיף השעה"ל דכן משמע צמאירי, ועיין צמאירי שציאר צהרצצה יותר, דכמו שמצינו "צית שאן וצנותיה" כן כל מחוז

השייך לדרך ומשתתק עמו נידון כדרך צנראה עמו, ע"ש. ופה צמעלה אדומים יש עיריה נפרדת ומיסים נפרדים מירושלים, מ"מ ודאי דנחשבת כמתתפת צעניני העיר ירושלים וממחוז ירושלים, וכמו שכתב צפרמ"ג צמשצ"ו ס"ק ג' "ענין מתחשב אפשר צמיסים וארנוניות ושאר דברים", עכ"ל. מוכח צהדיא דאין תלוי רק צמיסים וארנוניה אלא צשאר צרכי אנשי העיר, וענין המיסים צרור שהוא דוגמא צלצד. ולכך קתם המשנ"צ צשעה"ל שם ולא ציאר כלל מהו ענין מתחשב מתחומי העיר אלא רק שמתתק צענינו.

ובצירנו מעלה אדומים אין עדיין סיפוק כל אנשי העיר, והיא מסתפקת מירושלים צענינים רבים, כגון צית חולים אין צעיר כלל אלא צירושלים, ואפי' צרכי רפואה צשעות הערצ אינו אלא צירושלים וכולם נטפלים לשם [ועיין שו"ת מנחת שלמה תנינא סי' נ"ט שכתב על ציה"ח הדסה דצית חולים נקרא משתתק צעניני העיר שהוא צצר חיוני לאנשי העיר ואלפי אנשים נוסעים מירושלים אליו, ע"ש]. וכן עיקר עניני המשטרה נעשים צירושלים, גם פקחי החינוך הם מירושלים, וכן הרצה מאוד עניני קניות כמלצושים וכדומה אין כלל צעיר ואין עיקרם אלא צירושלים. גם מקומות העבודה של רוב אנשי העיר (כ- 90 אחוז) הם צירושלים, וידוע דצצר דאולי אינשי מהכא להתם ושיירות מלויות הרצה מאוד. גם אמרו לי הרצה אנשים צהם

ברמז"ס וטור ושו"ע לא הזכירו כלל תנאי זה דמתחשב מתחומי העיר ומשתתף בעניניו, ומשמע דסגי בנראה. גם במשנ"צ הביאו רק בשעה"ל כיש אומרים, ועכ"פ ספק הוא. אך במעלה אדומים הוא ודאי נראה ומתחשב מתחומי העיר ודאי וכמו שכתבנו.

ואף שכלפנים היה אפשר לדון את מעלה אדומים דאין דינה ככרך מאחר שכרך שאין בו י' בטלנין דינו ככפר, ולדעת כמה ראשונים גם ככרך בעיני י' בטלנים, ואף ששזו"ע פסק בסי' תרפ"ח סעיף א' שזכרך אין צריך י' בטלנים, מ"מ כתב במשנ"צ שם לחוש להני ראשונים כמ"ש יד אפרים, וי' בטלנין היינו י' אנשים שצטלים ממלאכתם לתפילה ולתלמוד תורה כמש"כ הרמז"ס צפיהמש"ג, וניזונין משל ציבור כמ"ש הראשונים [והגם שי"ל דכל זה בעינין רק ככרך עצמו, אך הסמוך ונראה לכרך שיש בו י' בטלנים דינם ככרך ג"כ, אך יש לדון דאף דצ"סמוך" מסתברא כן, מ"מ צדין "נראה" שמצינו בראשונים דבעינין תנאים נוספים שמתתקף בעניניהם, י"ל דבעינין ג"כ י' בטלנים]. אך עתה שזכינו צס"ד צ"ה שהתיישבו צעיר צני תורה ועליה העוסקים בתורה"ק תמיד וניזונין משל ציבור, ודאי דאין ספק כלל שיש לה דיני כרך לעינין זה.

ג

אלא דעדיין יש מקום ספק בזה, דאף דהעיר העתיקה של ירושלים ודאי

שהם קוראים לעצמם ירושלמים ואומרים שהם גרים בירושלים, במעלה אדומים. באופן שצדור צלי ספק דכה"ג מקרי משתתף בעניני העיר. ואף שיש לה שם עיר צפני עצמה ואינה נחשבת משכונות ירושלים מ"מ כן הוא כל דינא ד"נראה" שדינו ככרך אע"פ שעיר אחרת הוא.

בפרט יש לדון בכל הנ"ל על פי מש"כ צשו"ת חת"ס (אור"ח סי' קצ"ג) לחלוק על המהר"ס אלשיך שכתב שד' קהילות סמוכות מחויבים לתקנות ז' טובי העיר והוכיח מדין כפר הסמוך לכרך שדינו ככרך צט"ו צדין מגילה (ובע"ז ע"י בשעה"צ סוף סק"ז מהא"ר שדימה זה לזה) להתם שטפלים לעיר הגדולה. וע"ז האריך החת"ס דבמגילה לאו משום שטפל הכפר לכרך, דפעמים דהכרך המוקף חומה מיומת יצ"נ הוא מקום קטן וחרצ וצו קהילה קטנה, והכפר הוא עיר גדולה מאוד, ומ"מ דינו של הכפר הגדול ככרך הקטן. אלא הביאור בזה שלא רצו חכמים שיהיו כחתן צין האצלים וכאצל צין החתנים שיהיו אלו שמחים ציום הפורים ואלו מתענין, לכך תקנו שסמוך ונראה נידון ככרך, ע"ש. ולפי"ז נראה שאין ספק דבעיר מעלה אדומים הסמוכה לירושלים ומצויים תמיד אנשים מהכא להתם ומהתם להכא ודאי שנכלל בגדר נראה וסמוך מכיון דנראה לירושלים כמשנ"ת ומעורבים אלו באלו תמיד.

וגם אילו לא היתה העיר משתתפת בעניני העיר ירושלים מ"מ נראה העיקר להלכה דחייבת ככרך. דהרי

ד

אלא דנראה ש"ל שמעלה אדומים היא "נראה" לדרך ודאי. דידוע מה שדנו הפוסקים צדין בתים שחזק לחומת הכרך אם דינם כדרך עצמו או כסמוך לדרך. דבעיר הקודש והמקדש ח"ג פכ"ז וצלוה אר"י לגרימ"ט ז"ל סובר שנותנים מיל מהחומה לצד, דכל שסמוך לחומה הוא סמוך לדרך כלצד, ורק עד מיל הוא סמוך לדרך, ויותר מזה הוא סמוך לסמוך. אך אין המנהג צירושלים כדצרינו, וכמש"כ במקראי קודש לגרז"פ פראנק ז"ל, וכן ידוע שלא נהגו כן צירושלים.

ויש סוברים דבתים שחזק לחומה אף שהם "סמוכים" לדרך ולא כדרך עצמו מ"מ כל שאין הפסק בתים כשיעור ע' אמה ושיריים הוא עיר אחת שסמוכה לדרך ולכלה יש דין "סמוך". אך לדיעות אלו הנראה עמם או סמוך להם אין לו דין סמוך ונראה לדרך. אך דעת הרצה מהפוסקים דכל שנמשך להכרך בלי הפסק ע' אמה ושיריים הוא כדרך עצמו ונותנים ממנו שיעור מיל לסמוך. וגם הנראה עמו הוא נראה לדרך. וכך הורה החזו"א לגרי"ש אונגר ז"ל צענין גבעת שאול (ואף שסותר למש"כ בספרו בסי' קנ"ג שכל שחזק לחומת הכרך אינו כדרך אלא כסמוך לדרך). וכן דעת הכף החיים צסי' תרפ"ח סק"י ז"ל, "ושיעור מיל מודדין חוץ מן הצתים הסמוכים לעיר וכו' וא"כ ה"ה צכפרים הרחוקים יותר ממיל ונראים אעפ"י שאין נראים לצתים שצחוק

היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, מ"מ צשאר חלקי העיר החדשה אין זה ודאי שהיה מוקף מימות יהושע בן נון. וכמו שהביא צמועדים וזמנים ח"צ סי' קפ"ה כמה דיעות צין הקדמונים צזה וסם מציא מספר התקנות להגה"צ רצי זלמן בן הגה"ק רצי נחום ז"ל שירושלים מימות יצ"נ היתה מתפשטת למערב וצפון הרצה שצמזרח הגבול הר הזיתים וצדרום הגבול היא ההר העומד צדרומו של הר ציון ורק למערב וצפון נמשכה הרצה. וכן מציא מגדול אחד מחכמי הספרדים הרצ יוס טוב ישראל ז"ל שכתב צ"תורה מציון" צשנת תרמ"ז שירושלים העתיקה נמשכה לצד מזרחית צפונית ואולי גם דרומית, ע"ש. אך לפחות הוא ספק מוקף חומה צמקומות אלו שהם סמוכים מאוד לעיר העתיקה, ומספק דינו לקרות צי"ד צצרכה וצט"ו צלא צרכה כדעת הראשונים דהכי ס"ל, וכמו שפסק צשו"ע סי' תרפ"ח סעיף ד'.

וביון דהמקום שרואה את העיר הוא ספק מוקף גם לעיר מעלה אדומים יש דין ספק נראה לדרך שדינו לקראות צי"ד וצט"ו וצי"ד צלצד צצרכה. ואף שצציאור הלכה סי' תרפ"ח (בד"ה או שסמוכין להם) כתב דספק כרך הסמוכים ונראים לו קוראין צי"ד מצרכי יוסף. מ"מ צחזו"א או"ח סי' קנ"ג ס"ק ג' כתב צצלי מקור אין לחלק צזה דשוין הם וגם סמוך ונראה לספק כרך דינו כספק כרך צי"ד צצרכה וצט"ו צלי צרכה.

ואף שכתב הגר"א צסי' תרפ"ח סעיף ד' שכן כרך שקרא צי"ד ילא כדאיתא צירושלמי [וכתב שלכן בספיקות קוראין רק צי"ד], מ"מ צשו"ע שם פסק לקרוא צצ' הימים ולא ילא צי"ד צלצד, וכדעת הרמז"ס בזה. וצמשנ"צ ס"ק י"א כתב שהצרכה צי"ד אינה לצטלה מחמת שצדיעצד יולא צי"ד דהוי זמן קריאה שיכול לצרך עליה. אך חיוז קריאת המגילה ודאי שחייב לצ' הימים דווקא כפסק השו"ע, וזה צרור.

ו

וזאת תורת העולה מכל הנ"ל: דיש כמה דדים לדון את העיר מעלה אדומים כספק נראה לירושלים ולחייבה בקריאת המגילה צי"ד בצרכה וצט"ו בלא צרכה כדין ספק כרך: א. אף אם נאמר דדין סמוך ונראה רק מתוך החומה הוא, מ"מ נראית ממזרח ירושלים שיש לדונה כספק כרך. ודעת החזו"א דה"נראה" לספק כרך דינו כספק כרך צי"ד וט"ו. ב. משום שנראית לירושלים ומשתתפת צעיני העיר, וכדעת המשנ"צ דזה עיקר להלכה לחייבה צט"ו, וכדעת זקניי בעל החת"ס זללה"ה שכיון שרצים מלויים מהכא להתם ומהתם להכא ודאי דצכה"ג גדרה כ"נראה" לדרך. וכדעת הגה"ק המהרי"ל דיסקין זל"ל שדין סמוך ונראה ישנו גם מהצתים שחוק לחומה.

חומת העיר אלא לצתים שחוק לחומת העיר כיון דלענין מדידה דדינס כמו העיר ה"ה לענין ראה ונכנסו לצית הספק וצריך לקרות צי"ד וצט"ו כנוכר" עכ"ל. וכן דעת הרב חרל"פ צסוף ספר צין הקודש. וכן ידוע צשם התורת חסד מלוצלין. וכן צמועדים וזמנים שם שכן דעת הגה"ק המהרי"ל דיסקין זל"ל דכרך מתרחצ והולך צלי שיעור עד שיש הפסק, ע"ש.

וא"ב ודאי דיש לדון את מעלה אדומים כ"נראה" לכרך שהרי רואים אותה מירושלים, ואף שאין נראית מתוך החומה יש לחוש לדעת הני גאונים וצדיקים הסוצרים שדין "נראה" לכרך הוא אף צנראה מצתים שחוק לחומה.

ה

ובפרט שמצינו שהחמירו חכמים צדין קריאת המגילה שעיירות המסופקות קוראים צצ' הימים, וכמו שכתב צר"ן צמגילה וצרמז"ס. והיינו משום שצמגילה כצברי קצלה שחמורים כד"ת כמ"ש צטו"א שם ועוד. וכמו שציאר צחו"א סי' קנ"ג סק"צ דאע"ג שכן כרך שקרא צי"ד ילא, מ"מ צקריאת המגילה כן נתנו חכמים דינס שיקראו צצ' הימים ויצרכו צי"ד. ולכן נראה שראוי לחוש ולהחמיר לקרות צצ' הימים, ולצרך ציום י"ד צלצד.

ז

אחרי שדנתי בכל הנ"ל בדקנו את איזור "אוגוסטה ויקטוריה" שממנו רואים את מעלה אדומים, בסיוור עם רכב בטחון, ומאלנו אותו רלף בתים ממש עד העיר העתיקה בירושלים ואין כלל הפרש ביניהם, וחיזוק יש לדברינו הנ"ל.

והתעוררתי לספק נוסף בדין העיר מעלה אדומים שחמור דינו יותר מנידון דלעיל. שהעיר מעלה אדומים נצנתה והתפתחה במשך עשר השנים האחרונות לכיוון הכפר הערבי "עזריה", וכן הכפר "עזריה" נצנתה בכשע-שמונה שנים האחרונות עד סמוך ממש לעיר מעלה אדומים, ובעיר מעלה אדומים כיום באיזור "03" בתי היישוב אינם רחוקים במרחק קרקע מהכפר עזריה במיל אלא סמוכים הם [עד אשר יש כבר אישורי בניה לכמעט סמוך ממש לעזריה, אך הפרש של קמ"א אמה יש ביניהם].

ובזה יש לדון לחייב את מעלה אדומים בקריאת ט"ו לדעת הכף החיים וכהוראת החזו"א בעל פה לגרי"ש אונגר וכדעת הגרי"ח זוננפלד והתורת חסד מלוכלין והמהרי"ל דיסקין וזכר נדיקים לצרכה, דבזה העיר מעלה אדומים סמוכה ממש להכרך להני גאונים שהכרך מתרחב ולא מקרי סמוך דסמוך. וכ"כ בשו"ת אבן ישראל ח"ח סי' נ' דרך למד אפי' בדעת החזו"א.

ובשבדקנו היטב ע"י אנשי שמירה בכפר הערבי עזריה ומאלנו

אותו רלף בתים ממש עד מזרח ירושלים, ראינו דבריו לצין ירושלים יש הפרדה של גדר בטחון המנתק אותם מירושלים אך גדר זו ניתן להסירה בידי אדם ונתונה בידי שומרי בטחון. ובדקנו גם מאחורי גדר זו עד העיר העתיקה, ומאלנו שיש רלף בתים ממש עד העיר העתיקה, באופן שהכפר עזריה מחובר בקשר רלף של בתים ממש עד העיר העתיקה, ומעלה אדומים סמוכה תוך מיל לכפר זה. נמצא לכל הגאונים הנ"ל יש למעלה אדומים דין סמוך לירושלים ודין סמוך לכרך שחיובם בט"ו.

ובזה אין לדון כלל בכל ספיקות הנ"ל בדין "נראה" שצריך להיות סמוך מיל וגם שיהיה משתתף בעיני העיר, דכאן יש סמיכות ממש לכרך, ואף לא"ר ופר"ח וצרכ"י יש לחייבם בט"ו.

וע"ב נראה דיש לחוש לקראת צמעה אדומים מגילה בט"ו בלא צרכה כדין סמוך ונראה לכרך. ואף שבדין נראה יש לדון בספיקות שנתבאר לעיל, ולהכרעת המשנ"צ בדין "נראה" יש צה, מ"מ הא ודאי דיש לחוש לדין "סמוך" לכרך ולקרוא אף בט"ו בלא צרכה.

ובששבע מזה מו"ר רבינו ראש ישיבת צריסק זללה"ה, אמר "וכי גם באמריקה יקראו בט"ו" "וואס האט דאס מיט ירושלים"!!

ונראה לצאר כוונתו עפ"י מה שכתב רבינו ראש ישיבת צאר יעקב זללה"ה בקונטרס המועדים, שמרן הרב

תלוי דווקא בסמוך לכרך ממשי, וזה אפי' בתוך ירושלים וכ"ש מחוץ לה שלא יחשב כסמוך לכרך.

מזריסק זללה"ה ניוה למדוד את ביתו אם הוא סמוך מיל לחומות ירושלים לדין סמוך לכרך, שסבר שדין סמוך מיל לכרך

* * *

הוא מטעם שלא יהיה העיר כאצל צין החתנים דזה וזה הוה סיצת החיוב, וזה נתקיים אצלנו במעלה אדומים ככתבו וכלשונו של זקני החת"ס זללה"ה שנעשה אצלים כלפי ירושלים, שתשעים אחוז של העיר נמצא צירושלים כל יום ודי למצין, וכן לדעת רבי יוסף חיים זללה"ה שהיה מגדולי תלמידי בית מדרשו של זקני הכת"ס זללה"ה וצפרט שהסכים לדבריו המהרי"ל זללה"ה, אין לנו אחריהם כלום ולאורם נלך דאין השיעור של קמ"א קובע אלא מיל לצד. וכ"כ הגר"ט רוזנטל זללה"ה מגדולי רבני ירושלים בקובץ "תורה מציון" (שנת תרמ"ז, ח"א סי' נ"ג), ולהדיא כתב לה אפי' לדין נראה, וכן מוצא שזה היה המנהג הקבוע צירושלים להלכה.

* * *

קפדנית צילומים אלו וצמפת העיר ובסיור בשטח עצמו ברכב צמחון, יחד עם הגר"מ צרלין שליט"א האחראי הראשי על העירוב צירושלים עיה"ק וגלילותיה, ועלה צידנו שצקים משמר הגבול הנמצא צין עזריה וצין מעלה אדומים הוא בתוך ריבוע העיר למעלה אדומים ובתוך ריבוע העיר לעזריה, באופן שאף לדעת החזו"א

ח

ולא צאתי צזה להורות להלכה ולמעשה לפני גדולי עמודי הדור שליט"א, ולשנות מנהג המקום כאן במעלה אדומים כבר למעלה מעשרים וחמש שנה, אולם היות כמש"כ שהיה כאן שינויים רבים ע"כ יש לעורר הנידון ולעיין ולדון עומק הענין מכל צד וצד, ונכון לציין שרוב תושבי העיר הם מעדת המזרח (כשבעים אחוז) ולא נוהגים מעולם שום דבר אחרי החזו"א זללה"ה, וצפרט צידון דידן דדעת התורת חסד וכף החיים ועוד הרבה שלא הזכירו כלל שיעור קמ"א אלא שיעור מיל לצד, וכן הסיק צשו"ת אבן ישראל הנ"ל, ולקהילתנו כאן נוהגים הכל צתר שיטתו ומנהגו של זקני החת"ס והכת"ס, ולדברי החת"ס כמש"כ לעיל דידן ט"ו

ט

אלא שעתה עלה צידנו לצדוק בסיעתא דשמיא את צירוף העיר מעלה אדומים לכפר עזריה צצירוף גמור לעיר אחת לדיני תחומין ולדיני מגילה, על ידי צילומי אויר מיוחדים שצילמנו מהאוויר מעל מעלה אדומים ועזריה, ובהם גילינו שיש צירוף גמור ציניהם. בצדיקה

לדעת החזו"א שסובר שאין נותנים מיל מהסמוך.

ולאור דדיקה זו שעשינו נוטה דעת מו"ר הגאון רב אב"ד מרכז צ"צ וגאב"ד צד"צ עירנו שליט"א, לחייב בקריאת המגילה רק צט"ו וכהנ"ל דהוי כעיר אחת.

ובשחצנו הדברים לפני הגאון בעל הפתחי חושן ונתיבות השבת חצר הצד"צ העדה חרדית ירושלים שליט"א, הורה שכן דעתו משנים קדמוניות וכן מחייבת הסברה, דאם כלפי תחומין הוי עיר אחת הרי צמ"אאות הוי עיר אחת, והוי דינים כשתי קומות זו ע"ג זו, וע"כ דינה לקרוא רק צט"ו כירושלים.

אולם רבינו הגר"ש (שליט"א) [זווקלה"ה] אחר שעיינ בהתמונות ושמע כל דדי השאלה, אמר שאין לדמות תחומין למגילה וצ" דינים הם, ולכן א"א לחייב לקרות צט"ו רק מספק, וכלשונו 'רצוי לקרות גם צט"ו'.

ואף שיש שטענו שאין אפשרות לצרף את הכפר הערבי עזריה לירושלים ולדון ממנה סמוך, על פי מה שדן בשו"ת דברי יציב (וכן גם שם לענין חילונים), וכן אומרים בשם ה"דברי יואל" דכרך של עכו"ם אין בו דין סמוך כלל.

שאין נותנים מיל לסמוך לכרך, ככה"ג מנטרף להיות כעיר אחת רחופה ונכללת עם הכפר עזריה להיות "סמוך" לכרך [ואף שכתב החזו"א צסי' קנ"ג שדין ריבוע העיר אינו מועיל לענין "סמוך" למגילה, זה רק באופן שעל ידי הריבוע נעשה "סמוך" בלבד לתוך תחום העיר, משא"כ כשהריבוע מצליע אותו לתוך העיר להיות עיר אחת ודאי מועיל אף לענין מגילה].

עוד עלה בידינו שמעלה אדומים נידונים לגבי דיני תחומין כעיר אחת עם עזריה מדין שלושה כפרים המשולשים, מחמת שהיא נמצאת באמצע בין צסיס משמר הגבול שנידון כעיר [שדריס שם הרצה דיורים בהרצה צתים] ובין עזריה, ופסק המחבר צט"ע סי' שצ"ח סעיף ח' שרואים אותם כעיר אחת [ואף שיש צחזו"א להחמיר כדעת התוס' שאם הכפר האמצעי רחב יותר מהריות שבין שני הכפרים אין דין זה, ומעלה אדומים רחבה יותר מהריות, מ"מ כבר מצואר צט"ע הרב שם שדייק מהמג"א שאף לדעת התוס' זהו רק ציש בין שני הכפרים ד' אלפים אמה, ואילו כאן המרחק בין משמר הגבול לעזריה קטן אפי' ממיל].

וא"ב שיש כאן צירוף צרור וגמור לדיני תחומין וכמו שציררנו יחד עם הגר"מ צרלין שליט"א, הרי שמנטרף להחשב כעיר אחת אף לדין מגילה, ואפי'

במקראי קודש להגר"פ פראנק הכריע
כן ולמד כך צוונת המשנ"צ צביאור
הלכה צסימן תרפ"ח, עיי"ש.

אלא שאף לדבריו של ה"דברי יואל" לא
נאמר כן אלא כשצחך הכרך עצמו
לא היו ישראל כלל שהיו כרך שחרצ
ונעשה של עכו"ם [וכך היה המצב צומן
שכצשו הירדנים את העיר העתיקה], אך
כשיש צכרך עצמו ישראל ודאי שיש דין
כרך וצסמוך לו לקרוא צט"ו. ודבר פשוט
הוא שמספיק שיש שם ישראל אחד
צמקום אחד להחשיב את כל הכרך לדין
כרך [וכן נקט צפשיטות צמקראי קודש
לגר"פ].

וא"ב צנידון דידן שהכרך צעיר העתיקה
מיושצ צישראל ודאי דיש דין סמוך
לכרך אפי' אחר צתי הכפר הערצי עזריה,
ודבר צרור הוא לדינא.

והגאון צעל יציע אומר וזוק"ל כ' צספרו
לגצי שכונת רמות שכיון שרחוקה
יותר ממיל דינה לקרות צי"ד, אולם
כשדנתי צפניו צדין מעלה אדומים שהיא
תוך מיל, אמר שאין לשנות ממה שקורין
צי"ד, אלא רק להחמיר ולקרות גם צט"ו.

אך עיקר האי מילתא אינו דבר צרור כלל
כן להלכה, צמקור האי דינא הוא
צירושלמי פ"ק דמגילה ושם איתא כרך
שחרצ ונעשה של עכו"ם מהו, אית חמי
צו אין קורין, חו"ה לו קוראין. וצקרצן
העדה ציאר דסובר הירושלמי שאין לכרך
זה דין כרך וכ"ש שאין לסמוך לו דין כרך.

אך אחר שזכינו לאורן של הראשונים
נחגלה צביאור הירושלמי אחר הוא,
דהריצ"א ציאר צריש מגילה דפשיטות
הירושלמי גס צתוך הכרך קוראין צט"ו
מכיון דצסמוך לו (שאינו חרב) קוראין
צט"ו שנשאר צדינו, כ"ש צכרך עצמו. וכן
צביאור הגר"א צסי' תרפ"ח ציאר דברי
הירושלמי צצ' פירושם, ולשניהם קוראין
צסמוך לו צט"ו [אלא דנסתפק צדין
הכרך עצמו אם קוראין צט"ו]. גם
צרמצ"ן צמגילה גרס צירושלמי "צחו"ה
לארץ אין קוראין" וציאר דברי הירושלמי
צכרך שחרצ ולצסוף נחיישצ צישראל
[ואינו ענין כלל לנידו"ד].

ואחר שמצואר צראשונים להדיא
דהסמוך לכרך של עכו"ם קורא
צט"ו ודאי שכן נקטינן להלכה. וכן
הכריע צחזו"א סי' קנ"ד להלכה. וכן

* * *

יא

הוא רק צצי"ד אחד צעיר אחת, פלג
מורין לאיסור ופלג מורין להיתר, משא"כ
צשתי צתי דייס צעיר אחת אין איסור זה,
וקיי"ל כרצא לגצי אצי וכדמשמע צרא"ש
שם וכ"כ להדיא הטור צקילור פסקי
הרא"ש דקיי"ל צהא כרצא.

ואע"ג שמנהג צני העיר מעלה אדומים
לקרוא צי"ד צכל צתי הכנסיות,
מ"מ נראה דאין כאן תחילת חשש לאיסור
דלא תתגודדו, דהרי מצואר ציצמות דף
י"ד ע"א דלרצא איסורא דלא תתגודדו

ובש"ת משיב דבר לנצי"צ דין דאסור לא תתגודדו לרבא עיקרו במנהג דוקא ולא במחלו דדין, דרך במנהג הוי כצ"ד אחד פלג מורין כך ופלג מורין כך, וזה ביאר את פסק הרמז"ס הנ"ל. ולדבריו בנידו"ד דוא תלוי דדין ולא במנהג לא שייך חשש לא תתגודדו כלל. ועוד שכתב הריטב"א ציטמות שם דשרי לרב להורות דין לתלמידיו ואין בזה חשש לא תתגודדו, ע"ש.

לבן נראה דכאן אין חששא כלל דלא תתגודדו, וכן המנהג פשוט בהרבה מקומות שיש נדדי ספק לדין מוקפין, וקורין המגילה צ"ד וצט"ו בכל אחר ואחר, ואף שיש נוהגים כרבותיהם וקורין שם רק צ"ד או רק צט"ו, וכן עמא דבר, ואין בזה חשש כלל, וכן אמר לי למעשה הגאון בעל שצט הלוי זללה"ה דאין מקום לחשוש לזה במעלה אדומים דרך נוהגים בכל המקומות כנ"ל.

עוד נראה לומר דלדעת הרמז"ס גדר האסור דלא תתגודדו הוא לאו המוטל על הצ"ד דווקא, וכפשוטו לשון הגמ' דתלי לה צצ"ד, דהצ"ד שמורין אלו כך ואלו כך הוי לא תתגודדו, משא"כ בהוראת רב צעיר אין לא תתגודדו דלא מקרי אגודות אגודות. והוא דבר חידוש, דמרהיטת דברי המג"א צסי' תצ"ג מבואר דגם צצ' קהילות יש חששא דלא תתגודדו ולא רק צצתי דינין, מ"מ נראה מדברי הרמז"ס כמשנ"ת דתלוי צצ"ד דוקא.

ואף שהרמז"ס כתב צפי"צ מהל' ע"ז הי"ד וז"ל, "ובכלל אזהרה זה שלא יהיו שני צתי דינין צעיר אחת זה נוהג במנהג זה וזה נוהג במנהג אחר, שדבר זה גורם למחלוקות גדולות שנאמר לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות", עכ"ל. הרי דפוסק כאצ"י דאסור אף צצתי צ"ד צעיר אחת, כבר כתבו הפוסקים דאף להרמז"ס קיי"ל כרבא, וכמ"ס צכס"מ מהרד"ך דכוונת הרמז"ס דצצ"ד אחד ע"י שנוהגים צ' מנהגים הוי צצתי צתי דינים ומחזי כאגודות, ולעולם אין אסור צצתי צ"ד צעיר אחת, ע"ש. ומשמע צכס"מ דכן דעתו להלכה וכמ"ס צפמ"ג באשל אברהם צסי' תצ"ג, ועי' באור שמח. וא"כ להרא"ש והרמז"ס וכן עיקר לדעת מרן הב"י דצצתי צ"ד צעיר אחת אין כלל חששא דלא תתגודדו.

ובעידנו מעלה אדומים נוהגים אנו צצית מדרשינו דקהילת תלמידי הכת"ס ככל מנהגי מרן הכת"ס זיע"א, והוא ציהמ"ד צפנ"ע וקהילה צפנ"ע, ואין בזה שום חשש אסור דהוי צצתי צ"ד צעיר אחת ושרי לקרות צט"ו אפי' צפרהסיא וצפרסוס.

ובפרט שהרב הראשי של עדות המזרח צעיר הסכים לחוש כדברינו (הגם שאני בעצמי חששתי לפגש, ויצאתי מהעיר עוד לפני השקיעה של ט"ו), וצא בשנה שעברה ציוס ט"ו לשמוע מקרא המגילה צצית מדרשינו, באופן דאין כאן אגודות אגודות כלל וכלל.

העיר ציוס י"ד, או לקרות צי"ד עם
צרכה וצט"ו מספק בלא צרכה.

והנני בזה משתחוה בהדרת קודש, מנפה
ומייחל לדעת תורה והוראה, מנאי
בלב ונפש וצאהצה רצה עד בלי די,
העומד לפניו כחלמיד העומד לפני רבו,
ועצד העומד לפני אדונו.

אברהם יחיאל סג"ל דיימש

אב"ד ור"מ מעלה אדומים

שע"י עיה"ק ירושלים ת"ו

חם ליצי בקרצ, צהגיגי תצער אש,
בהעלותי על ליצי זכרו הקדוש
והטהור של מורי הגדול רצינו משה
שמואל, ראש ישיבת צאר יעקב זללה"ה,
ועדיין לא מלאה שנה מעת לקו המאורות
ונגנו ארון העדות.

וזמן זה דשנה להסתלקותו כבר כ'
הקדמונים גודל מעלתו, דצחוק
השנה להסתלקות הצדיק עדיין אפשר
לידבק ולהתקרצ אליו, ולאחר השנה
נשמתו כבר נרורה צרור החיים.

ואבל יחיד אעשה וצבני אמרר, כאשר
זכיתי לחסות בצלו הגדול וליהנות
מזיו אור תורתו המאירה והצהירה.

ועתה זאת נחמתי צעניי, כי יגיעתי
ועמלו הוחקו עלי ספר ותורתו
תאיר לנו נתיבות חכמה, ואידי דחציבא

ובעירנו מעלה אדומים, הצי"ד היחיד
שדן כדיני תוה"ק צין צעניי
אישות וצין צעניי ממונות של תושבי
העיר, הוא הצי"ד של קהילתנו, וזה עתה
מקרוצ באל למעלה מה' רצנים מצתי
כנסיות שהוכתרו צמעמד עשרות גצאי
צתי כנסיות צעיר לחסות צלל הרצנים
הגאוניים חצרי הצד"ס. וכל זה על דרך
הערה שהרי נתצאר שאין שום חשש
ופקפוק כלל בזה וכנ"ל.

יב

והגאון צעל מועדים וזמנים ראצ"ד
ירושלים שליט"א אמר לי דודאי
יש להחמיר לקרות גם צט"ו, והוסיף די
להתנות - כמשפטי התנאים - בקריאה
די"ד דאס זמן הקריאה הוא צט"ו שלא
יאלו יד"ח בקריאה זו, דאל"כ הרי יאלו
יד"ח צי"ד כמצואר לעיל צסס הגר"א,
ולא יועיל בזה דברים שבלב.

על כן לדעתי השפילה יש לקצוע חיוב
קריאת המגילה וכל דיני היום צט"ו,
אך ההכרעה בזה נתונה לרבותינו עמודי
עולם שליט"א, והם יורו לנו את המעשה
אשר נעשה, וצוכות זה יהפוך עיה"ק
ירושלים מייגון לשמחה ומשיעבוד
לגאולה, אמן.

ובזה צאתי קמיה כבוד הדרת גאונו
רצינו שליט"א שירה לי כדת מה
לעשות יען כי מצית רצי זקנינו זללה"ה
קאתינא, האס אקרא רק צט"ו וללאה מן

למש"כ מקודם, ולא כתב לדין סמוך
ונראה זה"ד דאיידי צעיקר זמן דכרכים
וכמו שכ' בשו"ע. ולכאורה נראה מזו,
דכל דין סמוך ונראה דנידון ככרך הוא
דין כרך ליומו וכדין מוקף ליומו, וז"ע.
ואשר לפ"ז י"ל דליכא דין סמוך כ"א
לכרך מעליא דמשום מוקף אכל לכרך
דיומו ליכא דין סמוך. האומנם לא מנאנו
דין מוקף בן יומו כ"א לגברא ולא לכרך.

ואשר נראה בזה, ע"פ מש"כ ר"ח (בדף
ג ע"ב) אחרי דהציא לדין סמוך
ונראה נידון ככרך כתב: והשוכן חוץ לכרך
כשיעור הזה קורא המגילה בט"ו שנידון
בין כרך. והנה מצוה דשיעור מיל הוא
לשוכן בתוך השיעור הזה, והוא כאוזה"ג
חלק הפירושים שהציא הגאון רי"מ
טיקונינסקי ז"ל. והנה צרכים לא כתב
דהשוכן צרכים נידון בין כרך, והא ודאי
דעיקר דין זמניהם נאמר לצרכים ומשום
זמניהם קורין בט"ו וא"צ להוסיף שנידון
בין כרך, וכיון שסמוך לכרך ה"ה ככרך
א"צ להוסיף שהשוכן צו נידון בין כרך.

ואשר נראה מצוה מדברי ר"ח, שלא
מהני נידון ככרך לשויה לסמוך
ונראה לעיקר דין כרך בהמקום, ואין
המקום נידון ככרך כ"א לשויה לשוכן צו
שיהא נידון בין כרך, ומשום בן כרך קורא
בט"ו והוי ממש כדן בן עיר שהלך לכרך
דהוי מוקף בן יומו ונידון בין כרך לקרות
בט"ו. והן הן מש"כ הר"מ דין סמוך
ונראה בהלכה דבן עיר שהלך לכרך.
ומעתה ניאלנו משאגת הארי הגדול גאון

אעתיק לכאן מש"כ רבינו זללה"ה דדין
עיירות הסמוכות לכרך, כאשר חיה
למשכן לשיצה הק' את שכונת הר נוף
בירושלים עסק בהאי שמעתתא, וגליא
לדרעי, ונפל נהורא צבי מדרשא.

ואלו דבריו: "צנידון זמניהם דהר נוף
דצפלוגתא דפוסקי זמנינו שליט"א
מידי ספיקא לא ינאנו, שהרצ רי"מ
טיקונינסקי ז"ל דייק מאוזה"ג צמגילה
חלק הפירושים, דדין סמוך הוא רק
לבתים שבתוך שיעור סמוך, וכן נראה
מפי' ר"ח המוצא לקמן, ומרן החזו"א
דייק מהר"מ שסמוך כדי מיל הוא שיעור
בהפסק ובהצתים הסמוכים לכרך שאין
הפסק יותר ממיל חשיצי סמוך לכרך.
ומשום כן נהגו צשיצתנו כדין ספק
מוקפין, וע"פ אדונו הגאון זללה"ה
זח"ע כי יום י"ד זמנו לכל, וכדין מצרך
צפה"א לפרי העץ, יעו"ש. וכ"ה
בהגה"ה אשר"י לענין שמצרך צי"ד. אכל
מה נעשה לגאוננו הנורא רבי י"ל דיסקין
זללה"ה שתופס דאיכא דין סמוך לסמוך
וכל דליכא שטח פנוי של מיל נידון הכל
ככרך. ונראה דס"ל כן מסבירא דכיון
דנידון ככרך הרי גם הסמוך שהוא ככרך
אית לי' סמוך, ואין לחלק בין כרך ענמו
דמוקף חומה לבין הסמוך שנידון ככרך.

האומנם האיר ד' עיני לדברי הר"מ
צפ"א ה"י שכתב לדין בן עיר
שהלך לכרך שהוא דין מוקף בן יומו,
וכתב בהלכה זו ז"ל, וכרך וכל הסמוך לו
וכל הנראה עמו הרי זה ככרך וקוראין
בט"ו, וכתב וכרך וכו' צו' המוסיף דשייך

ישראל וקדושו רי"ל דיסקין זללה"ה
וסברתו, דכיון שאין דין סמוך ונראה
כדרך כ"א לשוא לשוכן צו כמוקף אצל לא
מהני' לשוא להמקום עצמו כדין כרך,
אין צו דין סמוך ונראה, דלא נאמר דין
סמוך ונראה כ"א למקום שהוא כרך ולא
לידון כדרך רק להגברא השוכן צו
לאשוויי אותו לצן כרך.

ושמעתי מצ"צ של רצנו הרצ זללה"ה
שצבאו לירושלים ציקש למדוד
אם ציתו צתוך מיל לחומה, ומסברא
פשוטה סבר שכן".

עד כאן דברי הרצ ומכאן ואילך דברי
התלמיד.

ובעיקר מה דפשיטא לרצינו זללה"ה
צדעת המהרי"ל דיסקין
זללה"ה דנותנים סמוך לסמוך לעולם וכן
דהסמוך לדרך נידון כדרך ממש, נראה
דגם צדעת המהרי"ל דיסקין יתכן לומר
דהוא חוצה גברא, אלא דהוא סובר
דהדרך מתרחצ אס אין הפרש ע' אמה

ושיריים, ומשם נותנים מיל לסמוך, ועי'
צמש"כ צתוך התשובה דלהלן שכן היתה
דעת תלמידו הגרי"ח זוננפלד זללה"ה,
וכמה אחרונים עיי"ש.

ובמש"ב רצינו זללה"ה דדין סמוך לדרך
הוא כדין צן עיר שהלך לדרך
וחוצה גברא גרידא ולא מדיני המקום
להיותו כדרך עצמו, מצאתי לו סעד צדברי
זקני רצינו החת"ס זללה"ה צשו"ת או"ח
סי' קצ"ג, שחולק על המהר"ס אלשיך
שהוכיח מדין סמוך לדרך דמגילה דה"ה
דכל קהילות המסוצצות לקהילה גדולה
מחויבים צתקנות הקהילה הגדולה,
והשיג החת"ס דהדין סמוך לדרך אינו
משום דטפלים להכרך, אלא דרק לענין
חיוצ הקריאה חייצום חז"ל כדין הכרך,
מפני שמצויין אלו אלל אלו ונראים כאצל
צין החתנים וכחתן צין האצלים, והו"ד
צתשובה דלהלן, הרי דס"ל להחת"ס דזהו
ממש כדין צן עיר שהלך לדרך וכמדויק
כן צרמז"ס וכמו שכתב רצינו הגרמ"ש
זללה"ה.

סימן י'

מתוך פסקי הטרגדיה
מירון תשפ"א

בקבלת עדות אות י"ב ביארנו שאי אפשר לדון ולהכריע לכלל כולו כחדא, ומוכרחים לדון כל יחיד לעצמו. והובא שמהנהגה כללית יצאו כמה חורבנות, כגון הנהגת קביעת המת והפסקת פעולות החייאה הנהוג עפ"י תקנון ישן ואחיד לכל המקרים, ולהלן מובאים הדברים.

הדברים הבאים אינם מוגהים להלכה ולמעשה, ולא נמסרו הדברים אלא בדרך לימוד השמעתתא בדיבוק חברים ביני עמודי דבי מדרשא בלבד, וחלילה לסמוך להלכה בלא שאלת והכרעת פוסקי הדור, בפרט כשמדובר על דיני נפשות שמשתנים בהם הדינים לפי הענין.

אמירת קריאת שמע בצד המתים

א. העומד בשעת הטרגדיה ומרגיש שעומד למות, ורוצה לומר קריאת שמע קודם המיתה, אבל רואה מתים לצידו, ודינא הוא דאין אומרים קריאת שמע ליד המת. נראה דיכול לומר, די"ל דהקריאת שמע שקודם המיתה אינו בתורת

ואינם בני חיובא במצוות, וכי מצינו איסור לועג לרש בלומד תורה בפני נשים או מניח תפילין בפני תינוק וכיוצ"ב, ומה הכלל בזה. וביותר צ"ב דבבית הקברות של נשים וקטנים וכי יהיה מותר לילך בציצית, ומשמע ודאי דאסור, ומאי גרע מותם מבחייהם, שבמותם יש בזה לועג לרש.

ונראה הביאור בזה, דמת פטורו שונה מכל הפטורים, דלזה נקטה הגמרא (שבת קנא:) הלשון נעשה "חפשי" מן המצוות, ואינו

א. שו"ע (או"ח סי' עא ס"ז) "אסור לקרות ק"ש תוך ארבע אמות של מת, או בבית הקברות, ואם קרא, לא יצא", והוא כדעת הרמב"ם. וכתב המשנ"ב (ס"ק יז) דעת הראב"ד דיצא בדיעבד. ויש לדון שמא גם לדעת הרמב"ם הוא בגדר 'קנס' (כמוש"כ המשנ"ב שם) ורק היכא שלא היה אנוס על זה.

והנה איתא בגמ' (ברכות יח.) דהקורא ק"ש בבית הקברות עובר משום לועג לרש, וצ"ב מה שייך בזה לועג לרש, והא במתים חפשי

"מצוה דקריאת שמע", אלא הוא אמירה דקבלת עול מלכות שמים, וזה לא נאסר ליד המתב.

דיני נזיקין בשעת מעשה

ב. מי שהזיק אחרים בשעת מעשה, יש לדון אם לפי המציאות הוי בגדר 'אדם מועד לעולם' וחייב עכ"פ כלפי שמיא. או דנימא דכשהתחיל המצב של

ויראתו". ובגליונות עץ ארז שם (הערה ח) ביארנו, דמקור דברי הסדר היום הוא בזוהר (ואתחנן רס.) ת"ח עיטא דב"נ כד איהו סליק בליליא על ערסיה בעי לקבלא עליה עול מלכותא דלעילא בלבא שלים, ולאקדמי למימסר גביה פקדונא דנפשיה, ע"כ. ויעוי' עוד בלשון המאירי (ברכות ד:) דטעם קריאה זו פירשו בתלמוד המערב להברח את המזיקים, וביאורו אצלי המזיקים הידועים והם הדעות הכוזבים, והזיקוהו בעיתות הפנאי לייחד את השם שלא יטעה באמונות השניות, וכשיקרא על הכוונה הראויה תהיה מטתו בטוחה מהם, ע"כ. ומבואר ביסוד קרי"ש, שדין קבלת מלכות יש בו שני דינים, א' מהלכות קרי"ש, ב' מדין שמירת המזיקין בלילה, וע"ש עוד במש"כ.

וראה עוד בשיעור הנדפס בספר מפומייהו דרבנן עמ"ס ברכות (עמוד כז), שביארנו דיסוד קרי"ש שנתקנה מפני המזיקין הויא חפצא חדתא דקרי"ש, ולא שייכא לפרשת קרי"ש דחיובא כל עיקר, ע"ש באריכות.

ואחד מרבני הקהילות שליט"א אמר, שאחר שאומרים קרי"ש בתורת קבלת עומ"ש, שוב יכולים לכוון גם לשם מצוה, ובזה יועיל למי שעדיין לא אמר קרי"ש של ערבית באותו

כפטור בעלמא, דאשה נהי דפטורה מהרבה מצוות, מ"מ תורת חיוב לה במצוות אחרות, וכן קטן לכשיגדיל, אבל מת הוא מופקע מעיקר דין מצוות, ודוקא בזה איכא לועג לרש, כיון דהוא חפשי לגמרי מן המצוות. וע"כ אף בבית הקברות שכולם קטנים וכדו' אסור לילך בציצית, דזה גופא הוא הלועג לרש שהמת חפשי לגמרי מן המצוות, משא"כ בקטן בן יומו שייך הוא לענין המצוות. וע"ע בשיעורי עץ ארז עמ"ס שבת שהארכנו בענין מצוות בשוכני עפר

ב. והדבר דומה למה ששמעתי מבני המשפחה שליט"א שהיו שהעידו על האברך הטהור הג"ר חיים עוזר סלר זצ"ל שקודם מותו צעק לכל הנמצאים סביבו "תגידו אין עוד מלבדו, תגידו אין עוד מלבדו", דאף אמירת הקריאת שמע קודם המיתה תורת 'אמירת אין עוד מלבדו' עליה, ואינה בתורת מצוה שנאסרה בצד המתים.

ועי' בסדר היום לרבינו משה בן מכיר שער הקדושה שכתב "ואחריה יקרא ק"ש וכו', ואף על פי שקריאתה להגן, היא גם כן מצוה לקבל עליו עול מלכות שמים סמוך למטתו, והטעם, משום דשינה אחד משישים במיתה (ברכות נז:), וקודם שיפטר מן העולם ראוי לו לקבל עול מלכות שמים עליו ואהבתו

הרחיפה והדחק, היו כולם שוים כאחד, ואין כאן מעשה המתייחס לאדם אחר. ועוד יש לדון לפטור, דשמא הוי כמוזק בעת שמחה, כדמצינו בפוסקים גבי מוזק בשמחת פורים ושמחת חתן וכלהי.

ג. בגוונא דהוזק לאדם שמת אחר כך, יהיה חייב בתשלומין ליורשיו. ואם המוזק גם מת אחר שהוזק, יצטרכו יורשיו לשלם ליורשי הניזק (במקום שיש עדים), דחיוב זה הוה ליורשיו בגדר 'מצוה לשמוע דברי המת'.

זמן. אך אין נראה כן, משום דהכוונה לשם מצוה מהפכת את הקריאה לתורת מצוה.

ד. וע' בקובץ מפומייהו דרבנן עמ"ס ביצה (עמוד פה), על שאלה שנתעוררה בדבר יורשים שקיבלו בירושה ממון רב מאביהם, אך האב רח"ל היו כל עסקיו ומשאיו ומתנו בממון שלא כדין בגזל ובמרמה וכיוצ"ב, ובאו ושאלתם בפיהם האם גם בממון זה נאמר הדין שיעשו בהם צרכי רבים (ביצה כט.) או לאו. ואחר שהארכנו בזה שם, כתבנו דנראה לקבוע עפ"י מה שביארנו שם, דהיות ואביהם היה עליו דין גזלן ונתחייב בחיוב השבה, שוב אין לחייב את הבנים לקיים אותו ההשבה, ואף מדין והשיב אין לחייבם כיון שאביהם ידע ממי גנב ועליה ידיה כבר חייל ההשבה לאותו פלוני שגנב, ולהכי נראה שאין על הבנים כלל חיוב כפרה ותיקון תשובה לעשות בממון זה צרכי רבים. והסכים לדברי מו"ר ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, אולם הוסיף שאם הם רוצים שיהיה לאביהם נחת רוח למעלה, אפשר שיתנו לשיבות ממון, שתורת הישיבה והחזרתה יעמוד להמתיק את דינו משמים, אלא שאינו מהלכות והשיב ואף לא מדין צרכי רבים, ובודאי שיהיה להם קיום של כיבוד אב שמכבוד

זמן. אך אין נראה כן, משום דהכוונה לשם מצוה מהפכת את הקריאה לתורת מצוה.
ג. עי' תרומת הדשן (ח"ב סי' רי) באדם שדחף את חברו בתוך סיבוב ההקפות עם הלולב סביב הבימה, ונשבר לו הכתף ונזקק לרופא, והדוחף טען שעשה כמנהג העולם שרגילים בדחיפות בעת ההקפות. והכריע התרומת הדשן שאם לא היה מכוון להזיקו היה פטור "כיון דבשעת שמחה של מצוה הוזק" ע"ש, וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' תרצה ס"ב) "אם הוזק אחד את חברו מכח שמחת פורים, פטור מלשלם", ובמשנ"ב הוסיף שהב"ח כתב שזה רק בהיזק קטן, אבל בהיזק גדול כן חייב ולא נהגו לפטור. ועוד נפסק בשו"ע (חו"מ סי' שעח ס"ט) "בחורים הרוכבים לקראת חתן וכלה והוזקו זה את זה ממון חברו דרך שמחה ושחוק, וכן בשאר דבר שמחה, הואיל ונהגו כן, פטורין". ועיין מש"כ בשיעורי עץ ארז (ב"ק סי' כ) בגדר מוזק בערב שבת ובזמן שמחה של מצוה, דיסוד הדברים הוא דהמזיק את חברו בשעת עשיית מצוה, כיון דהגדרת המעשה ידיה הוי 'מעשה מצוה' שוב א"א לדון ולחשיב המעשה כ'מעשה היזק' וחסר ב'שם מוזק

ד. מי שהיה בשעת מעשה, ויודע שהזיק, אך אינו יודע למי הזיק, יש לדון שיצטרך לפרסם ולהודיע מקום שהיה בו ומה שהזיק, כדי לשלם את נזקו לניזק. אמנם נראה שאנשי ההצלה שמתוך עסק ההצלה הזיקו לאחרים, יהיו פטורים מהשתדלות זוה.

דיני ההצלה כשיש חשש נזק

ה. יש לדון על אנשי ההצלה, דשמא אסורים לעשות פעולות של הוצאת בני אדם והצלתם, דיש לחשוש שבמעשיהם גורמים גם לנמילת חיים של אחרים או אפילו של המטופל עצמו רח"ל, או דנימא דכיון דמעשיהם המה מעשה הצלה, לכן שרי אפילו לעשות מעשה בידים בקום ועשה. ועכ"פ בודאי צריך שיהיה למציל איזה רקע בחכמת הצלת חיים וכיוצ"ב, שרק אז נחשב שהוא עוסק במעשה הצלה.

ו. לפי המתפרסם היו מקרים שאנשי ההצלה קבעו מיתה בכמה אנשים, והניחו עליהם 'ניילונים' למיניהם, ולאחר זמן התעוררו כמה מהם וניצלו מתוך הניילון ממוות לחיים. והנה, ידוע קושי הנשימה תחת הניילון הסגור ואטום. ויש לדון מעתה אחר שנתברר זה, דשמא יהיה אסור להניח מי שנקבע כמת בתוך הניילון, רק על פי קביעה וראית של ג' מומחים ויראי שמים הנקראים 'רופאים מומחים' לפי גדריו חז"ל, דהרי אם הוא עדיין בגדר 'גוסס', אסור לעשות כל פעולה של קום עשה המקרבת מיתתו.

להטות חץ אף דהורג יחיד, אם מציל רבים. [ובהקדמת הפני יהושע, כתב על מעשה שהיה בזמנו לו עצמו ג"כ, "ורבים אשר המיתו ברמיסתם יותר מבראשונה, אף דלא סגי בלא"ה, שכוונתם לפקח ולהציל את הגל"]. ועי' בתשובת זקה"ק החת"ס זיע"א (או"ח סי' קעז) בענין גבירה שראתה המשרתת מתעלפת וכיוונה לתת לה יי"ש ונתנה לה בטעות נפט ומתה, ע"ש.

ז. בכלי תקשורת וכן על ידי גדולי הדרשנים שליט"א.

בחיי ו לאחר מותו. ועי' בתשובת מו"ר הגאב"ד שליט"א בכת"י המובא שם. ובנידו"ד אם המת הזיק וידע למי הזיק, מן הדין אין היורשים חייבים כלום, אבל אם המת לא ידע שהזיק והתברר ע"י עדים, או שלא ידע למי הזיק, א"כ יהיה בזה דין לקיים חיוב המת.

ה. ראה בהערה לעיל, ומה שביארנו בזה ביסוד פטור זה בשיעורי עץ ארז (ב"ק שם).

ו. עי' חזו"א (יו"ד סי' סט סק"א ד"ה ויש לעיין), דהיכא דהוי מעשה הצלה, שרי

דין ה'מתים' שהזרו לחיים

ז. היו אנשים שנקבע על פי אנשי הרפואה שהם מתים, ולאחר זמן התעוררו לחיים וניצלו בחסדי ה', ומספרים שהרגישו תחיית המתים כפשוטו. ויש לעיין אם הוו כבריאה חדשה ממש, ואם צריכים לקדש נשותיהם

ובקונטרס ודרשת וחקרת הבאנו בזה אריכות.

איתא במסכת שמחות (פ"ח ה"א) "יוצאין לבית הקברות ופוקדין כל המתים עד שלשים יום, ואין חוששין משום דרכי האמורי. ומעשה שפקדו אחד אחר שלשים יום, וחיה עשרים וחמש שנים ואחר כך מת, ואחר הוליד חמשה בנים ואחר כך מת". וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שצד ס"ג) "יוצאין לבית הקברות ופוקדים על המתים שלשה ימים, שמא עדיין הוא חי". וכתב הש"ך (סק"ב) "כתב הפרישה, זה היה דוקא בימיהם שהיו מניחין את המת בכוכין, והיה אפשר לגלות את המת ולראותו". ובפתחי תשובה ציין לדברי החת"ס בשו"ת (סי' שלח - ר"ת שמא להלכה חי) ע"ש. ויש מספרים מעשה שהיה באחד שפירכס בתוך ההלויה שלו, ואמר מרן החזו"א זללה"ה שהיה צריך להעיר על זה. [והמרא דאתרא של ביה"ח לניאדו הגה"צ הגר"ח"מ שוורץ שליט"א, אמר לי שבביה"ח שתחת פיקוחו יש כמה פרמטרים שעל פיהם קובעים את המוות, א. רמת החומציות בדם, ב. דופק לב, ג. אויר הנשימה, ד. שנראה בגוף סימני מת]. ועי' במשנת יוסף (ח"ח סי' פז) מה שהביא בנידון זה. והגאון המפורסם רבי נפתלי נוסבוים שליט"א אמר לי בענין עובדא זו של הניילונים הנ"ל, שיש באמת לדון אם אכן הניילונים קרבו מיתה.

ח. ואף אם במצב כזה יש לצדד דאפשר שאין צריכים לעשות פעולות בקום עשה כדי להצילו, אך ודאי אסור לקרב מיתתו בקום עשה, ובשלמא 'רופא מומחה' יכול לקבוע עפ"י בדיקה נאמנת שהוא כבר בגדר מת גמור, אך אלו שאין מבינים ברפואה ורק סומכים על אחר שקבע המוות, יש לחשוש לאיסור נגיעה בגוסס שזה לבד חלילה מקרב מיתתו רח"ל. וידוע דעת בית דין דהיעב"ץ והחת"ס והכת"ס זיע"א, שתיקנו למעשה שיש למול במעמד שני מוהלים, מחמת שרבים גרמו נזק במעשיהם, עי' מה שהארכנו בזה בעדויות מגדולי המוהלים ובקריאות קודש מגדולי הדור בקונטרס 'ערלי לב' שי"ל בשנת תשס"ד. וק"ו בן בנו של ק"ו שיש לתקן אצל הארגונים למיניהם שאין להתעסק בחשש מת עד שיקבע עפ"י שני רופאים מומחים נאמנים שהוא בודאי מת, ורק אז יגשו לטפל כראוי בכבודו של מת. ושייך לזה לשון הרמב"ם גבי מילה (פ"א הי"ח) "ואפשר (למול) [לטפל במת] לאחר זמן, ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם".

וכבר העידו לי כמה מאנשי ההצלה שהיו שם שמתחרטים על כמה מפעולותיהם שהנ"ל אחד מהם, וקודשא ב"ה ידריך אותנו תמיד בדרך הנכונה ויציל אותנו שלא תצא תקלה מתחת ידינו לעולם

מתחילה^ט. ויש להאריך ולדון בזה לחומרא כל אדם עד כמה שידידו מגעת, לפי עניינו וכוחות נפשו.

ח. יש לדון באותם שטיפלו בהם ונטמאו בטומאת מת, אם כשחזרו לתחיה מתגלה למפרע שלא נטמאו, או דעליהם להחמיר ולדון שהיו מתים ממש וחזרו לתחיה.

כתב דבבן השונמית שחזר לתחיה באותו גוף שהיה לו קודם, בודאי בעי הזאה, דבשעה שנכנסה בו החיות הוא נוגע בעצמו ומקבל טומאה, וספק הגמ' הוא רק גבי תחיה^מ דלעתיד שיחזור לגופות אחרות שלא היו טמאים בטומאת מת.

והנה כתב הספרי זוטא (חוקת יט יא) אמרו "נוגע במת טמא, אין מת עצמו טמא וכו', אמרו, בנה של שונמית כשמת, כל שהיה עמו בבית טמא היה טומאת שבעה, וכשחיה היה טהור לקודש, חזרו ונגעו בו טמאוהו הם, הרי זה אומר מטמאין לא טמאונים ואתה טימאתני". כלומר, דמת עצמו אין בו טומאה כלל, ורק הנוגע בו נטמא, ולכך כשקם לתחיה הרי הוא טהור, וכלים שנגע בהם קודם בשעת מיתתו נשארים טמאים. [ועי' מסכת דרך ארץ (פרקי בן עזאי פ"א ה"א) "מאין בא, ממקום טומאה, ולאן הוא הולך, לטמא אחרים", משמע דהמת אינו טמא בעצמו, אלא רק מטמא אחרים].

ובזאת ביאר ידי"נ גרמ"ש הגר"י וואלף שליט"א דברי רש"י בריש ב"ק (ב:), דכתב "הנוגע במת הוי אב הטומאה, שהמת עצמו אבי אבות והנוגע בו אב הטומאה", וצ"ב הכפילות ברישא ובסיפא על הא דהנוגע במת הוי אב הטומאה. ועי' בפנקס רש"י נזיקין (שם) שהבאנו ביאור ידי"נ הנ"ל

ט. בברכי יוסף (אהע"ז סי' יז מובא בפ"ת סק"א) חקר בעובדא דרבה שחטיה לר' זירא ולמחר אחייה (מגילה ז:), אם הה צריך לקדש את אשתו שוב, והסיק דכיון דלא נקבר, אינו צריך לחזור ולקדש לאשתו. וצ"ב דסו"ס הוא מת, ומה שייכות קבורה לקביעות המיתה. ואולי כוונתו לומר דהעובדא שם היה שלא מת לגמרי ולכן לא עשו הקבורה שחששו שעדיין הוא בין החיים, וצ"ע. וזקני החת"ס (תו"מ סו"פ שמות ד"ה אז אמרה - השני) כתב דהא במתן תורה בכל דיבור יצאה נשמתן של ישראל (שבת פח:), אולם לא היו צריכים לשוב ולקדש לנשותיהן, ואמר להם הקב"ה 'שובו לכם לאהליכם', ובזה נפשט ספיקו של הברכ"י הנ"ל.

אמנם שמעתי מדיין סאטמאר 49 ידי"נ הגאון המובהק הגר"ש זעלצער שליט"א שכבוד הגה"צ גאב"ד קארלסברג הגר"י רוט זצוק"ל, היה לו מעשה כהנ"ל שדנו אותו בבית חולים כמת, ושוב קם, וסבר הגאב"ד הגה"צ הנ"ל שחזר לתחיה וקידש את ב"ב שוב, והיה הדבר אז כחידוש בעולם התורה והחסידות.

י. בגמ' (נדה ע:) "בן השונמית מהו שיטמא [לאחר שהחייהו (רש"י)], מת מטמא ואין חי מטמא". ועוד נסתפק שם אם מת עצמו כשקם לתחיה בעי הזאה או לאו.

וזקה"ק החת"ס זיע"א (שו"ת יו"ד סי' שלז)

ז. יש לדון בענין ממונם, דאי הוו מתים ממונם עובר בירושה לבניהם, ושמא יצטרכו לקנות במעשה קנין כל ממונם להחזירו לעצמם"א.

דיני ההודאה לניצולים

י. כל מי שהיה שייך למקום הטרגדיה, וניצל, יש לו חיוב לעשות זכר לנס, ולדעת זקני החת"ס וצוק"ל הוא חיוב דאורייתא, ועליו לעשות (לכתחילה) סעודה עם עשרה באותו יום שניצל, ולכל הפחות יעשה זכר כל שהוא 'יהיה איזה שיהיה' כלשון זקני וצוק"ל (שו"ת יו"ד סי' רלג).

יא. נראה דלא מהני לזה מה שביום ל"ג בעומר עושים סעודה לכבוד יום השמחה והילולא דרשב"י, והרי זה דומה למה שכתבו הפוסקים על ראש חודש החל בשבת שיש להוסיף מנה מיוחדת לשם ראש חודש"י.

משמוש, כלשון אמרם בהרבה מקומות נחלה ממשמשת והולכת, כלומר, שזכות היורש במוריש כאילו הגופים דבוקים זה בזה, שכל היוצא מן האחד נופל על השני, עכ"ד. ומבואר בדבריו שאין הירושה כהעברת הממון גרידא מן האב להבן, רק דהוא זכות היורש במוריש, וקשור הוא היורש בנכסי מורישו. כלומר, דאי"ז קנין חדש שעוברים הנכסים מהאב לבן, אלא כבר מחיים יש לבן שייכות בממון אביו, ובמיתת האב עוברים מעצמם מיד לבן בלא מעשה קנין. ע"ש מש"כ בזה. ויש לדון כאן, דשמא גם אחר מיתה נשאר לאב שייכות באותם נכסים, וכל מה שהם לבנים הוא רק עד כמה שליתא לאב, אבל אם האב קם לתחיה, ממילא חוזרים ונעשים של האב, ואי"צ לזה מעשה קנין חדש. ועי' מש"כ לעיל מהגאון המפורסם רבי נפתלי נוסבוים שליט"א. ויש לדון.

יב. עי' מה שכתבנו בזה בקובץ זבח תודה שנדפס בסוף פסקי הלכות פורים.

דרומז ליסוד הנ"ל, דהנוגע במת ונטמא, אף אם המת עצמו קם לתחיה וכבר אינו טמא מת, מ"מ הנוגע בו קודם נשאר טמא (ולא אמרינן דהטומאה נמשכת ממנו בכל שעה), וזה לימד רש"י במה שכתב ד"הנוגע במת הוי אב הטומאה", ושוב שנה בנפרד כיצד קיבל את טומאתו מהמת, אבל סו"ס כעת טומאתו לעצמו ואינה בטילה בקום המת לתחיה.

יא. עי' מה שביארנו בשיעורי עץ ארז (ב"ק סי' ח) בגדר קנין ירושה, עפ"י ד החינוך (מצוה ת) שכתב בגדר ירושה "כי האל ברוך הוא לא רצה להוציא נכסי האדם מרשותו שלא לעשות מהם כל חפצו בשביל יורשו כל עוד נשמתו בו כמו שיחשבו חכמי האומות, אבל הודיענו שזכות היורש קשור בנכסי מורישו, ובהסתלק כח המוריש מן הנכסים במותו מיד נופל עליהם זכות היורש, כענין השתלשלות היצירות שרצה היוצר ברוך הוא זה אחר זה מבלי הפסק. ורבותינו זכרונם לברכה יקראו לזכות החזק שיש ליורש בנכסי מורישו בלשון

יב. העומדים במקום המרגדיה, אך לא הרגישו בפועל על עצמם סכנת חיים, אם יברכו ברכת הגומל יתכן שתהא ברכה לבטלה.

המברך על סכנה גמורה למברך על סכנה מועטת, דבסכנה גמורה אכן יש חיוב גמור להודות, שהרי ניצל, אבל בסכנה מועטת כיון שלא נעשה לו נס אינו מתחייב בחיוב גמור להודות, אלא הרי זה חיוב בעלמא, ולכן נקט לישנא ד'צריכים להודות', דכייל בהאי לישנא גם חיוב ברכה דסכנה שאינה גמורה שאין בהם חיוב גמור של ברכה. ואפשר לומר עוד, דלדעת הרמב"ם באמת גם סכנה גמורה אינה חיוב גמור, דלא חילקו בתקנה, ועיקר תקנת חובת ברכת הגומל היה שכל מי שהיה באיזו סכנה אפילו סכנה שאינה גמורה צריך להודות, ואם כן כל שכן אם היה בסכנה גמורה של פיקוח נפשות חייב להודות, אבל כל זה מדין החיוב שיש גם במי שלא היה בסכנה גמורה, וכיון שבסכנה שאינה גמורה הסברא נותנת שאין חיוב הודאתו חיוב גמור, שהרי לא ניצל ממש מן הנס, שוב יהיה שכך גם הדין בסכנה גמורה שלא תיקנו בה ברכה וחיוב בפני עצמו, דלא חילקו בין סכנה לסכנה. אבל לדעת הראב"ד שכל עיקר חובת הברכה היא רק בסכנה גמורה אם כן פשיטא דעיקר התקנה היה להודות על הנס שניצל וכיון שניצל חייב בהודאה, ולדבריו לא שייך לישנא ד'צריכים להודות'.

אמנם לאידך גיסא מדויק בדברי השלחן ערוך כדעת הראב"ד, דהנה בסוף סעיף א לאחר שהביא הארבעה שצריכים להודות,

יג. עי' בטור (או"ח סי' ריט) שכתב ונוהגין באשכנז וצרפת שאין מברכין כשהולכים מעיר לעיר שלא חייבו אלא בהולכי מדברות דשכיחי בה חיות רעות ולסטים, והא דאיתא בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה לא אמרו אלא לענין תפלת הדרך שבכל הדרכים צריך אדם לבקש על עצמו אבל ברכת הגומל במקום תודה איתקן. וכן לענין חולה כתב הר"ר יוסף דוקא חולה שנפל למטה אבל חש בראשו או במעיו אין צריך לברך, וכן כתב הראב"ד דווקא במכה של חלל שיש בו סכנה. אבל הרמב"ם ז"ל כתב דבכל דרך ובכל חולי צריך להודות דגרסינן בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה הם [וכל החולים בחזקת סכנה הם], וכך כתב בערוך דאפילו חש בעיניו או בראשו צריך לברך וכן נוהגין בספרד. וראה עוד ברבינו מנוח על הרמב"ם מה שכתב בזה.

ובשו"ע רי"ט ס"ז שהביא בזה פלוגתת הראשונים, אי מברכין דווקא במקום דשכיחי ביה חיות רעות ולסטים, או דמברכין בכל מקום, מפני שכל הדרכים בחזקת סכנה. אך דלדינא לא הכריע בשו"ע, ואדרבה יש בדבריו כמה סתירות, דבס"א כתב 'ארבעה צריכים להודות', ולכאורה היה לו לכתוב 'ארבעה חייבים להודות'. ואפשר לפרש שהמחבר נקט בהאי לישנא אליבא דשיטת הרמב"ם שסובר שעל כל סכנה מברכים, אלא דס"ל דמכל מקום חלוק דין

יג. ויש לדון אם נכון להם להדר ולצאת ידי חובתם ממי שמחוייב בברכה מעיקר הדין.

יד. יש לדון על כל אלו שלפי דעתם ניצלו בעקיפין מהטרגדיה, שלכל הפחות יכוונו באמירת 'מזמור לתודה' בפסוקי דזמרא לצאת ידי חובת הגומלין.

דין החפצים שנמצאו במקום

טו. יש לדון באותם חפצים ובגדים שנמצאו אחר הטרגדיה באותו מקום, ונפלו מהחיים ומהמתים, האם יש חיוב 'השבת אבידה' עליהם, או שמוגדרים

ומעין דברי זק"ק החת"ס זיע"א בענין מי שבירך ברכות התורה בהרהור על לימוד תורה בהרהור, שאינו יכול עוד לברך בפה. וראה מש"כ בשיעורי עץ ארז סוכה (סי' ג) דמפורסמת שיטת הגר"א (או"ח סי' מז ס"ד) דמברכים ברכת התורה על הרהור, ויותר מזה מבואר בהקדמה לספרא דצניעותא מהגר"ח מוולוז'ין דהגר"א ס"ל דיש איסור להרהר לפני ברכות התורה (וכן נקט בשו"ת משיב דבר או"ח סי' מז). ועי' בסידור החת"ס שהביא ז"ל "האדמו"ר עצה טובה קמ"ל, במהרהר בד"ת לברך בהרהור, דממ"נ אי כדיבור דמי א"כ כבר בירך, ואי לאו כדיבור דמי א"כ לא מחוייב, ע"כ, וכבר כתבו האחרונים בכל ספק ברכה שיברך במחשבה. וכ"כ זק"ק הכת"ס (סי' יב ד"ה היוצא, וע"ע סי' לח) "וכדי לצאת ידי החת"ס, יש איתנו עוד עצה ע"י הקדמות שהקדמנו דאין בהרהור משום ל"ת, שיהרהר הברכה" ע"ש. ויש להאריך בזה טובא ואכ"מ.

כתב וז"ל, 'סימנך, וכל החי"ם יודוך סלה, 'חולה' 'יסורים' 'ים' 'מדבר'. ולכאורה צריך ביאור מדוע נתן בהם סימן, הרי לא מצוי בשלחן ערוך לתת סימנים לדינים. והנראה בזה שכוונת המחבר להשיענו דכל החיוב של ברכת הגומל נאמר רק באופן שהסכנה היתה סתירה ל'חיים', ואין חובת הודאה חלה אלא אם כן היתה באחת מסכנות אלו באופן ש'החיים' היה תלוי לו מנגד, וכדעת הראב"ד

יד. ובפרט שיש מחלוקת בפוסקים מתי חל החיוב דברכת הגומל, ועי' בהערה לעיל ובמש"כ בקובץ זבח תודה.

טז. ועי' מש"כ בגליונות עץ ארז לסידור היעב"ץ, בביאור קביעות אמירת סדר 'מזמור לתודה' בכל יום, שהוא מחמת שאין אדם מכיר בניסו. ומי שכיון ב'מזמור לתודה' לצאת ידי ברכת הגומל, יהיה קשה להתיר בנידו"ד לברך שוב אח"כ ברכת הגומל,

כהפקר. ושמענו מעדות נאמנה שהיו כמה סוגי אנשים, היו שלא ויתרו כלל על מה שאיבדו, וחזרו לחפש נעליהם וכובעיהם, ובודאי המשקפיים. והיו שברחו משם כל עוד קצת נפשם בם, וויתרו על כל מה ששלחם וחזרו לביתם ולישיבתם בלי נעליים ומשקפיים כפשוטם, והיו אחרים שלא היו במצב בריאות ודעת לחשוב על ממונם^{טז}.

טז. הרשויות פרסמו שמחזירים מה שמצאו שם, למי שיבא וידרוש את שלו, ויוכיח שהיה שם. ומצאו שם גם סכומי כסף, ואמרו שמי שיטען שזה שלו ויוכיח שהיה שם, יקבל את המעות. ויש לדון אם יכולים ליקח מהם הכסף, או שיש לחוש שהוא מעות של אחרים, ואם נאמר שהכל נידון כמצב של יאוש והפקר, יהיה ממון זה שוה לכלי^{יז}

לזכות בו. ויש לדון בכ"ז בעובדא דידן. ועי' הערה הבאה.

ועי' מש"כ במקו"א בענין הפקר בי"ד הפקר על חפצא המזיק, עפ"י דברי הגמ' (ב"ק פ:): דהמגדל כלב רע ושאר דבר המזיק אמרינן ביה הפקר בי"ד הפקר ואין בו דין השבת אבידה [ונכתבנו עפ"יז לפסול סוכה על הגג שאין בו מעקה, דפסולה מדין הפקר בי"ד הפקר, דהא הסוכה עצמה הא חפצא המזיק, מאחר שגורמת לבנ"א לבא אצלה, ועשויים להנזק]. ולפי"ז יש לדון בחפצים ובגדים וכדו' שהיו בשעת הטרגדיא באופן של מזיק, והם גרמו לנזק לאחרים, האם אמרינן בזה הפקר בי"ד הפקר, ומעתה כבר אינו שלו. ולא באנו אלא לעורר ולדון.

יז. והגאון החסיד המפורסם רבי נפתלי נוסבויס שליט"א אמר לי, שלדעתו מי שמת כל ממונו שייך ליורשיו ולא שייך בו יאוש, ולא נראה לומר שהמתים התייאשו משלהם

טז. דינא דכל המוצא דבר שנתייאשו ממנו הבעלים, הרי אלו שלו (שו"ע חו"מ סי' רסב ס"ה), אלא דנחלקו האחרונים בגוונא דהבעלים חוזרים בהם מהיאוש, אם צריכים לשוב ולעשות קנין, או דממילא הוי שלהם ואסור לאחר ליטול. דעת הנתיח"מ (סי' רסב סק"ג) דיאוש אינו יוצא מרשות בעליו לגמרי אלא רק בשעה שיזכה בו אדם אחר, ולפי"ז כתב דאם חוזר בו ממילא הוי ברשותו, ודעת התרומת הכרי (סי' רסב) דאף שיאוש אינו מוציא מרשות בעליו לגמרי, אלא דהתורה נתנה רשות לכל אדם לזכות בו, מ"מ אם חוזר בו מהיאוש צריך לעשות קנין חדש להחזירו לרשותו. עוד מצינו, דאם מצא קודם יאוש, ואח"כ נתייאשו הבעלים, חייב להחזיר (סי' רסב ס"ג). ובמקום שיש ספק אם נתייאשו הבעלים בשעה שמצא, דעת הט"ז (שם) דאסור לזכות בו, ודעת הרעק"א (ב"מ כא: בתוד"ה ת"ש) דיכול

יז. אחר המרגריה נמצאו באותו מקום ריבוי של 'משקפיים' שנפלו מהחיים ומהמתים רח"ל, ויש לעיין אם המשקפיים נחשבים ל"בגר המת", כלפי דין השתמשות בשל המת.

אפילו לתת באופן הרגיל) אפילו אם הוא חייב לאחרים, ומשמע כמפורש שאין איסור בעצם החפצא של לבישת מנעלים של מת, אלא רק מדין בן אדם לחבירו של 'ואהבת לרעך כמוך' יש ליזהר. ויש לדון באופן שעושה שינוי במנעלים, ונראה כמו דבר חדש, האם יש בזה ג"כ חשש סכנה, או דאמרינן פנים חדשות באו לכאן והלכה לה הסכנה. ויש לדון.

עוד מצינו, דכל בגדים ותכשיטים שניתנו על המת על דעת שיקבר עמהם, אסורים בהנאה (שו"ע יו"ד סי' שמט). אבל לא ניתנו על דעת שיקבר לא נאסרו.

עוד מצינו שם (ס"ב) "נויי המת המחוברים בגופו, כגון פאה נכרית וכיוצא בה, אסורים כמו המת עצמו", ובפתחי תשובה (סק"ג) כתב דשן תותבת דינה כמחוברים בגופו שנקברים עמו, ועוד כתב (סק"ד) דנויי המת הנקברין עם המת הוא רק באלו הנחשבים כעין גופו, כפאה נוכרית ושן תותבת, אבל שאר תכשיטין שאינם כגופו, הו' כשאר מלבושי המת ולא נאסרו. ומעתה יש לדון אם למשקפיים יש ג"כ דין כנויי המת וכעין גופו, דהא משמים לו לראיה, ואסורים בהנאה כמו המת עצמו, או לאו. (ויותר צ"ע ב'עדשות מגע' הנמצאים על העין ממש). וראה עוד מה שביארנו בשיעורי עץ ארז שבת לענין גדרי תכשיט ומלבוש כלפי איסור טלטול בשבת.

קודם מיתתם, שהיו בבלבול וטשטוש ומתו בתוך זמן קצר ולא הספיקו להתייבש. והיורשים ג"כ לא יכולים להתייבש, שממון שעדיין לא התחלק להם לא יכולים להתייבש ממנו. אבל אלו שיצאו חיים, בסתמא אמרינן שהתייבשו מכל מה שאיבדו שם, אלא אם כן עשו פעולות בידים לחפש את החפצים שלהם, ובזה הראו שסותרים את היאוש הכללי שהיה בסתמא. וידי"נ הגר"ש אויערבאך שליט"א מו"צ בעיה"ק צפת אמר לי שדן בזה קמיה הגאון האדיר הגרמ"מ קארפ שליט"א ולא הכריע בזה להיתר. ויש להאריך ואכ"מ.

יח. כתב בספר חסידים (סי' תנד) דאסור להשתמש במנעלים של המת, ומשמע דשאר בגדיו אינם אסורים לא משם סכנה ולא משום איסור הנאה (שו"ת באר עשק סי' לה).

והנה, לשון הספר חסידים שם הוא, "מי שחייב לאחרים לא ירבה בצדקות עד שיפרע. ולא יעשה אדם צדקה בדבר שיש בו סכנה. לאחד ניתנו לו מנעלים של מת ורצה לתת אותם לעני, אמרו לו 'ואהבת לרעך כמוך', אלא תמכרם לנכרי שלא יבא לידי סכנה שום יהודי, ויתן המעות לעני". ובגליונות 'עץ ארז' על ספר חסידים (שזכה לקבל הסכמה בכתי"ק ממור"ר רבינו בעל הקונטרס הביאורים זללה"ה) כתבנו בס"ד, דמשמע שמותר למעט בנתינת צדקה (או

סימן יא

בענין חבלה דאב בבנו שלא לצורך

בקבלת עדות אות י"ד הבאנו דברי זקה"ק החת"ס זיע"א, דהיכא דאין צורך בחבלה שחובל האב בבנו, הוי איסור חבלה דאורייתא, ועפי"ז הכריע שאין חוזרים במילה על ציצים שאינם מעכבים את המילה, מאחר שזה כרוך באיסור דאורייתא של חבלה לא לצורך. הדברים מובאים להלן בהערה.

ה. האב שיכול למול אצל אינו מומחה, יש ויש אומרים שהמומחה קודם לאב.
אומרים שהוא קודם למומחה וצקיא.

א. כורת הברית (סי' רסד סק"ז).

ב. שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רלט). ושאלתי למו"ר הגרמ"ד הלוי סאלאוויצקי (שליט"א) [זללה"ה] אם האב יכול למול לעשות את החיתוך בלבד, והשיב לי, "מי שאינו מומחה לא נוגע בסכין כלל, ואף לא מתקרב לזה", ואמר עוד שרע עליו המעשה שרואים אברכים צעירים שתופסים סכינים ומלים ככל אות נפשם.

וכן שאלתי גם לפני רבנו הגר"ש אויערבך (שליט"א) [זללה"ה], ושטחתי את שאלתי, מה עדיף מצוה בו יותר מבשלוחו, או זה קלי ואנוהו, שהרי מוהל מומחה יכול לעשות החיתוך באופן שהוא נאה יותר ממוהל שאינו מומחה גדול, ולאחר התבוננות ענה רבינו הגר"ש שזה קלי ואנוהו עדיף, ולכן יש לתתו למוהל מומחה ולא לאב. וכן העלה בשו"ת חסד לאברהם (תאומים, יו"ד סי' סא), אמנם החיי אדם (כלל סח אות ז) הסתפק בזה, וראה בשו"ת דובב מישרים (סי' מז אות ב) שפשט ספיקו כדעת החסד לאברהם. והוספתי, שיש עוד טעם לשבח, שרק מוהל מומחה ימול ולא האב, שהרי כתוב בחידושי חתם סופר (שבת קלג, ב) שהחזור על ציצין שאינם מעכבים את המילה, ומוסיף בפריעה, הרי זה עובר בלאו של חובל בחבירו, ואף שהחת"ס כתב דבריו בחידושים ולא בתשובות, והעולם נוהגים להוריד גם ציצין המעכבים

סימן יב

בענין תקנת בית דינו של היעב"ץ החת"ס והכת"ס להעמיד שני מוהלים בעת המילה^א

בקבלת עדות אות יד הבאנו דברי החת"ס דאין חוזרים על ציצין שאינם מעכבין את המילה אחר שפירש, משום דהוי איסור חבלה בילד. והזכרנו המכשול המצוי אצל מוהלים בענין מעשה המילה, שיש ממהרים להרע ואינם מלים כדין, וכפי שהארכנו בזה בקונטרס 'ערל לב'. ולהלן מובא מעט מתוך הקונטרס הנ"ל, ומכתבי גדולי הרבנים וגדולי המוהלים בענין חזוק תקנת היעב"ץ החת"ס והכת"ס זיע"א למול רק בנוכחות שני מוהלים.

קשה עלי לכתוב את המילים הצאות באריכות (בקונטרס הנדפס), וממילא הגם וק"ו להדפיסם, אולם ראיתי שמהנה היה לרין לקלקל את השורה, שכבר כלו כל הקיצין כמו שציארנו אולם מוכרח אני לכתוב דברים אלו.

את המילה, מכל מקום יש להוסיף שיטתו כסניף לסברת הגדולים הסוברים שאב שאינו מומחה גדול לא ימול את בנו, שהרי פשוט שאב שאינו מומחה יפגע באיסור חובל בחבירו הרבה יותר ממוהל מומחה. והוסיף הגר"ש, דבלא"ה הרי לא קיים האב כל עצם המצוה המוטל עליו, דהרי מל ולא פרע כאילו לא מל, ולכך יש להביא רא' לאותם הנוהגים כהנך גדולים וטובים שלא עשו שם מעשה במילה. וכאן המקום לעורר על המוהלים שמתקנים את הציצין שאינן מעכבין אחר כל סדר הברית, ולדעת החת"ס הוה איסור דאורייתא, ואף אי לא נפסוק כדבריו, בוודאי יש לחוש לדבריו, ובעוונותינו הרבים יש שמתקנים אף באופן דלא חשיב ציצין, ובוודאי חשיב חובל בחבירו, כמו שביארנו בארוכה בקונטרס 'ערל לב', על המכשולות שנעשין ע"י מוהלים רבים.

א. מתוך קונטרס ערל לב נדפס שנת תשס"ד

סופר זללה"ה לעשות תיקון אחד גדול
 בזה אחר אשר ראתה עינס הקלוקלים
 והמכשולות ועמדו ועוררו שלא סגי
 במוהל יחידי על דעת עצמו, וחזרה
 ונשנית משנה זו צימי רצינו הכתב סופר
 זללה"ה שעמד הוא וצית דינו ותיקנו גם
 שלא ימול מוהל יחידי רק אם יבא מוהל
 מומחה נוסף לעמוד על גביו וטווצים
 השנים מן האחד.

וא"ב אחר שנתצארה לנו דעת קדשם של
 רבותינו זללה"ה, מי יבא אחר
 המלך לומר ולהציע דרכים ועצות אחרים
 ואנו אין לנו אלא מה ששמענו ונדעם
 מפי רבותינו זללה"ה שזו העצה היחידה
 והדרך האחת שתועיל צס"ד להצילנו
 מידי כל מכשול.

וזאת למודעי, כי ציטוד הענין כבר
 הציטו דעתם שני ראשי המוהלים
 צדורינו (האחד המיוחד מעדת האשכנזים,
 והשני בדומה בכיר המוהלים בעדות המזרח),
 כי צרונם לפעול ולהפעיל למימוש תקנה
 זו, אשר יש צה כדי להציל את אחינו צני
 ישראל, וצעקצותיהם גם הסכימו שני
 גדולי מנהיגי היהדות החרדית צארה"צ
 שליט"א להנהיג תקנה זו בכל מקומות
 מושבותיהם.

נמצא שאם כנים אנחנו צצירור המציאות
 כפי שהתצאר צארוכה צקונטרס,
 אין עצה ואין תצונה כי אם להחזיר עטרה
 ליושנה ומודים דרצנן היינו שצחייהו.

ואם אמור יאמר הטועה, כי אין לנו
 לחדש הנהגות מחודשות צקיום

ליבי אומר לי ציטוד הפירצה ושורש
 החורצן הוא כי כל אחד ואחד
 אומר צליצו על עצמו שהוא היחיד
 מומחה המל יחיד, ומי יבא אחריו
 לעוררו ומי יאמר לו מה יעשה, וכמו
 שאמר אחד מן המוהלים המיוחדים
 והמפורסמים אודות רצינו צעל החתם
 סופר זללה"ה צזה"ל "דער חתם סופר
 איז נישט געוון א מוהל מומחה, מיר
 זיינען גיטטיגן, היינט זינאן דא מומחים"
 ("החתם סופר לא היה מוהל מומחה, ואנחנו
 התקדמנו ובזמנינו יש מומחים").

והנה כאשר עיינכם הרואות את ציקול
 דעתו של המוהל הנ"ל ושכמותו,
 היאך נוכל להפקיד צידו לשפוט צעניינים
 אלו ולהצדיל צין הכשר וצין הפסול, וע"ז
 נאמר "פני הדור כפני הכלצ". ואמנם
 שארית הפליטה המוהלים החשוצים אשר
 יראת ה' לנגד עיניהם, אכן עומדים
 ומתריעים צקול ועקה על הקלוקלים
 הנוראים.

ואחרי כל הדצרים האלה שומה עלינו
 לטכס עצה הוגנת כדת מה
 לעשות, כי כל ההתעוררות וקול הזעקה
 צזה ירדו לטמיון אם לא תצא איזה דרך
 למעשה אשר תועיל לתקן הדצר.

ובאמת אין כל חדש תחת השמש, וכבר
 היה כן לעולמים, ומשום זה
 נמנו וגמרו שלשה מרבותינו מאורי
 העולם, אשר שלשתם היו מוהלים
 מהמפורסמים ציותר צתולדות עמנו,
 הלא המה צעל הט"ז היעצ"ץ והחתם

מאווה מילה, וחדש אסור מן התורה, הרי
התשובה היא ברורה, וכדבריו של בעל
השמועה גופיה, הלא הוא רבינו הכתב
סופר, אשר היה הוא זה שקבע במסמרות
הנהגה זו, ועל כן נעתיק לשון קדשו (סוף
שו"ת כת"ס או"ח) ואני בעניי לא אכניס

עצמי כלל וכלל, לא בפלפולים ולא
בכוחות הגסה נגד האוסרים יאמרו מה
שיאמרו, ה' יודע כוונתנו לשם שמים
ולא לחדש צאנו חס מלהזכיר וחס לזרעיה
דאבא, וה' יצילנו ממכשולות, ע"כ לשונו
הקדוש.

קריאה קדושה מראשי המדלים בארצנו הקדושה ובחיל

גדל כאשר נכחו לראות מסמכים שנים שנעשים בבלאזס הפילה אי עיי מודלים מוסדרים ומצוי נט
שאלות התעוררו לדוגמא הולכה למעשה. לכן באט בה לעודד לעבוד על המשפט, ולעסם ענה למצוא
מתוך ראוי. כדי ליצור מוסמך למסמכים ההדגם. למען חיוס מפת מילה בלמטה.

MEYER BRANDSDORFER
Member of both Div
of the High Hackerside
Habit of song, Teller Avraham Yehoshua
And of Hotel Ungar and vicinity
JERUSALEM
*****
A/37 SN/rd Israel B. T.4. 972-2-382-0002

סאיד בראנדסרומסקי
הגר הבדלני ויחיד החרדי
...
רבי ודיין
תולדות אברהם יצחק
ב' שיבת בני אונטרין וחסידות
בפולין דורשילוב וטובל
פולין ש"ח קוב בוס

[illegible][illegible][illegible]

אשר יצאנו ממצרים
ועד הנה
אשר יצאנו ממצרים
ועד הנה
אשר יצאנו ממצרים
ועד הנה

[illegible]

1. אנו מודים לך
 2. ונודה לך
 3. ונודה לך
 4. ונודה לך
 5. ונודה לך
 6. ונודה לך
 7. ונודה לך
 8. ונודה לך
 9. ונודה לך
 10. ונודה לך
 11. ונודה לך
 12. ונודה לך
 13. ונודה לך
 14. ונודה לך
 15. ונודה לך
 16. ונודה לך
 17. ונודה לך
 18. ונודה לך
 19. ונודה לך
 20. ונודה לך
 21. ונודה לך
 22. ונודה לך
 23. ונודה לך
 24. ונודה לך
 25. ונודה לך
 26. ונודה לך
 27. ונודה לך
 28. ונודה לך
 29. ונודה לך
 30. ונודה לך
 31. ונודה לך
 32. ונודה לך
 33. ונודה לך
 34. ונודה לך
 35. ונודה לך
 36. ונודה לך
 37. ונודה לך
 38. ונודה לך
 39. ונודה לך
 40. ונודה לך
 41. ונודה לך
 42. ונודה לך
 43. ונודה לך
 44. ונודה לך
 45. ונודה לך
 46. ונודה לך
 47. ונודה לך
 48. ונודה לך
 49. ונודה לך
 50. ונודה לך
 51. ונודה לך
 52. ונודה לך
 53. ונודה לך
 54. ונודה לך
 55. ונודה לך
 56. ונודה לך
 57. ונודה לך
 58. ונודה לך
 59. ונודה לך
 60. ונודה לך
 61. ונודה לך
 62. ונודה לך
 63. ונודה לך
 64. ונודה לך
 65. ונודה לך
 66. ונודה לך
 67. ונודה לך
 68. ונודה לך
 69. ונודה לך
 70. ונודה לך
 71. ונודה לך
 72. ונודה לך
 73. ונודה לך
 74. ונודה לך
 75. ונודה לך
 76. ונודה לך
 77. ונודה לך
 78. ונודה לך
 79. ונודה לך
 80. ונודה לך
 81. ונודה לך
 82. ונודה לך
 83. ונודה לך
 84. ונודה לך
 85. ונודה לך
 86. ונודה לך
 87. ונודה לך
 88. ונודה לך
 89. ונודה לך
 90. ונודה לך
 91. ונודה לך
 92. ונודה לך
 93. ונודה לך
 94. ונודה לך
 95. ונודה לך
 96. ונודה לך
 97. ונודה לך
 98. ונודה לך
 99. ונודה לך
 100. ונודה לך

מחבר: ד"ר אביהו שניידר

Rabbi CHAIM P. SCHEINBERG
Rosh Hayeshiva "TORAH ORE"
and Morah Hora'ah of Kiryat Maimonides

הרב חיים סינחם שיינברג
ראש ישיבת 'תורה אור'
מחנה מדרש נזרית מוסרדות

לשכת הרב סרדכי אליהו

ישיבת באר - יעקב
RABBINICAL COLLEGE YESHIVAT BE'ER-YAAKOV

BEYER-YAAKOV ISRAEL
MANHATTAN, NY

2.2.3.3. H_2O and H_2O_2 concentrations

[illegible][illegible]

הכנסת המיוחדת
המיוחדת של
המיוחדת של
המיוחדת של
המיוחדת של

קריאה קדושה מראשי המוהלים בארצנו הקדושה ובחו"ל

הנה באשר נטכחנו לדאות מכשולים שונים שנעשים במלאכת המילה אף על ידי מוהלים מומחים ומצוי גם שאלות הטוגעות לדינא הלכה למעשה, לכן באנו בזה לעורר לעמוד על המשמר ולטכס עצמו למצוא פתרון ראוי כדי לעשות משמרת למשמרת. הקודש למען קיום מצוות מילה כהלכתה.

למען גדל המכשלה הנוראה כפי שנטכחתי בעצמי כמה פעמים שישנם מוהלים שאינם מוהלים כדת, וגם ישנם המשאירים הרבה מעור הפריעה אשר לאחר הריפוי עולה ומכסה את העטרה, על כן מחויבים לעורר ולהשיג ע"ז מאוד ויהי רצון שלא יצא מכשלה מזה".

דוד צבי קרמר

בס"ד באר יעקב ירח מנ"א התשס"ג

כאשר הגאונים והמוהלים הרבנים שליט"א מעוררים על תיקון דברים במצות מילה שלא נעשים כהלכה.

אבא לחזק ידיהם לפעול בזה וברכת ד' תנוח במעשיהם לתקן קיום עולם זה כהלכתו בברכה

מ. ש. שפירא

כבוד ידי"ג גאון ישראל מרן הגר"ש אלישיב שליט"א אחדשכהדר"ג באהבה ובכבוד הראוי וברכת רפ"ש בתושח".

היות שבאו לפני כמה ת"ח חשובים שליט"א והראו לי מכתבים מחשובי הרבנים שליט"א ומגדולי המוהלים הי"ו, על דבר התקלות השכיחות במעשה המילה, אשר יש בהם לפעמים חשש שנשארים ערלים ממש, לכן אולי מן הראוי לחזק תקנת הח"ס זצוק"ל להצריך שני מוהלים בכל ברית מילה, ולהקים ועד של חשובי הרבנים לפקח ע"ז.

אם הדר"ג שליט"א ימצא הדבר לראוי ונכון הנני מוכן ג"א להצטרך אליו בתיקון הדבר.

הכו"ח למען המצוה הגדולה שיש בה כרת ונכרתו עליה י"ג בריתות ידידו ומעריצו דיש"ת

חיים פנחס שיינברג

ב"ה א' מנחם אב תשס"ג

ראה ראיתי הכתוב לעיל והכל אמת ויציב ונכון ומצוה גדולה לעמוד על זה, וידוע שאם חל ר"ה וסוכות ביום שב"ק לא תוקעים בשופר ולא נוטלים לולב שמא איזה בר-נש יטלטל. ולעומת זאת אם חל ברית בשבת מאחר ומצוה זו חשובה מאוד לא חוששים לזה, וישנם עוד טעמים בזה. ולפיכך אני מצטרף לנ"ל.

מרדכי אליהו

יום א' לסדר זאת חוקת התורה כ"ט לחודש מתן תורתנו ה' סיוון תשס"ג לפ"ק

קריאה קדושה

הנני בזה לעורר בשער בת רבים על דבר מצווה רבתי מ"ע להימול כל זכר שהוא מ"ע שנכרתו עליו שלוש עשרה בריתות וחייבים עליו כרת, וישראל קדושים קיבלו אותה עליהם בשמחה ועדיין מקיימים ועושים אותה בשמחה ומדקדקים ונוהרים בה מאוד.

אמנם דא עקא כי גדולה המכשלה, ומצוי מאוד כי ישנם הרבה מוהלים שאינם עושים אותה כהלכה, או מחמת שאינם בקיאים בהלכה או זו מחמת שמפחדים בעצמם וברצונם שהמילה יתרפא חיש מהר ומחמת זה יהיו מפורסמים ומוהלים מומחים, וחותכים פחות מכפי הצורך הדרוש עפ"י הלכה, והילדים נשארים ערלים גמורים באופן שגם לפי דעת מרן הגה"ק הדברי חיים מחויבים לתקנם, ולפעמים אינם כשרים רק בדיעבד.

ואשר על כן הנני לעורר ולהזהיר בזה לעם בני ישראל הק' בכללות ובפרטות לכל הניגשים למלאכת קודש זו להזהר מאוד בכל פרטי המצווה החיונית והפריעה לעשותם כדת וכהלכה כתיקנה לכתחילה. ועל כל אב להזהר שלא יקח שום מוהל למול את בנו עד שיתברר אצלו שהוא בקי במעשה המילה בתכלית צד היותר טוב ולהשוזמעים יונעם עליהם ברכת טוב. וע"ז באענה"ח למען גדל המצווה כי רב הוא

מאיר בראנדסדארפער

גם אני מצטרף לכל האמור לעיל ואבי זצ"ל הקפיד ע"ז מאוד ובפרט בענין הפריעה שלא נעשה ע"פ דין כלל וכלל.

חיים מילר

כל דברי הגאון הנ"ל נכונים להאמור ולהשמע, ובפרט לאור ריבוי המקרים המגיעים לידינו וה' יעזור שלא תצא תקלה מתחת ידינו.

מרדכי ששון

גם אני מצטרף להנ"ל כי הדברים נכונים מאוד כאשר נטכחתי לדאות כמה וכמה פעמים. ולכן מן הראוי וחובה לעמוד על המשמר בזה. ותמיד היה אמור"ר המוהל המומחה והמפורסם הרה"ג ר' יוסף דוד זצ"ל שהי' ראש המוהלים רבות בשנים עומד ומעורר בזה ובזכות זה נתברך בכו"ט.

חיים משה ויסברג

EPR2

בית רון צדק
חבר מנהלים המוסמכים
לעסקאות הנדסיות
בעלות חשבונית מס' 07896
מ/ת 07896-07896
חשבונית מס' 07896-07896

משה שטרנבוך
ראב"ד
לכל מקהלות האשכנזים
ח"ס "מנצח חמשים" וסדרת "תשובות והנהגות" ועוד

1998

[illegible]

Handwritten signature and stamp.

[illegible]

משה שטיינבוך

RABBI MOISHE STERENCH
CHIEF RABBI
and Vice President of
the Orthodox Rabbinical Union
JERUSALEM
Tel: 02-451-1111

משה שטרנבוך

ד'תשנ"ה
בנין ספרות
הוצאת ספרים
הוצאת ספרים
הוצאת ספרים
הוצאת ספרים

١٠٢
 ١٠٣
 ١٠٤
 ١٠٥
 ١٠٦
 ١٠٧
 ١٠٨
 ١٠٩
 ١١٠
 ١١١
 ١١٢
 ١١٣
 ١١٤
 ١١٥
 ١١٦
 ١١٧
 ١١٨
 ١١٩
 ١٢٠
 ١٢١
 ١٢٢
 ١٢٣
 ١٢٤
 ١٢٥
 ١٢٦
 ١٢٧
 ١٢٨
 ١٢٩
 ١٣٠
 ١٣١
 ١٣٢
 ١٣٣
 ١٣٤
 ١٣٥
 ١٣٦
 ١٣٧
 ١٣٨
 ١٣٩
 ١٤٠
 ١٤١
 ١٤٢
 ١٤٣
 ١٤٤
 ١٤٥
 ١٤٦
 ١٤٧
 ١٤٨
 ١٤٩
 ١٥٠
 ١٥١
 ١٥٢
 ١٥٣
 ١٥٤
 ١٥٥
 ١٥٦
 ١٥٧
 ١٥٨
 ١٥٩
 ١٦٠
 ١٦١
 ١٦٢
 ١٦٣
 ١٦٤
 ١٦٥
 ١٦٦
 ١٦٧
 ١٦٨
 ١٦٩
 ١٧٠
 ١٧١
 ١٧٢
 ١٧٣
 ١٧٤
 ١٧٥
 ١٧٦
 ١٧٧
 ١٧٨
 ١٧٩
 ١٨٠
 ١٨١
 ١٨٢
 ١٨٣
 ١٨٤
 ١٨٥
 ١٨٦
 ١٨٧
 ١٨٨
 ١٨٩
 ١٩٠
 ١٩١
 ١٩٢
 ١٩٣
 ١٩٤
 ١٩٥
 ١٩٦
 ١٩٧
 ١٩٨
 ١٩٩
 ٢٠٠
 ٢٠١
 ٢٠٢
 ٢٠٣
 ٢٠٤
 ٢٠٥
 ٢٠٦
 ٢٠٧
 ٢٠٨
 ٢٠٩
 ٢١٠
 ٢١١
 ٢١٢
 ٢١٣
 ٢١٤
 ٢١٥
 ٢١٦
 ٢١٧
 ٢١٨
 ٢١٩
 ٢٢٠
 ٢٢١
 ٢٢٢
 ٢٢٣
 ٢٢٤
 ٢٢٥
 ٢٢٦
 ٢٢٧
 ٢٢٨
 ٢٢٩
 ٢٣٠
 ٢٣١
 ٢٣٢
 ٢٣٣
 ٢٣٤
 ٢٣٥
 ٢٣٦
 ٢٣٧
 ٢٣٨
 ٢٣٩
 ٢٤٠
 ٢٤١
 ٢٤٢
 ٢٤٣
 ٢٤٤
 ٢٤٥
 ٢٤٦
 ٢٤٧
 ٢٤٨
 ٢٤٩
 ٢٥٠
 ٢٥١
 ٢٥٢
 ٢٥٣
 ٢٥٤
 ٢٥٥
 ٢٥٦
 ٢٥٧
 ٢٥٨
 ٢٥٩
 ٢٦٠
 ٢٦١
 ٢٦٢
 ٢٦٣
 ٢٦٤
 ٢٦٥
 ٢٦٦
 ٢٦٧
 ٢٦٨
 ٢٦٩
 ٢٧٠
 ٢٧١
 ٢٧٢
 ٢٧٣
 ٢٧٤
 ٢٧٥
 ٢٧٦
 ٢٧٧
 ٢٧٨
 ٢٧٩
 ٢٨٠
 ٢٨١
 ٢٨٢
 ٢٨٣
 ٢٨٤
 ٢٨٥
 ٢٨٦
 ٢٨٧
 ٢٨٨
 ٢٨٩
 ٢٩٠
 ٢٩١
 ٢٩٢
 ٢٩٣
 ٢٩٤
 ٢٩٥
 ٢٩٦
 ٢٩٧
 ٢٩٨
 ٢٩٩
 ٣٠٠
 ٣٠١
 ٣٠٢
 ٣٠٣
 ٣٠٤
 ٣٠٥
 ٣٠٦
 ٣٠٧
 ٣٠٨
 ٣٠٩
 ٣١٠
 ٣١١
 ٣١٢
 ٣١٣
 ٣١٤
 ٣١٥
 ٣١٦
 ٣١٧
 ٣١٨
 ٣١٩
 ٣٢٠
 ٣٢١
 ٣٢٢
 ٣٢٣
 ٣٢٤
 ٣٢٥
 ٣٢٦
 ٣٢٧
 ٣٢٨
 ٣٢٩
 ٣٣٠
 ٣٣١
 ٣٣٢
 ٣٣٣
 ٣٣٤
 ٣٣٥
 ٣٣٦
 ٣٣٧
 ٣٣٨
 ٣٣٩
 ٣٤٠
 ٣٤١
 ٣٤٢
 ٣٤٣
 ٣٤٤
 ٣٤٥
 ٣٤٦
 ٣٤٧
 ٣٤٨
 ٣٤٩
 ٣٥٠
 ٣٥١
 ٣٥٢
 ٣٥٣
 ٣٥٤
 ٣٥٥
 ٣٥٦
 ٣٥٧
 ٣٥٨
 ٣٥٩
 ٣٦٠
 ٣٦١
 ٣٦٢
 ٣٦٣
 ٣٦٤
 ٣٦٥
 ٣٦٦
 ٣٦٧
 ٣٦٨
 ٣٦٩
 ٣٧٠
 ٣٧١
 ٣٧٢
 ٣٧٣
 ٣٧٤
 ٣٧٥
 ٣٧٦
 ٣٧٧
 ٣٧٨
 ٣٧٩
 ٣٨٠
 ٣٨١
 ٣٨٢
 ٣٨٣
 ٣٨٤
 ٣٨٥
 ٣٨٦
 ٣٨٧
 ٣٨٨
 ٣٨٩
 ٣٩٠
 ٣٩١
 ٣٩٢
 ٣٩٣
 ٣٩٤
 ٣٩٥
 ٣٩٦
 ٣٩٧
 ٣٩٨
 ٣٩٩
 ٤٠٠
 ٤٠١
 ٤٠٢
 ٤٠٣
 ٤٠٤
 ٤٠٥
 ٤٠٦
 ٤٠٧
 ٤٠٨
 ٤٠٩
 ٤١٠
 ٤١١
 ٤١٢
 ٤١٣
 ٤١٤
 ٤١٥
 ٤١٦
 ٤١٧
 ٤١٨
 ٤١٩
 ٤٢٠
 ٤٢١
 ٤٢٢
 ٤٢٣
 ٤٢٤
 ٤٢٥
 ٤٢٦
 ٤٢٧
 ٤٢٨
 ٤٢٩
 ٤٣٠
 ٤٣١
 ٤٣٢
 ٤٣٣
 ٤٣٤
 ٤٣٥
 ٤٣٦
 ٤٣٧
 ٤٣٨
 ٤٣٩
 ٤٤٠
 ٤٤١
 ٤٤٢
 ٤٤٣
 ٤٤٤
 ٤٤٥
 ٤٤٦
 ٤٤٧
 ٤٤٨
 ٤٤٩
 ٤٥٠
 ٤٥١
 ٤٥٢
 ٤٥٣
 ٤٥٤
 ٤٥٥
 ٤٥٦
 ٤٥٧
 ٤٥٨
 ٤٥٩
 ٤٦٠
 ٤٦١
 ٤٦٢
 ٤٦٣
 ٤٦٤
 ٤٦٥
 ٤٦٦
 ٤٦٧
 ٤٦٨
 ٤٦٩
 ٤٧٠
 ٤٧١
 ٤٧٢
 ٤٧٣

הנהגות ודרכים אשר יצאו מן המלך
בשם ה' אלהינו ביום ההוא
אשר יהיה לנו חסד וחסד
והנהגות ודרכים אשר יצאו
מלפני ה' אלהינו ביום ההוא

11 July 2001 10:00 AM
12 July 2001 10:00 AM
13 July 2001 10:00 AM

Handwritten notes in German, likely a list or inventory, with a circular stamp from the "Königliche Bibliothek Berlin" (Royal Library Berlin) visible on the right side. The text is written in cursive and includes various entries, some of which are crossed out or corrected.

[illegible]

מכתבי מרן ורבנן בענין הזהירות במעשה המילה בהלכתה ע"י מוהל מומחה

בס"ד בעת התכנס עם בני ישראל הק' להתחזק ולשמוע דברי התעוררות בטוגע להמצוה גדולה וחשובה עד מאוד מצות מילה שנברתו עליה שלוש עשרה בריתות, הנה מקום איתי לעורר המכשלה גדולה המצויה מאוד בעוה"ד שהרבה מהמהולים שאינם מדקדקים ואינם שמים על לב לחתוך כפי הצורך הדרוש ולהוריד מעור הערלה כמה שצריך והנימוסים על ידם נשארים ערלים כמו שהארבנו בתשובתי וכו', ובדאי שדבר גדול עשו בזה העסקנים שבאו לעורר על זה שהדבר יתקן בעוה"ת על הצד היותר טוב

ובזכות המצוה כי רב הוא מכה לגאולתן וישועתן של ישראל בב"א מאיר בראנדסדארפער

הודעה

הגנו להודיע שנתברר אצלנו מפי מוהלים וביניהם כמה מפורסמים שאין הפריעה כדן לקרוע העור ואפילו בחיתוך נבשלים, ולכן את מזהירים הציבור להשגיח מאוד ולברר שהמילה והפריעה כהלכה ובתקנת רבינו זצ"ל ה"כתב סופר".

וזהו תיקון גדול, ואני בעצמי ראיתי מוהלים שמלו ופרעו ומן הדין עוד ערל, לכן את קוראים לעם השם בכל מקום אל תולזלו במילה שהיא אות ברית ביננו להקב"ה. והגני מצפה בכל יום לישועת ה' לעולמים.

משה שטרנבך - ראב"ד

בס"ד יום ב' לסדר הגני נותן לו את בריתי שלום תשס"ג

מצטרפא בזה בדבר שנברתו עליה י"ג בריתות ואות ברית קדש, לעשות דת וכדן ובהלכה, כי הוא היסוד וראשית דבר לכלל ישראל והזהירות וההקפדה בזה הרי זה משובב לשעת ולדורות הבאים א"ה.

יתברכו כל העוסקים והפועלים בזה מאת ד' מן השמים ברית היתה איתו החיים והשלום עד העולם אכ"י.

כ"ד הכו"ח לכבוד המצוה הנעלה והנשגבה בברכה מרובה ברו"ג עכט"ס אמן כ"ר, כו"ח בתוכי ירושלים עי"ה תובב"א.

משה הלברשטאם

בס"ד מצטרפא בצירופא דרבנן לרבנים הגאונים ה"ל בענין מצות מילה אשר מסרו ישראל נפשיו עליהו כל הימים, אשר לפי דברי מרן הח"ס זיע"א ע"ז עליו הורגנו כל היום, ובעוה"ד יש מוהלים המכשילים את הרבים בביטול מצוה שיש בה כרת, ובדאי מצוה רבה וגדולה עד מאוד להשתדל ולמחות במולחים ולהייבם לקיים המצוה (וכן ראוי להזהיר לקיים הפריעה ע"י קריעה ביד ובאשר הוזהר ע"ז רבנו הגדול זצ"ל בשו"ת מנחת יצחק ח"ט ס' ק), ולדעת התוס' ביבמות ע"א: כבר קיים מצוה זו גם אאע"ה ובדאי מצוה זו שנטשע ע"י בישועת עולמים אכ"י וח"ש. יום ב' לס' הגני נותן לו את בריתי שלום י"ד תמוז תשס"ג לפ"ק פניה"ק ירושלים תובב"א.

נאם אברהם יצחק אולמן

בית דין צדק שע"י "העדה החרדית"

הודעה ואזהרה

בטוגע למצוות מילה שהוא מ"ע שנברתו עליה שלוש עשרה בריתות.

הגנו בזה לעורר על מכשלה גדולה המצויה מאוד בעוה"ד, שהרבה מהמהולים אפילו מהמפורסמים ובשם מוהלים מומחים הם מכונים, שאינם מדקדקים ואינם שמים על לב לחתוך מעור הערלה כפי הצורך הדרוש שיהיה העטרה מוגלה סביב סביב כהלכה לכתחילה, ויש הרבה פעמים שהנימוסים על ידם נשארים ערלים ואין המילה כשרה אפילו בדיעבד. ואשר על כן באנו בזה בהזהרה חמורה על כל מי שזיכה אותו הש"ת במצוות מילת בנו, שיהיה מאוד שלא להזמין מוהל למילת בנו עד שיתברר לו שהוא מל כהלכה בלי שום חשש דהו. ולהשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכת טוב.

כ"ד מרחשון תשס"ד לפ"ק

משה שטרנבך - ראב"ד

מאיר בראנדסדארפער אברהם יצחק אולמן משה הלברשטאם

הגנו בזה לעורר על מצוה רבה דמילה שחייבים עליה כרת, ובעוה"ד יש מוהלים מהם מוחזקים כמנוחין שאינם מוהלים כדת ובהלכה, בין בחיתוך בין בפריעה. ובזמן האחרון כמה וכמה ילדים הוצרכו לתקנם אח"כ ובעיני ראיתי מילתם שלא כדן ומן הדין לתקנם. וכן העידו לפני כמה מוהלים, שהביאו לפניהם תיטקות לתקנם. ולכן הגני בזה להציע שראוי לתקן היום כמו שתיקן רבינו ה"כתב סופר" זצ"ל, שבכל מילה יעמוד מוהל מומחה דוקא לראות הכל, ולא ידגש שום מוהל בלב פגיעה ח"ו בו, כי מחזק בזה קיום המצוה כהלכה בבית ישראל, כשהמוהל עומד לצידו מוהל אחר ועל פי שני עדים יקום דבר.

מובטחני בעוה"ת שזהו תיקון גדול מאד, ואקוה שהרבנים וגדולי הוראה יסכימו ויהיה בזה בעוה"ת תיקון גדול וקידוש ש"ש. הגני מצפה בכליון לישועת ה' לעולמים.

משה שטרנבך - ראב"ד

קריאה קדושה שנמסרו ונאמרו בעת כינוס מאות המוהלים בו' תשרי תשס"ד

הגני שולה מעיה"ק ברכתי לכם לחיזוק מצות מילה ובעוה"ת נקוה שיעליחו למצוא דרך לעורר הציבור, שלא כל אחד עם שם מוהל ראוי למול וצריך לדדוש ולחקור היטב. אנו צריכים למצוא דרך לפרסם בצידו המצב שבעצמי נטחתי היאך מוהלים ופוערים שלא כהלכה, וכבר התעוררו על המצב רבנים חשובים ות"ח, ופועל בזה ידענו הרב הגאון וכו' הרב אברהם יחיאל סגל דייטש שליט"א אב"ד ור"מ בישיבת מעלה אדומים, ואני מוכן לעמוד כפי יכולתי כל פעולה לחזק כיום המצוה בהלכה, וה' יעזר שיתקדש ש"ש על ידי. והגני מצפה בכליון לישועת ה' ברחמי שמים מרובים ויהי רצון שתהיה השנה הבעל"ט שנת ס"ד ברכה והצלחה ברוחניות ובגשמיות עם כל טוב סלה המצפה בכל יום לישועת ה' ורחמי שמים מרובים.

משה שטרנבך - ראב"ד

סימן יג

משא ומתן בהוראות הרבנים והרופאים בענייני הקורונה בשנת תש"פ

בקבלת עדות ביארנו דבענין מחלת הקורונה יש כל הזמן שינויים רבים בדעת הרופאים מעת לעת, ולהלן יובאו פסקי הלכות שנמסרו לפי הוראות הרופאים בשנת תש"פ [ויש לדון בכל הוראה מה נוגע למעשה כעת].

טבילת אנשים

א. אנשי מעשה נוהגים לטבול טבילת עזרא, וכן נוהגים בטבילה לטהר עצמם לפני הרגלי. ומפני שלעת עתה כמעט כלתי אפשרי לטבול במקוה, הננו למנות אופני הטהרה כפי מדריתם, וכל אחד יכול לטהר עצמו באופן שאפשר לו. (א) מעיין, (ב) ים, (ג) מקוה הראוי לטבילת נדה, (ד) מקוה שמועיל לטבילת עזרא, (ה) מקוה שיש בו פילטרי, (ו) שלג, (ז) נהר, (ח) ט' קבין בשפיכה ע"י

הגדולה ביותר, והטמא בטומא זב אינו נטהר אלא במעיין. ולדעת כמה ראשונים גם זבה צריכה טבילה במעיין. ועי' בב"ח (יו"ד סי' ר"א) מש"כ לגבי אשה נדה.

ה. להלכה דין ים כדין מעיין, עי' שו"ע (סי' רא ס"ה). ועי' בב"י שם שהאריך בבירור הענין, והשיטות בזה.

ו. באופן שיש בו בורות השקה, ובפרט אם הוא כ"א סאה כדעת הראב"ד, ואכמ"ל.

ז. מקוה שאין בו בורות השקה.

ח. הנה בענין הפילטר במקוה מצינו דעות חלוקות, בשו"ת אגרות משה (יו"ד סי' ח"א סי' ק) התיר הפילטר ע"פ דברי הרמ"א

א. פסקי הלכות שנדפסו בשנת תש"פ.

ב. לשון המשנ"ב (סי' פח סק"ד).

ג. בשל"ה הק' (מס' שבועות אות ב) נקט בפשטות דנוהג בזה"ז, ואמנם עי' בשע"ת (או"ח סי' תקכט), ובאר היטב (יו"ד סי' שעג). והנני זוכר את ידיד נפשי וחמדת לבבי הגה"צ רבי יעקב כוכב זללה"ה שלא היה יכול לטבול במשך שנים רבות בגלל רגישות באוזן, והיה שנה שעשה איזה השתדלות לטבול בערב ראש השנה והיה במיטה במשך כשבוע בגלל הזיהום.

ד. כתיב בקרא: אך מעיין ובור מקוה מים יהיה טהור (ויקרא יא, לו). והוא הטהרה

אחר, י' שיש בה כח גבראי, ט) שפיכה בלא כח גבראי, י) בריכה,י,

וכמש"כ בפרישה או"ח סי' רמא סק"ד שכך היה נוהג המהרש"ל. וע"ע בשו"ע (או"ח סי' תרו) דהטלת ט' קבין מועיל גם לערב יוה"כ. וכתב במטה אפרים (שם) באופן הטלת ט' קבין, ז"ל: יש לו לעמוד זקוף ושתי ידיו מונחים נגד לבו ולא ידחוק אותם בחיבוק הרבה רק ברווח קצת כדי שיבואו המים גם שם ויזהיר לשופכים שישפכו כנגד גופו ממש. ועי' במשנה ברורה (סי' פ"ח סק"ד): כתבו האחרונים שארבעים סאה מים שאובים כשרים לטבילה זו וכן הט' קבין הוא ג"כ במים שאובים ואפילו משלשה כלים. ובאופן שלא יפסיק משפיכת כלי א' עד שיתחיל השני אבל יותר מג' כלים אין מצטרפין לשיעור ט' קבין. והנך ט' קבין צריך שישפוך עליו, אבל לא לטבול בתוכם בין אם הם בכלי או בקרקע, דכל שהוא דרך טבילה בעיני דוקא ארבעים סאה, ובקרקע כשאר טבילות וכו'. ושיעור ט' קבין, עיין בבה"ט שהוא שיעור ט"ו קווארט פוליש, ובמטה אפרים שם כתב דבקווארט שלנו צריך כ"ד קווארט לשפיכת ט"ק, ובשעת הדחק שאין הכלים מחזיקין כ"כ יש להקל ב"ח קווארט. ובמידות זמנינו הוא 23 ליטר ובשעת הדחק אפשר להקל ב-16 ליטר. ובזרם של מקלחת למשך כ-5 דקות יצא ידי כל השיטות. [אפילו שיטת זקני הכתב סופר שמידת השיעורים שלו גדולה משל החזו"א].

יב. עי' הערה הבאה. ויש לדון אם פתיחת ברז המקלחת נחשב לכח גברא, דעיקר הפתיחה הוא סילוק מונע, וכן יל"ד לגבי ברז

(יור"ד סי' ר"א ס"נ) שכתב דמים שיוצאים מעט מהמקוה וחוזרין אליו אינו קרוי זוחלין. אך הרבה מרבותינו החמירו והקפיד שלא יעשו פילטר במקוה מכמה טעמים.

ט. בשו"ע (יור"ד סי' רא ס"ל): אין שאיבה פוסלת אלא במים, אבל השלג והברד והכפור והמלח והטיט שהוא עב קצת אפילו יש בו רכות שיכולין להריקו מכלי אל כלי, אין שאיבה פוסלת בהם שאם שאב מאלו למקום החסר, לא פסלוהו. ולא עוד, אלא אפילו עשה כל המקוה משלג או כפור או ברד שהביאו בכלי ועשה מהן מקוה, כשר. אמנם יעוי' בברכי יוסף שכתב שלא התיר השו"ע שלג עד שיופשר, וכן הוא משמעות הב"ע עפ"י דהרא"ש.

י. עי' בשו"ע (יור"ד סימן רא ס"ב) אם רבו מי גשמים על מי הנהר, אינם מטהרים בזוחלין אלא באשבורן וכו', אבל יש מתירים לטבול בנהרות כל השנה, אף בשעת הגשמים והפשרת שלגים ורבו הנוטפים על הזוחלין, משום דעיקר גידול הנהר הוא ממקום מקורו, וכן נהגו ברוב המקומות במקום שאין מקוה, ואין למחות ביד הנהגין להקל כי יש להם על מי שיסמוכו, עיי"ש. ועי' בשו"ת לזקני החתם סופר (יור"ד סי' רב) שכתב גבי טבילת נדה: ע"כ בלי ספק ירא שמים כמוהו יראה בחוזק ידו להטות לבב החונים תחת דגלו למונעם בכל האפשר מטבילת הנהר וליסע לעיר מקום מקוואות המים וכו'.

יא. טהרת ט' קבין מועיל גם לטהרת הרגל,

(יא) אמבטיה גדולה, (יב) נטילת ידיים.

ב. יש מקום לומר, שכל תוספת מים שהוא מוסיף יותר משיעור ט' קבין, הרי זה מועיל לתוספת טהרה".

טו. באמבטיה קשה שיהא גופו מתכסה לגמרי במים, וכן אינו מצוי שיהא בהם מ' סאה, וצריך לזהר בכ"ז.

טז. יש שכתבו דבעינן מ' פעמים על כל יד, והוא עפ"י הסוד. אך הגאון רמ"א שטרן זצוק"ל אמר לי דסגי ברביעית לכל יד וכדיני נטילה של רוח רעה.

יז. עי' בשיעורי עץ ארז עמ"ס ב"ק (שיעור ז) שהוכחנו כן מדברי הביאור הגר"א על דברי השו"ע (י"ד ס' קצח סכ"ט) שהביא דהדין דלא יאמר לחבירו כבוש ידך עלי בארבעים סאה מצומצמים ה"ז מגונה, דאמנם אם הוא במים מרובים ה"ז משובח. ונתבאר שם שהוא מהילכתא דהידור מצוה עד שליש, דעדיף לילך למקוה שיש בה מים מרובים טפי, דבזה מקיים בעיקר החפצא דמצוה לדינא דזה קלי ואנוהו, וכנ"ל. וכן הבאנו מדברי ר' יהודה החסיד שהובאו בהערות לעיל שכתב, דאם אינו יכול ליטוהר עצמו כראוי יעשה מה שאפשר לו, דטוב כלום מלא כלום. ובפשוטו הוא תמוה מאד, היכן מצינו בהלכתא דטהרה דעדיף כלום מלא כלום, ובע"כ דמבואר בדבריו דיש דרגות בטהרה, וכשם שטבע המים לנקות כל דבר המתכבס בהן, ודרגות שונות איכא בהו, [יעוי' לשון החינוך (מצוה קעה)], ה"נ טבילה שמנקה נפשו מכל חטא – אית בה כמה דרגות, וזה עניינה של ריבוי בטהרה.

חשמלי. וכאשר דנתי הדברים בפני הג"ר יחזקאל ראטה אמר לי דלא חשיב כח גברא.

יג. עי' בראב"ד בתמים דעים (סי' סו) שכתב דבעינן כח גברא לשפיכת ט' קבין. ובספר חסידים סימן תתכ"ח: אדם שאין לו מי שישפוך עליו ט' קבין, ואין לו כמו כן כלי עשוי שיהא נשפכים עליו בלא ידיו, יכניס המים בכלי שלו, וישימם על דבר גבוה, וישפכו עליו, וימחה להניח הכלי מידו, וישים על זרועותיו ועל ידיו, ולא קודם שיכלו המים מן הראש, כדי שירדו המים על זרועותיו ועל ידיו, ולא שזהו בטוב, כי ידיו וזרועותיו שמא לא ירד מים עליהם, אלא טוב כלום מלא כלום. ולדברי ספר חסידים נראה שאי"צ כח גברא, ועי' בתשב"ץ (ח"א סי' קא) שכתב דאף הראב"ד לא דיבר אלא בזמן שהיה תקנת עזרא, ולא אחר שבטל תקנת עזרא. [ובביאור הלשון, 'טוב כלום מלא כלום', נראה לבאר ע"פ מש"כ החינוך (מצוה קעה) דיש דרגות בטהרה, כשם שבטבע המים לנקות הדבר המתכבס בהן יש דרגות, וזהו עניינה של הריבוי בטהרה. [ועי' מש"כ בזה בשיעורים עמ"ס סוכה שיעור יא].

יד. טבילה בבריכת שחיה התירו בשו"ת חלקת יעקב (י"ד סי' קיח) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' סד), ובמקום הדחק יש להתיר אפילו באמבטיה כל היכא דגופו מתכסה בו.

עניני תפילה

א. עיקר חובת תפילה בציבור אינו "להתפלל בעשרה", אלא עיקר ענינו "לשתף עצמו עם הציבור". ולכן גם במקום שאינו יכול להתאסף להתפלל בעשרה, מ"מ עכ"פ יקפיד לקיים ענין זה שיהא משתף עצמו עם הציבור, ועי' בהערה י"ח.

ב. מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור נקרא שכן רע"ט. אך בימים אלו שאינו בא לבית הכנסת משום חשש סכנה, ודאי נפיק מכלל 'שכן רע', שהרי אנוס הוא. ולכן כל המתפלל ביחיד אפילו במקום שיכול להתפלל בציבור כיון שאינו בבית הכנסת ודאינו אינו בכלל שכן רע.

ג. צירוף עשרה לתפילה בציבור באופן שהם בשני בתים, ורואים אלו את אלו, נהגו להקל בשעת הדחק להחשיבו כצירוף עשרה. ואע"פ שלפי כמה שיטות אינו נחשב צירוף, ולדעתם יל"ד דעניית אמן הוי אמן יתומה, מכל מקום נהגו להקל בזה, דאין לנו שעת הדחק גדול מזהבא.

עצמו עם הציבור. ולכן עתה דאיכא שעת הדחק העיקר לשתף עצמינו עם הציבור.

יט. גמרא (ברכות ח, א).

כ. עי' במשנה ברורה (סי' נה ס"ק נו) דאם יש מגין אנשים בשני בתים ומקצתם רואים אלו את אלו, נחלקו הפוסקים אי הוי צירוף, ובשעת הדחק יש להקל בזה. ובאופן של צירוף מרפסות יש כמה טעמים דהוה יותר גרוע מזה, עי' בתשובתו הרמה של רבינו ראב"ד ירושלים מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א.

כא. ועי' מש"כ בגליונות לספר סדר היום, דהנה בספר סדר היום כתב לענין ברכת הנותן ליעף כח, שלא מצאנו לברכה זו בגמ' בסדר הברכות של שחרית, והיא תקנת הגאונים זלה"ה וסיים שם, וכדי שלא להקל בברכות ראוי לחוש להם, ומכל מקום אין למחות ביד

יח. עי' שיעורי עץ ארז (עמ"ס ב"ק, שיעור ג) שדקדקנו לשון הרמב"ם (פ"ח מתפילה ה"א), ז"ל, תפלת הציבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור וכו'. וביארנו שם בשיטת הרמב"ם דס"ל דעיקר הדין דתפילת ציבור בעי עשרה, אינה משום שתפילה צריכה שיעור עשרה אנשים, אלא כדקדוק לשון הרמב"ם 'לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור', והיינו דצורת התפילה שעל ידה תפילתו נשמעת, הוא ע"י שהוא משתף את עצמו עם הציבור. אלא דבזה איכא ב' דרכים, הא' באופן שמתפלל בעשרה, דבזה משתף עצמו עם כל העשרה. הב' באופן שמתפלל בבית הכנסת, דחשיב מקומו של ציבור, ובזה נמי חשיב שמשתף

ד. באופן שאין הצירוף של העשרה בשלימות וכדת וכדין, עדיף שלא יהיה שליח ציבור, כדי שלא יכנס לחשש ברכה לבטלה^{כב}. ואפי' אם הוא אבל תוך י"ב חודש על אביו או על אמו, אפשר שעדיף שלא יתפלל כש"ץ עד שיוכל להתפלל במנין כדין, אך מ"מ ישתדל לכה"פ לומר בכל יום איזה קדיש לע"נ^{כג}.

ה. כמו כן בכל אופן שצירוף העשרה הוא בדיעבד, נראה דיש לצמצם באמירת הקדיש לאחר התפילה, ואחר התפילה לא יאמר כי אם קדיש אחד על שיר של יום, פיטום הקמורת, ועלינו.

ו. לדעת המתירים להתפלל על במרפסות יש להשתדל להודיע לנשים הצדקניות העומדות על המרפסות שלא לעמוד במקום שרואים אותם כחלק של מנין העשרה של הציבור^{כד}.

במרפסות, עכ"ז כותב שיכוון הש"ץ שיהיה תפילת נדבה. והרי עיקר תפילת נדבה הוא דיעבד, עי' שו"ע (סוף סי' קז), נמצא דצירוף זה אינו לכתחילה ממש, ודו"ק.

כג. ועי' מש"כ בגליונות עץ ארז על סידור עמודי שמים, דהנה מנהג האשכנזים היה שרק אחד אומר קדיש ולא יותר, וכך היה מנהג זקניי הק' החתם סופר, שהקפיד ע"ז מאוד. ואולם היעב"ץ חולק ע"ז, וכתב שצדקו אחינו הספרדים שהרבה אנשים אומרים קדיש ביחד, דאין זה מגרע מזכות הנפטר, עיי"ש. וע"ע בשיעורי עץ ארז על ב"ק שכתבנו לבאר מחלוקת החתם סופר והנודע ביהודה בזכות היורש לומר קדיש בבית הכנסת שהתפלל בו הנפטר, והדברים שייכים לענינים המתבארים כאן.

כד. עי' בשו"ת חתם סופר וע"ע בפסקי הלכות הכתב סופר עם גליונות עץ ארז, על גודל האיסור של אשה שעומדת בין הציבור. ויש שהחמירו לענין הצירוף שרואים זה את

האומרה ולענות אמן אחריו ולכוין לצאת בה י"ח. והארכנו שם בהערה דכיון דיש בזה ספק ברכה, דלא הוה מתקנת הגמ', א"כ יש להקשות, אמאי אין למחות ביד האומרה, ואמאי יכול לענות אמן אחריו ולכוין לצאת בה י"ח, והא כל כמה דלא הויא חיוב א"כ אדרבה חשיבא ברכה לבטלה. איברא, דיעוי' בביאור הלכה (סי' רטו) שכתב דבר חדש, ז"ל, נראה דאם אחד נוהג כאיזה דעה, ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים [כגון מי שמברך בא"י חי העולמים, כמבואר בירושלמי, וכדעת הגר"א לדינא] אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא, מ"מ אין איסור אם עונה עליה, וכמו שכתב הפמ"ג באות א' דאין בו חשש דלא תשא, ע"כ. וה"נ אפשר בנדון דידן.

כה. ובפרט לפי מה שכתב רבינו ראב"ד ירושלים מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בתשובתו הרמה, שאפילו שהתיר בשיקול דעתו, דעת תורה, באופנים מסוימים תפילה

ז. יש להתיר בשבת לאלה שמניחים הסידורים על המכוניות להתפלל תפילה בציבור, אולם כל זה ברכב גדול שלא זו בעת ההנחה או הנגיעה ואין בו משום איסור מוקצה^ה.

ח. אלו שמתפללים ברחובה של עיר צריכים לזוהר מאד כשמניחים ספרים על הרכבים שלא יגרום שום שריטה לרכב, דודאי הבעלים מקפידים בזה, ואין להורות היתר דעסוק במצוה של תפילה, ובמקום שמזיק לאחריו לא שייך לומר נוחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממונו^ו.

ט. תפילת וויתקין בתקופתו הוא לכא' המהודר ביותר יותר מהרבה סוגי צירופי ציבוריים למיניהם^ז.

י. הדין דאורייתא שיש בתפילה הוא רק עניית קדושה וברכת כהנים, לכן אשרי מי שביכלתו לקיים מתוך ביתו סדר התפילה עם קדושה וברכת ה'י^ח.

שליט"א אם מותר לעשות קיפול בדפי הספר ששואל מחבירו לסימן לדעת היכן אוחז בו בלימודו. וכן דנו שם לגבי אנשים שרקדו עם ספר תורה בשמחת תורה, והספר ניזק בגלל שהגבאי לא עיטף הספר עם פלסטיק, ואכמ"ל.

כו. כידוע דברי החפץ חיים זי"ע בבה"ל סי' נח ס"א ד"ה ומצוה שכתב דדוחה אפילו תפילה בציבור כל השנה למי שרגיל בכך. וידוע שזק' הק' הגרע"א זללה"ה וכן בדור האחרון החזו"א זללה"ה הקפידו בזה טובא. ע' בשיעורי עץ ארז דמבואר לדעת הרמב"ם הוא עיקר זמן חיוב תפילה, וכלשונו שם "ואם עבר ואיחר", משמע כמפורש שמעלת זמן הנץ הוא מעיקר הדין ממש. וכן ראיתי שכתב בתשובתו לעניני הזמן, אחד מהרבנים המפורסמים שליט"א.

כת. וכבר הורה זקן הוד כבוד ראב"ד ירושלים שליט"א שכתב שהכהנים יסלקו את

זה, שבזה עוד יותר גרוע אם נמצאת אשה בין הציבור, כי מאחר וכל הצירוף הוא מכח ראיית איש את רעהו, א"כ באופן זה ראיית האשה בין הציבור הוא בגדר הסותר הדין תפילה בציבור, והוא חידוש.

כה. עי' מש"כ בשיעורי עץ ארז עמ"ס ביצה ועמ"ס שבת, בגדר דיני מוקצה, וכל זמן שלא מתענע כלל אינו מוגדר בו איסור מוקצה. וע"ע מש"כ בביאור דברי הרמב"ם בפירוש המשניות שבת, דיוק ממש ליסוד הנ"ל. וכן הבאנו שכן מוכח בהבנת הדברים בספר ברכת אברהם, ואכמ"ל.

כו. הנה ידוע דאפשר להשתמש בחפץ של חבירו לצורך מצוה, ורק בתנאי שאינו מזיקו, עי' שו"ע (או"ח סי' יד ס"ד) ובמסתעף שם. ואולם אם הרכב ישן ומלא שריטות וכדומה, קשה לומר שיהיה בזה קפידא לבעל הרכב. וע"ע באגרות עץ ארז שהבאנו דנחלקו הגר"נ נויסבוים שליט"א עם מו"ר הגר"מ גרוס

יא. במקום שהצירוף של עשרה מפוקפק, יש לדון אם עדיף שהכהנים יבלעו את השם בברכתם ולברך בפועל בלי שם ומלכותכ.^כ

יב. עדיף להתפלל תפילת מנחה ביחידות עם תפילין מלהתפלל תפילת מנחה בצירוף עשרה מפוקפקל.

קריאת התורה

א. ספר תורה שלוקחים מבנין לבנין, ומחניה לחניה, מעלים ומורידים אותו, יש לצדד שיש בו משום זלוזל בספר תורה, ואסור, אפילו אם מדובר על בנין אחר קרוב, ובפרט לספק דין תפילה בציבור קשה מאוד להתירלא.

ומי יודע אם אותה שמירה של ברכת וישמרך ושלום לא מגין ויציל את בני ארץ ישראל ואת כל הדור. וכל זה ברור כדעת הוד כבוד ראב"ד ירושלים שליט"א דייקא במנינים שאינם מפוקפקים. וזוכרני שאמר לי מורי ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א בלשון הלצה, הדבר היחיד שאני מקנא בבני ארץ ישראל, זה שיש להם ברכת כהנים כל יום. וידוע שהנשר הגדול רבי נתן אדלר זי"ע נהג לברך כל יום בחו"ל. ומורי נוהג גם בימי הקיץ כשיש מנין של עדת הספרדים במרחק של כ-עשר דקות ליד קרית הישיבה דסאוט-פולסברג, אז משתדל מאוד לקבל את ברכתם, ובעיני ראיתי כמה פעמים שאומר תהילים לפני ברכתם ואחרי ברכתם.

ל. עי' מש"כ בפסקי הלכות - עץ ארז על דין הנחת תפילין במנחה מעיקר הדין, אם שייך לגוף נקי כדת. ובמגן אברהם מבואר שאין לכאור' עדיפות תפילה במנין או תפילה בתפילין. וכך הורה לי הלכה למעשה מרן

עצמם במנינים מסופקים בצירופי המרפסאות למיניהם, ופשוט שכונתו הרמה אינו אלא על מנין שאינו כתיקונו, שאם הוא דין ציבור כדת, הכהן חייב מן התורה וכל הציבור צמאים לברכתו הרמה, ואני נהגתי בס"ד לשלם כסף מלא על זה לבחור יקר כהן שיגיע כל יום [לפני התקנות החדשות שאוסרים] תחת ביתינו לברך אותנו באהבה. רצע"ק לפי הוד כבוד הראב"ד שליט"א שמותר לקיים כל חזרת הש"ץ ומודים שכולו אינו רק דין דרבנן, וברכת כהנים שזה מן התורה יהיה דין לסלק את עצמם מזה.

כט. ע' בפסקי הלכות כתב סופר - עץ ארז, בדיון ברכת כהנים בכהן שאינו יכול להרים את ידיו כדין, האם לעשות ברכת כהנים בלי שם ומלכות, ועדיין חל הברכות, ואי אפשר לומר שעברו על מצוות עשה מן התורה, ואדרבה בזמן נחוץ ולחוץ כל כך כתקופתינו בודאי גדול מעשי הכהנים שמשתדלים לברך את העם מעומק הלב בכוונה ובאהבה רבה,

ב. יש להתיר למלטל ספר תורה למי שיש לו ספר תורה בקומה עליונה ולצורך מגין מביא אותו לקומה למטה ואח"כ מחזיר^ל.

ב. אם קובעים תפילה במקום מסוים לצד מזרח אין להפוך את הספר תורה לצד מערב כלל, ואפילו אם הוא לצורך השומעים^ל.

ג. לאלו שמקבלין עלי' לתורה ממרפסת שלא נמצא שם הספר תורה, לפחות שישתדלו להסתכל באותיות מרחוק דרך משקפת (binoculars בלע"ז)^ל.

ד. יש להקפיד שיעמדו על צידי הספר תורה ולפחות על צד ימינו של הספר כמובא בלבוש. ובתקופתנו אנו אפשר להקל לכתחילה שעומדים לא ממש ליד הספר תורה אלא מרוחק שתי מטרים, כתקנת הרשויות, וזהו כבודו של תורה^ל.

שישמעו כולם, ודייקא שם שנעשה מקום הקדושה של ספ"ת ואיך אפשר להפוך את הצינורות. וע"ע מש"כ בפסקי הלכות עץ ארז - ראש השנה על חשיבות מקום הבימה ודרגת קביעותו לתקיעת שופר, ואכמ"ל.

לד. שהרי החתם סופר כתב דיש דין דייקא לקראו בספר תורה ביחד עם הש"ץ, ולראות בפנים את מקום ברכתו דייקא. וזה שמובא בסומא שאפשר לברך, יעוי' במ"ב סי' קמג ס"ק לג, לכאו' אין בזה דמיון כלל. וכבר כתב זק' הק' בעל החתם סופר על חומר הדין לקרוא ביחד עם החזן מילה במילה בתוך הכתב. ואם כבר מקילים לקראו בספר ומעלים מישהו שאינו נמצא שם, לפחות יסתכל בתוך הספר עם משקפת כהנ"ל ויעלה לו קריאתו יותר, ופשוט.

לה. עי' שיעורי עץ ארז בביאור דברי הגמ' בברכות יח. בספר תורה שיראים מפני הגזלנים יש לשבת עליו כדי להצילו, וזהו

הגר"ד פיינשטיין זללה"ה בנו של בעל האגרות משה זללה"ה. וע"ע בארוכה את היסוד לפי דברי זקני הק' בעל הכתב סופר זללה"ה בביאור דין של פוק חזי מד"ד, עי' שם.

לא. עי' מש"כ בשיעורי עץ ארז עמ"ס סוכה שיעור ח, בדין טלטול ספר תורה, ויש להאריך, ואכמ"ל.

לב. כך הורה לי הלכה למעשה עמוד ההוראה בעל ה'להורות נתן' זצ"ל, היות שהוא באותו בנין ומדובר על ציבור שחייב בקריאת התורה ברמת, לכן התיר, וע' בהערה לעיל.

לג. וידוע מש"כ בפסקי הלכות עץ ארז בשם רבינו יהודה אסאד זיע"א בשו"ת או"ח סי' ג, וע"ע בדברי זקני בשו"ת חת"ס או"ח סי' כח, דכל מקום בבית תפילה מכוון כנגד מקום המקדש, ואין לשנות חלילה בשום דבר. ומביא שם דכך הבנה בדעת הרמב"ם שהבעל קורא יהיה דייקא באמצע כדי

ה. כל השנה יש לחבק ולנשק את הספר תורה בשתי ידיים דווקא ל', אולם בתקופתינו יש להיזהר מכל הנ"ל.

ו. הגבהת ספר תורה במרפסות ובמקומות שונים למיניהם, לפעמים יש צורך להראות הספר למעלה ולמטה כדי שיראו באותיותיה ואם נעשה על ידי אדם חשוב, אין בו משום בזיון הספר, ובפרט שהוא מסוגל ביותר לעת רצון.

ז. ספר תורה שיש מקומות שרואים אותיותיו אולם הדיו קפץ מרוב השנים, מותר להשתמש בספר התורה הזה ולברך עליו עם כל הקרואים כדתי.

הקדיש יותר מכל השבוע זה בעת אמירת הקדיש במנחה של שבת קודם שמו"ע, שהוא קדיש על קריאת התורה, עי' שם באריכות דהוא עת גאולת ישראל ממש. ממילא פשוט שאם כל התפילה של ואני תפילתי, וכל הקדיש של אח"כ הוא הכל "לכבודו של קריאת התורה", נמצא העת רצון הגדול ביותר זה בעת ההגבהה של קריאת התורה במנחה שבת, ולכא' הוא תורת אמת בס"ד.

מ. כך הורה לי הלכה למעשה לאור המצב בתקופתינו, והוא כדעת זק' הק' בעל החתם סופר זללה"ה שסובר שספ"ת כשר הוא. אולם לדעת בחפץ חיים במ"ב שכתב שאין להקל בזה. ויכול להיות שגם הח"ח היה מודה במצבים של היום היה מתיר לקראו. וידוע שהרב מברסק בכמה אנפין, סבר הלכה למעשה כדעת הרמב"ם שאפילו ספר תורה פסול, הוא גם כשר לברכה ואפשר לצאת דין קריאת התורה בזה, ואכמ"ל.

כבודו. כמו כן אפשר לומר כאן שכבודו של הספר הוא דייקא שעומדים מרחוק.

לו. כך כתב היעב"ץ בסידורו, והוא ע"פ סוד.

לז. כך פסק לנו מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א, והורה לעשות תנועה של חשיבות והכנעה לפני הספר. וכך היה המנהג הקדום כל השנה אצל עדת תימן, שלא נשקו כלל רק מראה צורת נשיקה והכנעה כשעוברים עם הספר וכן נהגו ליד המזוזה.

לח. וכדברי הפוסקים שכתבו דיש לכבד את החשוב שבציבור.

לט. מבואר באר"י על גודל הענין, וזה יסודו מהירושלמי. ועי' מש"כ בזה בביאור דברי הסדר היום שכתב על גודל העת רצון שאפשר לפעול בזמן ההגבהה. ועי' סידור היעב"ץ שע"פ הזהר גודל כח התפילה הוא עת קריאת התורה של מנחה בשבת, ולכן חידשנו בס"ד בשיעורים שגדול אמירת

דינים הנוהגים בשבת

- א. לבישת המסכה ברשות הרבים בשבת קודש במקום שיש עירוב כדן, אולם לא סומכים על העירוב, עכ"ז יהיה מותר לצאת מביתו בשבת^{מא}.
- ב. יש לדון אם ציבור מסוים לא יכול להוציא את עצמו מן הכלל ולטעון שהוא אינו לובש המסכות הללו ועי"ז הופך להיות בגד שאינו דרך לבישה ויהיה בזה איסור מלטולמ^ב.
- ג. אכילת וויטימינים בשבת כדי [להשתדל] להימנע מהמגיפה רח"ל, אפשר לקחת בשבת קודש היות שאין בו משום רפואה^{מי}.
- ד. אף שבסעודת שבת ויו"ט צריך להקפיד על כלים נאים, בכ"ז בסעודה זו שהיא רק היכי תימצי לתענית אי"צ להקפיד בזה, וסגי בכלי פלסטיק וחד פעמיים^{מד}.

הוד כבוד רבינו הגר"פ שיינברג זללה"ה, ענה לי 'אני לא מרגיש חם, אני מרגיש טוב, זה נעים לי...' עכ"ל קדשו. פירוש שסבר שיכול להוציא את עצמו מן הכלל גם כלפי צורת לבישה ונ"מ כלפי שבת ועוד. ויש לדון עוד שהליכת מסיכה יש גם מגדולי הרופאים שסוברים שהוא לא רק אינו עוזר אלא גם מקלקל וגורם חלילה רח"ל, לכן כאן קל יותר להוציא את עצמו מן הכלל, והוא יותר מובן הלכה למעשה לאיסור מציצית, ואכמ"ל שכבר הארכנו יותר מדי, ע"כ.

מג. ויש לדון אם הילדים הקטנים שנותנים להם ויטימינים, שיש בהם טעם מתוק ויש הרבה ילדים שנהנים מהם מאוד, ויש ילדים שבדעתם שזה באמת ממתק עם שם ויטימינים, יש להסתפק טובא אם לא יהיה דין לברך עליהם, הגם שכל תכליתם זה לשם חיזוק הגוף ומערכת החיסון.

מד. הנה בדברי הזהו"ק מצינו שצריך

מא. עי' שיעורי עץ ארז ב"ק במכתבים שם, בדין תכשיטים וכלי מלחמה בשבת. ושם מבארים את דעתם של גדולי עולם בעל האגרות משה זללה"ה ודעת גאב"ד דעבערצין זללה"ה בנוגע ללבישת מכשירי רדיו דאנשי 'הצלה', ויש לצדד דהיות שלאחרונה זה נעשה דרך לבישה כן, ואדרבה יש קולות שזה יהיה צו של הרשויות דפה שצריכים ללבוש בכל מקום בחוץ וכל שכן בפנים במקום ציבורי, לכן צ"ל שהיום נעשה כבר כדרך לבישה ולכן אין בו צד איסור.

מב. עי' מש"כ בשיעורי עץ ארז בנוגע ללבישת כמה וכמה בגדי ציצית שאסור מדין הוצאה בשבת היות שאינו דרך לבישה בכך וממילא אין בזה גם קיום מצוות ציצית, וכך שמעתי בשם מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א וכן אמר לי מו"ר ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א שכך טענתי כל השנים, ופשוט כן לדבריו. אמנם כששאלתי את פני

דיני אבילות

א. אבל רח"ל, שהוא תוך י"ב חודש לאביו ולאמו או תוך ל' יום על שאר קרובים כגון שלא נהג שבעה לפני הרגל וכן אונן, מחלוקת אם צריך הסיבה בליל הסדר, ועי' בהערה מה.

ב. לבישת הקיטל בליל הסדר לאבל מחלוקת הפוסקים, לכן לפחות למי שלובש, נכון ללבוש את הקיטל של יוה"כ וראש השנה, ולא ללבוש את הקיטל המהודר של יו"ט.

במש"ב תע"ב ס"ק יג כתב שלא יסב על מטה כבודה וכלולה, אלא יסב בשינוי קצת, דהיינו על מטה וקר אחד תחת מראשותיו, או על ברכי חבירו, עכ"ל. ובדרשות שבת הגדול תש"פ, ביארנו את מחלוקת הפוסקים בס"ד, ועל עיקר הבנת הפשרה של הח"ח במ"ב של הסיבה לחצאין במקצת.

מו. ע' בפסקי הלכות עץ ארז הלכות פסח, שהבאנו הנהגת זקני התת"ס שהיו לו ד' מיני בגדים, א. בגדי חול. ב. בגדי ר"ח. ג. בגדי שבת ד. בגדי יו"ט, וחידשנו שם דבליל הסדר שעיקרא דיומא לנהוג דרך חירות צריך בגדים דעדיפי מבגדי יו"ט גרידא, וע"ע ב'סדר היום' מה שהאריך דייקא להוציא הבגדי רקמה באותו הלילה. ולפי"ז נראה דלאבל שכל תכליתו לדעת היעב"ץ, ז"ל, וכל שכן שיש לו ללבוש הקיטל, שהוא זכר לאבילות עכ"ל, נמצא שפשוט שלא יהיה דין ללבוש בגד שהוא סתירה לאבילות, אלא יש ללבוש הקיטל שמזכיר יום המיתה שהוא הבגד של ימים נוראים, והגם שיש שם חילוק בעצם הדין של בגד הקיטל של ראש השנה שהוא בגד רק של מידת הדין ולא מדין יו"ט, משא"כ הבגד של יוה"כ הוא בגד גם לכבודו

להשתמש בכלים יפים, וכתב א' מן הפוסקים שליט"א שאם משתמשים בכלים חד פעמיים המצויים בזמנינו יש בזה מיעוט בכבוד שבת שהרי לאורח חשוב לא היו משתמשים בזה. האמנם יעוי' במהרי"ל (הלכות הגדה) וז"ל "כל ימות השנה" טוב למנוע כלים נאים זכר לחורבן חוץ מלילות הסדר זכר לחירות, ע"כ. ובפשוטו נראה דבא לומר 'כל' אפי' בשבת ויו"ט, מלבד ליל הסדר, ויל"ע. אך דבא' מספרי רבני זמנינו דן אם אפשר להשתמש בשבת בכלים חד פעמיים, והביא בשם אחד המחברים שליט"א שאפשר להשתמש. ונראה דאף אי נימא דבסעודות שבת ויו"ט הוה פגם בכבודם, בכ"ז לדידן דסעודת ערב יוה"כ"פ לא חשיב סעודת יו"ט (וכנ"ל בהלכה הקודמת) ע"כ אפשר לאכול אף בכלים שאינן נאים.

מה. דעת היעב"ץ בסידור שודאי צריך הסיבה בליל הסדר הכל הני אבילות, ותוקף בחריפות נוראה דברי האחרונים, וז"ל, והדבר תמוה מאוד, שסמכו להקל ולוותר על המצוה בלי שום ראייה ומנין. ולעניות דעתי פשוט, שאפילו בתוך שבעה וגם האונן צריך הסיבה. וכן הוא דעת השו"ע הרב, ס"ג, שכתב דמסתמא חייב להסב. אולם החפץ חיים זי"ע

טבילת נשים

א. אשה שחייבת בטבילה, אין לה להקל בהכנות המחוייבות, אלא תעשה הכל כדרכה בביתה כדרך שרגילה לעשות בכל השנה^{מז}.

ב. ההוראה במקוואות היא שלא ליגע באשה כלל, ואף לא להתקרב אליה, אבל מ"מ יש להזהר ביותר שתהא המשגיחה עומדת ע"ג ורואה היטב שטובלת כדין וכהלכה. וביותר יש לזהר שלא יהא שום חשש בשערות, ובמקום הצורך יש לקצרם^{מח}.

ג. אם צריכה לקצר שערותיה לצורך הטבילה, ואין מי שיוכל לספרה, כגון בשעת סכנה שע"פ הוראות הרופאים אין להסתפר ע"י אחרים, יש לדון אם מותר לה להסתפר ע"י בעלה, ועי' הערה^{מט}.

וכמ"ש בספר יראים (מצוה קצב) דסמוך היינו ג' שעות, וכ"ה בתשובות מהרי"ל (החדשות, סי' צו). אך צריכה להזהר שבין ההכנות לטבילה לא ידבק בה שום דבר החוצץ, ותשמור את שערותיה מסורקות באופן שלא יסתככו.

מח. כבר הארכנו בשיעורי עץ ארז (עמ"ס נדה) בדברי זקניי הגרעק"א דס"ל דהדין המבואר בשו"ע (יו"ד סי' קצח ס"מ) דבעינן גדולה העומדת ע"ג ומשגיחה על הטבילה, הוא מעיקר חובת סדר הטבילה. ובפרט לדעת זקניי הק' בעל החת"ס זללה"ה [בדרכ"ת (סי' קצח אות קלב) כתב שהלב העברי הביא שכך הורה החת"ס] שהזהיר מאוד על יציאת השערות חוץ למים, וציוה לנשים הממונות על המקוה שאם תבא אשה בעלת שיער שיש ליתן על ראשה סבכה. וכידוע, דכיו"ב היה מזהיר בעל הקהילת יעקב זללה"ה.

מט. הגאון רבי משה יצחק טעמפלער שליט"א רב אב"ד קהל חסידים רוממה, כתב

של יום טוב, דשבת שבתון, וגם הוא מידת הרחמים שמוחלין לאדם על כל ענוונותיו. משא"כ לדעת החפץ חיים זי"ע במ"ב תע"ב ס"ק יג', שנוקט את דעת הב"ח להלכה שאין לאבל ללבוש קיטל, שלא כדעת הט"ז והחק יעקב שהתירו. ממילא כותב החפץ חיים "שאין מוחין בידו" כשיטת החיי אדם כלל קל' הסדר בקצרה ס"ב. ע"כ. וזכרוננו ימים מקדם ששאלתי בשנה ראשונה את עמוד ההוראה בעל הנתן פריז זללה"ה אם ללבוש בשנה ראשונה קיטל בליל הסדר וענה לי לחשוב שהוא בגד לכבוד יו"ט ואז אין חשש ללבוש. פירוש שלמד הגאון הנ"ל זללה"ה שלא כמו שלמדו כל ספרי האחרונים לעיל, שהוא לבישה של בגדי מתים. ויש לדון עוד, ע"כ.

מז. עי' שו"ע יו"ד (רצט ס"ג) דהחפיפה צריכה להיות לכתחילה סמוך לטבילתה, וכשחל בע"ש נהגו לעשות הכל מבעוד יום. ויש להקפיד שיהא תוך ג' שעות לטבילתה,

דיני ממונות השייכים לימים אלו

א. סופר סת"ם שהמזמין סיכם עמו שיטבול במקוה לפני כל כתיבה, ומחמת המצב כעת אנוס הוא מלטבול, אין לו להמשיך בכתיבה, ואם המשיך לכתוב, המזמין פטור מלשלם, שהרי הכל כפי תנאו, ואפילו נאנס.

ב. ואולם אם לא סיכמו להדיא, אך ידוע הסופר בצדקותו, ומטין הדברים שהוא טובל במקוה לפני הכתיבה, ועתה לרגל המצב מטהר עצמו רק בשפיכת ט' קבין, בזה מסתבר שיכול להמשיך בכתיבתו ואינו צריך להודיע למזמין, דכיון שלא סימכו להדיא, והוא בצדקותו עושה כל מה שיכול, די בזה.

ג. ואם בשעת ההזמנה ביקש המזמין שיהיו התפילין מהודרים ביותר, יש מקום לצדד דבכה"ג נחשב לתנאי מפורשי, והוי כאומר לו מכור לי חיטים יפות ומכר לו חיטים רעות.

ד. מי שהזמין מונית, ואמר לנהג שנוסע לצורך רפואי, ולכן מותר לו לנסוע עם שני נוסעים [כי הרשויות אסרו על המוניות להסיע יותר מנוסע אחד, אא"כ

הרגיל דהסופר מוכר הסת"ם למזמין הקונה. ואמנם אם הסופר היה פועל של המזמין, יל"ע בזה, דאפשר פועל שנאנס במכת מדינה ואינו יכול להשלים מלאכתו מקבל שכרו, עי' שו"ע (ח"מ סי' שכא ס"א), ואך יל"ע בכה"ג אי הוי אונס מוחלט לגבי טבילה, וכן יל"ד בזה עוד בכמה אנפי.

נא. שהרי הרבה פוסקים כתבו שיש לטבול לפני הכתיבה, בפרט האזכרות, עי' דעת זקנים מבעלי התוס' (פרשת פיקודי), וכן עי' ערוך השלחן (סי' לב סמ"ב), וקסת הסופר (סי' יא אות יח), והחיד"א בלדוד אמת (תורת השלמים אות יח), וא"כ נחשב כהידור בתפילין.

נב. עי' ח"מ סי' רלג, דהלוקח יכול לחזור באופן זה.

להתיר אפילו לאשה נדה לספר שערות בעלה במצבינו היום, ותמך יתדותיו בדברי הדרכי תשובה (סי' קצה סק"ז) בשם שו"ת פרי השדה (ח"ג סי' קיט) שהתיר בכע"ז. וא"כ כש"כ בנר"ד דיש עוד צדדים להיתרא. [ועי' בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' קכב) לגבי נגיעה והסתכלות באשתו נדה לצורך ההכנות לטהרתם דיש מקום להקל בזה בכמה גווני]. ועי' בגליונות עץ ארז - נדה, שמוכא בשם בעל השבט הלוי שהתיר נגיעה ביד עם חציצה כשהיה צורך רפואי וכיו"ב, ומקור הדברים בפתחי תשובה (יו"ד סי' קצה ס"ק יז), ולכן יש מקום בשעת הדחק להשתמש עם כפפות לצורך התספורת.

ג. כמפורש בפוסקים בחו"מ (ריש סי' כא), ובפוסקים (אה"ע ריש סי' לח). כ"ה באופן

הוא לצורך רפואה]. ואח"כ נעצר ע"י הרשויות ונתברר שאינו נוסע לשום צורך רפואי, ולכן הנהג נקנס ברו"ח ע"ס 5000 ש"ח, יש לצדד שהנוסע שהזמין והערים על הנהג פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. ובדין תורה נראה דיש לפשר ולחייב הנוסע בשלישני.

ה. מעשה בראובן שהציע למכור לשמעון מסכות [שלעת עתה בעידן הזאת האמיר מחיר], וסיכם עמו שימכור לו 20 מסכות בסכום 350 ש"ח, ושמעון העביר הסכום הנ"ל לחשבונו של ראובן, וביני לביני נעשה מחסור במסכות אלו, וממילא עלה המחיר פלאים. ועתה טוען ראובן שבשעה שמכר עדיין לא היה לו המסכות ברשותו, ועתה רוצה לחזור בו מהמכר, ואינו מסכים ליתנם לו רק בכפל ממחיר הנ"ל. נראה להלכה דיכול ראובן לחזור בו ואינו צריך לקבל מי שפרעני.

נד. וכן כתב לי הגאון רבי משה יצחק טעמפלער שליט"א רב אב"ד קהל חסידים רוממה וז"ל, יש בזה ב' נידונים, א', אי חל מקח כזה, כיון שבשעת המכר לא היה החפץ הנמכר ברשותו, ב', דאולי העברה בנקאית אינו בכלל קנין, וגם אי חשיב קנין אין כאן אלא קנין כסף, ויל"ע אי איכא מי שפרע בניד"ד. והנה בפשטות המכר חל, ע"י שו"ע סי' רט ס"ו לגבי הפוסק על שער שבשוק ומצוי בשוק דחייב להעמיד ללוקח, ובפרט אי אם קנה החפץ אח"כ. ולגבי קנין כסף בהעברה בנקאית, ע"י בתשורת ש"י ח"א סי' שצ"ג, ובשו"ת עטרת משה יו"ד סי' קכ"א. וע"י בתורת ריבית פי"ח ס"י הע' כ"ב, שלדינא קנהו המקבל, וממילא יש כאן קנין כסף. אלא דבמטלטלין מועיל קנין כסף רק לגבי מי שפרע. והנה בדינא דמי שפרע מבואר בשו"ת חת"ס חו"מ סי' ק"ב, דהיכא

נג. הגאון רבי משה יצחק טעמפלער שליט"א רב אב"ד קהל חסידים רוממה כתב לי וז"ל, נראה, דהיכא דלא התנה הנהג עם הנוסע דפטור מדיני אדם, דאינו אלא גרמא, ואינו דומה למראה דינר לשולחני דאם נפסד על פיו משלם השולחני ההפסד כמבואר בשו"ע סי' ש"ו, וכן אינו דומה להא דסי' י"ד ס"ה, בלך ואני אבא אחרך, דחייב לשלם ההוצאות, דבניד"ד אינו ברי הזיקא, שאינו ברור שהרשויות יעצרוהו בדרך, ובכה"ג הוי גרמא, משא"כ התם הוי ברי הזיקא, ומ"מ חייב בדיני שמים כמבואר בב"ק ר"פ הכונס וע"י נחל יצחק סי' ע"ה, ע"כ. אולם לענ"ד יל"ע בזה, דאולי הוי כמתנה, דהרי נכנס באיסור לרכב המונית, ורק ע"י שאמר שנוסע לצורך רפואי לא הוציאו, וא"כ הוי כאילו התנה דיכול ליכנס רק לצורך רפואי, ולכן יש לדיין לפשר בזה.

ו. בחור שנתחייב עפ"י הרשויות בבידוד, ונתארס, והזמין בית גדול לצורך התנאים, וכן הזמין קייטרינג למסיבת האירוסין, ולא הודיע שחייב בבידוד, ושעות מספר קודם מסיבת האירוסין, נודע לבעל הבית שחתן זה חייב בבידוד, אם הבעל בית רוצה יכול לבטל השכירות, אבל הבחור אינו חייב לשלם לו על ההפסד שיכול היה להשכירו לאחרים¹¹. ולגבי הקייטרינג, אם הבעה"ב ביטל

שנשתנה השער משעת המקח ליכא מי שפרע. ואולם תמהו עליו הפוסקים, דמפורש בגמרא דגם בתרי תרעי איכא מי שפרע, עי' פ"ת סי' ר"ז. ובשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ר"ו יישב, דהגמ' מייירי בשינוי הרגיל, ובהא אסור לחזור, והחת"ס מייירי באופן שנעשה שינוי גדול, דבכה"ג יכול לחזור, וציין לשו"ת בית אפרים סוסי' ד'. וממילא בניד"ד, אף דוודאי חל כאן קנין לאיסור חזרה, עד שיקבל עליו מי שפרע, גם אם לא הוי ברשותו בשעה שמכר, מ"מ, כיון דנעשה שינוי עצום במחיר, לכאורה לד' השבה"ל בדעת החת"ס, בכה"ג אי"צ לקבל מי שפרע, ועי' ערך ש"י סי' ר"ד ב', דבספק אם חייב במי שפרע יכול לחזור, ואי"צ לקבל עליו מי שפרע, וא"כ בניד"ד לכאורה מצי לחזור ואי"צ לקבל מי שפרע.

נה. וכן כתב לי הגאון רבי משה יצחק טעמפלער שליט"א רב אב"ד קהל חסידים רוממה וז"ל, כיון דחייב בבידוד, ואילו הוה ידע לא היה משכירו, ממילא הוי מקח טעות, ובטל, ואם הבעה"ב לא היה יכול להשכירו לאחר אין על החתן לשלם כלל, כיון דנתבטל המקח. ואם היה יכול להשכירו לאחר, יש לדון בזה, דבשו"ע סי' רל"ב סכ"א ובנו"כ, [עי' משפ"ש שתמה על השו"ע, דפסק כהרמ"ה דחייב לשלם, דבתוס' ב"ב צ"ב:]

משמע דלא ס"ל כהרמ"ה, ועי' שו"ת תועפת ראם סי' כ"א, דבדברי הרמב"ן בדיני דגרמי, משמע דגם בידע פטור לשלם ההוצאות, ושם כתב די"ל קים לי כהרמב"ן, ועי' אמרי בינה דיינים כ"א, וברדב"ז ח"א קצ"ז, דבמקח טעות שידע המוכר או הלוקח שמטעה, חייב זה שהטעה לשלם כל ההוצאות שנגרם מכח המקח, ועי' בביאור הגר"א שם דהוא מדינא דגרמי, והנה בסי' של"ג בשכר פועל וחזר בו, דחייב לשלם, נחלקו הפוסקים, דלד' הקצו', חייב רק בפועל, מדין שבת, וזה שייך רק בפועל ולא בבית וכדו', כיון דל"ש שבת רק באדם, אמנם בנתיב"מ כ' לחייב מדינא דגרמי מתקנ"ח, עיי"ש, וא"כ לדעת הנתיב"מ דבכלל דינא דגרמי הוא גם מניעת השכירות, א"כ בניד"ד שבגרמתו נמנע המשכיר מלהשכירו לאחר, הרי יש מקום לחייב החתן ככל הוצאות הנגרמות, משא"כ לדעת הקצוה"ח דאינו אלא מדין שבת ל"ש לחייב. ולדינא נראה דמספק א"א לחייב [ובלא"ה לדעת השו"ת תועפת ראם, יכול לומר קים לי, דבמקח טעות אינו חייב על ההוצאות, ומ"מ אם כבר נתן המעות יל"ע אי יכול להוציאו ממנו, ועדיין יש לדון בזה. ועי' נאות מרדכי למו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א שדן בזה.

השכירות, הבחור חייב, והבעה"ב שגרם ההפסד לבחור ע"י הביטול אי"צ לשלם לבחוריו.

ז. מי שחולה בוירוס והלך לרופא ולא סיפר לו שהוא חולה, ואח"כ נודע לרופא, והוצרך ליכנס לבידוד ונגרם לו הפסד ממון שלא יכול לעבוד במשך שבועיים, בפשטות החולה פטור דהוי גרמא בנויקין, ובפרט אם החולה לא ידע בבירות שהוא חולה.

סגולות להינצל מחולי

א. אמירת פרשת הקטורת בכוונה מתוך קלף, בבוקר ובצהריים.

ב. אמירת פרק שירה, ובפרט מאשמורת הבוקר.

ג. לומר בכל יום את סדר יה"ר שאומרים אחרי קריאת התורה בשני וחמישים.

ועי' ש"ך שם ובנתיב"מ, ומה דהבעה"ב ביטלו, הרי הוא גרם לכך, ופשוט דאין הבעה"ב חייב.

נז. ועי' במחנה אפרים (גזילה סי' יא) שכתב דאם סגר הדלת בעד חבריו ומנע ממנו מלהרויח רווח בטוח חייב לשלם כדין שבת, ומדין גרמי. אמנם מבואר שם דדווקא אי עשה כן בידים, וכאן לכאור' לא נחשב כעשייה בידים, ויל"ע. ועי' בנאות מרדכי למו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א שמחייב בזה.

נח. מובא בסדר היום.

נט. עי' מש"כ בגליונות עץ ארז בקונטרס הסגולות על ספר סדר היום שכותב הבטחה ברורה למי שאומר קטורת בקלף בכוונה בבוקר ובערב, לא ינזק.

ס. כך תיקן זקני הק' בעל החתם סופר זיע"א בעת תקופת המגיפה הקשה שהיה בימים

נו. וכן כתב לי הגאון רבי משה יצחק טעמפלער שליט"א רב אב"ד קהל חסידים רוממה וז"ל, ולענין הקייטרינג, עי' שו"ע אה"ע סי' נ', דבמנהג העיר לעשות סעודת אירוסין וביטל אחד מהצדדין השידוך חייב לשלם הוצאת סעודה, וצ"ע דבסי' רל"ב ס"כ, במקח טעות והוציא הוצאות פוטר המחבר, ובטור"ז שם, ובשע"מ סי' שפ"ו, תירצו, דבהך דסי' רל"ב מיירי בענין שלא ידע המוכר שהזרע רע ואינו עושה כלום בשעת ההיזק, משא"כ בהך דאה"ע, בשעת החזרה עצם ביטול השידוך הוא מעשה ההיזק, וא"כ בניד"ד שידע בשעת שהזמין שמקח טעות הוא יש לדון דעצם ההזמנה בלי להודיע, הוי היזק גמור.

אבל אי"צ לזה, דהרי פשוט דהחתן נתחייב לבעל הקייטרינג, כמבואר בסי' של"ג ס"ה,

- ד. לומר בכל יום פרק קיט בתהילים, ובפרט בערב שבת ושבתאי.
- ה. לנצל את אשמורת הבוקר בתפילה ותחנונים, ובפרט באשמורת הבוקר של יום שלישיכ.
- ו. לתת מטבעות של 'כסף' לפני שהולכים לישון בלילה, ובפרט לפני קיום מצוה. וכן לתת הצדקה לתלמידי חכמים למזונם דייקאם.
- ז. לכתוב רשימה של הודאות להקב"ה על כל הטוב שהיטיב עמנוסד.
- ח. להתפלל וללמוד עם תפילין כמה שאפשר לויס.
- ט. לומר פרק כ' בתהילים ג' פעמים בכוונה ואח"כ לומר בקשתו, ועי' בהערהס.

ביסוד הפסוק "זובח תודה יכבדנני", שמי שמודה לה' כדת זוכה לראות הדרך לישועת ה'.

סה. עי' בפסקי הלכות עץ ארז תש"פ, וכן באגרות עץ ארז לענין דין תפילת מנחה עם תפילין. ומו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א מביא בספרו דזה עומק הפשט במה שאומרים בשיר הכבוד, פארי עלי ופארי עליו וקרוב אלי וכו', ודו"ק.

סו. בסדר היום מובא שאמירת פרק כ' אמירתה מסוגלת להצלחה. אולם רבינו הגרא"מ שך זלה"ה סיפר בשם סבא קדישא החפץ חיים זלה"ה שיש לאומרו שלשה פעמים ואח"כ לבקש מעומק הלב. ויש הבטחה מהחפץ חיים שאותה התפילה מתקבלת. וסיפר לי יו"ר עזר מציון, הרר"ח צ'ולק, שאחרי שאמר לו הגרא"מ שך ז"ל את הסגולה הנ"ל אמר לו בזה הלשון: און איך זאג אז סיו בדוק ומנוסה, עכ"ל קודשו.

הנוראים והמסוכנים בימיו. וכך אמרתי לנהוג בהקלתינו במעלה אדומים יע"א. וע"ע פניני עץ ארז בביאור התפילות של היה"ר למנוע משחית ומגיפה מעלינו ומעל כל עמו ישראל, אמן.

סא. כך מבואר בהדיא בספר סדר היום, וכותב על מעלת פרק קיט שהוא כאמירת כל התהילים ממש וכולל הכל.

סב. כך מבואר בזוהר הק', ובמיוחד ביום שלישי מכח זמנו של סגולתו של אברהם אבינו. וידוע שהחזו"א אמר שהבכיות של כמה פרקי תהילים באשמורת הבוקר מסוגלים ביותר.

סג. כך מובא מזקיני הק' הגרע"א זלה"ה כסגולה לזרע של קיימא, ופשוט שהוא סגולה גם לבריאות הגוף והנפש של זרע של קיימא.

סד. כך מבואר בקונטרס זבח תודה - עץ ארז, בביאור דברי זקיני הק' הגרע"א זלה"ה,

י. להתפלל לרחמים ולהצלת ישראל בעת הגבהת ספר תורה ובפרט בשבת במנחה^{סו}.

יא. ללמוד ולהידבק באיזה ספר קדוש כדי שהמחבר ימליץ טוב עבורו^{סא}.

שולחנו בעולם הזה, ישב עם ספרים ערוכים על שולחנו בעולם הבא, ומי שדבוק לספר של קדמון בעולם הזה, אותו קדמון מגיע לקבל את פניו בעולם הבא. והן הן הדברים, שבעל מחבר הספר ימליץ טוב בעדו בזה ובבא.

סז. עי' בגליונות עץ ארז על סדר היום, על גודל העת רצון בעת הגבהת ספר תורה.

סח. עי' מש"כ בזה בגליונות על ספר חסידים מרבינו יהודה החסיד, ומובא גם בעץ ארז על ספר שירת סופר, בביאור דבריו, שמי שישב עם ספרים ערוכים על

סימן יד

בענין בפיה על חיסון קורונה לילדים במוסדות החינוך

בקבלת עדות אות ו' הזכרנו הנידון אם מוסד לימודים יכול לכפות על התלמידים לעשות חיסון לקורונה, ושמי שלא מחוסן לא יכנס בין כתלי המוסד. להלן מובא מכתב עם דו"ד בענין זה

שאינם מחוסנות. ומאידך המורה וצית הספר טוענים שזה סכנה פחות וזה סכנה יותר.

והנה, מנינו צפוסקים שדנו כעין זה על אודות החיסון למחלה מסויימת שהיתה צעזר, ויש מן הפוסקים שדנו לומר למנהלי המוסדות, שיש זכות להורי הילדים המוחסנים לדרוש שאותם הילדים שאינם מחוסנים לא יכנסו ללמוד בתלמוד תורה יחד עם צנס מחמת חשש הדבקות וכו', ושאיין האצ רשאי לסמוך על מיעוט רופאים ולסכן את הציבור.

אמנם נראה שאין זה דומה לנידון דידן, היות שכעת עתה קיצלנו צאפי תלתא את עדותם של רופאים מומחים [אך ורק קונצנזיונליים] צעלי ותק רצ כמנהלי צתי חולים רגילים וצתי חולים לילדים, ראשי אגפים ומחלקות צצתי חולים שונים, וכן רופאי משפחה וילדים צעלי ותק של שנים רבות. וכל הצמירים

למעלת כבוד הגאון המפורסם בעל ה'חוקי חיים' שליט"א, ר"מ בשיבת מיר, חבר התאחדות הרבנים ליוצאי ארה"ב בא", ודיין ומו"צ בשכונת מנחת יצחק בעיה"ק ירושלים ת"ו.

על דבר הנידון שהגיעו לצית הוראה של הדר"ג מפי הורים צצית ספר לחינוך הצנות צעיה"ק, שהמורה אסרה על ששה צנות שאינם מחוסנות צחיסון קורונה להגיע לצית הספר. והורי הצנות קים להם כרופאים שונים האומרים שלא ליקח חיסון לצעירים וחוששים לסכנה.

והמצייאות היה, שמתוך ששת הצנות היו שמים מתחת גיל י"צ שנה, ועדיין לא מאושר להם מצד משרד הצריאות ליקח החיסון, ולכן לאותם שמים הסכימו לחזור. ומעתה טענו הארצעה האחרות, שעד כמה שיש שמים שאינם מחוסנות, א"כ ממילא יש סכנת הדבקות צכיתה, ומה יזיק עוד ארצעה

משרד הבריאות עצמו) לאותם שאינם מחוסנים. [ובזה יהיה צדיקה מעולה אפילו יותר מהחיסון עצמו, שאחר החיסון יש שחוזרים ונדזקים בחולי, משא"כ ע"י הצדיקה הרי זה חזקה דהשתא שאין לו כעת את החולי. ואפילו במוסד הגדול צירושלים לילדים מיוחדים, שהמערכת החיסונית שלהם חלשה, וסכנתם מרובה ציטר שאת, אישרו להורים שאינם מחוסנים להכנס ע"י 'צדיקה מהירה' בסמוך לכניסה]. וכיון שיש פתרון כזה, ודאי לענ"ד אי אפשר לכפות לחסן את הילדים. ויש לדון צדיני חו"מ על מי מוטל חיוב התשלום של הצדיקות היומיות.

ולבאו' אם המוסד יכריח את ההורים לחסן את ילדיהם, ולצסוף ח"ו הילד יכנס לסכנה, יהיה האחראי על המוסד מחוייב צתיקוני תשובה וכפרה, וכמוש"כ זקה"ק החת"ס זיע"א צתשובה (או"ח סי' קעז) צנידון גצירה ששפכה לפי המשרתת נפט צמקום קס חיים ומתה, עי' שס. (ועי' באריכות במנח"י ח"ג סי' קד וסי' קה בענין רופא שכיון להזריק סם חיים וטעה והזריק בזריקה סם המוות).

וידידי גדם"ש הגאון רצי עמרם חסידא פריד שליט"א כתב לי: "נכון להלכה שאי אפשר לכופ". ועוד אמר לי הגאון הנ"ל צעל פה, כלפי הנידון צדיני חו"מ, דאם ילד נפגש בחולה ויש חשש שנדצק ממנו, ויש לציה"ס זכות לתצוע שיעשה צדיקה, על ההורים לשלם את

הנ"ל צלא יוצא מן הכלל אמרו שלקחו לעצמם וכן הורו לאחרים לקחת את כל החיסונים צעצר עד החיסון לקורונה, חולם צנידון דידן המליצו לא לקחת את החיסון קורונה לילדים, מפני חשש סכנה צלקיחת החיסון עצמו. ואפילו פרופסור יועץ צכיר למשרד הבריאות ומראשי מכון מחקר צאחד מהקופ"ח הגדולים צארץ ישראל, הודה לפנינו שהוא צאמת "החלטה קשה" (כלשונו) אם לתת החיסון לילדים.

ועל פי זה נראה צצנידו"ד אין כלל רשות למוסדות לכופ על כל ההורים לתת החיסון לילדים, צעת שההורים נוקטים כדעת הרופאים הנ"ל הממליצים למנוע מהחיסון, וכצר קצע לנו זקני הק' החת"ס זיע"א (שו"ת יו"ד סי' עז) ד"מי התיר ליכנס צספק נפש להמית או להחיות".

ובפרט דאין כאן סכנה ממש שנמצא לפנינו, צצחקדי שמים לא ראינו צשנתיים האחרונות שהקורונה גורם לסכנת חיים צכלל הילדים, אלא הוא חשש רחוק [או רחוק מאוד], והוא נידון חדש שאינו דומה לחיסונים הקודמים כעדותם של כל הרופאים הצכירים הנ"ל.

ועוד יש צזה, שכתב לי הפרופסור אלון מוזס מומחה למחלות זיהומיות מציה"ח הדסה, שאפשר להמשיך להפעיל צית ספר אפילו כשיש אחוזים גבוהים של ילדים שלא מחוסנים, על ידי שיעשו צדיקות יומיות (המאושרות ע"י

ז"וק"ל לכא' יש לו כח לקצוע כן, אולם לדברי האבן ישראל ז"וק"ל יש להסתפק שמא אין לו כח לקצוע כן. עוד יש לדון אם שייך כאן נידון של המו"א מחצירו עליו הראיה. ויש לדון. (ובשיעורי עץ ארז עמ"ס ר"ה ביארנו יסוד כח השררה לענין ירושה ורבנות, שכבר קבע זק"ק החת"ס זיע"א יסודות בתשובותיו לענין זה, ואכמ"ל. ויש לדון בגדר הדברים לענין שמעתתין).

והגאון הגדול צעל השצט הקהתי שליט"א אמר לי: "פלא הדבר ממנו, כל יום מגיעים אלי עוד ועוד עדויות מכלי ראשון על מקרים של תופעות לוואי קשות מהחיסון השלישי, דברים שלא ראיתי ולא שמעתי בחיסון הראשון והשני, חלקם נשים שנפגע מחזור הוסתות שלהם אבל זה לא סכנת חיים, וחלקם מדובר על סכנת חיים ממנו בלב וכדומה". [והוסיף לי צה"ל הגאון צעל הנתיבות אדם שליט"א רצה דהעה"ח רמת שלמה ונשיא מכון 'רפואה והלכה' יד רמה צירושלים, שהיה לו באחרונה במכון כמה מקרים של הפלות ואפילו ממנו לפני הלידה רח"ל אלל נשים אחרי החיסונים].

והוסיף צעל השצט הקהתי שליט"א ואמר, שצחו"ל הרצה רופאים צכירים צבתי חולים אומרים לא לקחת החיסון כלל, ואפילו למצוגרים וכ"ש לילדים. ואולם, יש לצחון היטצ המשך המנצ צחומר חולי הקורונה אלל הילדים, היות שיש רופאים שפרסמו

הצדיקה, אבל אם אין סיבה לחשוש שנפגש עם חולה, אי אפשר לכוף את ההורים לשלם על זה. עכ"ד. ויש לדון עוד.

וייש להסתפק ולדון על פי מה ששאלתי להגאון האדיר ראצ"ד ירושלים צעל האבן ישראל רצי ישראל יעקב פישר ז"וק"ל, על ראש ישיבה שנפטרה אמו, ורוצה להיות ש"ץ בישיבה, וכבר יש שם חיוב שיש לו קציעות להתפלל לפני העמוד, האם לראש הישיבה יש כח לדחותו, ואמר לי "וכי הראש ישיבה הוא כהן גדול".

ובששאלתי שאלה זו למרן הגרי"ש אלישיב ז"וק"ל שאל אותי: "הוא צעלים או לא צעלים", ואמרתי 'הוא ראש ישיבה', וחזר ושאל "הוא צעלים או לא צעלים", ואמרתי 'הוא מוסר שיעור כללי', ושוצ חזר ושאל "הוא צעלים או לא צעלים", וחזין לדעתו שהקוצע הוא שם ותורת צעלים של הממונה (ולאו דוקא בעלות בגדרי חו"מ, אלא כח ממונה), ומי שהוא ממונה כצעלים יש לו כח להחליט בכל על המוסד.

ולפי"ז יש להסתפק ולדון האם יש לממונה על המוסד כח של צעלות להכריע ולקצוע מה שרוצה צעין החיסון, ויהיה יכול לומר שאינו מסכים שיכנס תלמיד למוסד צלי חיסון או צלי צדיקה יומית, ומי שאינו רוצה לשלם על הצדיקה אינו מתיר לו להכנס. ולפי דברי מרן הגרי"ש

להנות מהוראותיו ופסיקותיו, ויה"ר
מלפני אבינו אב הרחמן שלא תצא תקלה
מתחת ידינו

ערב ר"ח כסליו תשפ"ב

מנאי המכבדו בלב ונפש

הק' אברהם יחיאל סג"ל דיימש

אב"ד מעלה אדומים

שחששים מאוד למקרה שיהיה לילדים
חולי קורונה יחד עם חולי שפעת,
וכשנדע המציאות צה נטריך לדון
שוב. ועכ"פ לענין כפיה צמוסדות
החינוך, פשוט שאין להנהלת המוסד
אפשרות לכוף את ההורים על זה.
עכ"ד.

בברכה מעומקא דליבא שיזכה להאריך
ימים על ממלכתו וכל ישראל ימשיכו

מו"ר הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א
כתב לי על מכתבי בנדון זה:

לדידי, ולהכי אין אני עניא נחית לענין זה
וכל דכוותיה. הדוש"ת כל הימים.

מרדכי גרוס

גאב"ד חניכי הישיבות בארה"ק

בידוע לרומעכ"ת כי מיוס עומדי על
דעתי איני כותב ומפרסם צענייני
ליצור, ומעכ"ת רצ גוצרי' מקדמא דנא
צירורי הלכתא גצירתא כדת של חורה,
וצהא העמיד צי"ד חסוב, ולא נלכא

סימן זי

דעת הרופאים בענייני הקורונה בשנת התש"פ

26 אפריל, 2020

המחלקה למיקרוביולוגיה קלינית ומחלות זיהומיות

פרופ' אלון מזוס

בית החולים האוניברסיטאי הדסה

שאלות ותשובות הרב דויטש

א: האם לדעת כבודו אפשר להסביר לציבור את ההבדל בין לעמוד בתור למכולת או בסופרמרקט כמובן בהשתדלות של עמידה מרחק 2 מטר הגם שכשמשלמים אי אפשר לעמוד 2 מטר, לבין לעמוד בחנייה גדולה של בנין עם זהירות יתירה של לפחות 2 מטר מרחק כדי להתפלל במנין של 10 אנשים, הרי לכאן המכולת יכולה להיות יותר מסוכנת?

תשובה:

עמידה בסופרמרקט לדעתי מסוכנת קצת יותר כי קשה יותר לשמור על המרחק הנדרש. בתפילה אנשים מודעים יותר לחשיבות השמירה על מרחק.

ב: האם כבודו חושב שיש צורך בבית ברוכת ילדים שיהיה לכל ילד מגבת פרטי?

תשובה:

כדאי מגבת פרטית בימי הקורונה אך גם בימים רגילים.

ג: עד כמה חשוב לדעת כבודו לנקות סטרייל את השירותים בבית כשלכל בני הבית יש בין 1-3 שירותים בבית והאם זה מקום יותר שאפשר לקבל או להעביר זיהומים?

תשובה:

נקיון השירותים במסגרת הבית הפרטי בימי קורונה אינו צריך להיות שונה מימים אחרים.

ד: לדעת כבודו איזה סוג מסכה נכון לקנות והאם יש הבדל בין מבוגר לילד?

תשובה:

המסיכה הנדרשת היא "מסיכה כירורגית". אין צורך במסיכה המיוחדת הנקראת N95. אין הבדל בין ילדים למבוגרים.

ה: כל כמה זמן מומלץ לדעת כבודו להחליף מסכה ומתי זה חיוב להחליף לדעת כבודו ואם אפשרי בשעת הדחק להשתמש במסכה של אחד מבני הבית האחרים?

תשובה:

שאלה שאין לה תשובה ברורה. כדאי לא להחליף מסיכה בין בני משפחה. הזמן להחלפה של מסיכה תלוי בחשיפה. אדם ששומע במסיכה לאורך כל היום כדאי להחליפה פעם או פעמיים ביום. אדם ששומע במסיכה רק מדי פעם כשצוואר מהבית לזמן קצר, אפשר להחזיק בה יותר זמן.

ו: אם יש אפשרות לדעת כבודו לבס את כל המסכות ביחד (כמו ששמעתי נהוג במשפחות מסוימות) בבית או שצריכים לקנות כל פעם מסכות חדשות, ואם אפשרי שינקו?

תשובה:

רב המסיכות אינן ניתנות לרחצה. אם אלו מסיכות בד ניתן לרחוץ ביחד.

אם יש הבדל אם מנקים במים קרים או במים חמים?

תשובה: רצוי לרחוץ במים חמים 60 מעלות לפחות.

ז: איך כבודו ממליץ ששומרים על תינוק או ילד קטן שכמעט בלתי אפשרי להלביש לו מסכה?

תשובה:

הילדים עד גיל 9 נמצאים בהרבה פחות סכנה. באופן טבעי להרחיק מזרם מבוגרים.

ח: במקום פתוח כשאין אנשים 5 או לפעמים 10 מטר סביב, האם יש צורך ללבוש מסכה, או לקצר את זמן ההליכה במקום, ואם כן לכמה לקצר את זמן ההליכה?

תשובה:

המחלקה למיקרוביולוגיה קלינית ומחלות זיהומיות

פרופ' אלון מוזס

בית החולים האוניברסיטאי הדסה

אם אין אף אחד בסביבה אין צורך במסיכה. תמיד צריך לזכור שלפעמים תפגוש אדם באופן מפתיע ולכן חייבת להיות מסיכה בכיס.

ט: האם כבודו חושב שצריכים לחשוש לדעת המומחים מפורסמים מסויימים שהמסכה גורמת פי כמה הסיכויים לקבל את הוירוס, ואם כן איך אפשר להיזהר, ואם כבודו לא חושש לדיעות הנ"ל, למה לא?
תשובה:
אין ספק שהמסכה עוזרת. בעיקר למנוע העברה מחולה לאדם בריא. אך היא גם מגינה על אדם בריא מחולה. כדאי להקפיד לא לגעת במסיכה בחלק החיצוניים בידיים.

י: אם לדעת כבודו יש ענין להשתדל בוויטימינים למיניהם, (כמו שפרסמו בעיתונות בשם אחד הרופאים הטוענים שוויטימין C היא מה שנותנת מיד לכל חולה הנגיף), והאם באמת יש בו משום מניעת הווירוס המדובר, והאם יש לכבודו עוד וויטימינים שיוכלו למנוע את הווירוס? (יש בזה חילוקי דינים כלפי לקיחה בשבת לכן אם אפשר שכבודו יסביר את את דבריו כדי שנוכל לתרגם את זה לשפה הלכתי לציבור בבקשה).
תשובה:
למיטב ידיעתי אין ללקיחת ויטמינים כל השפעה על הידבקות בוירוס.

יא: פרופ' בכיר חשוב מאוד, ראש מחלקה בבית חולים בירושלים, ביטל בפניי את הענין של המסכה כשראה אותי ליד המשרד שלו, "מסכה למי שיש לו זקן כזה לא מועיל כמעט בין כך..." עכ"ד. עד כמה כבודו מזדהה עם הדברים של הפרופ' הנ"ל. והאם יש מן האמת עד כמה זה מסכן (את עצמו או אחרים) לדעת כבודו ללכת (כאילו) בלי מסכה (פירוש עם זקן)? (יש בזה הרבה השלכות בהלכה למעשה, והם הדברים החמורים המקובלים ביותר בתולדות היהדות ובפרט אצל הקהילות החסדיות, לכן חשוב לנו ברשות כבודו לקבל תשובה מדויקת מהו בגדר של חשש פיקוח נפש ומהו רק בגדר של זהירות יתר בעלמא).
תשובה:

נכון הדבר שהזקן פוגם ביעילות של המסיכה. בעיקר אם מדובר בזקן ארוך מאוד. מטרת המסיכה למנוע כניסה של אוויר שלא דרך המסיכה על ידי הצמדות לעור. הזקן מפריע. למרות האמור לעיל, גם בעלי זקן חייבים לעטות מסיכה.

יב: בתקופתנו אם אחד נותן מעיל או בגד אחר ללבישה, (בהלכה מדובר הרבה בלבישת טלית גדול לתפילה או לקריאת התורה), האם יש חשש סכנה ללבוש בגד של מישהו זר, באופן שכלל הידוע בעל הבגד אינו חולה או אפילו חשש חולה. אולם על שתיים יש להיזהר על מרחק 2 מטר ממילא על שתיים יש הוראות זהירות. ואם לדעת כבודו יש חשש בצירוף הנ"ל עד כמה יש להיזהר אם כבר קיבל שמעון את בגדו של ראובן האם אפשרי שראובן יקבל בחזרה את הבגד משמעון, ואם כבר לקח את הבגד מהשני האם יש צורך להוריד או שיש חשש שזה עבר למי שכבר הלביש את הבגד?

תשובה:
אדם שחולה בנגיף קורונה יכול להדביק גם על ידי מגע קרוב של חפצים שלו כולל בגדים. רצוי שכל אחד יישאר עם הבגדים שלו.

יג: יש שמועות שצריכים להיזהר בהעברת מטבעות של כסף בין אנשים. האם לדעת כבודו יש דרך לקבל מאנשים מטבעות ואז לנקות את הידיים ביחד עם המטבעות בסבון? (יש בזה חשיבות בהלכה היות שיש פוסקים שכותבים שיש סגולה לפרנסה להרים מטבע אפילו שאינו שוה פרוטה 10 אג', או לתת פרוטות ומטבעות לצדקה באמצע התפילה, אם יש לחשוש לדעת כבודו ומפני סכנה אמיתית ולא להתעסק כלל במטבעות בימים האלה, או שיש בעצם גם חשש סכנה בשטרות של כסף גם, ולכן אין הבדל כל כך? (וידוע שהרמב"ם כותב להיזהר כל השנה מלהכניס לפה מטבעות של כסף, והן הן הדברים לכן יש מקום לדון בזמן המגיפה מה דינו).
תשובה:

באופן כללי חפצים שנוגע בהם חולה קורונה יכולים להעביר את הנגיף. אבל המחלה אינה עוברת דרך העור. הנגיפה בחפץ, למשל מטבעות, יכולה לגרום להדבקה רק אם לאחר הנגיפה בהם האדם מכניס את היד לפה, לעיניים או לפנים בכלל. על כן אחרי שנוגעים בחפצים כולל כסף, יש לחטא ידיים עם תכשיר אלכוהולי.

המחלקה למיקרוביולוגיה קלינית ומחלות זיהומיות

פרופ' אלון מוזס

בית החולים האוניברסיטאי הדסה

יד: אם יש עדיפות לדעת כבודו להשתדל להרחיק את הילדים אחד מהשני כדי שלא ידבקו אחד את השני, ואם כן אם נכון להשתדל שלא ישנו אחד ליד השני כמו תמיד אלא במיטות קומה.... או בגלל שהם בין כך בבית אחד ובקשר כל הזמן אז אין באמת הבדל?

תשובה:

ילדים בבית ביחד ינהגו כפי שהם רגילים. קשה מאוד למנוע הדבקה בתוך בית ולכן אינני מציע לשנות הרגלי שינה. כפי שצייתי, אנו למדים לאחרונה שילדים בסכנה קטנה מאוד מהמחלה וכנראה גם מדבקים פחות מכפי שחשבנו.

טו: האם לדעת כבודו יש עניין לנקות היטב בתדירות גבוהה תחת הציפורניים ממקומות אחרים ועד כמה לדעת כבודו זה חשוב לנקות דווקא עם אלכוהול או להשתמש בסבון גם מועיל, ואם כן כל כמה זמן כבודו היה ממליץ שזה חובה לנקות?

תשובה:

הסבון מוריד כלוך שאלכוהול אינו מסוגל להוריד. כך שאם יש לכלוך הנראה לעין נכון לשטוף ידיים במים וסבון. השימוש באלכוהול הורג חיידקים ווירוסים באופן יעיל מאוד. בתוך הבית אין צורך להרבות בשימוש באלכוהול. כשחוזרים מבחוץ (מהסופרמרקט, מטיל בן, מבית הספר, נסיעה באוטו ועוד) רצוי לחטא ידיים היטב באלכוהול. כשנמצאים בחוץ ונכנסים למקומות בהם היו אנשים נוספים שנגעו בחפצים כדאי לחטא ידיים לאחר נגיעה. לכן רצוי שיהיה אלכוהול זמין במצב כזה.

טז: אבא שקיבל הוירוס ונמצא בבית ולא אושפז היות שיש לו רק חום וקצת שיעול אבל עייף וחלש, והוא עם אשתו ו-8 ילדיו, מה עליו להשתדל לעשות כדי שלא ידבק את כל בני הבית?

תשובה:

הדרך הנכונה היא להפריד בין האב החולה לשאר בני המשפחה היא שהחולה יהיה בחדר נפרד, לא יבוא במגע קרוב לשאר בני המשפחה. ישתמש במסכה ובכפפות בזמן שיוצא מהחדר לשירותים או למקום אחר.

יז: לדעת רופאים מסויימים הדבר הכי טוב לריפוי מהוירוס (במצב קל) זה לישון, האם כבודו חושב שזה נכון, ואם עוזר להורות למשפחה לישון יותר בתקופה הזו כדי למנוע את הוירוס או שזה רק רפואה כשכבר חולים, והאם יש עוד עצות לחולה קל בבית, לרפות את עצמו לדעת כבודו?

תשובה:

אין שום הוכחה ששינה מונעת הדבקה בגניף או עוזרת לריפוי.

יח: יש הרבה רבנים צריכים לנגוע ולבחון היטב בדים שיש עליהם זיעה ממקומות פנימיים בגוף האדם. האם לדעת כבודו הבדים האלה יכולים להביא זיהומים יותר בעצם הכניסה לבית ואם השתמשות במסכה וכפפות לדעת כבודו מספיק כדי לבלום זיהום. ואם יש הבדל עם הזיעה כבר יבשה וישנה או טרי ולחה?

תשובה:

הגניף נמצא בעיקר בדרכי הנשימה. זיעה אינו מקום מיוחד. צריך לשמור ממגע. אין הבדל בין זיעה כזאת או אחרת.

יט: האם כבודו חושב שיש לחוש שמשפחה שיש להם בריכה פרטית קטנה סגורה שמכניסים חומר ניקוי כמו שמומלץ כל השנה לגודל של בריכה כזה?

(הנ"ל זה שאלה שיש בו השלכות הלכתיות היות שיש הרבה אנשים שמקפידים מידי יום לטבול במקוה או לפחות ב' קבין, [פירוש 233 ליטר לדעת המחמירים ו16 ליטר לדעת אחרים] מים כל יום, ואחרים קנו לעצמם מין בור בגובה כמטר וחצי ואורך כמטר וזה בניי שיהיה מעין טהרה של 40 סאה בתוך מקוה. האם דעת כבודו יש חשש סכנה לכל המשפחה להשתמש בזה כמוכן לא בבת אחת אלא בזה אחר זה עם חומרי ניקוי כמומלץ פעם ביום לבור מים בגודל כזה).

תשובה:

יש לטפל בבריכה פרטית על פי הכללים המקובלים ושים כמות כלור על פי ההנחיות.

המחלקה למיקרוביולוגיה קלינית ומחלות זיהומיות

פרופ' אלון מזוס

בית החולים האוניברסיטאי הדסה

אם פועלים על פי כללים אלו, המשפחה יכולה להשתמש בבריכה.

כ: האם לדעת כבודו יש חיוב להתקלח אחרי שימוש בבריכה קטנה שזרים השתמשו בזה בשעה אחרונה, או שאין לחשוש לזיהום באופן כזה, והאם יש זמן מסוים שאפשר לחכות ואז אין מקום לחשוש לזיהום. ואפילו אם חוששים האם פעולה של מקלחת עם סבון יכול להוריד את החשש הנייל ?
(הנייד הזה גם דבר שקשה מאוד להיות שיש על פי הלכה קושי גדול לעשות מקלחת אחרי הטבילה במקוה.)

תשובה:

אם בבריכה/מקוה יש כלור בכמות תקנית אין חובה להתרחץ לאחר הטבילה.

כא: מי שגר בקומה עם עוד 4 או 5 שכנים (כולם משפחות עם כמה ילדים קטנים) באותו קומה, ונודע שיש לאחד השכנים הוירוס ביחד עם אשתו וחלק מילדיו. אותה משפחה נוהגת לצאת מהדירה כדי לעלות ולרדת בבנין (עם מסכה) לצורך אישי הנצרך. האם לדעת כבודו זה יכול לגרום לזיהום לשכנים האחרים בקומה או היות שזה רק עליה וירידה קצרה מאוד וכן האם החולה עם מסכה יכול להביא לסיכון לאחרים, ומה יכול להיות השתדלות השכנים להיזהר במצב כזה וכדומה?

תשובה:

שכנים חולים חייבים להישאר בביתם ולא לצאת לחדר מדרגות. חולה שיוצא לחדר מדרגות, אפילו עם מסכה, מסכן את שכניו.

כב: האם לדעת כבודו אפשר להזמין אוכל ממסעדה או שיש לחשוש לסיכון שיש ע"י הכנות האוכל מהעובדים שאינם מוכרים להזמין מי הם או מה מצבם הבריאותי, ואם יש הבדל אם זה אוכל חם (שכאילו כבר שרף חשש זיהום) או אוכל קר?

תשובה:

אוכל חם אפשר להזמין. חימום של מעל 60 מעלות הורג את הוירוס.

כג: האם יש אפשרות להיטיב למשפחה חולי הוירוס ולקחת מהם השקית זבל או לעזור להעביר מעטפה או חבילה שלהם וכדומה, אם השתדלות של מסכה ועם כפפות עוזר לדעת כבודו להנייל או לא?

תשובה:

אם משתמשים במסיכה וכפפות אפשר לעזור. לא לבא במגע עם החולים ולחטא ידיים עם אלכוהול בסיום הפעולה.

כד: האם אחד מקפיד לא להיכנס למקוה אלא אם שמו chlorine חדרוש ולא נכנס לעצם בור המקוה אלא לבד, לא נוגע באיש מאז שנכנס לשטח המקוה עד שיוצא, ולא עומד מתלבש ליד איש פחות ממרחק של 2 מטר. האם יש חיוב לדעת כבודו ללבוש גם נעלי בית לפני ואחרי שנכנסים לאיזור המקוה והמקלחות או שאין לחשוש עד כדי כך?

תשובה:

עדיף לא לדרוך יחף על רצפה שאחרים דרכו עליה ללא נעליים.

כה: האם לדעת כבודו יש סיכון גבוהה למבוגר (60-70-80) לטבול במקוה אם הוא עושה את זה עם כל הזהירות המונעת העברת הוירוס ממישהו זר. שהרי לצאת למכולת כולם (כולל כולם) יוצאים למכולת בהמוניהם, ובשביל דברים שהם אינם בהכרח "פיקוח נפש", ואם יש מקום לקבוע מה השיעור מגן בן אדם צריך כדי לאדם מבוגר כהנייל (וק"ו בן אדם יותר צעיר, לטבול באופן כזה.

תשובה:

הכניסה למקוה אינה דומה לביקור במכולת. האדם אינו לבוש, והלבוש נותן הגנה. אנשים אחרים לא נכנסו ללא בגדים, וכניסה ללא בגדים מגבירה את הסכנה להשאיר וירוס בסביבה. לכן יש להבין שהכניסה למקוה צריכה להיעשות לפי כללים ושמירה מקסימלית על היגיינה כדי למנוע הדבקה מיותרת. אנשים מבוגרים כדאי שלא יצאו למכולת בימים אלו.

המחלקה למיקרוביולוגיה קלינית ומחלות זיהומיות

פרופ' אלון מוזס

בית החולים האוניברסיטאי הדסה

שאלות נוספות:

א: האם יש סכנה ממשית לקבל את הוירוס ע"י הטיסה במטוס עם מאות נוסעים להרבה שעות במקום סגור אחד.

תשובה: כן בהחלט יש סכנה.

ב: האם יש דרך למנוע את זה עד כמה שאפשר במטוס.

תשובה: למנוע לחלוטין לא ניתן. ניתן להפחית את הסיכון עם מסיכה כל הטיסה. כמו כן לנקות את סביבת הישיבה בתכשיר אלכוהול.

ג: האם יש הבדל בין טיסות של 3-4 שעות (כמו למשל לאירופה) לטיסות של 9-11 שעות נסיעות (כמו למשל מארה"ב).

תשובה: כן. בטיסה קצרה הסיכון קטן יותר.

ד: ועד כמה כבודו היה מציע בתקיפות להיזהר ולשהות את הטיסות האלה עד שיעבור זעם בקרוב בס"ד.

תשובה: אין לטוס בטיסה שאינה הכרחית. לאנשים בסיכון (מעל גיל 60 או עם מחלות רקע) כדאי לדחות כל טיסה.

סימן טז

שו"ת בדעת הרופאים בעד החיסונים לילדים, מרחשון תשפ"ב

Department of Clinical Microbiology and Infectious Diseases

Professor Allon Moses

Internal Medicine and Infectious Diseases

Hadassah-Hebrew University Medical Center

Dear Rabbie Avraham Deutsch,

Thank you for your important questions. I've made my best to try and provide you with the best and most educated answers to these complex patients you selected.

Please tell me if you any question or remarks.

1. Does the professor think that there is a danger (if at all) for children to take the COVID-19 vaccine?

The vaccine has proven safety in children over 12 years of age. In the younger age group of 5 years to 11 years we will soon know the results of the Pfizer trial and later the Moderna trial. We await the results of the trial which may arrive at the end of October. It is expected to be very safe in children.

2. Does the professor think that the chances of children exposing COVID-19 to adult and elderly is indeed serious?

Children are a known cause in the spread of respiratory infectious disease. We know it well for influenza for many years. It is also true for COVID-19.

3. Does the professor think that for children not to take to COVID-19 vaccine will evidently put them into danger?

From information that has gathered till now we know that the COVID-19 disease has a potential to have severe consequences and sometimes long-term effects (the so-called "Long COVID-19"). Therefore, children above the age of 12 years should get the vaccine now and once the vaccine is available for younger children, they should also be vaccinated.

4. What is the opinion of the professor regarding the publications that the chance of children be becoming seriously ill is less than 0.2% and children passing away is less than 0.1%?

Certainly children are less likely than adults to develop severe illness. The exact rate for severe illness and death is difficult to determine. Those at risk may have underlying illness like cancer, obesity, diabetes and also children under the age of one year. The mortality is certainly very low and in Israel was seen almost exclusively in children with underlying diseases. It is still unfortunate to see that

Department of Clinical Microbiology and Infectious Diseases

Professor Allon Moses

Internal Medicine and Infectious Diseases

Hadassah-Hebrew University Medical Center

one out of three children admitted to the hospital will need to be in intensive care. This number is similar to adults.

5. I spent this past Shabbat afternoon in the emergency room of a respectable hospital where three cases of elderly people came in after taking the 3rd COVID-19 vaccine and falling shortly after some losing their stability both physically and others even in their mind. We heard the staff explaining that the above is a known to them and they are familiar who with these side effects?
The question is how can one give the same type of vaccination to children who might also have a weak system just as the elderly people?

Much is known by now about the side effects of the COVID-19 vaccine. It is certain that the side effects from the vaccine are much, much less common than the dangers of the disease. The description above is completely detached from the reality of side effects of the vaccine in adults.
So children who may have a "weak system", who are the most at risk from the disease. Therefore, they should be vaccinated to prevent the possibility of getting infected and being severely ill.

6. The professor wrote me last time that children have very little chance of getting COVID-19. Is this still the approach and if yes are those chances still more than the chance of children getting side effects from the vaccine?

In the beginning of the pandemic of COVID-19 we thought that children are less likely to be ill and we now know this is not true. Many have an asymptomatic infection. This can be transferred to other children and adults who are not vaccinated.

7. How does the professor believe a school of a few hundred students operate when in some of the families (sometimes even 25-50%) will refuse to vaccinate their children?

Fortunately, the Ministry of Health (MOH) and the Ministry of Education in Israel understood the importance of going to school and the problems posed by the situation that small children are not vaccinated. The solution provided by those authorities is that children will be tested for COVID-19 antigen several times a week. Although this may not be the perfect solution, we now see that this approach is able to stop the spread of disease in a class that has a child with COVID-19.

Department of Clinical Microbiology and Infectious Diseases

Professor Allon Moses

Internal Medicine and Infectious Diseases

Hadassah-Hebrew University Medical Center

8. In the view of the professor how is it understood that many people who took all three vaccines and were known for being extremely careful with the rules and regulations of COVID-19 have turned shortly after the 3rd vaccine as positive with COVID-19?

We now have clear data on the prevention of the infection, prevention of severe illness and prevention of death: two doses are better than no vaccination and also that the third dose is better than two doses. Nonetheless, vaccines in general are not 100% effective and in COVID-19 there may also be an infection after full vaccination

9. Does the professor believe the editorials of official specialists that have served in numerous integral rolls in the medical field that the COVID-19 vaccine consists a toxic ingredient? And if the professor believes these professional's would that be a greater cause of side effects or irrelevant?

There is absolutely no data to support these false accusations of the vaccine!!

10. What is the approach of the professor regarding those who promote taking numerous vitamins which have successfully managed to get most cases recovered even without hospitalization?

In the beginning of the pandemic (more than a year ago) there was much hope put into the efficacy of several medications used in the past including some vitamins. Unfortunately, none have proved to be beneficial in medical trials. Therefore they should not be used. It is not easy to prove whether a certain medication is effective or not. Systematic, organized, controlled medical trials need to be performed for this. Most patients have a mild disease and therefore the fact that some took vitamins and recovered is far from proof that the vitamin is the cause of his recovery. Vitamins should not be used to treat COVID-19.

11. How does the professor understand what American government officials have released (on August 22nd 2021) that 12,791 deaths in the past 8 months from COVID-19 vaccination. Compared to 8,966 deaths in the past 31 years within 12-48 hours after vaccination?

There is clear data showing that deaths from the vaccine are very rare. When millions of people receive the vaccine the deaths which would have happened anyway may seem to be associated with getting the vaccine. I am unaware that there is data to support the above statement.

Department of Clinical Microbiology and Infectious Diseases

Professor Allon Moses

Internal Medicine and Infectious Diseases

Hadassah-Hebrew University Medical Center

12. Did the professor hear about the evidenced given by numerous doctors that the COVID-19 vaccine can damage future fertility organs or cause difficulties in having or caring health children. If yes does the professor give it any credibility?

There is absolutely no evidence to support any effect of the vaccine on fertility. The vaccine disappears from the body very quickly. Only antibodies against the virus remain. This is true for both men and women.

13. What is the opinion of the professor regarding to what leading scientists PHD's have related in a public published studies that children are (almost) 'never' the ones to have COVID-19 in a family setting. They are (almost) 'always' just a receiver. If the study above is accurate then what would be the reasoning for one to vaccinate children for COVID-19 if anyway children are not a threat not for themselves and not for others?

I've addressed this question before. We now know that children are infected as often as adults. They are more often asymptomatic. This actually means that they can have the virus without any symptoms such as fever, cough, sore throat etc. Thus, they go around without being put in isolation and they can pass the infection on to other members of the family or their friends.

14. What would be the medical approach of the professor to relate to parents that resist vaccinating their children for COVID-19?

I would try to explain to them that since the safety of their children is obviously very important to them, they should not risk that their kids will be infected but better they give the vaccine. I would remind the parents that now we know that 10 to 20 percent of children who have infection could have long-term effect such as fatigue, tiredness and lack of energy. All these can be avoided with the vaccine. Furthermore, the vaccine is very safe. Our children receive many vaccines for the last hundred years. We were able to eradicate diseases like smallpox and polio and to decrease the number of kids infected with many other severe infections including Measles, pneumonia and meningitis. Vaccines have had a tremendous effect on quality of life and is probably the main reason for the improved health of the globe.

15. How often does the professor believe that these vaccination programs every 5/6 months be effective for?

At this point it is clear that we need three doses of the vaccine to have a strong protective effect against infection, severe disease and death from the virus. We

Department of Clinical Microbiology and Infectious Diseases

Professor Allon Moses

Internal Medicine and Infectious Diseases

Hadassah-Hebrew University Medical Center

currently cannot foresee what the need will be in the future. Needing more doses of the vaccine will depend on the formation of variants of the virus, on the behavior of the public and other unknown factors. Even if we will need additional doses, this will not be different from other vaccines which need to be repeated: influenza, tetanus, typhoid and others.

16. Does the professor believe that children will have more side effects and can be more seriously in danger than adults?

As a general rule the answer is no. Children will not have more side effects from the COVID-19 vaccine than adults. One exception is a disease called myocarditis. This is an inflammation of the heart muscle. It is a rare complication of giving the vaccine in the general population and is actually less often than the complication occurs during an infection by the virus. But a group of boys aged 16 to 20 years seem to be at a slightly higher risk for this side effect than rest of population. Nonetheless, it is still a rare event and less frequent than this disease with COVID-19. Therefore, the vaccine can be given to this age group.

17. The head of the FDA released that even though he gave a final approval to the 1st & 2nd COVID-19 vaccine he still announced that in the middle age group major side effects both in the brain and heart may occur. Would the doctor agree that if the above is also true for children then the danger would be far more greater?

The FDA recently approved not only the first two doses for the whole population, but also a third dose for people over 60 years of age. The serious complications are extremely rare in those adults. The danger of severe illness outweighs the danger from the vaccine.

18. Does the professor think that a child of 1 or 2 years with consistency of receiving infections is more of a reason to vaccinate or since COVID-19 is not such a serious threat for children and the side effects for such a child with a history of medical conditions should more so refrain from vaccinating.

I've addressed this question. In the balance between the danger from the vaccine and the danger from the disease there is no question whatsoever that the disease is more dangerous. We've given the vaccine to a limited amount of children of all ages who have chronic illness, with good response and few side effects. We await the results of trials performed by Pfizer and Moderna which are being conducted in the younger age group (5-11 years) to know if the vaccine is safe and effective. The FDA will come with a recommendation at the end of October.

Department of Clinical Microbiology and Infectious Diseases

Professor Allon Moses

Internal Medicine and Infectious Diseases

Hadassah-Hebrew University Medical Center

19. How would the professor explain the report (according to experts) of MADA [Magen David Adom] that since after the vaccination programme went into full practice, the calls of women with chest pains went up by 80%?

These are rumors, which come from an unknown source. This data has never been published in a medical journal. Such information should not be taken as true and should not be taken seriously.

20. Does the professor think that the COVID-19 vaccine is in any event more dangerous than any other previous vaccines?

In fact, it looks like this vaccine is one of the safest vaccines available. We are sure about the short-term side effects –there few mild ones. We now have information collected during the last two years follow-up from the first doses of the vaccine given is the pharmaceutical studies and information from the administration of hundreds of millions of vaccination in the general

public. The vaccines are at least as safe as other vaccines given for a many years.

21. Would the professor suggest to take a specific company for the vaccines or as long as they are medically qualified to give COVID-19 vaccine in the professors opinion?

There are several vaccines which have be cleared as safe and effective by the official authorities. The FDA has approved the Pfizer, Moderna and Johnson and Johnson vaccines. In the UK the AstraZenica vaccine is given as the only vaccine. As long as the vaccine is authorized by the official offices in the Western world, I think the vaccine can be used safely and efficaciously.

וּדְרֶשֶׁת חִקְרֵת

קֹונטרס

ה'יו מתרפא'ין

וְכִי נָחַשׁ מִמִּית אוֹ נָחַשׁ מִדִּיחַ
אֵלֶּא בּוֹמֵן שִׁישְׂרָאֵל מִסְתַּבְּלִין כִּלְפֵי מַעֲלָה
וּמִשְׁעַבְדִּין אֶת לִבָּם לֵאבִידָהּם שְׁבַשְׁמִים
ה'יו מתרפא'ין (ר"ה כט.).

בעת הזאת בזמן של מגיפה אשר רבים חללים הפילה בארץ ישראל ובכל העולם רח"ל, הוא זמן שצריך להתעורר ולהתחזק ביראת שמים וזהו הרפואה האמיתית. וראוי לכל אדם להתבונן בדברי קדשו של זקני הגרעק"א באגרתו הידועה, ובוודאי היא סגולה גדולה להנצל מכל נגע ומחלה.

ובאמת שכאשר נסעתי למדינת הים והתאכסנתי אצל מו"ר הארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגעל שליט"א, מצאתי בביתו פתק ובו אגרת התעוררות זו מזקני הגרעק"א, ומודפס בו כי "טוב לאומרו מידי ערב שבת קודש", וכששאלתי את מו"ר האם האגרת הזו מוסמכת, השיב כי בוודאי כן הוא⁶. והוסיף 'יש לי את זה בכל הגמרות שלי, ואני נוהג לומר זאת כסדר במשך כל ימות השנה', וכששאלתיו מהו הענין בערב שבת דייקא, והשיב לי שכנראה המו"ל כתב כן כדי לקבוע זמן לאומרו, אך ברור שלפני רבינו שליט"א עומדים הדברים בכל עת ולאן דווקא בערש"ק. ובוודאי שראוי לכאן"א להגות בה בכל ימות השנה.

⁶ ומצאצאיו הגאונים של הגאון ר' אברהם אבוש זלח"ה שהיה בן ביתו של הגרעק"א ומגדולי תלמידיו עד שהיה קם לכבודו ואומר שהוא אוצר הספרים שלו, שמעתי כי מקובל אצלם שאין זה כת"י ממש של הגרעק"א, אלא שאיגרת זו הייתה בביתו של זק' הק' הגרעק"א זי"ע, והייתה מונחת לפניו.

אגרת התעוררות המיוחסת לרבינו עקיבא איגר זללה"ה להלהיב הלכות לאהבתו ויראתו ית'

עם הערות ופירוש עין ארו
מרבינו אברהם יחיאל סג"ל דויטש שליט"א
ראש הישיבה ואב"ד מעלה אדומים
לפרש עומק כוונת האגרת
ולעורר לב המתבונן בעוצם נוראות ענייניה

ובכך הוא דבר האגרת כפי שנדפסה באגרות סופרים:

אֶתֶּה בֶּן אָדָם צִידָה הִכִּינָה לְךָ טָרֶם יָבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וַיַּחֲשִׁיךְ.

בְּטָרֶם יִכְבֶּה נֶרְךָ תִּכְיֶין לְךָ תִּדְרֶךְ.

גִּדְרֵי אֲשֶׁר פָּרַצְתָּ בְּתֵינְךָ טָרֶם מִהָעוֹלָם תִּזְחַק יוֹצִיאֲךָ.

דַּע אֶת אֱלֹקֵי אֲבִיךָ טָרֶם יָבוֹאוּ תִּימִים אֲשֶׁר לֹא תִפְצֹת פֶּלַי יָמֶיךָ.

הֲלֹא יָדַעְתָּ אִם לֹא שָׁמַעְתָּ אֶל עֶפְרַיִם תִּשׁוּב וְעַפְרַיִם אֶתֶּה בְּתֵינְךָ.

וְלִמְקוֹם אֶפְלֵ וְחִשְׁךָ יוֹלִיכוֹךָ וְעַד תִּקְבֹּר יִלְוֶנְךָ.

זָכֵר נָא אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם מִמּוֹלֶדְתְּךָ וּמִבֵּית אֲבִיךָ.

חִילְךָ יִהְיֶה לְזָרִים כָּל עֲמָלֶיךָ וְאֵין לְאֵל יָדְךָ נִגְדָם לְהָרִים אֶת יָדֶיךָ.

טוב מותך מחיים יאמרו יורשיך, ברוך שהגיענו לסוף ימך.
 ילידי ביתך ישכחוך, יום לשנה יזכרו את שמך.
 כל רעיך ואחיך יבגדו בך, גם שוכנת ביתך תעזב אותך.
 למה לא תזכר יום אשר לבנים ילבישוך, ושחורים יכסוך.
 בעט תבן יצע תחתך, מכל העמל אשר עמלת בחיך.
 גר יהיה דלוק על ראשך, ובגד פתח ביתך יישירו רגליך.
 סביב יתלכון אנשי שלומך וכשתילי זיתים פניך.
 על כפים ישאוך, ולבור תחתיות ישביכך.
 פתח פיך יהא מכסה ועיניך, ושברי חרסים על פניך.
 צידה תהא לרמה במותך, ולא ישאירו כי אם עצמותיך.
 קרוביך ואוהביך ישובו לביתך, ואתה תשאר שם לבדך.
 ראה את כל זאת בעיניך, ושוב תשוב מעוונותיך.
 שום תשים אל לבך משפטך, טרם כל אלה יגיעוך.
 הן תודה לה' אלקיך, ואז תנוח ותלך לבטח בדרךך.

אַתָּה בֶּן אָדָם צִידָהּ הַכִּינָה לְךָ מָרָם יְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וַיַּחֲשִׁידָהּ.

א. כוונת רבינו שהדברים מוסבים כלפי כאו"א שלומד האגרת הזו, וזהו כוונתו באומרו 'אתה בן אדם', שלא תאמר כי אין הדברים מכוונים אליך, אלא חוב גמור הוא לכל אחד ואחד לחיות ולנהל את אורח חייו עפ"י אותם ההנהגות והמחשבות.

ב. פירוש, כל ילוד אשה, אפי' אדם גדול מאד נצרך לכל זה, משום שסו"ס אינו מלאך ואינו קודש קדשים ואף לא קדוש מרחם, וכמו שפירש זקני בעל הכת"ס שא"א לומר על אדם שהוא קדוש עד עת פטירתו, שהרי כבר אמרו במשנה (אבות פ"ב משנה ד') 'אל תאמין בעצמך עד יום מותך', ולמדו זאת מיוחנן כה"ג. וזהו שאמר כי חובה על כל 'בן אדם' באשר הוא שידע שכל רגע יכול הוא ליפול, וחובה עליו לראות עצמו כאילו שערי גיהנום פתוחין לפניו ומחשבה זו תמנע אותו מן החטא. וכבר כתב הנצי"ב בהעמק דבר (בראשית ב, ד) שאילו אדם הראשון לא היה חוטא היה הקב"ה בורא אדם נוסף שיהא מדיני יותר ומסוגל לחטוא, שאל"כ לא היה שייך שכר ועונש, ומבואר שכל יסוד הבריאה הוא ע"י האפשרות לחטוא ולשוב, וכך הוא סדר כל אדם ואדם, 'שבע יפול צדיק וקם'. וחובה על כל בן אדם לעבוד ולקום, כדי להציל נפשו משאול תחתית.

ג. ידועים דברי חז"ל במסכת ע"ז (דף ג, א) שהשיב הקב"ה לאומות העולם, 'שוטים שבעולם מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת'. ונראה דזוהי הצידה הנצרכת להכין לקראת עולם הנצח. אך נראה שבלשון 'צידה' יש רמז נוסף, ע"פ מה שמצינו בקרא (בראשית כה, כח) 'כי ציד בפיר', והיינו שירדוף אחר המצוות ויחפש אחריהם כשם שהצייד שמחפש אחר צידו, ועוד שלא יחשוב שעיקר השכר תלוי במצוות הגדולות, אלא כל ציד וציד הבא לפניו יכניס באמתחתו לקראת עולם הנצח, בבחינת חטוף ואכול (עירובין נד, א).

ד. נראה שהוסיף כאן לשון 'לך', לרמוז שאף אותם דברים שעיקר עשייתם היא עבור אחרים, כגון צדקה וחסד וחינוך הילדים או לזכות את הרבים, הכל הוא 'לך', ולא לאף אחד, והיא הצידה שתלווהו לדרכו בעולם הבא.

ה. מלשון 'ויחשיך' משמע שקאי על היום, שהשמש תבא ותשקע ועי"ז יחשיך היום. אמנם לכאורה יסודו מהאמור בקהלת (י"ב ב') 'עד אשר לא תחשך השמש' ושם משמע שהשמש עצמה מחשיכה. אך באמת לשון הפסוק תמוה כי לכאו' השמש לעולם לא 'תחשך', וכל החושך הוא רק בהעדר השמש, דהחושך ממילא אתי, וכלשון רבינו

בְּמָרָם יִכְבֶּה נִרְדִּי תִכְיִן לְךָ תִּדְרָדִי. גִּדְרָא אֲשֶׁר פִּרְצָתָ בְּתִיִּידָהּ מָרָם מִהָעוֹלָם הָזֶה יוֹצִיאֲוֹדָם.

כאן. אך נראה שביאור לשון הפסוק הוא שההכנה צריכה להיות שהשמש גופא תחשך. וביאור הדברים הוא ע"פ מ"כ בספרים הק' דיום הוא בבחינת חסד ולילה הוא בבחינת דין, וכמו שמצינו בקרא (תהלים צב, ג) להגיד בבוקר חסדיך ואמונתך בלילות, והיינו דהבוקר מרמז לחסד והלילה לדין [ועי' באבדר"נ פ"א, להגיד בבקר חסדך, זה העולם הבא שנמשל כבקרים, שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך, ואמונתך בלילות זה העולם הזה שנמשל ללילות].

וכבר ידוע מזקניי הכת"ס שהשמש מרמז על כח הזכר המשפיע, והירח שמקבל את אורו מהשמש מרמז על כח הנקבה המושפעת, ואף שכשחטאה א"ל הקב"ה לכי ומעטי עצמך, עתיד הקב"ה להחזיר אורה לימות המשיח, שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה (ישעיה ל, כו), וכמבואר בב"ר (פ"א ס' טז), והיינו דלעת"ל שניהם יהיו בבחינת משפיעים. אך רח"ל אפשר שיהיה גם להיפך, והשמש גופא תהא בבחינת מושפע. והוא הביאור בפסוק הנ"ל שיהא נזהר שמא השמש גופא תחשך, והרחמים יהפכו לדין. רחמנא לשיזבן.

ו. רבינו לא הסתפק במשל של ביאת השמש והוסיף להמשיל גם לכיבוי הנר, ונראה שהוא משום שביאת השמש היא בזמן ידוע ואין לחוש שתשקע קודם הזמן, אבל כיבוי הנר יכול לקרות בכל זמן מחמת מעט רוח ושאר סיבות, וכך לא ידע האדם את עתו וברגע אחד יכול לבא זמנו רח"ל. וכמו שפירש זקני הכת"ס בביאור 'ובא לציון גואל', כי ברגע א' ובהיסח הדעת יכול לבוא הגואל, כדבר דממילא, ותיכף ומיד כבר נמצא אחרי ככלות הכל, וד"ל. אך מאידך גיסא בנר יכול להוסיף שמן שידלק זמן ארוך ולכן המשיל גם לביאת שמש שכשם שא"א להוסיף על היום כך א"א להוסיף על השנים שנקצבו לו.

ז. בב"ב (דף ק:): איתא: 'דרך ערי מקלט שלשים ושנים אמות א"ר הונא מאי קראה דכתיב (דברים יט-ג) תכין לך הדרך'. ויש לפרש שזה מה שבא לרמוז שלא די שיכין לעצמו דרך קטנה אלא דרך רחבה ביותר כדגומת הדרך של ערי מקלט.

ח. כי הנה רח"ל יש אנשים שנפלו לטומאת עוה"ז, וכדי שלא יפול האדם לילך במעשים הרעים צריך לעשות גדרים וסייגים, והוא מה שתקנו חז"ל בכמה מקומות גדרים 'להרחיק את האדם מן העבירה'. ושמעתי מאחד המשגיחים שליט"א ששמע מזקן א' לפני שנים רבות, שבעת המלחמה, קודם שברח מעירו, אמר לו רבו שיקפיד על דבר

יָדַעְתָּ אֶת אֱלֹהֶי אֲבוֹתֵינוּ מִפְּנֵי שֶׁיָּבֹאוּ הַיָּמִים אֲשֶׁר לֹא תִפְצֹתָ כָּל יְמֵי־י.

א', שבכל עת שיאכל דבר מאכל ישייר מקצת בסוף אכילתו כדי להרגיל עצמו לשבר תאוותיו, (והיא תענית הראב"ד המובאת ברבינו יונה ביסוד התשובה). וזה יהיה לו לגדר שלא לעבור על כל עבירות התורה. והעיד על עצמו שבזכות כך זכה לעבור את כל הנסיונות שהיו בזמן המלחמה בשלום, כי מי שיודע להציב לעצמו גדרים וסייגים יוכל לעמוד בכל הנסיונות שיהיו לו בכל ימי חייו, אף בזמנים הקשים ביותר.

וכבר הבאנו בכמה מקומות את דברי הגר"א בתיקונים, שכתב דבזמן משיח בן יוסף עיקר עבודת האדם לפרוש מאכילה ושתייה. ומו"ר הגרמ"ד הלוי מבריסק זללה"ה ביאר את דבריו עפ"י המבואר ברמב"ם (פ"ז מהל' תשובה ה"ג) דמרדית המאכלות צריך לחזור בתשובה, ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה, ע"כ. והן הן לכאור' דברי הגר"א.

ושמעתי ממו"ר הגרש"ש זללה"ה משמיה דזקינו בעל הברכ"ש זיע"א כי כמו במלחמה ככל שיש גדר יותר חזקה מונע יותר מהאויבים להכנס, כמו"כ ככל שהצדיק קובע יותר את הגדר מסביבו, בכך מונע הוא יותר מהיצר להכנס לליבו. והוא כוונת הפס' (חבקוק ב, ד) 'וצדיק באמונתו יחיה', כי ע"י האמונה בונה סביבו את ה'גדר' ובזה מביא על עצמו את החיים הנצחיים שלא יוכל ליפול בעצת היצר. ולהנ"ל מבואר שעיקר הגדר המונע מכניסת היצר הוא מניעת המאכלות והתאוות וכנ"ל.

ט. בפשטות כוונת היציאה שבכאן היא ה'מיתה'. אמנם נראה שבא לרמוז גם למה דאיתא במשנה באבות (פ"ד מכ"א) 'אמר רבי אליעזר הקפר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם'. וכאשר ח"ו יוצא מן העולם בדרך זו, כבר לא יועילו לו הגדרים, שהרי כבר יצא מן העולם הרוחני, ורק בדרך של תשובה שלימה ועקירה לכל מצבו הרוחני יוכל להפוך את מצבו למוטב.

י. עניין הידיעה היא ע"ד שאנו מזכירים ומתפללים שנהיה 'כולנו יודעי שמך', וכבר הבאנו משמיה דהגאון רבי מאיר הלוי זללה"ה בן מרן הרב מבריסק זללה"ה שלפני כשישים שנה שאל את רבינו הגרמ"ש זללה"ה אודות מ"ש בברכת התורה 'ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך' דהנה ברכה זו על התורה נתקנה, וא"כ על שום מה קבעו בה גם תפילה על ידיעת השם. ותירץ לו רבינו הגרמ"ש זללה"ה ע"פ הפסוק (ירמיה ב, ח) 'ותופשי התורה לא ידעוני', שעל תופשי התורה יש יותר תביעה אם אינם יודעי שמו.

הלא ידעת אם לא שמעת: אל עפר תשוב ועפר אתה בתיידי.
 ולמקום אפל וחשך יוליכוך ועד הקבר ילווהי.

ועוד זאת הבאנו לבאר (בקונטרס 'כארז בלבנון ישגה' עמ' פד) עפ"י אמרם (עיין רמב"ן בהקדמה עה"ת) שהתורה כולה שמותיו של הקב"ה, וא"כ פשוט דזהו ענין ידיעת ה' הבאה ע"י התורה. ומטעם כן כתב רבינו בעל ה'נפש החיים' שע"י לימוד של כמה שעות ברציפות אפשר להגיע לדרגת רוח הקודש, ולא לחינם ביאר רבינו החת"ס (או"ח תשובה רח) דברי הראב"ד בהשגות (פ"ח מלולב ה"ה) 'וכבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשו', דאף אם אינו יודע שיש לו רוח"ק (יעוי' בכפות תמרים סוכה לב, ב), עכ"ז היות ודבוק הוא בתורה בשלימות שייך הוא למדריגת רוח"ק, והוא בכלל 'יודעי שמך'.

יא. לשון זו של 'אלוקי אבותינו' מוזכרת בברכה ראשונה של שמו"ע שכוונתה מעכבת את התפילה. והיינו לכאור' משום ידיעת אלוקי אבותינו הוא מעיקר חיוב האדם, ונראה שהידיעה הזו כוללת את החובה ללמוד ממעשי האבות, ודביקותם בקב"ה.

יב. יש לדקדק בלשון 'ימים', שהרי איירי כאן על 'יום המיתה', ואמאי כתב ימים בלשון רבים. ואפשר שכוונת רבינו על הימים שלאחר הפטירה, וצ"ע. עוד יתכן שכוונת רבינו על הימים שקודם המיתה, דכשם שמצינו בקרא 'מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב', כמו"כ בהיפוך מי שאינו 'חפץ חיים' יבואו עליו ימים שלא יראה בהם טוב, והם הימים הקשים של יסורים וסגופים ל"ע.

יג. עפ"י ישעיה (מ, כח). וכבר עמדו על כפילות הלשון ד'ידעת' ו'שמעת'. ונראה דכוונת רבינו לומר בזה, שאף אם אינו יודע, רק שומע, די בזה כדי לעוררו לשוב לאלוקי ישראל. וכבר נתבאר בזה במצוות הקהל שלאנשים המצווה היא לדעת ולהבין, ואילו הנשים מצוות רק לשמוע כדי לעורר בהם יראת השם.

יד. נראה בדברי רבינו דזהו גופא הטעם דלעפר תשוב, שהרי אף בחיך אתה עפר, וכפי שאומרים בווידי' 'עפר אני בחיי ק"ו במיתתי', ורק הנשמה היא המונעת מהאדם להיות בחיי חיותו עפר ממש. והחת"ס כתב שהמשנים עצמו כעפר ומקיים בנפשו 'ונפשי כעפר לכל תהיה', זוכה לנשיאות חן מיוחדת וזוכה לפרנס אחרים בבחינת 'הוא המשביר' האמור אצל יוסף.

טו. כאן מרומז הצער הגדול שיש לאדם כשקרוביו ואוהביו שבים מהלויה ועוזבים אותו במקום החושך, וכפי שמובא משמיה דרבינו הגר"א.

וְכֵן נָא אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִפִּית אֲבִיךָ.
 חִילְךָ יְהִי לְזָרִים כָּל עַמְלֶיךָ וְאֵין לְאֵל יָדְךָ נִגְדָם לְהָרִים אֶת יָדֶיךָ.
 מִזֶּב מוֹתְךָ מִחַיִּים יֹאמְרוּ יוֹרְשֵׁיךָ, בְּרוּךְ שֶׁהִנֵּיעֵנוּ לְסוֹף יְמֵיךָ.
 יְלִידֵי בֵיתְךָ יִשְׁכְּחוּךָ, יוֹם לְשָׁנָה יוֹכְרוּ אֶת שְׁמֶךָ.

טז. כוונת רבינו שיזכיר האדם לעצמו שבבוא יומו לא יעמדו לצידו לא בני עירו ולא קרוביו, ויעמוד בדיון לבדו. ובטעם הדבר דווקא בזה דקדק רבינו לכתוב הלשון 'נא', נראה לבאר עפ"י מה ששמעתי ממו"ר הארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגעל שליט"א שהביא בשם אביו מרן המשגיח דליקווד זצוק"ל, דבעת השואה הנוראה רבים היו יכולים להנצל, אך 'פשוט לא רצו להפרד מהפערענעס (שמירת פוך) שלהם'. פירוש, לא היו מסוגלים להפרד מצורת החיים השלווה שהיו מורגלים בה, על אף שידעו על הסכנה הקרובה. ונראה כי לכל אחד ואחד מבאי עולם יש את ה'פערענעס' שלו, וחובה עליו לזכור שלא להיות דבוק לענייני החומר בעוה"ז. ובפרט בימינו אנו רח"ל, אשר בגלותינו מרגישים רגועים ובטוחים, השי"ת יחוס עלינו.

יז. נראה כי בא לומר שלפעמים חילו וכל עמלו יעבור 'לזרים', אף שאינם יורשים שלו כלל, ואף שבחיי חיותו ניהל כל ענייני ממונו 'ביד רמה', עכ"ז לאחר מיתתו 'אין לאל ידו' לעשות כלל נגדם, ואפי' אותם שעושים נגד רצון הנפטר אינו בידו למנוע מהם, ואדרבה נמצא שכל מה שעמל ויגע בחייו היה עבור אותם זרים, ומוסר השכל גדול יש בזה.

יח. הנה בר נש אזיל בהאי עלמא וסבור כי לכה"פ יש כמה וכמה ידידים שאוהבים אותו, אך האמת שגם זה אין לו, כי רק משום כבודו וזהירים לכבדו, אך בליבם אומרים 'טוב מותו מחייו'. וכבר מפורסם המעשה באחד שנטה למות, והריח בבית כי הוסיפו תבלין טוב למאכל שיביאו בסעודת ההבראה, וזהו טבעו של עולם, וצריך האדם להכניס כן בלבו לדעת כי רק מעשיו הטובים ילווהו לעתיד, ותו לא.

יט. היינו שלא זו בלבד שאוהביו אומרים כי טוב מותו מחייו, אלא שהם אפי' מודים על מיתתו, כאילו היו שונאים שלו.

כ. הנה כבר מצינו בחז"ל (הובא ברש"י בראשית לז) כי 'גזירה על המת שיהא משתכח מן הלב', וכך הוא סדר העולם. אך דבאמת דבר פלא מצינו בזה, שהרי 'יום לשנה יזכרו את שמך', וא"כ אין כאן שכחה, ואיך שייך לומר דגזירה על המת שמשתכח מן הלב.

**כָּל רֵעִיךָ וְאַחִיךָ יִבְגְּדוּ בָּךְ, גַּם שׁוֹכֵבֶת בֵּיתְךָ תִּעְנֶה אוֹתָךְ.א.
לָמָּה לֹא תִזְכָּר יוֹם אֲשֶׁר לָבָנִים יִלְבְּשׁוּךָ, וְשָׂחוּרִים יִכְסּוּךָ.ב.**

אך נראה דהכא איירי על 'ילידי ביתך' וכמו שפתח רבינו בדבריו, ועיקר חידושו הוא דאפי' אותם שמסרת עליהם נפשך כל ימי חיך והם 'ילידי ביתך', עכ"ז 'ישכחוך', פירוש, דבאמת מן הלב ישכחוך, אלא דאחת לשנה יזכירו שמך בפה, וזהו הזכרון ותו לא.

כא. הנה בחז"ל איתא (אבות פ"א מ"ו) 'וקנה לך חבר', (כי החבר צריך לקנותו בכסף מלא וכדברי רבינו יונה שם), ועוד זאת מצינו (תהלים קלג, א) 'הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד', וע"ז כתב כאן שאף שבחיי האדם רעיו ואחיו הם הקרובים אליו ביותר, ואעפ"כ גם הם 'יבגדו בך' לאחר מיתה, ויותר מכך, כי אפי' אשתך שבחיים הייתם כחד גופא, עכ"ז לאחר מיתה לא נשאר מכך מאומה.

ולפעמים הקב"ה מרחם על האדם ובמקום לתת לו עונש לאחר מותו. מייסרו בייסורי איומים בגוף ובנפש בחיים חיותו. ועוד בנפשו בו רואה איך ידידיו, מקורביו, תלמידיו, רבותיו, חתניו ולפעמים גם שוכבת ביתו אינם כמתמול שלשום. וזכה נתקיים באדם גזירות מיתה בחיים. וכמו שמצינו שמי שאין לו בנים רח"ל, עני ומצורה כמתים חשובין שחיים הם לבד, לבד ועוד הפעם לבד. וכמו שקובע כאן רבינו שזה סדר עונש המיתה לאדם. וכבר כתבנו במק"א מה שאמר לנו כבוד ראב"ד ירושלים שליט"א ששמע מפה קודשו של גאון ישראל ר"מ פורגמנסקי ז"ל, בשבועיים טרם פטירתו והיה עם רח"ל המחלה (בימים ההם) בכל הגוף מלמטה עד למעלה. ואמר כמעט בהאי לישנא: הקב"ה אני מוכן לקבל על עצמי הכל ממש הכל, העיקר שלמעלה נעלה נקי לגמרי. ומרבינו לומדים עד כמה יש להודות למי שיש לו הזכות לגדל ילדים שאינם מורדים באביהם שבשמים וכן אינם מורדים למי שהביא אותם לעולם הזה. ובזכות עצם ההודאה לאב הרחמן, אולי יזכה האדם שוב לראות כשתילי זיתים סביב לשולחנו בין בחייו ובין לאחר מותו, והוא רחום יכפר עוון.

כב. איתא באבות דרבי נתן (נוסחא ב פכ"ט) ושוב יום אחד לפני מיתתך, מעשה ברבי אליעזר בן הורקנוס שהיה אומר לתלמידיו שובו לפני מיתתכם יום אחד, אמרו וכי אדם יודע אימתי ימות שיעשה תשובה, א"ל בכל יום יאמר אדם היום אעשה תשובה שמא אמות למחר נמצאו כל ימיו באים בתשובה. וזה פירושו של דבר, בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהלת ט, ח).

והיינו דחובה על כל אדם לחיות עם הרגשה זו ד'בגדיך לבנים'. ומטעם זה כתב הט"ז בהל' ר"ה (תקפ"א סק"ה) משמיה דהרש"ל, דבר"ה יהא מורא הדין עליו וילבש

מַעַט תִּבְנֶה יָצַע תַּחְתִּיהָ, מִכָּל הָעֵמֶל אֲשֶׁר עָמְלָתָּ בְּתַחֲבִיבֶיהָ.

נֵר יִהְיֶה דְּלוּקָהּ עַל רֹאשְׁךָ, וּבְנֶנְךָ פֶּתַח בֵּיתְךָ וַיִּשְׁירוּ רַגְלֶיךָ.

בגדים לבנים נאים. ובטור (שם) לובשים לבנים ומתעטפים לבנים. וזכירה זו תביא את האדם דכאשר 'לבנים ילבישוך', פירוש, בעל כרחך, לאחר מאה ועשרים יוכל לזכות להיות בשלימות המעשים.

כג. נראה לבאר ע"ד מש"כ הרמב"ם (פ"ו מביאת מקדש הי"א) כל כהן שנמצא פסול בייחוסו לובש שחורים ומתעטף שחורים ויוצא מן העזרה, עיי"ש. פירוש, דלבישת שחורים מזכירה את השינוי במהותו של האדם, והוא הדבר שצריך האדם לזכור כל ימי חייו.

ובנותן טעם להזכיר הספר זקנינו מרנא החת"ס על מו"ר הגרנ"א (הו"ד בלקוטי שו"ת חת"ס חלק המכתבים סי' ט', דרשות חת"ס ח"ב דף שע"ב), ז"ל, 'ואני בחלומי ראיתי מחומשת ספרים מלובשת שחורים, ושאלתי מדוע 'שחורים לבושיך', והשיבוני הלא ידעת מנהג עיר מולדתך פ"פ ביום תענית ציבור מלבישים ס"ת שחורים ואיקץ והנה חלום. ע"כ.

וע"ע בשבת (דף קי"ד ע"א) אמר להו רבי ינאי לבניו בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים, לבנים שמא לא אזכה ואהיה כחתן בין אבלים, שחורים שמא אזכה ואהיה כאבל בין חתנים, וכ"ה בבראשית רבה (פרשת ויחי פרשה צו), רבי יוחנן כשהיה מסתלק מן העולם אמר לאותן שהיו צריכין להטפל בו קברו אותי בכלים צבועים דבריקא, לא לבנים ולא שחורים (וע"ע בדברי הפוסקים דבזה"ז השובש שחורים על המת עובר על 'ובחוקתיהם לא תלכו', ואכ"מ). ועכ"פ ראינו שדעת רבינו אינו כן.

כד. יש לעיין למה כוונתו. והנה השינה ע"ג התבן היא השינה הפחותה ביותר, וכשינת בעלי חיים. ובא רבינו להזכיר כי 'מכל העמל אשר עמלת', אף אם הנך עשיר ביותר, עכ"ז בשערי מוות תפול למצב הפחות ביותר, ולא יהא משכבך אלא 'מעט תבן' ותו לא, והוא נורא למתבונן.

כה. הנה בגמ' נדה (דף ל ע"ב) איתא דהוולד במעי אמו נר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו, עיי"ש. וענין אותו הנר הוא מכח קדושת הנשמה שתהא צופה עד סוף העולם. אך ענין הנר שבכאן הוא בבחינת 'נר ה' נשמת אדם', והוא ענין הדלקת הנר לכבוד אביו ואמו.

וע"ע באריכות בדברי זקני הכת"ס בתשובה (או"ח סימן סה) שדן אי שרי להדליק נר יארצייט ביו"ט, וכתב וז"ל: נראה לפענ"ד להתיר ג"כ דנר יא"צ נ"ל מחשב מצוה מאחר שכבר נוהגים בו והוא לכבוד אבות ע"פ קרא נר אלקים נשמת אדם, ועיין ד"מ (או"ח סי' תר"י) בשם הכל בו, שהמנהג שכל א' מדליק ביה"כ לכפר על אביו ועל אמו, וכ"כ בהג"ה רמ"א עיי"ש, ונראה שמנהג זה להדליק יא"צ נתייסד לתועלת נשמת האבות, ויש בזה מצות כיבוד אב ואם, ואמת בתשובת מהרש"ל (סס"י מ"ו) דמייתי מג"א (סי' ר"ס ס"ק י') משמע דליכא מצוה רק משום דכבר נהגו הוא כצורך גדול, ולכן מתיר בבהכנ"ס ע"י נכרי, מזה נראה קצת דמצוה לית ביה, עיי"ש.

ואף דמבואר כאן דאי"ז מצוה ממש, עכ"ז אי"ז סתירה למשכ"ת בשו"ת חת"ס אהע"ז (ח"א סימן קמב) מנהג בכל תפוצות וכו' וגם צרכי נשמתו כמו שנוהגים להדליק נר שמן ד' ימי אבל. ויותר מכן כתב בשו"ת אהע"ז (ח"ב סימן פ"ה) במקום שהי' קושי לעשות חליצה, ז"ל: וכבר באתה אשה לפני ושאלה כזה והשבתי לה שמן הדין אין לחייב אותה בעל כרחא אך הוא טובה לבעלה כמו הדלקת שמן זית. דדווקא לענין הדלקה ביו"ט דחמיר כתב דאי"ז חשיב מצוה להתיר משום כך, רק משום שמחת יו"ט, ועיין. ואכן נסתפקתי, דלדעת הכת"ס מי שאין דין לכבדו לאחר מותו מאיזה טעם (כמו מומר) דלא יוכל להדליק עליו נר ביו"ט, ויל"ד.

כו. הראש הוא עיקרו של האדם כמ"ש במהרש"א בכתובות (קיא, א) דאדם הראשון גופו מבבל וראשו מא"י ואבריו משאר ארצות, וכמו שא"י קודם דראשו שהוא עיקר הגוף ממנו, יעוי'. והוא התיקון שצריך האדם בראשו, שיהא נר דלוק עליו לידע את המעשה אשר עשה, או לא עשה, בעלמא הדין.

כו. ענין 'פתח ביתך' ע"ד מה שאמרו חז"ל (תענית דף יא ע"א) אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידים בו, ושמעתי מדיין חשוב שליט"א שאמר לפי"ז כי כאשר אדם נכנס לבית חדש צריך הוא להזהר ביותר מעשיית עבירות, שהרי קיבל 'עדים חדשים'. ונ"ל לפי"ז שזהו הביאור דכנגד פתח ביתך יישירו רגליך, שיבואו ויעידו הפתחים אם ביתו היה בית וועד לחכמים וכיו"ב. ומצאנו את ענין ה'פתחים' גם במצות חנוכה, ז"ל הרמב"ם (פ"ד מחנוכה ה"ז), נר חנוכה מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ בטפח הסמוך לפתח על שמאל הנכנס לבית כדי שתהיה מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ע"כ. והיינו כנ"ל דפתחו של האדם יעיד עליו כי מסובב במצוות. וכאשר האדם פותח ביתו לעשיית חסדים, הם מעידים עליו בהוא עלמא שמסובב במצוות הוא. וכך אכן

סָבִיב יְהִלְכוּן אֲנִישֵׁי שְׁלֹמֶה וְכִשְׁתִּילֵי זִיתִים פְּנִיָּה ל.

מפורסם על מרנא הגר"ח הלוי זצוקלה"ה שהיה פתח ביתו פתוח לכל דכפין, וכן ראיתי אצל מו"ר הארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגעל שליט"א.

ונראה דזהו הענין שיהא יוצא מביתו מעוטף בטלית ותפילין, כדאיתא בשו"ע (סימן כ"ה ס"ב) ומקורו בדברי הזוהר (במדבר דף ק"כ ע"ב) דענין גדול לילך לבהכ"נ מעוטף בטלית ומוכתר בתפלין (וכך אכן ראיתי אצל מו"ר ראש ישיבת באר יעקב זצוקלה"ה, ולהבחל"ח אצל מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א), והוא משום דפתח ביתו יוכל להעיד עליו בההוא עלמא וכו"ל.

ונראה עוד דענין המזוזה בפתחו דייקא, דבאותו המקום שבו אדם מרגיש כביכול בעלים (וכמו שמצינו במסכת דרך ארץ שהבא לבית חבריו יודיעו קודם שנכנס, דהכניסה בפתח ביתו הוה סתירה לבעלותו) צריך להזכיר לעצמו את יחוד ה', והוא ענין השמירה שבא מכח זה, ופשוט. ובעיני ראיתי את הגאון רבי בנימין פאלער זלה"ה, מתלמידיו המובהקים דמרנא הגר"ז עוד בהיותו בבריסק דליטא, שהי' נוהג לעצור בכל פתח ובכל מזוזה ולהתבונן בה במזוזה (ולא נישק), ואז היה ממשיך לדרכו, כי באמת זהו כל ענין המזוזה, שיהא מתבונן כי הכל שלו יתברך.

כח. בויקרא רבה פרשת בחוקותי (פרשה לה) אמר דוד רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, הה"ד ואשיבה רגלי אל עדותיך (תהלים קיט). דרגליו של אדם מורות מה היה כל מהות חייו, וכעין פתח ביתו המעיד, וכו"ל. [אגב שמעתי בשם הגרמ"ד הלוי זלה"ה שביאר ענין 'שקר אין לו רגלים', דכשמוליכין את האדם רגליו מעידין עליו, אך לשקר אין רגלים שיעידו על מעשיו. וכאשר ראה א' במעמד מסויים המובא בכסא גלגלים התבטא ואמר 'שקר אין לו רגליים', וד"ל].

כט. הנה קבע לן רבינו כאן שיש ענין ש'אנשי שלומ' יסובבו את מיטתו, מלבד עיקר חיובם ביציאה ללוחות, והוא חלק מכבוד המת גם לפני שעת הלוויה.

ל. כתב בעל הטורים עה"פ (דברים כח, מ) זיתים יהיו לך בכל גבולך, ז"ל: זה הפסוק מתחיל ומסיים בזית לומר שאין הזית מתקבל באילן אחר. וזהו בנין כשתילי זיתים (תהלים קכח, ג) שלא יתערבו באחרים, לכך סמך לו בנים ובנות תוליד. ע"כ. ולפי"ז י"ל שגם רבינו בא ללמד כאן על מעלת הבנים באופן שלא יתערבו באחרים, והוא הענין שמצינו אצל יעקב כמבואר ברש"י (בראשית מז, לא). והיינו שהילדים של האדם הם

על כפפים ישאוף, ולבור תחתיות ישכיבוף לא.

מעידים עליו אם הוא צדיק אם לאו, ואם ח"ו בניו מתייצבים על דרך לא טוב הרי זו גופא התוכחה הגדולה ביותר, וכן אם הם הולכים בדרך הישר הרי אין לאדם זכות גדולה מזו. וכבר הבאנו במק"א את דברי זקני הכתב סופר (בראשית לו, א) ז"ל: במדרש והובא ברש"י ביקש יעקב לישב בשלוה, אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמוכן להם לעוה"ב אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה, מיד קפץ עליו רוגזו של יוסף. וביאור הענין נ"ל, הנה יש שני מיני נסיונות, נסיון העוני אשר נתנסה בו איוב וכו', והשני הגדול ממנו נסיון העושר, ורם לבבו וישכח אלקיו. והנה מי שעומד בנסיון העושר ועומד בצדקו מאוד יגדל שכרו על כל מצוה שעושה. ולכן רבי חנינא בן דוסא רצה שיותן לו בעולם הזה משכרו בעוה"ב, וסבר שעי"ז יתרבה שכר מצוותיו כשיעמוד בצדקו. אבל כבר אמרו שאל יעמיד אדם עצמו על הנסיון. ואומר כן ביעקב, כל זמן שלא הגיע לזקנה לא ביקש מותרות אולי לא יעמוד בנסיון, אבל לזקנותו שיער בנפשו שיעמוד בנסיון העושר, ולכן ביקש לישב בשלוה להרבות שכרו בעוה"ב. אבל לא נכון לעשות כן, כי אולי לא יעמוד בנסיון. וזהו שאמר 'מיד קפץ עליו רוגזו של יוסף', הגם ששיער בנפשו שיעמוד בנסיון, אבל בניו הרכים בשנים לא יעמדו בו, והיה לו לחוש לבניו כי זה כל האדם. ע"כ.

ומבואר בדבריו, כי הן אמנם הוא יכול לעמוד באותו הנסיון, אך בעת בקשת נסיון העושר היה צריך לשער אם בניו הרכים גם יוכלו לעמוד בזה, כי בניו של האדם הם 'כל האדם'. ונראה דלדברי רבינו חובה זו היא חובה בין בחייו ובין לאחר מותו.

לא. עפ"י הקרא (תהלים ל, ד) חיייתי מיורדי בור, והכא איירי בהיפוך, על אותם היורדים לבור תחתיות, והוא דין 'שוכני עפר' בקבורה, וכבר הבאנו בתשובה (ונדפס בסוף עץ ארז עמ"ס סוכה) בענין קבורה בקומות, את דברי הר"ן בסנהדרין (דף מו, ב) ז"ל: רמז לקבורה מן התורה - כלומר קבורת קרקע, שאם לא כן היה במשמע שלא יהא מצוה אלא שיהא מעבירין מכנגד פני הרואין וכו', ולא שתהא הקבורה ממש בקרקע שלא יצא ידי חובתו אם יקבור ארונו בקרקע, אלא הכוונה בקבורת קרקע מפני שהיא תכלית הענין שאין לך גניזה גדולה ממנה, וכן היה מנהג התלמוד בקבורת הכוכין שהיו נותנין שם את המת כשהוא מונח בארון, אבל מפני שאמר הכתוב כי עפר אתה ואל עפר תשוב ואמרו בהגדה שהעפר הוא רפואתו, טוב לקיים בו קבורת קרקע ממש שלא בהפסק, וכן מנהגנו בגירונ' ובגלילותיה, ע"כ.

וכדבריו מבואר ברמב"ן בתורת האדם (אות כ"ט), ז"ל: נמצינו למדין שהעושה ארון למת ומניחו בבית הקברות אינה קבורה, ובכלל מלין את מתו הוא ועובר עליו, ואם

**פֶּתַח פִּיךָ יְהֵא מְכַסֶּה וְעֵינֶיךָ לֹא יִשְׁכַּח חֲרָסִים עַל פְּנֵיךָ לֵי.
צִידָה תִּהְיֶה לְרַמָּה בְּמוֹתָהּ, וְלֹא יִשְׁאִירוּ בִּי אִם עֲצֻמוֹתֶיךָ לֵי.**

עשה ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו, ואע"פ כן יפה הוא לקברו בארץ, דקבורת ארץ ממש מצוה כצוואתו דרבי ואפי' בח"ל, ע"כ לשון הרמב"ן. והארכנו שם לדון בענין הקבורה בקומות שרוצים לחדש בזמנינו, והובא לפנינו לדון ולהכריע בהאי מלתא בבית הדין דמעלה אדומים במעמד הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א, ודעתי היתה שאין לחדש כדבר הזה, ובפרט שיש בזה חסרון בכבוד המת, וחדש אסור מן התורה. והבאנו דברי זקני הכת"ס (ס"פ בהר) דמצות קבורת מתים שהוא יקרא דחיי ושכבי שמתעסק עמו המצוה בו יותר מבשלוחו, יעוי"ש, ואכמ"ל בזה.

לב. יש לדקדק בטעם הדבר שדקדק רבינו להביא כיסוי פיו ועיניו. ונראה כי בא לתקן את העוונות התלויים בפה, באיסורי מאכלות ובדיבורים האסורים, וכנגד זה 'פִּיךָ יְהֵא מְכַסֶּה'. וכמו"כ כיסוי העיניים בא לתקן את החטאים התלויים בראייה והסתכלות.

ובאמת דעל עבירות הללו אין לוקין, וכמבואר בדברי החינוך (מצוה שפ"ז) ז"ל: ואין לוקין על לאו זה, לפי שאין זה דבר מסוים שנוכל להתרות בו העובר עליו, כי מהיות האדם בנוי בענין שאי אפשר לו שלא יראה בעיניו לפעמים יותר ממה שראוי, וכמו כן אי אפשר לו שלא תתפשט המחשבה לפעמים יותר מן הראוי, על כן אי אפשר להגביל האדם בזה בגבול ידוע, ע"כ. (וכבר הארכנו בדבריו במק"א, ואכ"מ). ונראה עפ"ד דאף בעבירות התלויים בדיבור שייך האי טעמא, אך עכ"פ בעת הקבורה צריכים לתקן לאותם עבירות ע"י כיסויים וכנ"ל.

לג. נראה כי בא לרמז היות האדם משול 'כחרס הנשבר' (כנזכר בתפילת הימים הנוראים), וע"כ כבר בעת הקבורה מכסים פניו, שהוא החשוב והעיקרי בגופו של האדם, בשברי חרסים, לומר כי אף החלק החשוב ביותר, אינו אלא כחרס הנשבר, ודו"ק.

לד. שנינו באבות (פ"ב מ"ז) הוא היה אומר מרבה בשר מרבה רימה, וברע"ב כתב ז"ל: מרבה באכילה ושתייה עד שנעשה שמן ובעל בשר, מרבה עליו רמה בקבר, וקשה רמה למת כמחט בבשר בבשר החי. וקמשמע לן האי תנא, שכל ריבויין קשים לאדם חוץ מריבוי תורה וחכמה וצדקה. עכ"ד. והיינו דהגוף נעשה 'חפצא דרימה' ע"י ריבוי התאוות. ולאידך גיסא מצינו דשייך להפוך הגוף כחפצא דמצוה, וכמבואר בפרקי דר"א (פרק יז) גבי איזבל שהיה ביתה סמוך לשוק וכל מת שהיה עובר בשוק היתה יוצאת

מתוך ביתה ומכה בכפי ידיה ומקוננת בפיה ומהלכת עשרה צעדות, וכל חתן שהיה עובר בשוק היתה יוצאה מתוך ביתה ומצלצלת בכפי ידיה ומקלסת בפיה ומהלכת עשר צעדות, ונתנבא עליה אליהו זכור לטוב הכלבים יאכלו את איזבל בחלק יזרעאל, והאברים שהיו גומלי חסד לא שלטו הכלבים בהם, שנאמר וילכו לקברה ולא מצאו בה וכו'.

ונראה הביאור בזה, כי בכל פעולה גשמית שעושה אדם צריך לקדשה לעבודת הבורא, ואם עושה באופן הראוי נהפך אף הדבר הגשמי לרוחני. אכן אם עושה שלא לשם שמים, נהפך לחפצא דרמה ותולעה. ושמעתי ממו"ר הארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגעל שליט"א על רבינו חיים הלוי זללה"ה דמנהג היה אצלו לאכול מדי יום ביומו מנת בשר גדולה, ופעם אחת בקש ממנו בנו הרב מבריסק זללה"ה בילדותו דיתן לו חלק ממנתו וסירב לו, ונימוקו עמו דעפ"י ציווי הרופאים זקוק הוא לכמות זו כדי לחזק את גופו שיוכל להתייגע בתורה.

ואכן שמעתי ממו"ר ראש ישיבת באר יעקב זצוקלה"ה על גדלותו של הגר"ח שהיה לו סדר לימוד של שישים דף ברציפות. והוסיף ע"ז מו"ר הגר"ח זללה"ה ששמע מרבו הגרי"ד הלוי זללה"ה שעוד עמד בכל הערה שצריך לעמוד עליה אף כאשר למד באופן זה. ובוודאי שעל אכילה זו לא שייך לומר מרבה בשר מרבה רימה, כי הופך כל אכילתו לרוחנית.

וכבר האריך בזה המסילת ישרים (פרק כו) ז"ל: והנה האיש המתקדש בקדושת בוראו אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות ענייני קדושה ממש, וסימניך אכילת קדשים שהיא עצמה מצות עשה וכו', ומעתה המאכל שהם אוכלים הוא כקרבן שעולה על גבי האישים, כי ודאי הוא שיהיה נחשב לעילוי גדול אל אותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח כיון שהיו נקרבים לפני השכינה, וכל כך יתרון היה להם בזה, עד שהיה כל מינם מתברך בכל העולם, וכמאמר ז"ל במדרש, כן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל, עילוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא, וכאילו נקרב על גבי המזבח ממש.

וכבר ידועים דברי זקני החת"ס כי אכילת צדיקים מרוצה לפני ה' יותר מן הצומות. ושמעתי מפ"ק של הגה"צ רבי אביגדור מילר ז"ל, מגדולי הדור בארה"ב, שיש לו קבלה על אדונינו הגר"א זיע"א כי היה בעל בשר, ובוודאי על אכילה כזו אמרו כי אכילתן כאכילת מזבח. ויותר כן ידוע משמיה דהגר"א שאמר כי אילו היה בכוחו לאכול הכלים בעת סעודת סיום מסכת היה עושה כן. והוא מטעם הנ"ל, דכל האכילה נחשבת לחפצא דמצוה.

ידוע על הגר"א שאחר רבות בשנים נתגלה קברו עקב איזה סיבות וראו המתעסקים בזה את הפלא, אשר לא שלטה הרימה בבשרו, ואלו שראו את פני הגר"א העידו שזקנו נשאר שלם. וכמה גדולי ישראל ראינו שהם בעלי בשר, ובוודאי שעל אכילה כזו לא נאמר 'מרבה בשר מרבה רימה', דנעשה חפצא של קדושה, וכנ"ל.

קְרוּכִיד וְאוֹתִיד יָשׁוּבוּ לְבֵיתֵיהֶם, וְאַתָּה תִּשָּׂאֵר שָׁם לְבִידָה.
 רָאָה אֶת כָּל זֹאת בְּעֵינָיו, וְשׁוּב תִּשָּׁב מֵעוֹנוֹתֶיךָ.
 שׁוּם תִּשִּׂים לִי אֶל לְבָב מִשְׁפָּטֶיךָ, מִן כָּל אֱלֹהֵי יַגִּיעוּךָ.

ובאמת דכמה וכמה מצוות התלויות באכילה מצינו, וביותר מבואר רש"י בביצה (דף טז ע"א) דבשבת איכא נשמה יתירה, וכדפרש"י שם, ז"ל: רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרוחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו. ע"כ. והיינו שהוא גופא המצוה להרבות באכילה, ובוודאי שעל אכילה כזו לא אמרי' דמרבה רימה, וכידוע משמיה דהבית הלוי דבאכילה בשבת אין דין פרישות, ופשוט וברור שהיסוד בזה כנ"ל, דכל האכילה לצורך מצוה נחשבת למעשה רוחני, ולא שייך שליטה של רמה ותולעה בבשר כזה הנעשה 'חפצא דמצוה'.

לה. נראה כי רבינו בא לדקדק כאן שקרוביו יבואו ל'ביתו' דייקא, וכבר לא יהא לו שליטה על נכסיו כלל, מי יבוא ומי לא, וזהו סו"ד 'ואתה תשאר שם לבדך', בלא מכרים וקרובים. וכמו שהבאנו לעיל משמיה דרבינו הגר"א, כי הצער הגדול ביותר שיש לו לאדם אחר מיתתו הוא שרואה חבריו וקרוביו עוזבים קברו והולכים לדרכם מבלי שוב.

לו. כוונת רבינו שאת כל הדברים שהוזכרו אפשר לראות בראייה גרידא, ואי"צ בהם התבוננות והתעמקות כלל, ומי שלא שם לבו לכל זאת הרי הוא כסגי נהור רח"ל, והוא סיוס דבריו, שע"י הראייה הזו 'שוב תשוב מעוונותיך'. ונראה עוד שבדווקא דקדק רבינו לומר 'בעיניך', כי כל אחד ואחד צריך לראות את הענין כולו לפי העיניים שלו, וכעין מה ששמעתי ממו"ר הגר"א דשליט"א דיסוד כל התשובה אינו רק אמירת לשון הוידוי, אלא להתעמק בסיבת החטאים כיצד עזב מקור מים חיים לשתות מבורות נשברים, בעזיבת תורת ה' והדביקות בו ית'. והוסיף, כי הטעם שלא נזכר כן בוידויים הוא משום דבזה כל אחד ואחד צריך להגדיר לפי ראות עיניו, ולפי הדרגה שלו באופן מיוחד.

לז. הכפילות בלשון 'שום תשים' בא ללמד כי שימה זו היא מיסוד אמונת ישראל דהיא האמונה בשכר ועונש. וכמו הדין ד'שום תשים עליך מלך', דהוא מיסוד קיום האומה הישראלית. ואכן מצינו במצות הקהל שהוא חובה המוטל על המלך, וכל עניינה של מצוה זו להעמיד את כלל ישראל 'לשמוע דברי התורה, שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה, ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם', כמ"ש באריכות בספר החינוך (מצוה תרי"ב).

תַּתְּן תּוֹרָה לְה' אֱלֹהֵינוּ, וְאֵין תְּנוּחַת וְתִלְוָה לְבִטָּח בְּדַרְכֵינוּ.

ועי' במנחת חינוך על אתר שהוסיף דלאו דווקא מלך רק גדול שבדורו עליו היה המצוה אם לא הי' מלך, יעויי"ש. והוא מצוה דשייכא אף בזה"ז.

לח. נראה ש'משפטיך' הוא עיקר השימה, כי ע"י שימת ה'משפט' יש קיום להאדם, כי בזה ימנע עצמו שלא יגיעוהו כל הדברים הנזכרים לעיל.

לט. האגרת הנוראה הזו מסתיימת בנתינת תודה. וכתב רבינו, דע"י אותה התודה יזכה ללכת ולנוח לבטח. והיא עיצה נפלאה, שהרי בוודאי כל אשר כתוב באגרת יבוא אל האדם, והדרך היחידה לילך בטח הוא נתינת התודה, ובכך מוקיר הוא טובה למיטיב לו. ואכן הוא מוסר השכל גדול שבא רבינו ללמדנו, כי בכל חיי האדם צריך להשכיל להודות על כל דבר קטון כגדול, ובכך יזכה לילך בטח. וכאשר מתבוננים בדברים רואים שעל כל צעד ושעל יש להודות תדיר לקב"ה, וזו סגולה בדוקה לזכות בדין ולעמוד בנסיון הזמן. הקב"ה ישפיע עלינו ישועות ונחמות תמידין כסדרן.

וכבר האריך בזה זקני רבינו הגרעק"א (בתשובות חדשות כת"י) עה"פ 'זובח תודה יכבדני ושם דרך אראנו בישע אלהים' (תהלים נ, כג) ז"ל: המכוון כי מי שמקבל טובה מזולתו ואינו מכיר את הטובה, ואינו נותן לו הודיה על כך, אין לו לצפות שיחזור המטיב להטיב עמו פעם אחר פעם אחרי שרואה שאין מחשיב טובתו לכלום, אבל אם מראה שמכיר טובתו ונותן לו שבח והודיה זהו גורם לחזור ולהטיב עמו כמה פעמים וכו', ולזה ראוי להכיר הטובה ולברך את ד' מקודם שנהנה מהן, ועי"ז גורם שיוסיף ד' ליתן השפעה בכל המינים לטובתינו. ולזה אמר השם 'זובח תודה', כי קרבן תודה בא על הנס שניצול מאיזה צרה, ומקריב תודה שזה שבח והודיה להשי"ת, ואמר 'זובח תודה יכבדני', ובוה שם דרך אראנו בישע אלקים, שעי"ז אחזור ואראנו גם לעתיד בישע אלקים. אכי"ר.

הספרים שי"ל עד עתה ע"י המכון:

- ♦ עץ ארז על התורה חלק א, נדפס שנת תשנ"ח
- ♦ עץ ארז על התורה חלק ב, נדפס שנת תש"ס
- ♦ פסקי כת"ס - עץ ארז, או"ח, יור"ד, נדפס שנת תשס"ג
- ♦ ערל לב, קונטרס על זהירות במעשה המילה, ע"פ תקנת החת"ס, נדפס שנת תשס"ג
- ♦ שירת סופר, עץ ארז, על פרק שירה, דברי רבותינו החת"ס והכת"ס, נדפס שנת תשס"ד
- ♦ חידושי כת"ס עמ"ד גיטין, ב' חלקים, ע"י חברי ורבני המכון, נדפס שנת תשס"ה
- ♦ ברכת כהן קונטרס אחרון עה"ת, תורתו של הגרב"ש הכהן דויטש שליט"א. נדפס שנת תשס"ה
- ♦ ארזים עלי מים עה"ת, תורתו של הגרמ"ש שפירא זללה"ה, נדפס ימי הספירה תשס"ו.
- ♦ שיעורי עץ ארז, שבת, נדפס מנ"א תשס"ז
- ♦ חוט המשולש על ענייני ספר תורה, תורתו של רע"א, חת"ס וכת"ס, נדפס יט טבת תשס"ח
- ♦ שיעורי עץ ארז עמ"ס בבא קמא, נדפס אדר שנת תשס"ט
- ♦ שירת הלוויים - עץ ארז, משנתם של הגרע"א, החת"ס והכת"ס, נדפס שנת תשס"ט
- ♦ עץ ארז, קידושין, שיעורי הגר"י הלוי הורוויץ שליט"א
- ♦ שיעורי עץ ארז עמ"ס סוכה, נדפס יט טבת שנת תש"ע
- ♦ קובץ כארז בלבנון ישגה, ליקוטי תורה מוסר והשקפה, נדפס תמוז תש"ע
- ♦ פסקי הלכות עץ ארז, פסח, נדפס ערב פסח תשע"א
- ♦ פסקי הלכות עץ ארז, בענייני ר"ה ויוה"כ, נדפס שנת תשע"א
- ♦ שמעתתא מפומייהו דרבנן, עמ"ס חולין, דברי תורה מחכמי ורבני הישיבה, נדפס שנת תשע"א
- ♦ שיעורי עץ ארז עמ"ס חולין, נדפס כלסיו שנת תשע"ב
- ♦ שיעורי עץ ארז עמ"ס זבחים, מכות, נדפס שנת תשע"ג
- ♦ קובץ מפרשים עמ"ס תמורה, ערכין, מעילה, תשס"ח
- ♦ פסקי הלכות עץ ארז, פורים, ובסופו קונטרס זבח תודה, בענייני קרבן תודה, נדפס אדר תשע"ב
- ♦ פסקי הלכות עץ ארז, בין המצרים, נדפס מנ"א תשע"ב
- ♦ קובץ שיחות עץ ארז קונטרס בענייני הימים הנוראים
- ♦ פניני עץ ארז, קונטרס על סדר פרשיות התורה
- ♦ קובץ מעלה התורה שי"ל חברי לשכת הבר"ץ מעלה אדומים

- ♦ סדר היום, של הקדמון רבי משה בן יהודה מכיר ז"ל, י"ל שבט תשע"ה
- ♦ סידור היעב"ץ עמודי שמים עם גליונות עץ ארז, שנת תשע"ו
- ♦ שמעתתא מפומייהו דרבנן, עמ"ס זבחים, דברי תורה מחכמי ורבני הישיבה נדפס שנת תשע"ג
- ♦ שיעורי עץ ארז עמ"ס מכות, שנת תשע"ג
- ♦ חוט המשולש עמ"ס מכות, שנת תשע"ג
- ♦ קובץ תלמידי הכתב סופר כתובות שנת תשע"ד
- ♦ שיעורי הרמ"ם עמ"ס זבחים. שנת תשע"ה
- ♦ משיעורי הגרא"ז עמ"ס זבחים, שיעורי הגרא"ז אינושטיין שליט"א
- ♦ כתבי התלמידים, איזהו מקומן, שיעורי הגר"ש פיישר שליט"א
- ♦ שמעתתא מפומייהו דרבנן, כוכב מיעקב, עמ"ס ברכות, פרק אין עומדין ותפלת השחר, דברי תורה מחכמי ורבני הישיבה, נדפס שנת תשע"ו.
- ♦ אגרת מוסר לרבינו עקיבא איגר זללה"ה עם גליונות עץ ארז. נדפס שנת תש"פ.
- ♦ שמעתתא מפומייהו דרבנן, עמ"ס נדה וראש השנה, ד"ת מחכמי ורבני הישיבה, נדפס תש"פ.
- ♦ גליונות עץ ארז על ספר נאות מרדכי - הרחקות, נדפס שנת תש"פ.
- ♦ פסקי הלכות בצל הקורונה, נדפס שנת תש"פ.
- ♦ פנקס רש"י עם גליונות עץ ארז, עמ"ס סוכה, נדפס שנת תשפ"א
- ♦ תורת עץ ארז, ענייני טהרה, שובבים, תשפ"א
- ♦ חוט המשולש על פרק שילוח הקן, ערב פורים, תשפ"א
- ♦ פנקס רש"י עם גליונות עץ ארז, מצה ומרור, נדפס ניסן תשפ"א

♦ ♦ ♦

על"ל בס"ד, חוט המשולש על מסכת חולין, מהדורת שטראסער, קיץ תשפ"ב
 על"ל בס"ד, חידושי הכתב סופר על מסכת גיטין, מהדורת שטראסער, קיץ תשפ"ב
 על"ל בס"ד, פנקס רש"י נזיקין, (ב"ק, ב"מ, ב"ב, סנהדרין, מכות), קיץ תשפ"ב

בכל ענייני הספרים שי"ל ע"י המכון, ניתן לפנות

לשכת הבר"ץ מעלה אדומים ת.ד. 18

טל: 02-5903246 / פקס: 02-5901055